

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

6 CİLT
VOLUME ■

1 SAYI
ISSUE ■

HAZİRAN / JUNE 2023

E-ISSN: 2667-4424

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

CİLT/VOLUME: 6

SAYI/ISSUE: 1

E-ISSN: 2667-4424

HAZİRAN/JUNE 2023

KARAMAN

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 6 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2023

Sahibi / Owner

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Adına
Owner on Behalf of the Karamanoglu Mehmetbey University
Prof. Dr. Mehmet GAVGALI

Editör / Editor

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi İsmail AKKAŞ
Arş. Gör. Emre KOÇ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Alan Editör Kurulu / Field Editor Board

Arkeoloji – Sanat Tarihi: Doç. Dr. Hatice KÖRSULU (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)	Psikoloji Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DAĞCI (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
Batı Dilleri ve Edebiyatları (Alman, Amerikan, Fransız, İngiliz, İtalyan, İspanyol): Dr. Öğr. Üyesi Nusret ERSÖZ Arş. Gör. Fırat SOYSAL (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)	Sosyoloji: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZPINAR (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Arap, Çin, Fars, Rus, Hint): Doç. Dr. Ahmet Hamdi CAN Dr. Öğr. Üyesi Selin TEKELİ Dr. Öğr. Üyesi Esin EREN SOYSAL (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)	Tarih – Coğrafya: Doç. Dr. Alaattin UCA (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
Felsefe: Doç. Dr. Emre Arda ERDENK (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)	Türk Dili ve Edebiyatı: Doç. Dr. Okan Celal GÜNGÖR Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AKSOY (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Türkçe Yazım Editörü / Turkish Language Editor Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor

Arş. Gör. Dr. Fatih ÖZTÜRK Arş. Gör. Abdullah TOPÇU (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)	Dr. Öğr. Üyesi Deniz Berk TOKBUDAK Öğr. Gör. Melike GÖZÜTOK (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
---	---

Dergi İletişim / Journal Contact

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunus Emre Yerleşkesi 70200 Karaman/Türkiye
Telefon: +90 338 226 2141 Fax: +90 338 226 2139
E-Posta: efad@kmu.edu.tr - Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad> - <http://kmu.edu.tr/efad/tr>

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 6 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2023

YAYIN VE DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya)	Prof. Dr. Mehmet KURT (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ (Selçuk Üniversitesi, Konya)	Prof. Dr. Mustafa AYDIN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya)	Prof. Dr. Osman DOĞANAY (Aksaray Üniversitesi, Aksaray)
Prof. Dr. İbrahim SOLAK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş)	Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN (Pamukkale Üniversitesi, Denizli)

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Adem ÖGER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)	Prof. Dr. Giray FİDAN (Gazi Üniversitesi)	Prof. Dr. Mehmet TEKOCAK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ (İstanbul Kültür Üniversitesi)	Prof. Dr. Mehmet Hilmi DEMİR (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet YİĞİT (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	Prof. Dr. Hanifi VURAL (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)	Prof. Dr. Murat DURUKAN (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL (Bursa Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA (Trakya Üniversitesi)	Prof. Dr. Necmi UYANIK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaattin AKÖZ (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Hasan YILMAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. Nergis BİRAY (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali AÇIKEL (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)	Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)	Prof. Dr. Oya AÇIKALIN RASHEM (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Hacettepe Üniversitesi)	Prof. Dr. İbrahim KUNT (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Özdemir KOÇAK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. İsmet ÜZEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)	Prof. Dr. Sinan GÖNEN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan OKTAY (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)	Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Tahir BALCI (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdiç YÜCEL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun ATA (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. Yüksel ÇELİK (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret KARAPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA (Karadeniz Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Turan KARATAŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
	Prof. Dr. M. Ali HACIGÖKMEN (Selçuk Üniversitesi)	
Doç. Dr. Çağatay BENHÜR (Selçuk Üniversitesi)	Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)	Doç. Dr. Recep DURGUN (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan ALKAÇ (Mersin Üniversitesi)	Doç. Dr. Nurullah YILMAZ (Atatürk Üniversitesi)	Doç. Dr. Veysel ŞAHİN (Fırat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÖNCEL (Atatürk Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Sinan TAŞDELEN (Selçuk Üniversitesi)	

Cilt/Volume 6 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2023

Taranan İndeksler ve Veri Tabanları/ Indexes & Databases

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) *Academic Journal Index*, *Academia.edu*, *Academindex*, *Asos Index*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Crossref*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *EuroPub*, *General Impact Factor (GIF)*, *Google Scholar*, *Index Copernicus International*, *Index of Academic Documents (IAD)*, *Ideal Online*, *Infobase Index*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *International Society for Research Activity (ISRA)*, *Journal Factor*, *Journals Directory*, *MLA International Bibliography*, *OpenAIRE*, *ResarchGate*, *Paperity*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *ROAD: the Directory of Open Access scholarly Resources*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *ScienceGate*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Scilit*, *SCRIBD*, *Türk Eğitim İndeksi (TEI)* ve *WorldCat* tarafından taranmaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (KMU EFAD) is indexed by *Academic Journal Index*, *Academia.edu*, *Academindex*, *Asos Index*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Crossref*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *EuroPub*, *General Impact Factor (GIF)*, *Google Scholar*, *Index Copernicus International*, *Index of Academic Documents (IAD)*, *İdeal Online*, *Infobase Index*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *International Society for Research Activity (ISRA)*, *Journal Factor*, *Journals Directory*, *MLA International Bibliography*, *OpenAIRE*, *ResarchGate*, *Paperity*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *ROAD: the Directory of Open Access scholarly Resources*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *ScienceGate*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Scilit*, *SCRIBD*, *Türk Eğitim İndeksi (TEI)* and *WorldCat*.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Haziran ve Aralık) yayımlanan, *çift-körleme hakemlik süreci* yürüten, dizin ve platformlarında taranan *Uluslararası* akademik bir dergidir. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Fakültemizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (KMU EFAD) is an international academic journal that publishes a volume and two issues per year (June and December). All kinds of content responsibility of the articles published in the journal belong to the authors and do not reflect the institutional view of our faculty. Manuscripts may not be published partially or completely elsewhere without the permission of the publisher.

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 6 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2023

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Işıl BAŞ
(*İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul*)
Prof. Dr. Necdet AYSAL
(*Ankara Üniversitesi, Ankara*)

Doç. Dr. Ertan ENGİN
(*Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya*)

Doç. Dr. Esat AYYILDIZ
(*Kafkas Üniversitesi, Kars*)

Doç. Dr. Halil SÖZLÜ
(*Mersin Üniversitesi, Mersin*)

Doç. Dr. Halit HAMZAOĞLU
(*Kafkas Üniversitesi, Kars*)

Doç. Dr. Hikmet DEMİRCİ
(*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş*)

Doç. Dr. Melih KARAKUZU
(*Erciyes Üniversitesi, Kayseri*)

Dr. Öğr. Üyesi Arpine MIZIKYAN
(*İstanbul Üniversitesi, İstanbul*)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜLENC
(*Trabzon Üniversitesi, Trabzon*)

Dr. Öğr. Üyesi Aydın ERYILMAZ
(*Iğdır Üniversitesi, Iğdır*)

Dr. Öğr. Üyesi Cafer GARİPER
(*Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta*)

Dr. Öğr. Üyesi Ece SERRİCAN KABALCI
(*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir*)

Dr. Öğr. Üyesi Emine Ceren ÇERÇİOĞLU
(*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara*)

Dr. Ahmet Cuneydi HAS
(*Atatürk Üniversitesi, Erzurum*)

Dr. Hasan DİNÇER
(*Ankara Üniversitesi, Ankara*)

Dr. Hatice OĞUZ ÖZGÜR
(*Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta*)

Dr. İbrahim YILDIZ
(*İstanbul Üniversitesi, İstanbul*)

Prof. Dr. Umut KARABULUT
(*Pamukkale Üniversitesi, Denizli*)

Doç. Dr. Murat ATEŞ
(*Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya*)

Doç. Dr. Nazlı YILDIRIM
(*Sinop Üniversitesi, Sinop*)

Doç. Dr. Sahure YARIŞ
(*Dicle Üniversitesi, Diyarbakır*)

Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU
(*Ege Üniversitesi, İzmir*)

Doç. Dr. Volkan PAYASLI
(*Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay*)

Dr. Öğr. Üyesi Galip ÇAĞ
(*Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu*)

Dr. Öğr. Üyesi Hacer KUMANDAŞ
(*Kafkas Üniversitesi, Kars*)

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KALAYCI
(*Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı*)

Dr. Öğr. Üyesi Maria A. BÜYÜKKOYUNCU
(*İstanbul Üniversitesi, İstanbul*)

Dr. Öğr. Üyesi Nuray PAMUK ÖZTÜRK
(*Selçuk Üniversitesi, Konya*)

Dr. Nihal KALKAN YAĞCI
(*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur*)

Dr. Osman ŞİMŞEK
(*Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın*)

Dr. Ramazan DEMİR
(*Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep*)

Cilt/Volume 6 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2023

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okuyucular,

2018 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörlüğü himayesinde kurulan ve aynı yıl ilk sayısı yayımlanan **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**'nin (**KMÜ EFAD**) 6. cilt 1. sayısını sizlerle buluşturmaktan büyük mutluluk duyuyoruz.

Bu sayıda, 6 araştırma makalesi, 2 inceleme/derleme makalesi ve 3 kitap incelemesi bulunmaktadır. KMÜ EFAD Haziran 2023 sayısı ile birlikte, *Academic Journal Index*, *Academia.edu*, *Academindex*, *Asos Index*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *CiteFactor*, *Academic Scientific Journals Index*, *Crossref*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *EuroPub*, *General Impact Factor (GIF)*, *Google Scholar*, *Index Copernicus International*, *Index of Academic Documents (IAD)*, *İdeal Online*, *Infobase Index*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *International Society for Research Activity (ISRA)*, *Journal Factor*, *Journals Directory*, *MLA International Bibliography*, *OpenAIRE*, *ResearchGate*, *Paperity*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *ROAD: the Directory of Open Access scholarly Resources*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *ScienceGate*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Scilit*, *SCRIBD*, *Türk Eğitim İndeksi (TEİ)*, *WorldCat* indeks ve platformlarında taranmaktadır. Ayrıca *ULAKBİM (TRDİZİN)*, *SOBİAD* ve *DOAJ* indekslerine de başvuru yapılmış olup, kabul süreci devam etmektedir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde çıkarılan dergimizin bu sayısının yayımlanmasında katkıları olan yayın ekibine, yazar ve hakemlerimize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. 2023 yılı Aralık sayımızda da kıymetli çalışmalarla karşınızda olmak dileğiyle...

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ

Editör

Cilt/Volume 6 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2023

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Batuhan ZORLU** 1
Borges'in "Döngüsel Yıkıntılar" Adlı Öyküsünün İmgelem Kuramı Açısından İncelenmesi
(*An Analysis of Borges's "The Circular Ruins" in Terms of Imagination Theory*)
- Ayhan YALÇIN – Ali TOPAL** 11
İçel'de Unutulmuş Bir Osmanlı Kalesi: İkisırma/İkisırama
(*A Forgotten Ottoman Castle in Icel: İkisırma/İkisırama*)
- Hakan YALÇIN**.....22
Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Duygusal Emegın Kaynağı ve Oluşumuna İlişkin Fenomenolojik Bir Araştırma
(*A Phenomenological Research on the Origin and Occurrence of Emotional Labor in Elderly Care Services*)
- Cevat BAŞARAN – Korkmaz MERAL**.....43
Herakles-Deianeira-Nessos Bir Yunan Mitolojisi ve Görsel Yorumu
(*Heracles-Deianeira-Nessos A Greek Mythology and Visual Interpretation*)
- İbrahim BOZKURT – İbrahim Halil AYTAR**.....63
Cumhuriyet'in Yerel Yönetim Politikası: Mithat Toroğlu'nun Mersin Belediyesi Başkanlığı Örneğı (1929-1942)
(*Republic's Local Administration Policy: The Case of Mithat Toroglu's Mersin Mayorship (1929-1942)*)
- Ali ÜNAL**.....81
Kırgızistan'da Yoksulluk ve Yoksulluk Çalışmaları
(*Poverty and Poverty Studies in Kyrgyz Republic*)

İnceleme Makaleleri / Review Articles

- Ferhat AYTÜRK - Pınar ÖZGÖKÇE**.....109
Sosyolojik Eleştiri Kuramına Örnek Bir İnceleme: Değirmen Öykü Kitabı
(*An Example Review of Sociological Critical Theory: Degirmen Story Book*)
- Rahmi DOĞANAY - Gül YILMAZ**.....118
20. Yüzyıl Başlarında Ermenek Kazasının Sıhhi ve İctimai Durumu
(*The Sanitary and Social Status of Ermenek District in the Early 20th Century*)

Cilt/Volume 6 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2023

KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS

- İdris YILMAZ** 130
Jale Parla, (2021) Don Kişot'tan Bugüne Roman
- Sabire KARAAĞAÇ** 135
M. Yastı, B. Direkçi, M. Gülmez, H. Duyar, (2020) Fağfûr-Nâme: Fağfûr-şâh ile Mâh-perî, (İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini-Tıpkıbasım)
- Samet ZENGİNOĞLU** 139
Konstantin Nikolayeviç Leontyev, (2022) Bizansçılık ve Slavlık

---

MAKALELER

ARTICLES

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 10 Mart 2023

Gönderim Tarihi: 15 Kasım 2022
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atf Künyesi: Zorlu, B. (2023). Borges'in "Döngüsel Yıkıntılar" Adlı Öyküsünün İmgelem Kuramı Açısından İncelenmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 1-10.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1205210>

BORGES'İN "DÖNGÜSEL YIKINTILAR" ADLI ÖYKÜSÜNÜN İMGELEM KURAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Batuhan ZORLU*

Öz

Analizimize konu olan Jorge Luis Borges'in "Döngüsel Yıkıntılar" adlı öyküsünde Arjantinli yazar, başka birçok eserinde olduğu gibi, sembolik açıdan oldukça zengin bir dünya kurmuştur. Okur olarak bu öyküde öne çıkan fikrin "sonsuz döngüsellik" olduğunu görmekteyiz. Bu fikrin aynı zamanda yazarın farklı öykülerine, denemelerine konu olduğu ve yazarın bu fikri eserlerinde türlü felsefi düşüncelerden esinlenerek kullandığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle eserin İmgelem Kuramı perspektifinden analiz edilmesinin, eserin sembolik dünyasının deşifre edilmesi ve eserin kapsamlı bir biçimde anlaşılması için uygun olacağı kanaatindeyiz. Makalemize başlarken öncelikle öyküde görülen felsefi düşünceleri tespit ettik ve öykü ile olan ilişkilerini açıkladık. Ardından analizin gerçekleştirilmesinde yararlanılacak kuram olan imgelem kuramı ve kuramın temeli olan "gündüz" ve "gece" rejimleri, beraberindeyse gece rejiminin yapıları olan "mistik" ve "sentetik" yapı hakkında belli başlı bilgilere yer verdik. Ayrıca "arketip" terimi ve imgelem çizgisinde ne anlama geldiği ile ilgili açıklamalarda bulunduk. Sonrasında ise "Döngüsel Yıkıntılar" adlı öykünün imgelem kuramı dinamiklerine uygun şekilde çözümlenmesini gerçekleştirdik. Öyküde öne çıkan semboller başvurduğumuz sembol sözlükleri ile açıklanmış ve rejim dinamiklerine göre yorumlanmıştır. Bununla birlikte baskın yapılar ve arketiplerin anlam bütünlüğüne göre değerlendirmeleri yapılmış ve öyküde baskın gelen rejim; bu rejimin niçin baskın geldiği ve başkışı, öykünün zamanı, uzamı ve anlatsı çerçevesinde tüm bunların ne anlama geldiği ile ilgili İmgelem Kuramı ekseninde değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jorge Luis Borges, Döngüsel Yıkıntılar, Sonsuz Döngüsellik, İmgelem Kuramı, Gilbert Durand.

An Analysis of Borges's "The Circular Ruins" in Terms of Imagination Theory

Abstract

The Argentinean writer, Jorge Luis Borges, in his "The Circular Ruins", as in many of his other works, constructs a universe rich in symbolism. One of the hallmarks of the story is, the so-called "infinite regression" seen in much of Borges's fiction. The writer inspired by various philosophical thoughts uses this endless chain of reasoning in his works. Thus, analyzing this story through the lens of the Theory of Imagination is convenient for comprehending the story's symbolic world and for a better understanding of the objective of the writer. At the beginning of the article, the philosophical ideas seen in the story are identified and explained. Then, the Theory of Imagination, which is the theory used in the analysis of the present story, is divulged along

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye. E-posta: batuhanzorlu3@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1575-8717>.

with the concepts of "diurnal" and "nocturnal" orders, and the two structures that are named "mystical" and "synthetic." Taking all the symbols into account, by consulting the dictionaries of symbolism and interpreting them according to the dynamics of the regime in which these symbols come to the fore, "The Circular Ruins" is analyzed in light of the integrity of the meaning of the structures and the archetypes that captivate the reader's attention. And lastly, within the framework of the Theory of Imagination, the dominating regime in the story is assessed: why is it dominant, what it implies concerning the protagonist, the time and the place, and the story's narrative.

Keywords: Jorge Luis Borges, The Circular Ruins, Infinite Regression, Theory of Imagination, Gilbert Durand.

Giriş

Jorge Luis Borges, (1899-1986) Arjantin'in önde gelen yazarlarından biridir ve öyküleri, şiirleri, denemeleri ile hem İspanyolca konuşulan ülkelerde hem de dünya genelinde önemli bir edebiyatçı olarak tanınmaktadır. Analizimize konu olan Borges'in "Döngüsel Yıkıntılar" adlı öyküsü ilk olarak *Sur* adlı dergide 1940 senesinde yayımlanmıştır. Aynı öykü daha sonra 1941 senesinde *El jardín de senderos que se bifurcan* adlı öykü serisinde yerini bulmuş ve nihayetinde, 1944 senesinde *Ficciones* adlı kitapta, aynı öykü serisinin alt başlığında yayımlanmıştır.

Arjantinli yazarın hikâyelerini oluştururken etkilendiği filozoflardan ve türlü felsefi görüşlerden faydalandığı, bu felsefi görüşler üzerine düşünerek eserlerini yarattığı bilinmektedir. Bununla birlikte, kuşkusuz, Borges'in ilgi duyduğu ve eserlerinde sıklıkla kullandığı zaman şemaları arasında "döngüsel zaman" ön plana çıkmaktadır. Arjantinli yazarın öyküsünün bulunduğu kitabın önsözünde belirttiği üzere "Döngüsel Yıkıntılar", serideki yedinci öykü hariç geri kalan öyküler gibi fantastik bir öykü olmasının yanı sıra bu öyküde "her şey gerçekdışıdır" (Borges, 1984: 429). "Varlık" ve "gerçeklik" kavramlarının sorgulandığı bu öyküde; boz tenli, yer yer sihirbaz olarak adlandırılan, isimsiz başkişinin ilk anlatı düzleminde içinde bulunduğu yıkıntı halindeki dairesel tapınak uzamı; ikinci bir anlatı düzlemi olarak değerlendirdiğimiz düş uzamında başkişinin benzer bir dairesel uzam olan amfiteatro uzamında kendini düşlemesi ve başkişinin imgeleminde üst üste binen bu uzamsal yerdeşlikler öykünün zamanında görülen "sonsuz döngüsellik" fikrine vurgu yapması açısından önemlidir.

Söz konusu eserin incelenmesinde faydalandığımız İmgelem Kuramı, bilindiği üzere ilk kez Gilbert Durand tarafından 1960 senesinde *Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Introduction à l'archétypologie générale*¹ adlı eseri aracılığıyla ortaya konmuştur. Yazar eserinde "[...] antropoloji, psikoloji, psikanaliz, etnoloji, dinler tarihi, dilbilim alanlarına dayanarak imgelemin rejimleri adını verdiği sınıflandırmayı ortaya koymuş, Doğu ve Batı'dan çeşitli mitoloji, edebiyat, din ve folklor alanlarından yapıtları içeren çok geniş bir kaynaklar yelpazesinden çeşitli öğeleri bu bağlamda çözümleyerek kuramını sağlam zemine oturtmuştur" (İlgürel, 2016: 36). Fransız yazar 1964 senesinde *L'Imagination Symbolique*² adlı eseri ile kuramını derinleştirir. Gilbert Durand bu kitabında kuramını açıklarken Freudyen ve indirgemeci hermenötiklerde gördüğü eksiklikleri eleştirirken, sembollerin evrenselliğine vurgu yaparak insanoğlunun ayağa kalkma ve görme eylemleri aracılığıyla evrim süresince kalıtsal olarak edindiği sembolik ve arketipolojik mirastan bahseder. Bu bağlamda Freudçu öğretilerde görülen psişik nedenselliği; hem maddi hem psişik âlemde kabul görüle gelmiş olan keskin determinizmi, psişik her problemin cinsellik ile ilişkilendirilmesini ve libidodan sadece cinsellik bağlamında bahsedilmesini oldukça indirgemeci bulur. (2017: 53-63). Görsel arketiplerin genlerle bağından bahsederken Carl Gustav Jung'un ortak bilinç dışı arketipleri tespitlerine atıflarda bulunan Fransız düşünür, ortaya koyduğu şemalarda sembollerin türlü soyut düşünme aşamalarında ne gibi anlamlar içerdiğinin derinlemesine analizini yaparken bu alanda daha evrensel bir bakış açısı yakalamayı hedefler.

¹ Makalemiz hazırlanırken, Türkçesi "İmgelemin Antropolojik Yapıları; Genel Arketipolojiye Giriş" olan eserin, 1981 senesinde yayımlanan *Las estructuras antropológicas de lo imaginario, Introducción a la arquetipología* başlıklı İspanyolca çevirisine başvurulmuştur.

² Makalemizde Türkçesi *Sembolik İmgelem* olan eserin 2017 senesinde yayımlanan Türkçe çevirisine başvurulmuştur.

1. Öyküde Görülen Felsefi Çizgiler

Öykümüzü İmgelem Kuramına göre incelemeyen evvel, Arjantinli yazarın eserlerinde faydalandığı felsefi görüşlerden öykü ekseninde genel hatlarıyla bahsetmeyi uygun gördük. Öncelikle öyküde başkişinin düşüncesi ile birini yaratma ve yarattığı varlığı gerçeklik düzleminde var etme istenci, beraberinde bu varlığın “gerçeklik” düzlemine katıldığında hafızasının silinmesi ile bu ekseninde *tabula rasa* fikriyle görülen uyum okura Berkeley’nin (1685-1783) empirik idealizmini anımsatır. Berkeley’ye göre herhangi bir varlığın gerçek anlamda var olabilmesi, sadece başka bir zihin tarafından algılanması ile mümkündür. “Filozof, öznel idealizm olarak da bilinen³ bu görüşünü ‘esse est percipi’ yani ‘olmak algılanmaktır’ sloganı ile sentezlemektedir” (İlgürel, 2013: 18). Bu ekseninde hikâyede başkişinin imgelemi aracılığı ile birini var etme çabası, Berkeley’nin empirik idealizmi ile örtüşmektedir.

Arjantinli yazar, fantastik kurgu eserlerinde faydalandığı bireysel algılanmaya indirgenmiş var olma düşüncesinden yola çıkarak türlü değerlendirmelerde bulunur. “Borges, Blaise Pascal’ın, kutsalın kapsanamaz olduğu gibi, tanımlanamaz da olabileceğini düşünen ilk insanlardan biri olduğunu belirtir. Yazar, bu olasılığı ‘korkutucu’ bulmakla birlikte, daha korkutucu bir fikri kendisi öne sürmektedir: kafamızın dışında onu içeren diğer bir ‘kafa’dan başka bir şeyin bulunmaması” (Jenckes, 2007: 100-101: akt. İlgürel, 2013: 19). Yazarın bahsi geçen fikrini öykümüzde kelimenin tam anlamıyla gözlemlemek mümkündür. Gerçekten de öykünün sonunda başkişi, tıpkı ateş tanrısının yardımıyla kendi imgeleminden yarattığı oğlu gibi, kendisinin başka bir “kafa”nın tahayyülü olduğunun, “büyük bir dinginlikle, eziklikle, dehşetle” (Borges, 2017: 85) farkına varır.

Borges’in eserlerini yaratırken etkilendiği bir başka filozof da David Hume’dur (1711-1776). Hume’a göre tek bilgi kaynağımız duyularımızdır ve gerçeklik, benlik gibi ifadeler, bireyin algıya dayalı izlenimlerinden ibarettir.⁴ Öykümüzde kendisinin salt düşünce ile yaratıldığını keşfeden başkişinin durumu, “benliğin reddi” ekseninde, Hume felsefesiyle örtüşmektedir. “*Bir tarafta algılanan maddeyi reddeden bir felsefe, diğer tarafta ise algılayan özneyi reddeden bir felsefe bulunmaktadır. Bu karşılığa rağmen her iki filozof da fantastik edebiyat için geniş olanaklar sağlayacak bir görüşte birleşmektedirler. Bu da gerçekten var olanın duyular olduğu düşüncesidir*” (İlgürel, 2013: 23).

2. “Arketip” Kavramı ve İmgelem Kuramı

Makalemize konu olan eseri İmgelem Kuramı çizgisinde incelemeyen önce kuram ile ilgili belli başlı bilgiler vermeyi uygun gördük. Durand’ın eserlerinde vurguladığı üzere imgelem, insanoğlunu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir ve kültürel anlamda insanı ilgilendiren tüm alanlarda varlığını göstermektedir. Durand, kuramını açıklarken farklı bilimlerden isimlere sıklıkla atıflar yapar. Bu isimlerden bazıları; analitik psikolojinin kurucusu olan, ortak bilinç dışının arketiplerinden bahsetmesi ile psikanaliz bağlamında önemli yaklaşımlar ortaya koyan, kendisine İmgelem Kuramı ile ilgili çalışmalarında ilham olan Carl Gustav Jung, dinler tarihçisi Mircea Eliade, geçtiğimiz yüzyılın kayda değer antropologlarından Lévi-Strauss ve karşılaştırmalı mitolojinin önemli bir temsilcisi olan Joseph Campbell’dır. Durand kuramını tanımlarken, tıpkı Jung gibi, insanın evrimsel sürecini gözetir. Bu konuda Durand şöyle der:

“Tasnifsel, konusal ve dinamik çoğulculuk ‘insana özgü’ olanı, yani imgesel olanı ifade eden anlamsal temelleri, ölçülebilir bir kesinlikle kavramayı mümkün kılar. İnsana özgü olan imgelem, Homo Erectus’un yeryüzünde ayağa kalktığı yaklaşık bir buçuk milyon sene öncesinden beridir tüm korkularının, umutlarının ve bu duyguların kültürel ürünlerinin sürekli olarak ortaya çıktığı kaçınılmaz yeniden temsil ve sembolleştirme yetisidir” (Durand, 2000: 135).⁵

³ Kendisi tarafından immaterialism (özdeksizcilik) olarak adlandırılmaktadır.

⁴ Cano López, 2011: 103.

⁵ Makalede alımlama yapılan noktalarda kullanılan yabancı dildeki kaynakların çevirisi makale yazarı tarafından yapılmıştır.

İnsanı bu yetisine dayanarak yer yer Homo Symbolicus olarak da tanımlayan Durand, görme eyleminin evrim süresince insanda kalıtsal olarak türlü sembolik ve arketipolojik miraslar bıraktığını savunur ve bu savını; farklı bilimlerden isimlere başvurarak gerçekleştirdiği detaylı inceleme ve çözümlemelerle, ortak ve kabul görmüş bilgilere dayanarak güçlendirir. Bu noktada, *tabula rasa* teorisini reddetmesi bakımından, Jung ile aynı çizgidedir.

Bununla birlikte, Durand'ın İmgelem Kuramını ortaya koyarken kullandığı "arketip" kavramını, Carl Gustav Jung (1875-1961) daha öncesinde yapmış olduğu psikanaliz çalışmalarında, ortak bilinç dışının arketiplerini incelerken sıklıkla kullanmıştır. "Arketip, ilk örnek (prototip) sözcüğüyle eş anlam taşır" (Geçtan, 1998: 177). Jung'a göre birey, kendisi için en kolay olan yolda gelişmeye eğilimlidir fakat içinde bulunduğu yakın çevresi ve toplum, türlü nedenlerle bireyin gelişim sürecine müdahale eder. Bu süreç içinde birey, çevresine uyum sağlama eğiliminin neticesinde belli başlı konularda uyum sağlamaya yönelir ve sonuç itibarıyla kişiliğine ait olan bazı özellikleri, baskılanarak, bilinç dışına itilir (Fordham, 1997: 57-58). Carl Jung, insanın bilinç dışına itilen özelliklerinin kesişim noktalarının psikanaliz, tarih, yer yerse mitolojik ve edebi eserlerdeki yansımaları üzerine yoğunlaşarak, tüm bunları kişinin deneyimlerine dayanan kişisel bilinç dışından ayırmaya da özen göstererek, Ortak Bilinç Dışı Arketiplerinden bahseder. Bu arketiplerin en önemlileri "persona", "gölge", "anima ve animus", "öz", "yaşlı bilge adam" ve "büyükanne"dir.⁶

Durand, kuramını ilk olarak 1960 senesinde yayımlanan *Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Introduction à l'archétypologie générale* adlı eserinde ortaya koyar. Bu eserinde Fransız düşünür, "Rostros del Tiempo"⁷ adını verdiği bölümde okura imgelem kutupları ile ilgili detaylı bir inceleme alanı sunar. Öncelikle imgelemi iki ayrı kutba ayırır ve bu iki kutbu "gündüz" ve "gece" rejimi olarak adlandırır (1981: 51). Durand, gece rejimini de kendi içinde iki ayrı yapıya ayırmak gerektiğini belirtir. Bu iki yapıyı sırasıyla "mistik yapı" ve "sentetik yapı" olarak adlandırır.⁸ Gündüz rejimi ve içinde iki farklı yapıyı bulduran gece rejimi, insanda baskın olarak görülen üç temel refleks⁹ baz alınarak oluşturulmuştur.¹⁰ Bunun temel sebebi, sözünü ettiğimiz rejimlerin biyolojik kökeni olan üç temel refleksin insanda belli başlı imgeleri tetiklemesidir. Bu imgeler, Durand'ın eserinde karşımıza bahsi geçen üç yapıya şemalarla, arketiplerle ve sembollerle bağlanmış şekilde çıkmaktadır. İmgelem Kuramında sembollerin incelenmesi üç farklı arketip aracılığı ile yapılır. Bu arketipler: fiil arketipleri,¹¹ Durand'ın ifadesiyle "fiil şemaları", sıfat arketipleri ve isim arketipleri şeklindedir.

Birincil temel refleks olan ayağa kalkma refleksi, gündüz rejimi ile ilgilidir. Bu rejim, içinde barındırdığı zıtlıklar, antitezler ile ön plana çıkar ve karşıtlık yaratan veya gösteren, ima eden semboller sıklıkla bir arada görülürler. Antropolojik anlamda ayağa kalkma refleksi, yer çekimine karşı bir zafer gibidir ve insanoğlunu diğer canlılardan ayırarak imgelem dünyasının farklılaşmasına temel olmuş en köklü reflekstir. Bu nedenle türlü şekillerde kahramanlıkla bağdaştırılabilir her durum, içinde karşıtlık anlamını da karşılayacağından, gündüz rejimi ile ilintili görünmektedir. Çizgisel zaman algısı ve bu algının bireyi "yıkıcılık" özelliği ile imgesel anlamda âdeta tüketmesi yine bu rejimde sıkça görülen bir durumdur. Bu durum, aynı şekilde, uzamda da görülebilir. Örneğin eserdeki karakter, içinde bulunduğu uzamda, farkına varmasa dahi, başkaları tarafından veya içinde bulunduğu zaman algısından dolayı âdeta yutuluyor, sindiriliyor olabilir. Bu gibi durumlarda karakterin kurban konumunda olduğu kanaatine varılarak hikâye ekseninde bir zıtlık, kutuplaşmadan bahsedilebilir demektir. Doğum ve ölüm, yükseklik ve alçaklık, aydınlık ve karanlık, pislik ve temizlik gibi zıtlık belirten ifadelerin yanında güneş, silah, merdiven gibi birleşkebirimsel kelimelerin kullanımına da yine bahsi geçen rejimde yer verilir.

⁶ Ortak bilinç dışı arketipleri için bkz.: Fordham, 1997: 58-86.

⁷ Türkçesi: "Zamanın Yüzleri".

⁸ Gilbert Durand, *Las estructuras antropológicas de lo imaginario: Introducción a la arquetipología* adlı eserinde mistik kelimesini dini anlamıyla değil, antropolog Lucien Lévy-Bruhl'un reddetmek ve Jean Przylusky'ninse değerini düşürmek için kullandığı anlamlarıyla, yani "birleşme istenci" ile "gizli bir mahremiyet ile ilgili belirli bir zevk" anlamlarını birleştiren bir ifade olarak kullandığını belirtmektedir (1981: 256).

⁹ Burada Vladimir Bechterev adlı Rus psikiyatir tarafından keşfedilmiş üç baskın refleksten bahsediyoruz.

¹⁰ Baskın reflekslerle ilgili bkz.: Durand, 1981: 42-46, 2000: 62-63.

¹¹ İlgürel, 2019: 18.

Bununla birlikte, gece rejiminin mistik yapısında baskın refleks sindirimdir ve buna koku alma, tat alma ve dokunma ile ısı duyumsaması eklenir. Gündüz rejiminin aksine bu yapıda ön plana çıkan temel öge örtmedir. Örtmece sayesinde ölüm bir bitişi değil, yeni bir başlangıcı ifade eder. Mezar artık bir beşiktir, yeniden doğuşun başladığı yerdir. İşlevsel açıdan, anlaşılacağı üzere, mistik yapıda öldürücü zaman, başka bir deyişle çizgisel zaman, olumsuz bir anlam ifade etmemektedir. Örtmece ve karşıtların iç içe geçirilmesi aracılığıyla, gündüz rejimindeki anlamıyla zamanın beraberinde getireceği türlü korkular da bu sayede bertaraf edilir. Son olarak sentetik yapıda baskın refleks çiftleşmedir. Bu refleksle bağlantılı olarak ritmik olanı, yani müzikal duyumla ilintili olan şeyleri, harmoniyi kapsayan bir yapıdır. Bu ekseninde sentetik yapıda ön plana çıkan fikir olan birleşme, zamanın farklı zıt kutupları arasında sağlanan uzlaşma, bunlarla birlikte görülen gelişim ve ilerlemedir. Bu noktada, yapının birleştiricilik eksenini göz önünde bulundurularak; ateş, ağaç, tohum, haç, tekerlek gibi sembollerden bahsedilebilir.

3. Eserin İmgelem Kuramı Ekseninde İncelenmesi

Açıklamalarına yer verdiğimiz İmgelem Kuramından faydalanacağımız bu bölümde, eserde karşılaştığımız sembollerin eser sınırları içinde anlamlarına yer vererek eserin söz konusu kuramın bakış açısından incelemesini ana hatlarıyla uygulamalı olarak gerçekleştireceğiz. Öykümüz, başkışının eski bir tapınağın dairesel yıkıntısına gelmesi ile başlar.

“Hiç kimse onun barışık gecede karaya çıktığını görmedi, hiç kimse bambu teknenin kutsal çamura batışını görmedi ama birkaç gün içinde, bu suskun adamın anayurdunun güneyde, ırmak yukarısındaki yabanıl yamaçta, Yunanca bulaşmamış Zendice konuşan, cüzzamın pek rastlanmadığı sayısız köyden biri olduğunu duymayan kalmadı. Tek kesin şey, boz tenli adamın çamuru öptüğü, tenini yırtan çalıları umursamadan (anlaşılan sızı duymuyordu) yukarılara tırmandığı, sonra bulantı ve kan içinde, bazen alev gibi parlayan, o anda külrenginde görünen bir kaplan ya da bir at yontusuyla süslü çember alana doğru süründüğüydü” (Borges, 2017: 79).

Yıkıntılar; sembolik olarak yıkımı, ölü hayatı temsil etmektedir. Hayati sıcaklıktan artık yoksun olan fikirlere, yaşanmış bağlardan kopuşa işaret etmektedir. “Varlık insani işlevini; varoluş amacını ve düşün eylemini yerine getirmek için yitirmiştir” (Cirlot, 2018: 758). Bir diğer önemli nokta ise başkışının içinden çıkıp geldiği uzamdır. Bu uzam; medeniyetten uzak, dış dünyanın tehditlerine kapalı, doğal olarak korunaklı bir uzam olarak görülmektedir ve gece rejiminin mistik öğelerini barındıran bir uzam olarak dikkat çekmektedir. Başkışının gelişini kimsenin görmemesi, sızı duymaması ve yaralarının bir gecede tamamen iyileşmesi gibi durumlarla birlikte “sayısız köyden biri” ifadesi okura, öykünün yorumlanmasında anahtar niteliğinde ipuçları vermesi bakımından dikkat çekicidir.

“Borges’in öykülerinde zamanın doğal akışını değiştiren olağanüstü olayların gerçekleştiği, bazen alçakgönüllü nitelikteki bu yerlerde, dairesel veya küresel semboller yer alabilmektedir. Bu biçim, döngüsel zamanı, zamandaki tekrarları, sonsuzluğu simgeleyebilmektedir. [...] Kısaca, Borges’te büyümlü yer kronotopunu, zaman (ve uzamla) ilgili olağanüstü bir olayın gerçekleşmesi ile ilişkilendirebiliriz” (İlgürel, 2013: 106). Bu dairesel uzama geldiğinde başkışının aklındaki “olağanüstü” tek amaç, var olmayan birini imgelemi aracılığıyla “gerçek” hayatta var etmektir. Bu noktada insani işlevin bu “yüce” amacı gerçekleştirmek için feda edildiğinden bahsedebiliriz.

“Tepesine vuran güneşle uyandı. Yaralarının iyileşmiş olmasına şaşmadı; fersiz gözlerini yumup uykuya daldı ama bitkinlikten değil, bile isteye. Bu tapınağın, çetin amacına ulaşmada en elverişli yer olduğunu biliyordu, kesintisiz ağaçların, ırmağın aşağısında yükselen, bir zamanlar Tanruların sayılıp sonraları yanıp kül olmuş başka bir kayırcı tapınağın yıkıntılarını silip süpürmeyi başaramadıklarını biliyordu, şu anda kendisine düşen görevin uyumak olduğunu biliyordu” (Borges, 2017: 79-80).

Başkışı, vardığı tapınağın amacına ulaşmak için uygun olduğunun bilincindedir ancak bunun nedenini bilmez. Sonradan anlaşılacağı üzere başkışıda görülen bu bilincin asıl sebebi, içinde bulunduğu

zamanda görülen döngüsellik bir sonucudur ve bilinçaltına hâkim olan bu amaç kendisine bir "görev" olarak verilmiştir. Başkişi ve "yüce" amacı, bu döngüsellik bir sonucudur.

Uyandıgında tepesine vuran güneş, gündüz rejimi ile ilişkilendirilebilecek bir unsurdur. Tapınağın küller içinde olması sembolik açıdan ölümle ilişkilendirilir. Kül sembolü; inorganik, cansız olana dönüş anlamında, bir tehdit olarak karşımıza çıkar. "Kül bir yandan tozla, diğer bir yandan da ateşle, yanmış olanla ilişkilidir" (Cirlot, 2018: 233). Bu nedenle, bahsettiğimiz şeylerle birlikte, uzamda tehditkâr bir entropinin varlığından bahsetmek yerinde olacaktır.

"Gördüğü, insan ayağı izleri, üç beş incir, bir testi gibi uyarıcı belirtilerdi, demek yörenin yerlileri onu uyurken saygıyla gözetlemiş, ya sağ kalmasına sevinerek ya da tılsımından ürkererek çit çıkarmamışlardı. İçi ürperdi; kırık dökük duvarda bulduğu mezarımsı bir oyuğa, bilmediği birtakım yapıların arasına gizlendi" (Borges, 2017: 80).

Başkişinin içinden çıkıp geldiği ve ulaştığı uzam arasında imgesel zıtlıklar bulunması, okura rejimler arası bir geçiş olduğu izlenimini vermektedir. Uzama dair yaptığımız yorumlarla birlikte, ulaşılan dairesel alanın başkişinin çıkıp geldiği uzama göre açık bir alan olması da düşünüldüğünde, uzamsal olarak gece rejiminden gündüz rejimine geçişten bahsetmek mümkündür.

Öte yandan başkişinin deneyimlediği bu uzamsal geçiş, insanın dünyaya geldiği an ile ilişkilendirilebilir bir durumdur. Doğduğumuzda da korunaklı bir yerden dış tehditlere açık olduğumuz dünyaya geliriz ve başlangıçta dış dünyaya önyargı ve korku ile yaklaşırız. Başkişinin neredeyse içgüdüsel bir şekilde ona yardım etmek isteyen insanlardan saklanmak istemesi, onları tanımadığı için bir tehdit olarak algılaması ve kapalı, mezarımsı bir alanda korunma ihtiyacı hissetmesi, çıkıp geldiği uzamda alışkın olduğu baskın gece rejiminin mistik yapısıyla beraberinde getirdiği bir öge olarak dikkat çekmektedir. Döngüsellik içinde gerçekleştirdiği, ritüel niteliğindeki düş görme eylemi, başkişinin amacına ulaşmadaki süreçte yapacağı eylemler de düşünülünce, çizgisel ve yıkıcı zamana karşı girişeceği mücadele olarak değerlendirilebilir ve yine aynı kutba dahildir, yani gece rejiminin mistik yapısına ait bir öge olan örtmece ile ilgilidir. Buradan hareketle başkişiyi özünde mistik bir karakter olarak tanımlamak mümkündür ve içinde bulunduğu uzamdaki baskın rejim ile başkişi arasında bir zıtlıktan, yıkıcı zamanla girilen bir mücadeleden de yine bu eksende bahsedebiliriz.

Bahsettiğimiz gibi, başkişinin ulaştığı uzamda insanlarla iletişime geçmediği ve çevresine yabancı kaldığı görülmektedir. Bu yabancılık; başkişinin kendini diğerlerinden soyutlaması, orada "yüce" bir amaç için bulunması, başkişide görülen adanmışlık hâli gibi durumlar, içinde bulunduğu "eski bir tapınağın dairesel yıkıntısı" uzamı da dikkate alındığında akıllara gündüz rejiminde görülen "manastıra kapanmak" şemasını getirmektedir. Başkişi, her ne kadar açık bir uzamda olsa dahi, ussal açıdan kapalıdır. Bu kapalılığın temel sebebi, başkişinin sadece kendi imgelemine imkânlarıyla bir varlığı, "oğlunu" yaratma istencinin baskın gücü ile ilgilidir. Bu noktada ise başkişide görülen bir "hipomani"den bahsetmek mümkündür. "Bu büyü tasarı kafasına bütünüyle el koymuştu, öyle ki, biri adını ya da geçmişine ilişkin bir şey sorsa yanıtlayamayacaktı" (Borges, 2017: 80). Bilincini istila eden bu fikir, başkişinin başka bir şeye odaklanmasını engeller ve içinde bulunduğu kendinden geçmişlik halinin sebebidir. İlerleyen sayfalarda "sihirbaz" olarak da adlandırılan başkişide görülen hipomani veya şişmenin sebebi de yine öyküdeki zaman ve uzamda görülen döngüsellik ve başkişinin dairesel yıkıntılara geldiği zamanki ilk haliyle ilgilidir. Bilinçaltına hâkim olan bu amacı aslında özgür iradesi ile seçmemiştir.

"Yabancı, kendini yıkık tapınağın neredeyse tıpatıp döngüsel bir amfi tiyatrosunun merkezinde düşledi: Sıraları, suskun öğrenci bulutları doldurmuştu, [...] Adam öğrencilerine, anatomi, kozmografi ve büyü dersleri veriyordu. Dikkat kesilmiş yüzler, akıllıca yanıtlar bulmaya çalışıyordu, sanki içlerinden birini boş bir suret durumundan kurtarıp gerçek dünyaya geçirecek bu sınavın önemini kavramışlardı" (Borges, 2017: 80).

Başkişinin başlangıçta bir öğretmen, daha sonrasında ise can vereceği kişiyi seçecek bir varlık olarak Tanrıvârî bir konumda olması ise akıllara "yaşlı bilge adam" arketipini getirir. Bu arketip kişilik için ciddi bir tehlike oluşturabilir.

“Çünkü bu arketip harekete geçirildiğinde erkek kendisinin ‘anlam’a, onun temsil ettiği büyük güce ve bilgeliğe sahip olduğuna inanabilir. Sanki ‘anima’nın çekiciliği bir figüre aktarılmıştır ve onun egemenliği altındaki kişi kendisinin büyük (belki de gizli) bir bilgeliğe, mucize yaratma yeteneğine, hastalıkları iyileştirme yeteneğine ve benzeri özelliklere sahip olduğunu hisseder” (Fordham, 1997: 75).

“Yaşlı bilge adam rüyalarda sihirbaz, doktor, rahip, öğretmen, profesör, dede veya otorite sahibi herhangi başka bir insan kılığında görünür” (Jung, 2014: 216). Manevi bir özelliği olan bu arketip “[...] ideal ve bozulamaz bir imge olarak, kişinin yenilenmiş bir bireysellik duyumuna sahip olduğu ‘inisiyasyon’ süreci için temel bir imgedir. Ancak geçiş dönemlerinin doğasında var olan tehlike, kişinin bu gibi figürlerle özdeşleşmesi ve bunun sonucunda bir ‘şişme’ yaşanmasıdır” (Samuels ve dig., 2003: 90). Bu noktada başkişide gözlemlenen arketiple özdeşleşme, rüyasında bizzat kendisini “karar alıcı” ve “eğitici” bir otorite figürü olarak görmesiyle açığa çıkar. Bu durumsa bahsettiğimiz ‘hipomani’nin rüya düzleminde bir yansıması olarak değerlendirilebilir ve burada gece rejiminin sentetik yapısındaki inisiyasyon ile ilişkilendirilemez görülmektedir.

Öte yandan bu özdeşleşme akıllara gündüz rejiminde gördüğümüz “otistik gerileme” yapısını getirir (Durand, 1981: 174-175). Bleuler otizmi “gerçeklikten kopuş” olarak tanımlar.¹² Ona göre “Kişinin düşünce ve çağrışımları sadece öznel açıdan bir anlama sahiptir” (Minkowski, 1927: 110). Minkowski, otistik gerilemesi olan bir hastasından bahsederken “fildişi kulesi” terimini kullanır. Bu hasta, çevresine “tepeden bakmak için” kendisini dış dünyadan tamamen soyutlamıştır (Minkowski, 1927: 42). Bu eksende, ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere, başkişi gününün büyük bölümünü uyuyarak geçirir. Burada görülen “gerçeklikten kopuş” ve “öznel gerçeklik” arayışının beraberinde, yine gündüz rejiminde görülen “hastalıklı geometrizm”¹³ yapısında bahsedilen “zaman algısının kaybı” durumuna da şahit oluruz.

“Neredeyse kesintisiz bu uykusuzluk nöbetinde, ihtiyar gözleri öfke yaşlarıyla yandı” (Borges, 2017: 81). İlk denemesinde başarısız olan başkişi, amacına ulaşamamanın verdiği yoğunlukla bir tür ruhsal buhran yaşar ve bu buhranı, ritüel olarak değerlendirilebilecek eylemler yaparak bertaraf etmeye çalışır. Başkişinin bu deneyimi gündüz rejimi ile örtüşmektedir zira “düşme”, “ruhsal çöküş” gibi ifadeler bu rejimde karşılığını bulmaktadır. Gece rejiminin mistik yapısına ait bu örtmece eylemleri, okura gündüz rejimi ile bir kutuplaşma olduğunu gösterir niteliktedir.

İlerleyen kısımda başkişi ilk denemesinde başarısız olduğundan bu sefer oldukça detaycı ve sabırlı şekilde amacına ulaşmak için hazırlanır. On dördüncü günün sonunda düşünde kalbi yaratır ve tüm detaylarına dokunarak kalbi inceler. Dokunmak, hissetmek ve sebat göstermek gibi şemalar bağlamında rüya uzamında başkişinin ilk denemesine karşıt olarak artık rüya düzleminde gündüz rejiminin ilk denemesinde olduğu gibi tamamen hâkim olmadığını, gece rejiminin mistik yapısının daha baskın geldiğini söylemek mümkündür.

Başkişi, dairesel uzamda yaptığı ritüellerde olduğu gibi, rüya uzamında da bir denge kurmaya çabalamaktadır. İlk düşlediği şeyin kalp olması sembolik açıdan, kalbin bireyin merkezi organlarından biri olması açısından oldukça önemlidir zira merkezde olan her şey, sonsuzluk fikriyle ilgilidir. Chevalier’in semboller sözlüğüne göre bu merkez, “Batı kültüründe duygularla ilişkilendirilirken, geleneksel tüm kültürlerde sezgisellik ve idrak ile ilişkilendirilir ancak bu anlayış, duygusal değerleri dışlayan türde bir anlayış değildir. Bununla birlikte kalp kan akışını sağlamasından dolayı insanoğlu için hayati bir organdır. Bundan dolayı da entelektüel işlevlerle ilişkilendirilmiştir” (1986: 342). “Geleneksel öğretilere göre kalp zekânın gerçek merkezi iken, beyin sadece bu zekâyı gerçekleştiren araçtır. Bundan dolayı sembolik olarak beyne ay, kalbe ise güneş denk gelir” (Cirlot, 2018: 272).

“O gün, alacakaranlıkta düşünde yontuyu gördü. Canlıydı, zalim bir kaplan ya da bir tay bozuntusu değildi, hem bu ateşli yaratıkların ikisi hem de bir boğa, bir gül ve bir fırtınaydı. Bu çok boyutlu tanrı, ona dünyada ‘Ateş’ diye anıldığını, bu döngüsel tapınakta (ve benzerlerinde) insanların bir zamanlar kendisine adaklar sunup tapındıklarını, düşlenen hayalete tılsımla

¹² Bleuler’in bu tanımı Minkowski (1927)’den alıntılanmıştır.

¹³ Durand, 1981: 175-176.

can vereceğini, yalnızca 'Ateş' ve düşleyeni dışında bütün canlıların onu kanlı canlı bir insan sayacaklarını söyledi. Ateş genci bütün ayinlerden geçtikten sonra piramitleri hâlâ ırmağın aşağısında duran öbür yıkık tapınağa göndermesini buyurdu" (Borges, 2017: 82-83).

Başkişi ile rüya düzleminde iletişime geçen yontu, imgesel olarak barındırdığı ifadeler açısından dikkat çekicidir. Aynı anda hem boğa, hem gül, hem de fırtına olması ve dünyada ateşi temsil etmesi bu semboller ile ateşin öykü bağlamında yerdeş imgelem grubunda bulduklarını gösterir. Cirlot'un Semboller Sözlüğü'ne baktığımızda boğa her şeyden önce memeli hayvanın sürüngen hayvana olan üstünlüğünü simgeler ve göğü, baba figürünü, güç fikrini temsil edebilir (2018: 859-860). Gül ise mükemmelliğin, amacın ve mutlak başarının sembolü olarak görülür. (748). Fırtına, gökte yaşanan veya gökten inen her şey gibi, ilahi karaktere sahip bir imgedir (834). Bu sembollerin dışında kaplanın da Budizm'de ruhani gücü temsil ettiği bilinmektedir (Chevalier & Gheerbrant, 1986: 173). Öte yandan ateş imgesi hikâyedeki baskın konumu açısından önemlidir. Ateş sembolik açıdan hem yıkıcı, hem de birleştirici bir özelliğe sahip olabilir ve kullanıldığı bağlama göre gündüz veya gece rejiminin sentetik kutbuyla ilişkilendirilebilir. Chevalier'nin eserinden tefsir edecek olursak ateşi "yıkım" ile ilişkilendirebiliriz ve "şeytani" olarak niteleyebiliriz (1986: 512). "Ateş aynı zamanda bir dönüşüm aracıdır. Her şey ateşten doğar ve ona geri döner. Ateş yaratıcı bir güçtür ve kökü güneşten gelir, güneşin dünya üzerindeki temsilidir" (Cirlot, 2018: 406). Öte yandan ateş tanrısının başkişiye verdiği buyruk, bölücü ve soyutlayıcı bir buyruk olması bakımından ilginçtir. Gündüz rejiminin tamamı üzerinde belirleyici etkisi olan "diairetizm" yapısıyla örtüşen bu ayırma eyleminin, başkişinin "yüce" amacına ulaşana dek dış dünyadan tamamen soyutlanmış hali de hesaba katıldığında, öykünün genelinde görülen baskın yapılardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

"Sihirbaz, kendisine verilen buyrukları yerine getirdi. Zamanının bir bölümünü (sonradan anlaşıldığı kadarıyla iki yılını) onu evrenin gizemleri ve ateş mezhebi konularında eğitmeye adadı. Ondandırılmak düşüncesi için için acı veriyordu. [...] Ara sıra bütün bunların çoktan olup bittiği izlenimi, canını sıkıyordu" (Borges, 2017: 83).

Başkişinin kendisini oğlunun öğretmeni olarak bulduğu durumda bahsedilen bütün bunların çoktan olup bittiği izlenimi okura, kendisinin döngüsel bir zamandan çizgisel bir zamana geçtiğinin ve artık olacakların önüne geçemeyeceğinin mesajını vermektedir. Örtmece olarak görünen ve gündüz rejimiyle dolaylı olarak kutuplaşmaya neden olan bu çıkış ise gündüz rejiminin "yıkıcı çizgisel zaman" fikriyle ilintili olacak şekilde, başkişiyi rahatsız etmektedir. Oğlunu yaratması daha en başından beri kendinde olan amacı gerçekleştirme anlamına gelir ve görevini tamamlaması vaktinin sona erdiğine delalet eder.

"Bu işe kalkışmadan önce (oğlu aslında bir hayalet olduğunu asla anlayamasın, kendini herkes gibi herhangi bir insan sansın diye) çiraklık yıllarına ilişkin bütün anıları sildi onun belleğinden" (Borges, 2017: 83). Başkişinin oğlunun belleğini silmesi, hikâyenin başında aklında tek bir amaçla geldiği tapınaktaki hali ile oğlunu başka bir tapınağa gönderdiği halini aynı seviyede konumlandırarak türden önemli bir detay olarak göze çarpmaktadır. Aslında olan şey, başkişinin kendi gibi birini yaratması ve onu, kendisinin döngünün ilk başladığı haline getirmesidir. Bu çizgide eylemsel açıdan öyküdeki baskın motif olarak öne çıkan sonsuz döngüsellik görmektediriz.

"Gün batımlarında ve doğumlarındaki alacakaranlıkta taş yontunun ayaklarına yüz sürüyor, gerçekdışı oğlunun da belki ırmağın aşağısındaki öbür döngüsel tapınakta benzer ayinler yaptığını kuruyordu; geceleri düş görmüyordu artık ya da herhangi biri gibi görüyordu. Evrenin seslerine ve şekillerine ilişkin algıları körelmiş gibiydi" (2017: 84).

Bu noktada başkişide görülen algıların körelmesi, içinde bulunduğu yıkıntı uzamı ile yerdeş niteliktedir. Analizimizin başlarında belirttiğimiz gibi "yıkıntı", sembol olarak varlığın insani işlevini; varoluş amacını ve düşün eylemini yerine getirmek için yitirmesi anlamına gelir ve hikâyenin son kısmında bu durum daha da belirginleşmektedir. "Bir süre sonra (bazı tarih düşenlerin yıllarla, bazılarının on yıllarla hesapladıkları bir zaman dilimi) bir gece yarısı, iki kayıkçı onu uyandırdılar [...]" (84). Bahsettiğimiz algısal körelme ve sonrasında zaman algısında tekrar eden bozulma, gündüz rejimindeki "hastalıklı geometrizm" yapısının tekrar ettiğini bizlere göstermektedir.

“[...] Çünkü yüzyıllar öncenin bir olayı yineleniyordu. Ateş tanrısının tapınağı yangında kül oldu. Kuş uçmaz bir tan sökümünde sihirbaz, iç içe geçen alazların duvarları yaladığını gördü. Bir an, suya sığınmayı düşündü ama sonra ölümün, ihtiyarlığını taçlandırmak, zorlu çabalarına son vermek üzere geldiğini anladı” (83-84).

Öykünün final kısmında başkişi, köylülerden başka bir tapınakta ateşten etkilenmeden, yaralanmadan üzerinde yürüyebilen birisi olduğunu duyması ile bahsedilen kişinin oğlu olduğunu fark eder ve oğlunun aslında zihinsel bir tasarımın ürünü olduğunun bilincine varmasından endişe duyar. “Önce içine su serpen bu anımsama, sonraları işkenceye dönüştü. [...] ne katlanılmaz bir eziklik ne çılgınlık!” (84). Sonrasında başkişinin bulunduğu tapınağa doğru yaklaşan büyük çaplı bir yangın görünür ve bu ateş kendisine zarar vermez. Bu noktada başkişi, kendisinin de aslında bir başkasının düşü olduğunun, sırasıyla: “Büyük bir dinginlikle, eziklikte, dehşetle” (85) farkına varır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi başkişinin başlangıçta giriş yaptığı uzam, zaten içinde bulunduğu sonsuz döngüsel tekrarların yaşandığı sayısız uzamdan biridir. Bilincine hücum eden “imgelem aracılığı ile oğlunu yaratma” fikri ve deneyimlediği “arketipsel şişme”, berberinde gelen “otistik gerileme” gibi durumlar gündüz rejiminin öyküdeki yansımalarıdır. Öykü genelinde baskın olarak görülen “diaretizm” ve final kısmında görülen “ruhsal çöküş” de hesaba katıldığında öyküde baskın gelen rejim gündüz rejimidir.

Hikâyenin ancak final bölümünde anlaşılabilceği üzere başlangıçta başkişinin dairesel yıkıntı alana gelmesi, aslında öyküdeki zamanda görülen döngüsellüğün sonucu olarak yaşanan bir deneyimdir. Bilincinde olmadan aslında bu sonsuz döngüsellikte, tıpkı oğlu gibi, bir başkasının düşüdür kendisi, bir tahayyüldür, gerçek bile değildir. Bu bakımdan kendisi, tıpkı oğlu gibi, içinde bulunduğu kozmik döngüsellüğün kurallarına yenik düşer ve bu sonsuz döngüsellüğün bir kurbanı olarak konumlanır. Final kısmında ateş tanrısının gönderdiği yıkıcı ateş, başkişiyi ve oğlunu etkilemez. Ancak öykü bağlamında başkişinin önbilgisi gerçekten var olduğuna ve beraberinde ölümlü olduğuna dayanır. Acı gerçekle yüzleşen başkişinin varlığının “tahayyül” seviyesine düşmesi, “eziklik” ve “dehşet” hissetmesinin sebebidir. Öte yandan başkişinin alevlerle yüzleşmesi sonucunda, Borges’in öykünün önsözünde belirttiği gibi, gerçeklikten tamamıyla kopuş yaşanır. Otistik gerilemeyle bağlantılı olan diaretizmi açıklarken Durand şöyle der: “Karakterler sadece ‘heykellerden’, ‘kuklalardan’, ‘bir düzenek tarafından hareket ettirilen mankenlerden’, ‘robotlardan’ ‘maketlerden’ ibarettir. Evrenin şizomorfik vizyonu makineleşmiş hayvanın hülyasıyla birlikte, aynı zamanda, makineleşmiş kozmosun hülyasına neden olur” (Durand, 1981: 175). Öykünün bitiminde karşımızda sadece imgelem aracılığıyla yaratılan, öncül hafızadan yoksun, tek istenci rüya aracılığıyla çoğalmak olan, varlıkları ve yaşama amaçları ateş tanrısının bu döngüyü devam ettirmesine bağlı olan insanlar zinciri, Durand’ın tanımlamasıyla aynı çizgide olması açısından oldukça önemlidir.

Sonuç

İngesel Kuramın bakış açısını benimseyerek incelemelerde bulunduğumuz bu çalışmada, bahsi geçen kuramın yöntemlerinden faydalanarak “Döngüsel Yıkıntılar” adlı öyküyü değerlendirmeyi ve kurama dayalı belli başlı yorumlar yaparak bahsi geçen kuramın bize sunduğu yorumbilimsel sınırları keşfetmeyi amaçladık. Çalışmamızda öncelikle Arjantinli yazarın öyküsünü yerleştirdiği felsefi zeminden bahsettik ve genel bir panoramanın oluşması amacıyla kuramı genel hatlarıyla ele aldık. Söz konusu metni ele alırken imgelerin birbirleri ile ilişkilerini, birbirlerini nasıl etkilediklerini irdeledik. Öyküyü incelerken karşımıza çıkan sembollerin daha iyi anlaşılması adına iki farklı sembol sözlüğünden yararlanmayı uygun gördük. Orijinalleri birbirlerine yakın tarihlerde yazılmış bu iki sözlüğün de sembollerin anlamlarına açıklık getirilmesi anlamında oldukça kapsamlı bilgiler içerdiğini ve makalemize konu olan öyküde görülen sembollerle ilgili yapılan açıklamaların özet niteliğinde olduğunu, sembollerin sadece öykünün sınırları içinde barındırabilecekleri anlamlar dahilinde ele alındıklarını belirtmek isteriz. Metnin incelenmesi sırasında olabildiğince öykünün sınırları içinde kalmaya çalışarak metnin bize sunduğu imgelem dünyasının, metinde görülen yapılar arası geçişlerin ve öykünün zamanında ve uzamında görülen döngüsellüğün öykü eksenindeki anlamlarına açıklık getirmeyi hedefledik. Sonuç itibarıyla, makalemize

konu olan hikâyenin yazarının pek çok eserinde görülen "sonsuz döngüsellik" ve "döngüsel zaman" gibi motiflerin görüldüğü öyküyü, İmgelem Kuramı dinamikleri bağlamında ele aldık.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmiştir.

Kaynakça

- Borges, J. L. (1984). *Obras Completas*. Cilt (I). Buenos Aires, Emecé Editores.
- Borges, J. L. (2017). *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler*. (T. Uyar, Çev.) İstanbul, İletişim Yayınları, (1944).
- Cano López, A. J. (2011). La teoría de las pasiones de Hume. *Daimon: Revista Internacional de Filosofía*, 52, 101-115.
- Chevalier, C. & Gheerbrant, A. (1986). *Diccionario de los símbolos*. Barcelona, Editorial Herder.
- Cirlot, J. E. (2018). *Diccionario de símbolos*. Madrid, Ediciones Siruela.
- Durand, G. (1981). *Las estructuras antropológicas de lo imaginario: Introducción a la arquetipología*. Madrid, Taurus Ediciones.
- Durand, G. (2000). *Lo Imaginario*. Barcelona, Ediciones del Bronce.
- Durand, G. (2017). *Sembolik İmgelem*. (A. Meral, Çev.) İstanbul, İnsan Yayınları, (1964).
- Fordham, F. (1997). *Jung Psikolojisi*. (A. Yalçiner, Çev.) İstanbul, Say Yayınları, (1953).
- Geçtan, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- İlgürel, M. (2013). Jorge Luis Borges'in Öykülerinde Zaman ve Uzam. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul, Türkiye, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlgürel, M. (2016). *Julio Cortázar'ın Öykülerinin Sembolik İmgelemi*. İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi.
- İlgürel, M. (2019). Análisis arquetípico de "Ese puerto existe" de Blanca Varela. A.A. Donizeti da Cruz, M. F. Gonçalves Lima, M. İlgürel (Haz.), *Redes do Imaginário: Literatura, Memória e Resistência* İçinde (ss. 15-40), Cascavel, UNIOESTE.
- Jung, C. G. (2014). *The Collected Works of C.G. Jung, Complete Digital Edition*. Princeton, Princeton University Press.
- Minkowski, E. (1927). *L'autisme et les attitudes schizophréniques*. Paris, Journal Psych.
- Samuels, A., Shorter, B., & Plaut, F. (2003). *A Critical Dictionary of Jungian Analysis*. New York, Brunner-Routledge.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 11 Mart 2023

Gönderim Tarihi: 20 Ocak 2023
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atıf Künyesi: Yalçın A. & Topal, A. (2023). İçel’de Unutulmuş Bir Osmanlı Kalesi: İkisırma/İkisırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 11-21.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1239747>

İÇEL’DE UNUTULMUŞ BİR OSMANLI KALESİ: İKİSIRMA/İKİSIRAMA

Ayhan YALÇIN*

Ali TOPAL**

Öz

16. yüzyıl başlarında, bir Osmanlı mülkü olan İçel sancağında 8 adet kale vardı. Bu kalelerden birisi de sancağın doğusundaki Karataş kazasında bulunan İkisırma Kalesi’dir. Tahrir defterlerinde bu kalenin, Gersurtı adlı mevkiye olduğu belirtiliyordu. Ancak bugüne kadar kalenin tam yeri tespit edilmemiştir. Yaptığımız yazılı kaynak ve yüzey araştırmaları ile İkisırma Kalesi’nin konumu tam olarak belirlenmiştir. Bu kalenin duvar örgüsü ve harçlarını dikkate alarak yapım tarihi için en erken MS 2. yüzyıl önerilmiştir. Kale içinde görülen şapel kalıntısı seramik parçalarına dayanarak, kalenin Erken Bizans Dönemi’nde kullanımda olduğu sonucuna varılmıştır. Yine seramik kalıntılarında dolayı kalenin Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde kullanımının devam ettiğine karar verilmiştir. İkisırma Kalesi’nin adı, 17. yüzyıldan itibaren resmi kayıtlarda yer almamaktadır. Bu durum, Celali isyanları sonucu kalenin harap olmasından kaynaklanmıştır. İkinci bir sebep, 1501 yılında kalenin çok yakınına yapılan Avkadi Kalesi’nin uygun konumu nedeniyle daha çok tercih edilmesidir. Diğer bir sebep de 1517 yılında Karataş kazasının doğu komşusu Tarsus ve çevresinin Osmanlı İmparatorluğu’nun eline geçmesidir. Böylece, İçel sancağına doğudan gelebilecek tehlike kalmamıştır. Ayrıca bu dönemde Tarsus sancağında, Karataş Kazası doğu sınırına yakın zaten 3 tane kale faal durumdadır.

Anahtar Kelimeler: İkisırma Kalesi, Gersurtı, Karataş, Pazar, İçel Sancağı.

A Forgotten Ottoman Castle in Icel: İkisırma/İkisırma

Abstract

At the beginning of the 16th century, there were 8 castles in the sanjak of Icel, which was an Ottoman possession. One of these castles is İkisırma Castle, located in the Karatas district to the east of the sanjak. It was stated in the tahrir books that this castle was in a location called Gersurtı. However, the exact location of the castle has not been determined so far. The location of İkisırma Castle has been determined exactly with the written sources and surveys we have done. Considering the masonry and mortars of this castle, the earliest for the construction date is AD 2nd century has been proposed. Based on the chapel remnant ceramic pieces seen inside the castle, it was concluded that the castle was in use during the Early Byzantine Period. Again, due to the ceramic remains, it was decided that the castle continued to be used during the Ottoman Empire Period. The name of İkisırma Castle has not been included in official records since the 17th century. This may have resulted from the destruction of the castle as a result of the Celali revolts. A second reason may be that Avkadi Castle, which was built very close to the castle in

* Emekli Öğretim Görevlisi, Mersin/Türkiye. E-posta: ayyalcin33@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8818-0517>.

** Arkeolog, Mersin/Türkiye. E-posta: topalali1704@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1437-4313>.

1501, is more preferred due to its convenient location. Another reason may be that in 1517, the eastern neighbour of the Karatas district, Tarsus and its surroundings fell into the hands of the Ottoman Empire. Thus, there was no danger to the Icel sanjak from the east. In addition, during this period, there are already 3 castles active on the sanjak of Tarsus, near the eastern border of the Karatas district.

Keywords: İkisırma Castle, Gersurti, Karatas, Bazaar, Sanjak of Icel.

Giriş

Antik dönemden itibaren İçel’in de içinde yer aldığı özellikle Kilikya bölgesinde stratejik önemi olan tepeler üzerine kaleler ve kuleler inşa edilmiştir. Böylece dağ geçitleri, boğazlar da gözlenmek istenmiştir. Bu kalelerle, köylerde ve kırlarda yaşayan halk eşkıya ve savaş tehlikelerine karşı da korumaya çalışılmıştır. Kuleler ise daha küçük savunma birimleri olup çoğunlukla kalelere bağlı olup haberleşmede de kullanılmışlardır. Temel işlevi haberleşme olan işaret kuleleri, bağlı oldukları kaleden görülebilmelidir. Ayrıca iki kale arasındaki haberleşmenin gerçekleşmesi için her de iki kale arasında ve her iki kaleden görülebilecek yerlere kuleler yapılmıştır. Antik dönemlerde yapılan bu tür kale ve kulelerin bir kısmı bölgede Orta Çağ ve Osmanlı İmparatorluğu egemenliği başlamasından sonra da tamir edilip eklemeler yapılarak kullanılmıştır. Osmanlılar, yeni durum ve ihtiyaçlar karşısında bu kaleler arasındaki alanlara aynı amaçlarla yeni kaleler de inşa etmişlerdir.

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde İçel sancağının en doğusunda yer alan Karataş kazasında, kazanın doğu sınırına yakın yerde, daha antik çağda kurulmuş olan İkisırma Kalesi ve kalenin Osmanlı dönemindeki durumu hakkında elde edilen bilgi ve bulgular sunulmaktadır. Bu kapsamda olmak üzere, yaptığımız yüzey araştırmaları ve kaynak taramaları sonucunda elde edilen bilgi ve bulgular ışığında kalenin konumu belirlenmiştir. Ayrıca, kalenin yapısı, mimari elemanları, özellikle 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki kullanımı ve olası işlevleri değerlendirilmektedir. Son olarak, 16. yüzyıldan sonra resmi kayıtlarda ve dönemin tarih eserlerinde artık kalenin adının neden anılmadığı hususu sorgulanmaktadır.

1. İçel’deki Osmanlı Kaleleri

Osmanlı İmparatorluğu’nda, -şehir ve kasaba içleri/yakınlarında kurulduğu gibi- farklı bölgeler arasında karadan ulaşımın geleneksel güzergâhları üzerinde, karşılaşılan olası tehlikelerin en iyi önlenilebileceği yol kavşağı veya güzergâhın en iyi gözetleme noktalarında kaleler kurulmuştur. “16. yüzyıl başlarında, İçel sancağında, içerisinde görevlilerin bulunduğu 8 kale vardır” (Çelik, 1994: 197). Şenol Çelik’in 387 numaralı tahrir defterinden aktardığına göre bu kaleler: Avkadı, Ermenek, İkisırma, Manyan, Mara, Mavga, Mut ve Silifke kaleleridir. Bu kale sayısı, Kıbrıs’ın fethinden sonra (1571 sonrası) 10’a çıkmıştır ve ayrıca, Gilindire (Aydıncık), Korikos, Lamos, Seki gibi harabe durumunda kaleler de vardır (Çelik, 1994: 197). Bizim bu çalışmada inceleyeceğimiz kale, İkisırma/İkisırma¹ Kalesi’dir.

1.1. İkisırma Kalesi

1.1.1. Konumu

İkisırma Kalesi, Antik Calanthia ırmağı (Alata Deresi) vadisinin batı yamacında oluşan boyun üzerinde vadinin kuzey ve güney doğrultusuna hâkim bir tepeliğin üzerinde kurulmuştur. Vadi, Sorgun Yaylasının kuzeyinden başlayıp güneye doğru Koramsalı ve Kösbucağı köyleri arasından aşağıya kadar uzanır. Konumu 36°49’52.8" K; 34°08’37.5" D koordinatları olan tepe, ortalama 1660 m. yüksekliktedir. Kalenin Erdemli üzerinden denize uzaklığı, kuş uçuşu 29 km’dir. Bu vadinin doğu yamacında, Gersurtı’nın tam karşısında, Hacıalanı Yaylası yer almaktadır. Kuzeyde, Sorgun civarında ikiye ayrılan vadinin daha

¹ TT.d. No: 272’de (s. 387) kale adı, “İkisırma” olarak kayıtlıdır.

yüksek ve dar olan batıdaki kolu, Erdemli-Ayrancı karayolunun geçtiği güzergâhtır. Gersurtı, Söğüt Çayırı² (Günümüzde Erdemli ilçesi Tozlu köyünün 2,5-3 km kadar kuzeyindeki Söğüt denilen mevki) olarak bilinen alanın (Tapu parsel sorgulama haritasında bu konumdaki arazilerde, mevki adı olarak “Söğüt” kelimesi kayıtlıdır.) 1 km kadar doğusundaki yükselti üzerindedir³. Tapu Parsel sorgulama haritalarında, bu sırtın kuzey, doğu ve güneydoğu eteklerindeki tapulu arazilerin mevki “Kersortu/ Kersorti” gibi adlarla kayıtlıdır. Ayrıca, bir araştırmaya göre Tozlu köyünün kuzeydoğusunda yer alan mevki günümüzde Kelsortu adıyla anılır (Bozkurt, 2022: 75). Bu ismin, Osmanlı tahrir kayıtlarındaki Gersurtı biçiminde okunmasının telaffuz farklılığı bir tarafa bırakılırsa, İkisırma Kalesi’nin konuşlandığı mevki doğru konumlandırığımız görülmektedir⁴.

1.1.2. Osmanlı Öncesi İşlevi

Antik dönemde kaleler ve kuleler stratejik önemi olan tepeler üzerine inşa edilirdi. Duvarlar, dağ geçitlerini, boğazları ve berzahları kapamak için çekilirdi. Diğer yandan köylerde ve kırlarda yaşayan halk eşkiya ve savaş tehlikelerine karşı da bu kuleler korumaktaydı⁵. Kale ve kuleler, yerin önemine göre inşa edilirdi. Kuleler, çoğunlukla kalelere bağlı, daha küçük savunma merkezleriydiler. Kuleler ayrıca haberleşmede de kullanılırdı. Haberleşme amaçlı işaret kuleleri bağlı buldukları kalenin görüş alanı içinde olmalı, iki kale arasındaki haberleşmeyi sağlamak için her iki kaleden de görülebilmeliydi⁶.

İkisırma Kalesi’ni kurulmuş olduğu coğrafyaya göre değerlendirdiğimizde kale ve kule özelliğinin her ikisine de sahip olduğunu görmekteyiz. Konum olarak güneyde Akdeniz’i görmektedir. Kuzeyde de bulunduğu konumdan kuş uçuşu 14 km mesafede olan ve yöre halkının Yel Kalesi olarak isimlendirdiği başka bir gözetleme kulesi ile güneyde, 7 km mesafedeki Avkadı Kalesi’ni görebilecek bir noktadadır. Ayrıca, güneydoğu yönünde 17 km uzaklıkta, Alata Deresi vadisinin doğu yamacındaki Dağlı Kalesi ile de bağlantılı olması beklenir. İkisırma Kalesi’nin konumunu önemli yapan unsurlardan biri de antik dönem yol güzergâhını kontrol edebilen bir noktada olmasıdır. Bölgede yeterince arkeolojik inceleme ve yüzey araştırmaları yapılmadığından bu yol güzergâhı hakkında pek fazla yazılı kaynak bulunamamıştır⁷. Yalnız son dönem araştırmacılarından F. Hild ve H. Hellenkemper, Laranda (Karaman) üzerinden gelen antik yolun Lycaonia ve Kilikya sınırında bugün Dedeli Yayla’ya; buradan Yel Kalesi’ni geçerek Sorgun ve Avkadı’ya bağlanıp oradan da bugünkü Erdemli-Güzeloluk yolu gibi Calanthia’ya (Erdemli) ulaştığını belirtir (Hild, Hellenkemper, 1990: 140). Ancak Sorgun-Avkadı arasındaki Alata Deresi vadisinde ilerleyen bu antik yolun, vadinin doğu yamacından kontrol edebileceği en uygun konumdaki İkisırma Kalesi’nden hiç söz etmez. Bu durum, araştırmacının burayı görmediğini ve hakkında hiçbir bilgi-duyum almadığı için burayı atladığını ortaya koyar.

Kendi araştırma ve incelemelerimize göre kalenin ve vadinin doğusunda yer alan Hacıalanı Yaylası tarafına bağlantıyı sağlayan ve baraj inşaatı altında kalan köprü, Sorgun köyü tarafından gelen yolun bağlantısını sağlamaktadır. Bu güzergâhın, kuzeyde Toros köyü sınırlarından itibaren Evdilek, Sızva, Musa

² Bu alan için yer adları araştırmasında “Söğüt Çayı: Tozlu köyünün kuzeyinde yer alır” notu düşülmüştür (Bozkurt, 2022:145).

³ Şenol Çelik, diğer bir yazısında ise “İnşa tarihi bilinmeyen İkisırma Kalesi, Karataş kazasında Boynuz Viranı köyü civarında olup bugün harabe halindedir” ifadesiyle, kaleyi gördüğünü ima etmektedir (Çelik, 2000: 454). Ancak bugünkü yeri ve konumu hakkında başkaca ayrıntı vermemektedir.

⁴ Kersorti mevkiinde bahar-yaz aylarında 8-10 çadırdan oluşan obalar bulunmaktadır (Koca, 1994: 232).

⁵ Anadolu’da bu kale ve kulelere "baris" denmektedir (Tekcam, 2022: 30).

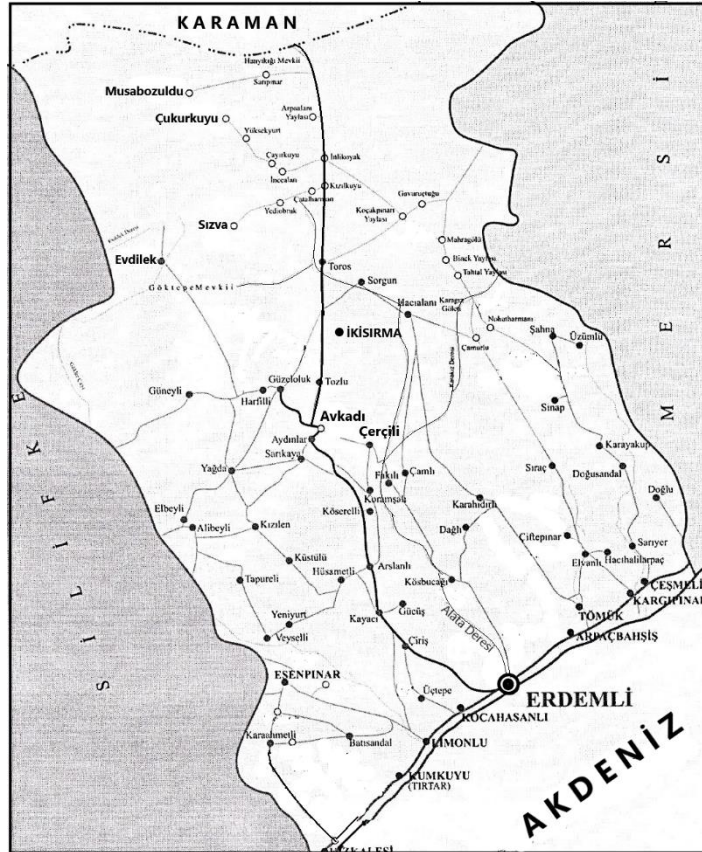
⁶ Savaşta işaretlemenin önemi ve işaretleşme şekilleri hakkında Polibios’un değerlendirmelerini aktaran: Akarca, 1998: 118.

⁷ Erdemli çevresi hakkında çok az bilgi veren kaynaklar vardır. Bunlar, 19. Yüzyılda İçel bölgesine de uğrayan gezginlerdir. Bu gezginlerden V. Langlois, sadece Erdemli ve antik adı Calanthia olan Alata Deresi’nden söz eder (Langlois, 1861: 240). R. Heberdey ve A. Wilhelm, sadece Erdemli civarından orman içine dik bir şekilde tırmanıp Şair (=Schahir) adlı harabe bölgesine ulaştıklarını, çok sayıda kapaklı lahit gördüklerini aktarır. Daha sonra da Alata Deresi’nin batısına ilerleyip Üçtepe’de bir harabe bölgesine geldiklerini belirtir (Heberdey, Wilhelm, 1896: 46). D.H. Hogarth ise Karaman-Silifke arasındaki antik dağlık yollardan, sadece Lamos Deresi vadisinden ve Erdemli’nin kuzeyinden inen Alata Deresi vadisine değinmeden Ereğli-Mersin yolundan söz eder (Hogarth, 1893: 655). J.R.S. Sterrett ise gezisine zaten Erdemli’den daha batıdaki Lamos nehri vadisinden başladığını belirtir (Sterrett, 1888: 3). Mustafa H. Sayar 2005 yılında İkisırma Kalesi’nin batısındaki Akpınar, güneyindeki Koramşalı, güneydoğusundaki Kösereli köyleri çevresinde yüzey araştırmaları yapmıştır. Ancak Sayar’ın araştırmasında da İkisırma Kalesi ve kalıntıları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Sayar, 2006: 202-204).

Bozulduğu, Uzunkuyu, Dedeli, Kemer antik kenti (Antik adı bilinmiyor) gibi önemli kırsal antik yerleşim izlerini barındıran yerlerin Akdeniz kıyı yerleşimlerine bağlantısını sağladığını düşünmekteyiz (Figür 1). Kalenin konumlandığı tepenin batı yamaçlarında tarım yapmaya elverişli sekiler ve küçük su kaynakları bulundurmaktadır. Eski dönemlerde kalenin içme suyu, muhtemelen bu pınarlardan karşılanmaktadır. Vadi tabanında yer alan düzlükler de göz önüne alınırsa, bu coğrafyada tarım faaliyeti ile uğraşan bir antik köyün (kome) var olduğu düşünülebilir.

İkisırma Kalesi de Anadolu coğrafyasındaki pek çok antik yerleşim yerlerinin sahip olduğu kadere sahip olmuştur. Yeni mimari yapıların inşasında, var olan antik yapıların malzemesinin devşirme olarak kullanılması sonucu kaleyi oluşturan yapı unsurlarının çoğu kaybolmuştur. Kalabilen parçaları ise defincilere ve zamana karşı ayakta kalmak için direnmektedir.

Figür 1: İkısırma Kalesi’nin Çevre Kaleler ve Yerleşimler Arasındaki Yeri.

1.1.3. Mimari Yapı

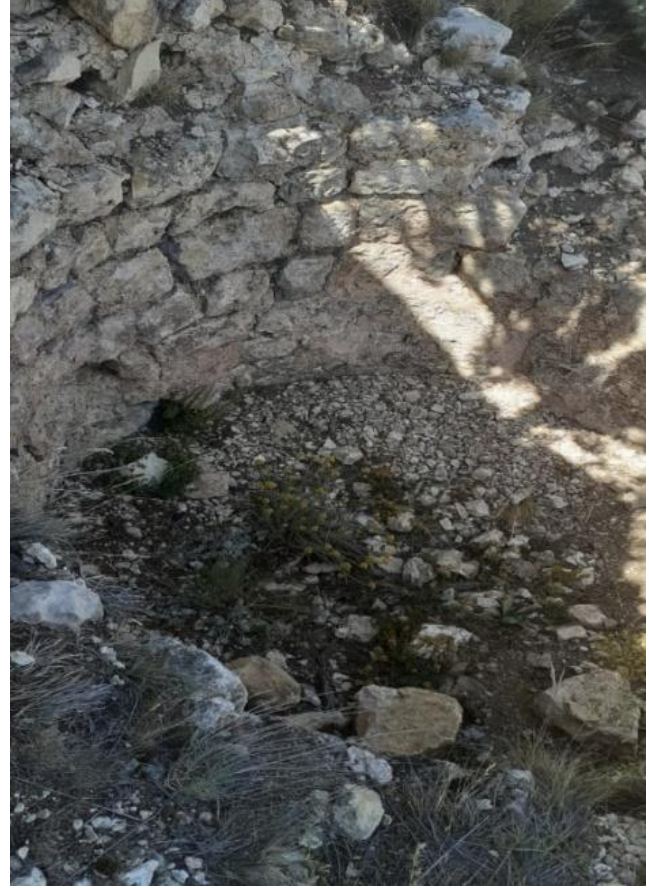
Osmanlı İmparatorluğu’nda bazı kaleler iç kale ve dış kale dediğimiz iç içe yapılmış iki bölümden meydana gelmiştir. Anapa, Bar, Erzurum, Magosa, Niğbolu, Sinop ve Üsküp kaleleri bu tür kalelerdendir. İç kalede genelde kale dizdarının konağı, cephan ve ambar bölümleri yer alır. Dış kale eğer büyükse halkın ve kale muhafızlarının yaşadığı evler, koğuşlar, fırın, cami, sarnıç gibi yapılar barındırır (Türkmenoğlu, Akkovak, M, 2021: 32). İkısırma Kalesi’nin nasıl bir plana sahip olduğu konusunda çok detaylı bir plan çıkarıp sunabilmek çok zordur. Ancak kalenin bulunduğu konumun coğrafi yapısı ve çevresindeki kalıntıları incelediğimizde kalenin, yukarıdaki örnekler gibi dış kale ve iç kale olmak üzere iki bölümden oluştuğu sonucuna varılmıştır. İç kale, 2 dekarlık sarp bir alandan oluşur. Toplamda yaklaşık olarak 7 dekar bir alana sahip olan iç-dış kalenin vadiye bakan doğu cephesinin tamamı ile güneydoğu cephesi uçurumdur. Sadece bu tarafa gelen kenarlarda çıkıntı oluşturarak savunmayı zorlaştırabilecek kayalar düzlenerek çıkılmaz hale getirilmiş ve iç kale daha yüksekte olan bu konuma yerleştirilmiştir. İç kalenin içindeki kalıntılardan zirvedeki yapının, dizdarın konağı olduğu kanaatine varılmıştır (Figür: 2). En altta mağaraya

oyulmuş mekânla (bkz. *d-Arkeolojik Bulgular ve Kanıtlar* bölümü ve Figür 6) Figür 3’teki silindirik mekânın cephane ve ambar bölümü olabileceği düşünülmektedir. İç kalenin olduğu yere çıkacak bir merdiven yapısının izine rastlanmamış olması, iç kaleye ahşap bir merdiven ile çıkıldığını düşündürmektedir. Dış kalenin içindeki yapılar ise neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Ayrıca dış kalenin kuzey ve güney cephesinin genel olarak doğal kaya kütlelerinin eksik kalan boşluklarının taş duvar ile örülmesi sonucu oluşturulduğu saptanmıştır (Figür 2-3, 7).

Figür 2: İç Kalenin Kalabilen Zirvesi.

Figür 3: Kaleden Detay.

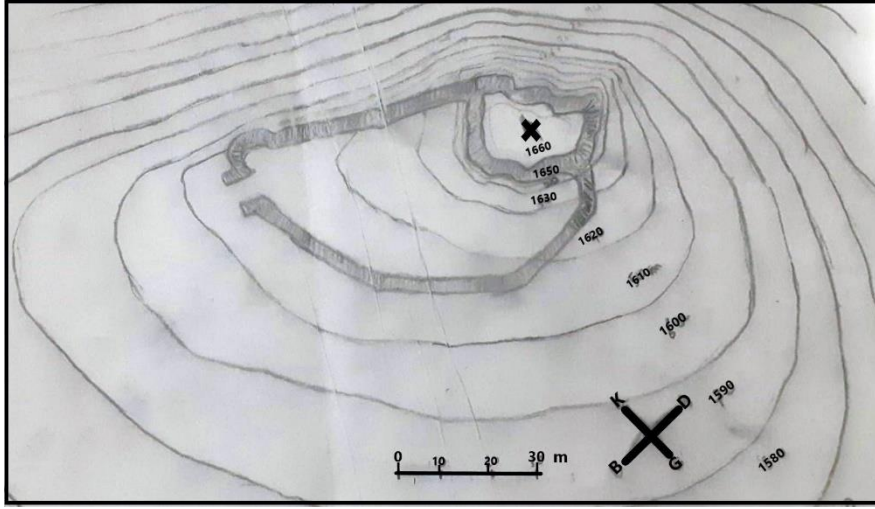
Dış kalenin güney ve batı cephesi ise iç kalenin konumuna göre daha alçaktadır. Sadece bazı noktadaki kalıntılardan, şevsiz olarak yapılmış sur duvarı olduğu anlaşılmaktadır. Dış kalenin kuzey cephesi ise doğal kayalığın bulunduğu yükseklikten yararlanılarak, arada bazı boşluk ve emniyetsiz noktaların taş örgü ile doldurulması sonucu oluşturulmuştur (Figür 4). Kalenin ana kapısının yeri tam olarak belli değildir. Sadece konumu ve ulaşım kolaylığı gibi coğrafi etmenler göz önüne alınırsa, batı cephesinden olması mantıklı gelmektedir. Fakat kapıya dair kanıt olabilecek herhangi bir arkeolojik bulgu ve malzeme görülmemektedir.

1.1.4. Arkeolojik Bulgular ve Kanıtlar

Kale ile ilgili en önemli arkeolojik veriler, yapı duvarlarında kullanılan malzeme, seramik çeşitleri, iç kalede yer alan bir şapel, sarnıçlar ve silolardır. Roma ve Bizans yapılarını daha önceki dönemlerden ayıran en önemli yapı unsuru, Opus Caementicium’dur (Roma Harcı)⁸. İkısırma Kalesi’nin duvar örgüsü ve sarnıçların sıvanmasında Opus Caementicium kullanılmıştır. Kalenin özellikle kuzey, batı ve güneybatı

⁸ Opus Caementicium: “Düzensiz taşlar ya da taş kırıklarının kireç harcı ve kumla karıştırılmasıyla elde edilen Roma harcı. Bu, çoğunlukla da *puzzolan* denilen bir tür volkanik taşla karıştırılırdı” (Tekçam, 2022: 157).

cepheleri ile iç kalenin doğal kayalık aralarında görülen duvar örgü tekniği ise Opus Caementatum⁹ dur. Dış kalenin sur kalıntılarını oluşturan taşların ise çokgen yüzeylere sahip olması bu cephelerde poligonal duvar örgüsü tekniği kullanıldığını düşündürür.

Figür 4: İkısırma Kalesi (Olası) Planı (Haz. Ali TOPAL).

Kalede yer alan seramik buluntular hem Roma, Bizans hem de Osmanlı dönemine ait örnekler verir. Genel olarak Roma dönemine ait “doğu sigilata A” malları örneği bir seramik parçasının olması, bu seramik formunun MS 2. yüzyılda kullanılmaya başlandığı göz önüne alınırsa, kalenin Roma döneminde var olduğunu düşündürmektedir. Bizans seramik örnekleri olarak; hamuru fırınlamaya bağlı olarak kahverengiden kırmızımsı sarıya veya griye değin değişen renklerde, kireç ve kuvarz katkılı biraz kaba kap parçaları göze çarpar. Kırmızı renk hamurlu kap parçalarında hamur yumuşak, kaba katkılı ve kırmızımsı kahverengidir. Gri renk hamurluların ise nispeten ince katkılı ve kahverengimsi gri ile kırmızımsı gri arasında değiştiği görülür. Ayrıca Osmanlı dönemine ait seramik türlerinden kırmızı hamurlu, sırsız çok sayıda seramik parçaları bulunmaktadır (Figür 5). İç kalede yer alan ve bir cephesinde apsis bulunan oyulmuş bir mağaranın ise Genç Antik Çağ’ın Erken Hristiyanlık döneminde küçük bir şapel olarak dinsel faaliyetlerde kullanıldığı düşünülmektedir (Figür 6).

Figür 5: Kalede Görülen Seramik Parçaları.

Figür 6: Şapelden Bir Bölüm.

⁹ Opus Caementatum: “Düzensiz taşların harçla karıştırılmasıyla örülen bir duvar örgüsü. Bu teknikle, duvar ve tonozlar yapılmıştır” (Tekçam, 2022: 157).

Dikkat çekici diğer bir unsur ise kalenin güney cephesinde yer alır. Buradaki doğal kaya yontularak biçimlendirilmiştir. Kaya üzerinde bozunuma uğrayan, anlaşılması zor bir yazıtın olduğu sütun biçimli bir yapı vardır. 1.60 m çapında ve 3.35 cm uzunlukta olan yapının geçmiş dönemlerde daha uzun olduğu; üzerinde, geçmiş dönemlerde çevreyi gözetleme kulesi bulunabileceğini düşünmekteyiz. Çevreye dağılan parçalardan, bu kısmın daha sonra kırıldığı anlaşılmaktadır (Figür 7). Hangi döneme ait olduğu konusunda kesin bir yargı bildirmek imkânsızdır. Demir Çağı hatta Tunç Çağı'na kadar da gidebilir. Zaten Hititlerin, Asurluların bölgeye geldiği filolojik kaynaklarda yer almaktadır.

Figür 7: Güneydeki Sütun.

Figür 8: Dış Kaleden Detay

1.1.5. Kalenin Hakkında Osmanlı Dönemindeki Coğrafi Bilgiler

Şenol Çelik, İçel'deki kaleler hakkında ayrıntılı bilgi verdiği eserinde, Karataş kazasındaki İkisırma Kalesi'nin kuruluş tarihi ve yerinin tam bilinmediğini belirtir. Ancak İkisırma Kalesi'nin adının ilk olarak (307 numaralı tahrir defteri s. 296'yı kaynak göstererek) 1522 tarihinde geçtiğini aktarır. 1584 tarihli ve 128 numaralı tahrir defterine göre ise “Gersurtı¹⁰ sınırının İkisırma'ya yakın olduğu ve kale muhafızlarının Gersurtı'nda ziraat ettikleri kayıtlıdır. Gersurtı sınırının Söğüt Çayırı civarında ve bu iki yerin Tokuz (=Dokuzlu) boyuna¹¹ mensup köylerden Boynuz Viranı¹² (Figür 9), diğer adıyla Tokuz Kara Hamza köyüne yakın olduğunu aktarır (Çelik, 1994: 202).

¹⁰ “Gersurtı” olarak çevrilen kelime, TT.d. no: 272'de (گرسورتی) = گرسورتی biçiminde yazılmıştır.

¹¹ Dokuzlu Cemaati, 1522 yılında Karataş kazasında aşağıdaki köylerde ikamet etmekteydi: Avcılar, Boğa Depesi, Boynuz Viranı/Çerçi Viranı, Kara Hamzalı, Buldasun/Buldaş, Gök Viran, Kızıl Hisar, Sarılar, Sazak, Sazbaşı, Sülmen, Şahlı (BOA. TTd. No: 31'den aktaran: Hüseyinklioğlu, 2008: 220/221 ve 515/516).

¹² Boynuz Viranı köyünün diğer adı Pemiş'tir (BOA. TTd. No: 83, yıl 1520, s.239) ve (387 Numaralı Muhasebe i Vilayet i Karaman ve Rum Defteri 937/1530-I, s. 292).

Figür 9: İkısırma Kalesi’nin Bulunduğu Gersurtı ve Çevresinin Konumu.

Gersurtı tepesinin Söğüt vadisi ile Sorgun’dan gelen vadinin birleşim noktasında boynuzu andırır bir çıkıntı gibi durması bizi, burasının, günümüzde var olmayan Boynuz Viranı (Tokuz Kara Hamzalı) köyü (Çelik, 1994; 201-202) ile yakın olduğu kanaatine ulaştırmaktadır. Nitekim bu tepenin bir kaç km kadar hafif güneydoğusundaki küçük vadinin tapu kayıtlarında Hamza Boğazi mevki biçiminde adlandırılması, basit bir benzerlik olarak kabul edilemez. Demek ki, 16. yüzyıl sonlarındaki Kara Hamzalı köyü bu civardaydı ve Hamza adı o tarihten bugüne kadar kalabildi. Günümüzde bu noktanın 3 km kadar güneydoğusundaki yakın bir yerleşim de Çerçili köyüdür (Figür 10). Biz, Çerçili kelimesinin, 16. yüzyıldaki Çerçi Viranı köy adının kalıntısı olduğunu ve 16. yüzyılda yörede kurulan pazardan kaynaklı olarak pazar müdavimleri olan çerçileri akla getirdiğini düşünmekteyiz¹³.

Figür 10: Kersortu Mevki Kaydı Olan (kırmızı çizgi ile çevrili) Tapulu Araziler.

¹³ Şenol Çelik, Boynuz Viranı köyünün diğer adını 1500-1584 arası tahrir kayıtlarını kaynak gösterip Çerçi Viranı olarak vermektedir (Çelik, 1994: 134).

1.2. İkısırma Kalesi'nin İşlevi ve Askeri Donanımı

Çelik'in 307 numaralı tahrir defterinden aktarımına göre adı geçen tarihte İkısırma Kalesi'nde "günlük 10 akça alan 1 dizdâr (komutan), 7 akça alan 1 kethüda (komutan yardımcısı), 5 akça alan 1 imam, 6'şar akça alan 2 topçu, 5 akça alan 1 meremmetî (yap onarıcı), 6 akça alan 1 anbarî (ambar sorumlusu), 6'şar akça alan 2 bevîb (kapıcı) toplam 126 akça alan 30 varsak ile toplam 103 akça alan 23 merdândan (savaşçı) müteşekkil 63 muhafız bulunmaktadır. Aynı tarihte kaledeki savaş malzemeleri arasında 12 top, 620 taş gülle, 62 tüfek ve 20565 tüfek findığı (kurşun) yer alır" (Çelik, 1994: 202).

İkısırma Kalesi'nin sonraki yıllardaki durumuna ilişkin 7 Numaralı Mühimme Defteri'nde şu bilgiler verilir: 29 Haziran 1568 tarihli bir hükme göre kalenin muhafızlarının bir kısmı, daha önce Mamuriyye Kalesi'ne gönderilmiştir. Ancak İkısırma çevresinde hırsızlık ve haramilik yapan elliden fazla Meleş Araplarının belirmesi üzerine geri çağırılmışlardır. Bu çağrıya göre, isteyen muhafızlar Çukurova has arazisinden ayrılan topraklarda tımar karşılığında İkısırma Kalesi'nde yeniden iskân edilebilecektir (7 Numaralı Mühimme Defteri II, 1999: 229). İkısırma Kalesi'nin 1584 yılında da fonksiyonunu yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte kalede 59 muhafız bulunmaktadır (Çelik, 1994: 202).

16. yüzyıl başında Karataş kazasında tek bir pazar bile bulunmazken (Faroqhi, 1978: 54) 1555-1584 yılları arasında artık burada da bir pazar vardır (Çelik, 1994: 202). İkısırma Kalesi'nin bölge güvenliğini sağlamak dışında diğer bir işlevi daha ortaya çıkmıştır. Çünkü 16. yüzyıl sonlarında, Suraiya Faroqhi'ye göre idari olarak genellikle sürekli yerleşim bölgelerine bağlanan ve gelişimi çok yavaş olan İçel'deki bu iki pazardan birisi, 400'den fazla vergi mükellefini kapsayacak kadar büyüyen Kara Hamza köyünde [Şenol Çelik'e göre (1994: 202) İkısırma Kalesi içinde] kurulmaktadır. Kara Hamza pazarının, Karataş nahiyesinin en azından pazar gereksinmelerini karşılamış olması mümkündür ve artık İçel'de bir sıradan pazar ağı kurulmuştur (Faroqhi, 1978: 55).

17. yüzyıl başlarına gelindiğinde, Celali isyanları kapsamındaki 1603 tarihli yazışmalarda "*İçel sancağında suhte eşkiyası Mara ve Silifke ve Akliman kal'alarının kilidlerini alup ve Avkadı Kal'asın dahi muhâsara edüp*" (Köse, 2017: 42) ifadesi yer alır. Bu ifadeyi teyit edip tamamlayan bir başka belgede de "*Avkadı Kalesi'n dahi alıp*" (Akdağ, 1995: 516) denilerek isyancılarca Avkadı Kalesi'nin de ele geçirildiği belirtilir. Ancak görülebildiği kadarıyla bu yazışmalarda Avkadı Kalesi'nden 7 km kuzey- kuzeydoğudaki İkısırma Kalesi'nin adından hiç söz edilmez. Bu durum, oldukça şaşırtıcıdır. Çünkü eğer bu kalenin isyancılarca kuşatıldığı veya ele geçirildiği belirtilmeliydi. Kaynaklara göre Avkadı Kalesi, 1501 yılında Karamanoğlu Mustafa Bey'i takip ederek Karataş bölgesine kadar gelen sadrazam Mesih Paşa tarafından yaptırılmıştır (Tacü't-Tevarih III, 1979: 320 ve Çelik, 1994: 200).

Nihayetinde, elde mevcut bilgi olmasa da İkısırma Kalesi 1603 civarında isyancılarla devlet görevlileri arasında yaşanan çatışmalarda Mara Kalesi gibi büyük hasar görmüş olabilir. Ancak yaptığımız yüzey incelemesinde, kalede yangın kaynaklı herhangi bir hasar tespit edilememiştir. Yangın tahribatı olmasa da kale eğer hasar gördü ise tamirat yapılmamış, artık kullanılmaz olduğu ve belki de çok yakın olan Avkadı Kalesi bölge güvenliği için yeterli görüldüğü için kaderine terk edilmiş olabilir¹⁴.

Son bir ihtimal de 1517'de Memluk Devleti'nin yıkılması ve 1527'de Veli Halife isyanının bastırılmasıyla (Bilgili, 1994: 24) Tarsus'un tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Karataş kazasına doğudan gelebilecek bir tehdit kalmadığı ve güvenlik sağlandığı düşünüldüğü için daha sonraki dönemde, belki de İkısırma Kalesi'ne gerek olmadığına karar verilip boşaltılmıştır. Çünkü İçel'in Karataş kazası, Tarsus Sancağı merkez nahiyesine bağlı köylerle (1572'den sonra Elvanlı nahiyesi ile) sınırdaş hale gelmiştir. Bu nedenle de Tarsus sancağının batısında bulunan Namrun, Sinap ve Babarun kalelerinin (Bilgili, 1994: 306-312) kırsal ve dağlık bölge güvenliğini sağlaması beklenmiş olabilir.

¹⁴ Naima Tarihi'nde asil liderlerinden olan Muslu Çavuş'tan bahsedilirken, onu ve adamlarını ele geçirmek için Silifke tarafına asker gönderildiği belirtilir. Devamında, asilerin dağlarda bazı ele geçirilmesi zor kalelere ve geçilmesi zor kayalık yerlere yerleştikleri; İslam askerinin çok çalışıp, kalelerin bazısını alıp içlerinde bulunan eşkiyayı kırdıkları bilgisi verilir. Burada bahsi geçen "dağlarda bazı ele geçirilmesi zor kaleler" ifadesinden, diğer kaynaklarda adı geçen Mara Kalesi dışındaki İkısırma ve Avkadı kalelerini anlamak mümkün olabilir (Naima Tarihi II, 1968: 546). Ancak Vasitî'nin *Gazavat ı Murat Paşa* (s. 60) adlı eserinde Mara Kalesi'nden başka kale adı verilmez.

1637 tarihli Tapu tahrir defterine göre (TT.d. 765), İçel kaleleri içinde Silifke, Mut, Mavga, Kale i Liman (Limankalesi/Akliman), Mara ve Avkadı kalelerinin kaydı yer almakta ama İkisırma Kalesi adına rastlanmamaktadır¹⁵. Bu belgeye dayanarak, hangi sebeple olursa olsun, 17. yüzyılda İkisırma Kalesi'nin kullanılmaz olduğu ve terk edildiği sonucuna varılmaktadır¹⁶.

Sonuç

16. yüzyılda Osmanlı tahrir defterlerinde adı geçen İkisırma Kalesi, yaptığımız çevrede halen kullanılan adlar ve yazılı kaynak araştırmalarına göre Karataş kazasının Gersurtı/Kersortı mevkiinde kurulmuştur. Gerek Osmanlı tahrir defterlerinde adı geçen ve Gersurtı, Hamza, Söğüt, Çerçi kelimelerinin hâlâ bu mevki çevresinde kullanıma devam ediyor olması ve gerekse tapu parsel sorgulama haritalarında bu kelimelerin geçmesi bu tespitimizi güçlendirmektedir. Nitekim Gersurtı yöresinde bölgeye hâkim tepe noktası dışında kale işlevi görebilecek başka bir kalıntı bulunmamaktadır. Ayrıca, yaptığımız yüzey araştırması sonucunda kale kalıntısında Osmanlı dönemi seramik parçalarına rastlanmıştır.

İkisırma Kalesi'nin inşa tarihini tam olarak bilemesek de kalenin güney cephesinde ve kalenin yerleştiği ana kayanın ucunda yontularak oluşturulan ve üzerindeki kitabesi çok fazla yıpranmış olan sütun, kalenin geçmişinin Demir Çağı ve hatta Hitit Çağı'na uzanabileceği kuşkusunu doğurmuştur.

Daha kesin kanıtlar olan kale duvarı örgüsü ve harç dolgularıyla eski seramik parçaları, kalenin en azından MS. 2. yüzyılda, yani Roma Dönemi'nde inşasına başlandığını göstermektedir. İç kalede yer alan, Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne tarihlendirdiğimiz, içinde apsis bulunan ana kayaya oyulmuş mağara ve seramik eşya parçaları, kalenin Bizans Dönemi'nde de kullanıldığına işaret etmektedir.

Tahrir defterlerindeki kayıtlardan 1584 yılında da kullanıldığı anlaşılan kalenin, sonraki yıllarda, en azından 1600'lü yılların başındaki celali ve suhte isyanlarında adına rastlanılmamaktadır. Adı geçen yılların resmi kayıtlarında ve dönemin tarihçilerinin anlatımlarında İkisırma Kalesi'nin adının anılmaması, kalenin Mara Kalesi gibi tahrip olduğunu ama Mara Kalesi'nden farklı olarak tamir edilmeyip terk edildiğini düşündürmektedir. Kalenin terk edilme ihtimalini güçlendiren diğer sebepler arasında, 1501 yılında, 7 km gibi hemen yanı başı bir uzaklıkta, yol güzergâhına daha yakın, daha erişilebilir yükseltide (1340 m) Avkadı Kalesi'nin yapılması da yer alabilir. Ayrıca, Karataş kazasının batısındaki Tarsus sancağı topraklarının 1517'den sonra tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmesinin de bu sonuçta rolü olabilir. Böylece, hem doğudan gelebilecek yabancı kaynaklı tehdit ortadan kalkmıştır. Hem de Tarsus sancağının Karataş bölgesine yakın kırsal ve dağlık bölgelerde Namrun, Sinap ve Babarun kalelerinin kullanımında olması bölgede güvenliği sağlamada yeterli görülmüş olabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında AY (%50 ve AT (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

¹⁵ 1637 tarihli "İçel ve Alaiye livaları nahiyeleri ve kalelerindeki mustahfizlara ait tımarların tahrir defteri"nde (TT.d. no: 765) sayfa 70-80 arasında bu kalelerin mustahfizlarına ilişkin bilgi verilmektedir. Daha sonraki sayfalarda, Alaiye Livası kayıtları başlamaktadır.

¹⁶ 17. ve 18. yüzyıl kayıtlarından olan transkripte edilmiş mühimme defterlerinde; aynı dönemlere ait ve Karataş kazası kayıtlarının yer aldığı 973, 1551, 2008, 2225, 876, 598 numaralı cebe yoklamalarının ve 1246 (M. 1830-31) tarihli 2080, 2081, 2083, 2084,2087 numaralı İçel kaleleri cebe yoklamalarının yer aldığı ruznamçe defterlerinde de (BOA.DFE.RZ.d.) İkisırma Kalesi adına rastlayamadık.

Kaynakça

- Akarca, A. (1998). *Şehir ve Savunması*. Ankara, TTK Yayınları.
- Akdağ, M. (1995). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*. İstanbul, Cem Yayınları.
- Bilgili, A.S. (1994). 16. Yüzyılda Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Varsaklar). Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- BOA, (1996). *387 Numaralı Muhasebe i Vilayet i Karaman ve Rum Defteri (937/1530) I*, (Haz. Ahmet Özkılınç vd). Ankara, BOA Yayınları.
- BOA, (1999). *7 Numaralı Mühimme Defteri II*, (Haz. Hacı Osman Yıldırım vd). Ankara, BOA Yayınları.
- BOA. TT.d. No: 272.
- BOA. TT.d. No: 765.
- BOA. TT.d. No: 83.
- Bozkurt, Ü. (2022). *Erdemli İlçesi Yer Adları*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Çelik, G. (2006). Vâsıtı'nın "Gazavât-ı Murad Paşa" Adlı Eserinin İncelemesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelik, Ş. (1994). Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584). Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelik, Ş. (2000). İçel. (ss. 450-455). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 21). Ankara, TDV Yayınları.
- Faroqhi, S. (1978). 16. yüzyılda batı ve güney sancaklarında belirli aralıklarla kurulan pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın ve Menteşe). (Çev. M. Eğilmez). *ODTÜ Gelişim Dergisi*, 1, 39-85.
- Heberdey, R. & Wilhelm, A. (1896). *Reisen in Kilikien*, Wien.
- Hild, F. & Hellenkemper, H. (1990). *Kilikien und İsaürrien I*, Wien, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Hoca Sadeddin, (1979). *Tacü't-Tevarih III*, (Haz. İ. Parmaksızoğlu). İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hogarth, D. H. (1893). *Modern and ancien roads in eastern Asia Minor*. London, *Supplementary Papers III*.
- Köse, E. (2017). İçel sancağında kargaşa: suhte fesadı (1576-1606). *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, III (1), 22-51.
- Langlois, V. (1861). *Voyage Dans La Cilicia*, Paris.
- Mustafa Naima Efendi, (1968). *Naima Tarihi II*, (Haz. Z. Danışman). İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Sayar, M. H. (2007). Kilikya yüzey araştırmaları 2005, 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2* (ss. 201-212). Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sterrett, J. R. S. (1888). *1883-1884 An Epigraphical Journey in Asia Minor II*, Boston.
- Tekcam, T. (2007). *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Türkmenoğlu, M. A. & Akkovak, M. (2021). Osmanlı klasik döneminde kaleler ve savunulması. *5th International Conference on History & Culture (The Proceedings Book)*. Adıyaman, İksad Yayınevi.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 2 Haziran 2023

Gönderim Tarihi: 27 Mart 2023
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atıf Künyesi: Yalçın, H. (2023). Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Duygusal Emegın Kaynağı ve Oluşumuna İlişkin Fenomenolojik Bir Araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Dergisi*, 6 (1), 22-42.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1271986>

YAŞLI BAKIM HİZMETLERİNDE DUYGUSAL EMEGİN KAYNAĞI VE OLUŞUMUNA İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Hakan YALÇIN*

Öz

Ülkemizdeki yaşlı nüfus artış hızı, yaşlı bakım hizmetlerinin kalitesini artırmak amacıyla yaşlı bakım personelinin performanslarına yönelik düzenleme yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Yaşlı bakım kurumları, sahip olduğu insan kaynağını değerlendirirken bakıcılarında olması gereken bazı etkileşimsel, duygusal nitelikleri sergilemelerini istemektedir. Bu çalışmanın amacı: Karaman'daki dört huzurevinde yaşlı hastalarla doğrudan iletişim kurduğu düşünölen yaşlı bakıcıların hizmet birimlerinde duygusal emegını değerlendirmektir. Bu yüzden bakıcıların sınıfsal konumları, mesleki algıları ve uyguladıkları duygusal emek şekilleri ve bunun sonucunda oluşan iş pratikleri ele alınmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 10 yaşlı bakıcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Veri toplama süreci sonrasında yaşlı bakıcıların ifadeleri içerik analizi yöntemlerinden tematik kodlama ile çözümlenmesi yapılmıştır. Yaşlı bakıcıların duygusal emek gösterme sürecindeki davranış kalıplarının duruma ve zamana göre değiştii saptanmıştır. Yaşlı bakıcıların yaşlı yakınları ve kurumların istekleri neticesinde duygusal emek davranışları sergiledikleri, yaşlı yakınları ile iletişimleri esnasında duygu gösterme kurallarına dikkat ettikleri ve duygusal çatışma yaşadıklarından daha fazla duygusal duyarsızlaşma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı Bakım, Duygu, Duygusal Emek, Örgütsel Yaşam, Nitel Çalışma.

A Phenomenological Research on the Origin and Occurrence of Emotional Labor in Elderly Care Services

Abstract

The rate of increase in the elderly population of our country necessitates making arrangements for the performance of elderly care workers in order to increase the quality of elderly care services. Elderly care institutions want their caregivers to exhibit some interactional and emotional qualities while evaluating their human resources. Aim of this study is to evaluate emotional labor of elderly caregiver in their serving units where considered to communicate directly with elderly patients four Nursing Home in Karaman. For this reason, the class positions of the caregivers, their professional perceptions and the forms of emotional labor they perform and the resulting work practices are discussed. The research is designed in phenomenological pattern, one of

* Doktora Öğrencisi ve Psikolog, Karaman İl Sağlık Müdürlüğü, Karaman/Türkiye. E-posta: hakan2826@hotmail.com,
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5294-5952>.

** Bu Makale Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, “Yaşlı Bakımında Duygusal Emegın Kaynakları, Oluşumu ve Sonuçları: Karaman Örneği” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

the qualitative research methods. In this study, in-depth interviews were conducted with 10 elderly caregivers using a semi-structured interview form. After the data collection process, the expressions of the elderly caregivers were analyzed with thematic coding, one of the content analysis methods. It has been observed that the behavioral patterns of elderly caregivers involving emotional labor change according to time and situation. It was concluded that elderly caregivers exhibit emotional labor behaviors as a result of the wishes of their elderly relatives and institutions, pay attention to the rules of showing emotions during their communication with their elderly relatives, and experience more emotional depersonalization than they experience emotional conflict.

Keywords: Elderly Care, Emotion, Emotional Labor, Organizational Life, Qualitative Evaluation.

Giriş

Dünya üzerindeki etkisi ve varlığının boyutları sıklıkla tartışılan postmodern dönüşüm, üretim yapısına etki ederek köklü değişimlere sebep olmuştur. Gelişmiş ülkelerde endüstri sektöründen hizmet sektörüne doğru yönelimle birlikte sağlık, eğitim, eğlence vb. farklı iş dallarını içeren hizmet sektörü değer kazanmıştır. 1970'lerden sonra önem kazanan gayri maddi ya da maddi olmayan emek “Bilgilerin, iletişimin, duygulanımların ve toplumsal ilişkilerin üretimi.” olarak açıklanmaktadır (Hardt & Negri, 2011: 323). Hizmet sektörü üretici-tüketici arasındaki ilişki alışverişine yön verme kabiliyeti açısından diğer sektörlerden ayrılmaktadır. Hizmet sektöründe pazarlanan bir ürünün nesnel olarak somut bir şekilde fayda sağlamasından ziyade bu ürünün duygusal işlevi dikkat çekmektedir. Dolayısıyla burada insan ilişkilerinin temelini oluşturan müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesi ön plana çıkmakta ve bu alanlarda rekabetin geliştirilmesine neden olmaktadır. Sektör rekabeti müşteri ile devamlı yüz yüze olan çalışanın etkili iletişimi ile sağlanmaktadır. Böylece örgütler çalışanlarından müşteri memnuniyetini en üst düzeye çıkarılması için belirlenen duygusal davranışı sergilemesi adına duygularını yönetmesini beklemektedir. Neticede duygular örgütler açısından gayri maddi ekonomik bir değere dönüşmektedir. Bu süreçte çalışanın özneliği yani karakteri, tavrı, becerileri, hobileri üretimin bir parçası olmaktadır. (Koç, 2020: 52). Tüm bu gelişmeler üzerinden yazarlar, gayri maddi emeğin içeriği dolayısıyla toplumsal iş yapısında var olan ilişkilerle kurduğu hegemonik yapıya işaret etmektedir (Kayın, 2019: 47).

İş yapısı altında oluşan iş akışı içerisinde çalışanların duygusal davranışlarının örgütler için önemini fark eden Hochschild (1983) bu durumu çalışanın duygusal emeği şeklinde kavramsallaştırarak ortaya koymuştur. Duygusal emekle ilgili Marksist kuramlara kulak veren Hochschild hislerin “dağıtılabılır kaynaklar” olduklarını ve duygu yönetimi üzerinde kapitalizmin etkisi olduğunu ileri sürer. Özel ve bilinç dışı duygularımızın örgütler tarafından kullanılması sürecini “duygusal sistemlerin dönüşümü” olarak adlandırır. Burada mikro toplumsal duygu yönetimi ile makro yapılar arasında ilişkiyi ortaya koyar (Ritzer & Stepnisky, 2018). Sağlık, eğitim, ulaşım, turizm, finans ve sosyal hizmetler duygusal emek talebinin yoğun olarak görüldüğü sektörlerdendir. Hizmet sektörü içerisinde yer alan bakım hizmeti; çocuk, yaşlı, engelli ve hasta bireylerin aktif olarak hayatta kalmaları ve rahat etmesi için çalışılan faaliyetlerdendir. Bu yüzden bakım hizmeti müşterinin duygusal memnuniyetini gözetirken beraberinde yoğun emek gerektirmektedir. Hochschild, bakıcılık işlerine yönelik “piyasalaşmış özel hayat alanı” şeklinde kavramsal yenilik getirir. Bakıcılık işini ele alan kuramsal eserinde betimlediği duygusal sistemler ile küresel toplumsal sistemler arasında bağlantı kurar. Bakıcılık konusunda uzmanlaşmış şirketler, iş başında bakıcıların kendilerinden beklenen davranışları sergileyip sergilemediklerini kontrol etmek için gizli kameralar kullanması üzerinden konunun örgütler açısından önemini açıklamaya çalışmaktadır (Hochschild, 1983: 204). Bakıcılığı şu şekilde tanımlar: “Bakıcılık, terimiyle, bakıcıyla bakılan arasında genellikle karşılıklı olan duygusal bağa işaret ediyorum; bu öyle bir bağdır ki bakıcı başkasının sağlığı konusunda kendisini sorumlu hisseder ve bu sorumluluğu yerine getirme sürecinde zihinsel, duygusal ve fiziksel iş yapar” (Hochschild, 1983).

Bu çalışmada duyguların yoğun olarak sergilendiği yaşlı bakım hizmetleri sektörü içerisinde duygusal emeğin nasıl üretildiği incelenmiştir. Ülkemizde yaşlı bakım hizmeti gerektiren yaşlı vatandaşların sayısı nüfusa ve diğer sosyal sebeplerle ilişkili şekilde gün geçtikçe artmaktadır. Kurum ve kuruluşlarca verilen yaşlı bakım hizmetlerinin daha etkili, verimli ve yeterli olabilmesini sağlayacak etmenlerden biri, formal şekilde çalışan bakıcıların işlerini yaparken yeniden ürettikleri duygu durumlarının

bilinmesidir. Bu yönüyle yaşlı bakım personelleri üzerine yapılan bu araştırma, bakıcı personellerin duygusal emek davranışlarının kaynağı ve sonuçlarını inceleyerek elde edilen bulgular ışığında gerekli önerilerde bulunulması açısından önemlidir.

1. Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Önemi

Tüm dünyada ve özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusu ve nüfus içindeki oranı giderek artmaktadır. Avrupa Birliği'nde 2050 yılında 65 yaş üstü nüfusun %77, 80 yaş üstünün %70 artacağı öngörülmektedir (European Commission, 2014). TÜİK'in verilerine göre Türkiye'nin yaşlı nüfusu 2023 yılında %10,2'ye yükselecek ve böylece Türkiye'nin "çok yaşlı" ülkeler ligine gireceği öngörülmektedir. 2040 yılında ise yaşlı nüfusunun %16,3 oranında olacağı tahmin edilmektedir (TÜİK, 2021). Böylece bugün, Türkiye'de "Bakıma ihtiyacı olan yaşlıya kim bakacak?" sorusuna cevap aranmaktadır. Modern toplumda ailede yaşanan değişimler, informal hizmetler (aile ve çevre bakımının) yanı sıra formel yaşlı bakım hizmetlerine de talebi artırmaktadır. Bu yüzden eskiden yaşlıların bakımında uzmanlaşmak diye bir şey söz konusu değil iken günümüzde ise bu konuda uzmanlaşma önem kazanmış ve bakım alanında gelişmeler hızlanmıştır. Bu çerçevede bakım hizmetleri, sağlık hizmetlerinin beraberinde teknik olarak ADLs (Actives of Daily Living) olarak isimlendirilen yemek, tuvalet, giyinme, soyunma, banyo, hareket etme gibi günlük yaşam aktiviteleri ile IADLs (Instrumental Activited of Daily Living) olarak isimlendirilen ev işleri ve sosyo-kültürel ihtiyaçların giderilmesi gibi günlük aktivite desteği veren hizmetleri kapsamaktadır (Güven, 2016: 296). Etik ve kaliteli yaşlı bakım hizmetlerinin ve destek mekanizmalarının geliştirilmesi ve bakım desteği ihtiyacı olan yaşlı birey sayısındaki beklenen artışa yanıt verebilmek için mikro ve makro düzeyde yaşlı bakım hizmetlerini teşvik eden planlama ve araştırma girişimlerini gerektirmektedir. Yaşlı bireylere yönelik düşünsel inanç ve duygusal tutumlar, sunulan hizmetlerin türleri ve kalitesi açısından kritik önemdedir. Bakım hizmeti alan yaşlılara ve aile üyelerine verilen mesaj ve bilgi; gerçekçi ve dürüst olduğu kadar hassas, empati ile duygusal destek açısından saygılı bir biçimde sunulmalıdır. Duygusal stresin olduğu durumlarda, uygun olmayan ve duyarsız bir şekilde verilen mesaj ve bilgiler, bakılan yaşlı üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilir (Seedsman, 2017: 557). Bu yönüyle bakım verme hizmeti çok boyutlu bir deneyimdir; çoğunlukla sevgi ve samimiyetin artması, kişisel gelişim ve yakın etkileşimlerin geliştirilmesi, farklı kişilerden sosyal destek alma, kişisel doyum sağlama, kendine saygı duyma gibi iyi yönlerinin yanında birçok güçlüğün de yaşanılmasına sebep olmaktadır (Güven, 2016: 296).

Bakım hizmetlerinin büyük bir pazar olması ve bu pazardan pay alma isteğinin paralelinde hareket eden bu kurumlar, yaşlı bakım hizmetinin daha iyi yapılması adına yaşlı bakım personelinden duygularını yöneterek istenilen duygusal davranışı sergilemesini ve müşterileri olan yaşlı ve yakınlarının memnuniyetini en üst düzeye çıkarmalarını beklemektedir. Bu beklenti neticesinde yaşlı bakım personeline duygusal emek içeren sorumluluklar verilmektedir. Buna ek olarak bakım hizmetlerinin toplumsal imajının düşük olması, çalışma koşullarının kötülüğü sebebiyle caydırıcı olmaktadır. Sektörde bu sorumluluklar nedeniyle işten ayrılma oranları oldukça yüksektir. Yaşlı bakım alanındaki iş gücü genel olarak bakıldığında kadınlardan oluşmaktadır (Oğlak, 2015: 184). Bakım alanında hizmet veren personeller çalışma ortamında yoğun ve sürekli etkileşimlerde bulunmaktadır. Hizmet verilen yaşlı grupların özellikleri ve hislerini bastırma gerekliliği sonucunda bu sürecin, bakıcıların zaman içinde duygusal tükenmişliklerini artırdığı bununla birlikte özel yaşam kalitesi ve örgütsel anlamda iş doyumlarını olumsuz şekilde etkilediği bilinmektedir. Bunun sonucunda yaşlı bakım personelinin çalışma performansında ve bakım kalitesinde azalma görülmektedir.

2. Duygusal Emek Kavramının Şekillenmesi

1776'da yazdığı "The Wealth of Nations" kitabıyla modern serbest ekonominin "bırakınız yapsınlar" sloganının fikir babası olarak kabul edilen ekonomist Adam Smith "Ahlaki Duygular Kuramı"nda ifade ettiği gibi insanın bencil dürtüsü, sevgi ihtiyacı ile dizginleniyordu. Bireysel zenginlik arayışının ve miktarının diğer insanlardan alınan onay ile gerçekleştiğini vurguluyordu. Duygusal ifadeler üzerinden onay alma, empati kurma ve dinleme kapasitesinin geliştirmesiyle kişinin menfaatlerini ve

mesleki yeterliliğini ileri taşıyacağını savunmaktaydı (Smith, 2006). Buradan hareketle ekonominin tüm hayatı ele geçirmesi sonucunda yaşanan durumu Hochschild 1983 yılında “The Managed Heart” kitabında kullandığı “duygusal emek” kavramı ile kapitalist rekabetin duygusal alanı hegemonize etmesinin berrak bir analizini sunmuştur. Alanyazında genellikle duygusal emek kavramı dört yazar tarafından oluşturulmuştur. Aşağıda bu dört yaklaşımın duygusal emek kavramına getirdiği değişik boyutlar ve faktörler anlatılmaktadır.

2.1. Hochschild'ın Yaklaşımı

Hochschild “İnsan Duygularının Ticarileşmesi”ni incelediği *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling* adlı kitabında hizmet sektörü çalışanlarından hava yolu hosteslerinin duygularının nasıl ticarileştiğini etkileşimsel yaklaşımla ortaya çıkarmıştır. Bir işyerinde satış ya da hizmetin sağlanmasında çalışanlardan belirli duyguları sunulması istendiğinde duyguları yönetmek Hochschild'e göre, “duygu işçiliği” dir. Çalışanın hissettiği duygular ve çevre arasında zıtlık yaşandığında çalışan duygularını örgütün beklentileri doğrultusunda düzenlemeye çalıştığında duygu işçiliği sürecindeki yaşanan durumu Hochschild “duygusal emek” olarak kavramsallaştırmıştır (Hochschild, 1979). Hochschild (1983) duygusal emeği, “Duyguların yönetilerek dışarıdan gözlemlenebilecek şekilde jest ve mimiklerin sergilenmesi” olarak tanımlamıştır. Duygusal emek basitçe söylemek gerekirse, duygu yönetiminin ticari sömürsüdür. Örneğin uçuş görevlilerine aldırış etmemeleri ve kibar olmaları için ödeme yapılmakta ve paradoksal olarak yolcularda kolaylık ve sadakat sağlamak için gerçekçi davranmaları istenmektedir. Öte yandan, vızne ve güvenlik görevlilerinden borçlularda korku ve uyum sağlamak için kızgın, acımasız ve sabırsız olmaları istenmektedir (Lively & Weed, 2016: 66). Tipik olarak bireylerin özel yaşamlarında meydana gelen ve “kullanım değeri” olan duygu yönetiminin aksine ticari sektörlerde “değişim değeri” olan duygusal emek bir ücret karşılığında satılabilmektedir (Hochschild, 1983).

Hizmet karşılaşmalarının ve işyeri ortamlarının çoğu hiyerarşik olduğundan, duygusal emeği incelemek, çalışma yaşamı araştırmacılarına kültür ve sosyal yapının etkilerinin nasıl kesiştiğini daha iyi anlamalarının bir yolunu sunar. Genel olarak konuşursak, resmi örgütler içindeki hiyerarşilerin alt ucundaki bireyler, en tepedekilere göre daha düşük statü kalkanlarına ve dolayısıyla daha az duygusal serbestliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Yerinden edilmiş olumsuz duyguların yalnızca statü hiyerarşilerinden aşağı akma olasılığı daha yüksek olmakla kalmaz, aynı zamanda en alttakilerin de gerekli değilse bu olumsuz ifadeleri önemli ölçüde daha olumlu bir şeye dönüştürmeleri beklenir (Lively & Weed, 2016: 66). Duygusal emek çalışması aktörlerin gerçekte hissettikleri ile hissetmeleri gereken arasında uyumsuzluk yaşandığında ortaya çıkan bu normların bireysel süreçlerini açıklamaktadır. Duyguları maskeleyerek için çalışanların kullandığı davranışsal tekniklerin yüzeysel eylem ve derin eylem olarak iki şekilde oluştuğu ortaya konulmuştur (Hochschild, 1979).

2.2. Ashforth ve Humphrey'in Yaklaşımı

Ashforth ve Humphrey, Hochschild'ın yaklaşımını değerlendirdiği “Emotional labor in service roles: The influence of identity” isimli makalesinde doğrudan gözlenebilir davranışlara odaklanmışlardır. Duygusal emeği; “Çalışanların karşılıklı iletişimde oluşacak sosyal algıyı etkileyecek davranışlarına yön verme çabası” olarak açıklamışlardır (Ashforth & Humphrey, 1993). Duygusal emek, duyguları bastırmak, artırmak ve taklit etme şeklinde uygulandığından kişilerarası ilişkilere talebin yoğun olduğu örgütlerde sergilenen duygular müşteride çeşitli izlenimler oluşturmaktadır. Farklı birçok işin müşteriye göre farklı gösterim kuralları olduğu vurgulanmaktadır. Gösterim kuralları, sosyal yapıya ilişkin normların neler olduğu incelemesi üzerinden kaliteli bir hizmetin nasıl olacağına dair mesleki ve örgüt kurallarının oluşturulmasıdır (Grandey, 2000).

Ashforth ve Humphrey, Hochschild'in tanımladığı duygusal emek davranışlarına “samimi duygular” durumunu da eklemiştir. Burada çalışanın çaba göstermeksizin o an hissedilen doğal duygularla yaptığı davranışların da olabileceğini ve bununda örgüt için istenilen bir durum olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca duygusal emeğin çalışanda yarattığı duygular yerine müşterideki etkisine

yoğunlaşmış ve çalışanların duygularını aktarma şeklinin hizmet kalitesindeki belirleyiciliğine işaret etmişlerdir. Duygusal emegin tamamen olumsuz olmadığını bazı olumlu fırsatlar barındığına da altını çizmişlerdir. Bu yönüyle örgütçe istenilen duygusal davranış kurallarının müşteriler ile işgörenler arasında yaşanabilecek sorunları önleyeceğini, kontrolün sağlanması yanı sıra bireyler arası oluşacak muhtemel sorunların azalacağını savunmuşlardır. Bununla birlikte örgüt içerisinde duygusal davranış kurallarının olması ve çalışanların bu kurallara uymasının öz yeterlilik duygularını geliştirdiğini ve buna bağlı olarak performans artırıcı olduğunu açıklamışlardır (Ashforth & Humphrey, 1993: 90).

2.3. Morris ve Feldman Yaklaşımı

Morris ve Feldman (1996) kaleme aldıkları “The Dimensions, Antecedents, and Consequences of Emotional Labor” adlı makalede, duygusal emek kavramını “İşyerlerinde istenen duyguların müşterilerle ilişkilerde sergilenmek için çalışanlarca ortaya konulan çaba, planlama ve kontrol.” olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlama dört varsayım içermektedir: İlk varsayım; etkileşimci bir duygu modeli perspektifinden, duyguların tatbikini ve duygu ifadesinin oluşumundaki sosyal boyutları vurgulamaktadır. İkincisi; iş görenin hissettiği duygu ile örgütün beklediği duygu gösterimleri arasında bir uyumun gözlemlendiği anlarda bile çalışanın duyguları sergilerken bir çaba harcadığını vurgulamaktadır. Üçüncüsü; duygusal emek içeren duygu ifadelerinin artık bir pazar yeri metalaşması şeklini aldığını anlatmaktadır. Dördüncü ise duyguların ne zaman ve nasıl sergilenmesi gerektiğini ayarlayan kurallar veya standartlar olduğunu belirtmektedir (Morris & Feldman, 1996: 998). Morris ve Feldman’ın modelinin getirdiği yenilik sadece çalışanların sergiledikleri davranışlar değil, beraberinde hizmet alan bireyler ile etkileşim sürecinde oluşan duygular ve bu hissettikleri duyguların dışı vurum biçimlerinin incelenmesidir.

Morris ve Feldman duygusal emegin dört boyutundan bahsetmektedir. *Duyguların gösterişindeki sıklık*: Ne kadar çok müşteri ile iletişime girer ise o kadar çok duygusal emek harcayacaktır. *Davranış kurallarına gösterilen dikkat*: Mesleklere göre farklılaşan duyguları gösterim süresi ve duyguların yoğunluğu boyutlarını içermektedir. Bir kasiyerin işi sırasındaki duygusal emegi kısa iken bir yaşlı bakım personelinin işi gereği uzun sürelidir. *Yansıtması gereken duyguların çeşitliliği*: İş rollerine göre sergilenen duygu sayısı değişmektedir. Bir kasiyere kıyasla bakıcıdan daha çok duygu çeşitliliği sergilemesi beklenir. *Duygusal çelişki*: Çalışanın gerçekten hissettiği duygular ile iş yerinin talep ettiği duygular arasında uyumsuzluk olduğunda oluşmaktadır. Bu uyumsuzluğun miktarıyla doğru orantılı şekilde duygusal emek harcanmaktadır. Buradaki duygusal çelişki bir sonuçtan ziyade bir yaklaşım olarak belirtilmektedir (Kamber, 2014: 54). Morris ve Feldman duygusal emegi etkileyen değişkenleri de incelemiştir. Bu değişkenler: cinsiyet, davranış kurallarının anlaşılabilirliği, denetimin derecesi, hizmet sunulanın gücü (statüsü ve saygınlığı), görev rutini, görev çeşitliliği ve yüz yüze iletişimidir.

2.4. Grandey’in Yaklaşımı

Grandey’in (2000) duygusal emek ile ilgili çalışmasında kendinden önceki üç yaklaşımı analiz ederek genişletmiştir. Duygusal emek kavramını “Gerek duyguların gerek davranışların örgütsel hedeflere hizmet edecek şekilde biçimlendirilmesi.” şeklinde tanımlamıştır. Analizinde duygusal emegin kurumsal ve bireysel negatif yönlerini değerlendirerek nasıl daha iyi hale getirileceğini araştırmıştır. Burada Grandey, duygusal emege “duygu düzenlemesi (ayarı)” kavramı getirerek bu teoriyi daha geniş bir şekilde ele almıştır (Grandey, 2000: 95).

Grandey’e (2000) göre duygu düzenlemesi; “Bireyin herhangi bir uyarıya karşılaştığında duygularını kontrol etmesi ve duygusal dengesini kurarak duruma uygun tepkiler geliştirmesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Kısacası, çalışanın duygularını zaman ve yere göre ideal olacak şekilde yansıtmak için yaptığı duygusal düzenlemelerdir. Gross (1998) duygu düzenlemeyi bir süreç olarak görmüş öncül odaklı ayarlama ve tepki odaklı ayarlama şeklinde ikiye ayırmıştır. Öncül odaklı duygusal düzenleme Hoschchild’in derinden davranışına benzer şekilde çalışanın duygularını ayarlamak için belirli durumları ön görebilmesi ve gidişatı yönlendirebilmesi sürecidir. Öncül odaklı ayarlama; ortam seçme, ortam değiştirme, dikkatini farklı yöne verme, bilişsel değişim şeklinde dört evrede gerçekleşmektedir. Tepki

odaklı ayarlama ise Hoshchild'in yüzeysel davranışına benzer şekilde burada da çalışanlar, genellikle hissetmedikleri duyguları sergilemekte ve gerçek duygularını bastırma eğilimi göstermektedir (Gross, 1998: 281-286). Grandey'in duygusal emek modelindeki öncül odaklı ayarlama; duygusal olaylar ve etkileşim beklentileri olarak ikiye ayrılmıştır. Genel olarak etkileşim beklentileri; zaman miktarı, sıklık, davranış kuralları ve çeşitliliği içermektedir. Buradaki sıklık, zaman miktarı ve çeşitlilik değişkenleri Morris ve Feldman'ın modelinde de bahsedildiği şekildedir. Duygusal durumlar ise pozitif ve negatif olayları, durumları içeren başka öncelleri barındırmaktadır (Grandey, 2000: 101).

Duygusal emek kavramı ve süreci üzerine çalışılmış tüm modellerin, aralarındaki farklılıklara ve değişikliklere rağmen yukarıdaki yazarların yaklaşım şekillerinin duygusal emek öncelleri, duygusal emek davranışları, duygusal emeğin sonuçları ve bunlarla bağlantılı değişkenlerini açıklamaya çalıştığı görülmüştür.

3. Duygusal Emek Boyutları

Araştırmacılar genel olarak modellerinde, duygusal emeği üç boyutta ele almıştır. Bunlar; yüzeysel yaklaşım, derinlemesine yaklaşım ve samimi yaklaşım şeklindedir.

3.1. Yüzeysel Yaklaşım

Yüzeysel yaklaşım, bireyin aslen hissetmediği duyguların gösterimini ve gerçek duyguları yerine davranış jest, mimik ve ifadesini kontrol etmesini ifade etmektedir (Hochschild, 1983: 38). Ashforth ve Humprey (1993), yüzeysel eylemi gerçekte hissedilen duygu ile sergilenen duygu arasında farklılık şeklinde değerlendirmektedir. Burada birey hissedilen duyguya değil, sergilenmesi gereken duyguya odaklandığı için duygularını değil sadece davranışlarını değiştirir. Çalışan duygusal davranış kurallarına uyum gösterme zorunluluğu nedeniyle güler yüz gösterir. Böylelikle çalışan gerçekte o duyguyu hissetmez sadece "hissediymiş gibi" sergiler. Çalışan kendisinden beklenen veya mesleğinin gerektirdiği duygusal kurallar yönlendirmesiyle hissettiği duyguları maskeleyerek hizmet alanında sergilemektedir (Grandey, 2000: 101).

3.2. Derinlemesine Yaklaşım

Belirli bir durumda hissedilen duyguları toparlamak amacıyla derinlemesine eylemi sergilemenin iki yolu vardır. Birincisi içsel çalışma şeklinde çalışanın kendini işyerinin beklediği duyguya hazırlaması ikincisi ise duyguyu gerçekten hissetmek için aldığı eğitimden veya eski deneyimlerinden yararlanmasıdır (Hochschild, 1983: 38-42). Derinlemesine ve yüzeysel eylemin hem ortak hem de farklı yönleri bulunmaktadır. Çalışanın gerçekten hissetmediği duyguyu müşteriye yansıtması her iki yaklaşım türünde de bulunmaktadır. Ancak yüzeysel eylemde bu "zorunluluk" olarak yapılmakta iken derinlemesine eylemde "gereklilik" olarak yapılmaktadır. Derinlemesine eylemde birey örgütün isteklerini içselleştirir, bu isteklerin doğru davranış içerdiğini kabul ederek bu isteklere uygun davranmasının doğru olacağına inanır. Böylece birey rol yapmadan davranış sergileyebilmesini sağlayan tutumda ve düzeyde olmaktadır.

3.3. Samimi Yaklaşım

Samimi eylem, çalışanlardan beklenen davranışın zaten çalışanlarca hissedilmesi durumunda ortaya çıkan davranış şeklidir. Hoshchild'in (2012) yüzeysel ve derin eylem şeklinde ortaya koyduğu tutum boyutlarına ek olarak Ashforth ve Humphrey (1993) duygusal emeğin bilinçli bir çabaya ihtiyaç olmadan zamanla işgörenlerin gerçekten hissedebileceği duygular olarak oluşabileceğini vurgularken "içten ve samimi duyguyu" kastetmiştir. Bu değerlendirmede duygusal emek, kendiliğinden oluşan davranışları kapsamıyor gibi görünmesine rağmen bir yaşlı ile şakalaşan bakıcının sergilediği davranışta olduğu gibi içten hissedilerek gerçekleştirilen samimi eylemdir. Zaten bu samimi durum örgütler tarafından istenilen bir tutumdur. Böyle bir duygu ufak bir çaba ile sergilenebilir (Ashforth & Humphrey, 1993: 95).

Hochschild'in (1983) bakış açısından farklı olarak, Ashforth ve Humphrey, duygusal emeği, içsel duyguların yönetimi olarak ele almak yerine duygusal emeği sergilenen ve gözlemlenen davranış yönünden incelemektedir.

4. Yöntem

4.1. Araştırma Deseni

Nitel araştırmaların en güçlü tarafı başka bir yerde bulunması ve çalışılması mümkün olmayan olguları, esnek ve bütüncül yaklaşımla çok yönlü anlamayı sağlamasıdır (Silverman, 2018: 24). Bakım hizmetleri sektöründe çalışan yaşlı bakım personelinin iş yerinde yaşadığı duygusal emek süreçlerinin araştırıldığı bu çalışmada, nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Çünkü nitel teknikler araştırmacıların başkalarını anlama ve kavramalarını, paylaşımları bununla birlikte insanların günlük hayatlarını nasıl yapılandırılıp anlam verdiğini doğal sosyal ortamlarında araştırmalarını sağlamaktadır (Berg & Lune, 2015: 25). Nitel veri bizleri gözlemin yerine ve zamanına götürerek durumu açıklamaktadır. Nitel veri araştırmacının çalışma gurubu olan bakıcıların dünya deneyimlerini kişilerin kendi kelimeleriyle yakalar ve aktarır (Patton, 2018: 47). Burada kullanılan fenomenolojik araştırma tümevarımsal tanımlayıcı bir araştırma yöntemidir. Araştırmacı bu yöntemle bireyin bilinçliliğini yani tecrübelerinin dışı vuruluşunun anlamlarını ve nasıl anlamlandırdığını sorgulamaktadır (Baş & Akturan, 2008: 84).

4.2. Evren ve Örneklem

Nitel analizin güçlü yönlerinden biri program birimlerine bütünsel bir bakış açısı sağlamasıdır. Bir program, grup ya da kuruluş analiz birimi olduğunda, nitel yöntem doğrudan birime odaklanmış gözlemleri ve betimlemeleri içermektedir. Nitel yöntem sadece bireye yönelik değil, kuruluş ya da topluluk olarak çalışmanın odağı haline gelmiştir (Patton, 2018: 228). Burada kullanılan fenomenolojik araştırma görüşülecek birey sayısının artırılmasını gerekli bulmaz iken, ulaşılan bilgilerin kalitesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Fenomenolojide ilk elden, doğrudan ve sübjektif bilgi toplanması gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Baş & Akturan, 2008: 90). Amaçlı örnekleme araştırma problemimizin odaklandığı bazı özellik ve süreçleri gösteren bir grubu ve durumu seçmemize imkân tanır (Silverman, 2018: 86). Bir evren belirlemenin en kolay yolu araştırma yeri belirler iken uygun potansiyel bakıcılara ulaşmayla yakından ilişkilidir (Berg & Lune, 2015: 67). Bu araştırmanın evrenini 2022 yılında Karaman şehir merkezindeki yatalak yaşlı bakımı hizmeti veren kurum ve kuruluşlardaki yaşlı bakım personelleri oluşturmaktadır. Görüşmelerden elde edilen bilgiler yeterli seviyeye eriştiğinde yani görüşmeler yeni bir bilgi çıkmayacak şekilde tekrara düştüğünde ulaşılan örneklem sayısı 10 katılımcı olmuştur.

4.3. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırmanın verileri, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 29.11.2022 tarihli 224 sayılı kararına istinaden toplanmıştır. İlgili literatürü inceleyen araştırmacının hazırladığı yarı yapılandırılmış görüşme formu veri toplanmasında kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde her görüşmenin amacı, bakıcıların bakış açısının mümkün olduğunca tam ve adil olarak kayıt altına almak olduğundan (Patton, 2018: 380) bu çalışmadaki görüşmelerde ses kaydı alınarak yapılmıştır. Veri kaydedilmesi ve araştırma için katılımcının rızasını almak etik bir mesele olduğundan bu durum gönüllü katılım formu kullanarak aşılmıştır (Balcı, 2011: 122). Araştırma kaynaklı katılımcının zarar görme potansiyelini en aza indirmek ve gizliliği sağlamak için gerçek isimler yerine (K1) şeklinde kodlar kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda olgu verilerinin birbirini destekleyip desteklemediğini karşılaştırmaya yönelik üçgenleme stratejisi kullanılarak geçerliliğin ve güvenilirliğin artırılması sağlanmıştır (Silverman, 2018: 128). Bu amaç doğrultusunda bu çalışma sürecinde yöntem içindeki veri kaynaklarının tutarlığının kontrolü için bağımsız araştırmacıdan destek alınmıştır. Böylece bu çalışmada kaynak ve analizci üçgenleme stratejisi uygulanmıştır.

4.4. Verilerin Analizi

Nitel çalışmalarda içerik analizi genellikle verilerdeki temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye yönelik veri indirgeme ve anlamlandırma çabalarını ifade etmek için kullanılır. İçerik analizi ile bulunan temel anlamlara örüntüler ya da temalar denir (Patton, 2018: 453). Görüşmelerden çıkan veriler bilgisayar ortamında metne dönüştürülmüş ve tümdengelimci içerik analizi yapılarak veriler kodlandıktan sonra temalar oluşturulmuştur. Buradan hareketle temalar kategorik ve konulara uygun bir şekil almıştır. Bulgular bölümünde duygusal emek kavramı ile ilişkili tespit edilen temaların yorumlanmasında katılımcı görüşlerini yansıtmak için doğrudan alıntılara başvurulmuştur. Güvenirliği sağlamak adına analizden çıkan temalardaki metinsel kodlar görüşmelerdeki tespit edilme sıklıklarına göre frekans tablolarında sıralanmıştır. Çünkü nitel çalışmalarda öyküsel olmayan içerik analizlerinden çıkan metinsel elemanların (tema ve kodlar) sayılması şeklinde sınırlı kalmak kaydı ile niceliksel ayrıcalık yapılabilmektedir (Berg & Lune, 2015: 386).

5. Bulgular ve Tartışma

5.1. Yaşlı Bakıcılarının Bazı Demografik Özellikleri

Yaşlı bakım personelinin 6'sı kadın ve 4'ü erkektir. 4 kişi 30 yaş altı iken 5 kişi 40 yaş üstüdür. Sadece 2 kişi bekar. 2 katılımcı ilkök, 3 katılımcı lise ve 5 katılımcı ön lisans mezunudur. Mesleki deneyim yönünden 6 kişi 10 yıl üstü çalışmaktadır. Tüm katılımcıların ayrıntılı demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Bakıcıların listesi

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Mesleği	Eğitim Düzeyi	Mesleki Deneyim (Kıdem)	Haftalık Çalışma (saat)	Aylık Geliri	Çalışma Yeri Tipi
K1	Erkek	25	Bekar	Bakım Personeli	Ön Lisans	7	48	7250	Huzurevi
K2	Erkek	29	Evli	Bakım Personeli	Ön Lisans	6	48	8500	Huzurevi
K3	Erkek	51	Evli	Hasta bakıcı	İlkokul	10	48	4250	Bakımevi
K4	Kadın	40	Evli	Bakım Personeli	Lise	18	45	8000	Huzurevi
K5	Kadın	42	Evli	Bakım Personeli	İlkokul	12	45	7884	Huzurevi
K6	Kadın	43	Evli	Bakım Personeli	Lise	10	45	7000	Huzurevi
K7	Kadın	49	Evli	Bakım Personeli	Ön Lisans	17	45	7800	Huzurevi
K8	Kadın	24	Evli	Bakım Personeli	Ön Lisans	2	48	4250	Bakımevi
K9	Kadın	25	Evli	Hasta Bakıcı	Ön Lisans	4	48	5500	Bakımevi
K10	Erkek	36	Bekar	Hasta Bakıcı	Lise	13	48	5000	Bakımevi

5.2. Araştırmanın Temaları

Araştırmanın temaları yaşlı bakım mesleği ve duygusal emek bulguları şeklinde iki ana tema altında oluşturulmuştur. Bu iki ana tema ait beş farklı alt kategori belirlenmiştir.

5.3. Yaşlı Bakım Mesleğine Ait Temalar

Araştırma ilk olarak bakıcıların yaşlı bakıcısı olmayı nasıl anlamlandırdıklarını analiz etmek amacıyla başlangıçta mesleği nasıl değerlendirdiklerine yer vermek yerinde olacaktır. Bu doğrultuda Bakıcılara yöneltilen “Yaşlı bakım personeli olmayı nasıl tanımlarsınız, bize bu durumu biraz anlatabilir misiniz?” sorusuna gelen yanıtlardan çıkarılan kategoriler, alt temalar ve kodlar aşağıdaki Tablo 2’de ortaya konulmuştur.

Tablo 2: Yaşlı bakım mesleğine ait kategoriler ve alt temalar

KATEGORİ	ALT TEMALAR/KODLAR
Bakıcılık İçin Gereken Bireysel Özellikler	Merhamet, Empati, Sabır
Yaşlı Bakım Personelinden Beklentiler	Örgüt Beklentisi: Yaşlı Temizliği, Daha Fazlasının İstenmesi
	Aile Beklentisi: Yaşlısına Özel İlgi, Yapamadıklarını Bizden Beklerler
	Yaşlı Beklentisi: Hoşgörü, Sohbet

5.3.1. Bakıcılık için gereken bireysel özellikler

Bakıcılar, yaşlı bakıcılığının koşullara bağlı olarak zorlayıcı olduğunu ve bu hizmetin sürekliliğini sağlayabilmek için daha ayırt edici özelliklerin gerektiğini ifade etmişlerdir. Bakıcıların bakıcılık için gereken bireysel özelliklere ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *merhamet, empati, sabır, iyi iletişim, vicdan* en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir;

“Merhametli olması, empati yapması lazım. Şimdi 41 yaşındayım, hiç gelmeyeceğim zannediyordum. Bizim de yaşımız yavaş yavaş geliyor, bunun farkında olmak lazım.” (K5).

“Bakıcının oldukça empati yapması gerekir. O anda merhameti devreye girmiyorsa bir anda düşünmesi lazım. ‘Annem veya babam yatsaydı ne olurdu, arkamı döner gider miydim?’ diye.” (K7).

“Her yaşlının değişik değişik davranışları olduğu için sabırlı şekilde yorumlayıcı ve anlayışlı olmak gerekir. Çalışmayı sevmeli, biraz iletişimi, birazda iradesi güçlü olacak.” (K2).

“İnsanlarda vicdan, merhamet, Allah korkusu olmalı, iletişimi ve empati duygusu gelişmiş olmalı, karşı tarafın bizim aile bireylerimizden biri olabilir. Bugün ben başkasının annesine babasına bakıyorsam yarın da benim anne babama birileri bakacak.” (K8).

Yaşlı bakım sürecinde merhamet (%26) ve empati (%21) duyguları bakıcıların en çok kullandıkları bireysel özelliklerdir. Bakım süreci duygusal emeğin kaynağı olan bakıcı duygularının nasıl olması gerektiği ile ilgili kendi farkındalıklarının ürünüdür. Bakıcılar sahada olması gereken duygularıyla kendi duyguları arasında yaşadıkları uyum bozukluğu oranında duygusal çelişki yaşamaktadırlar. Bu ifadeleri meslek için gerekli bireysel özellik olarak görmelerinin temelinde kendilerinin de yaşlanacağı veya buradaki yaşlıların kendi aile fertleri olabileceği şeklindeki “adil dünya” düşünceleri bulunmaktadır. Burada beklenenin aksine duygusal emek davranışının oluşmasında kurumsal veya meslek gereği olan duygusal durumlardan çok bireysel duygusal durumların daha belirleyici olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda merhamet, sabır ve empati yeteneğine sahip olmanın duygusal emek gerektiren yaşlı bakım süreçlerinde bakıcıda aranılan kişilik özelliği olduğuna işaret etmektedir (Yılmaz & Durmaz, 2019: 93; Tunç, Gitmez, & Boothby, 2014; Özgüleş, 2020).

5.3.2. Yaşlı bakım personelinden beklentiler

Çalışma koşullarında sergilenen duyguların anlaşılması açısından bilinmesi gereken diğer önemli nokta ise yaşlı bakım personelinden beklentilerin neler olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu beklentiler üzerinde toplumsal yapıda oluşan değişimlerin gerek kurumsal gerekse bireysel yönlerden etkileri

olmaktadır. Yaşlı bakım personelinin beklentiler teması örgüt beklentileri, aile beklentileri, yaşlı beklentileri şeklinde alt temalara ayrılmıştır.

Bakıcıların örgüt beklentilerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *yaşlı temizliği, hep daha fazlasının istenmesi, rahat çalışma, tartışmaya girmemek, bilgilendirilmek* en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir:

“Bir düzen olması ve bu düzenin bozulmaması şeklindedir. Herkes kurumda işini tam yapsın. Yaşlının ve odasının temiz olmasını ister. Yaşlı itiraz ederse tutanak ile zorla yapmamız ister.” (K2).

“İş yeri de genellikle hasta ile ilgilenmemizi bekler. ... Hasta ilk geldiğinde huyunu suyunu bilmeyiz. Belki alerjisi vardır. Bunlar için uyarırlar. Hasta temiz oldukça iş yeri karışmaz bana.” (K3).

“Kurumun bizden beklentisi işimizi düzgün yapmamızdır. Kurumun üzerimizde bir baskısı yok. Kendi bildiğimiz gibi çalışıyoruz. Bakıcının vardır bir bildiği diyorlar müdahale etmiyorlar. Bilgilendirdiğimiz sürece idare ile herhangi bir sıkıntı yaşamıyoruz.” (K9).

“Kurumumuz verimli olmamızı, her zaman için hep bir fazlasını, hep daha iyisini, daha güzel yapmamızı ister. Ayrıca tedbirli olmamızı kimseyle tartışmaya girmememizi beklerler. Kurumdan fazla baskı yaşamıyoruz.” (K6).

Bakıcıların çoğu yaşlı temizliği (%21) ve hep daha fazlasını istemenin (%21) örgüt beklentilerinin başında geldiğini vurgulamışlardır. Bununla beraber işlerin düzenli yapıldığı sürece idarenin müdahale etmediği ve bakıcıların rahat çalıştıkları görülmektedir. Burada idarenin yaklaşımı inşa edilmiş mevcut düzenin korunması yönündedir. Yaşlı ve yakınları ile tartışmaya girilmemesi ve sorun çıkmaması için örgütlerin bakıcılarından duygularının farkında olmaları ve yönetmeleri yönünde duygu kontrollü istediği görülmektedir. Yaşlılarla ve yaşlı yakınlarıyla iletişimde pozitif geri bildirim sağlayacak biçimde davranılmasının örgütsel yarar sağladığından önemli olduğu ve olumlu geri bildirim sağlayacak davranışların örgütsel açıdan beklenildiği belirtilmektedir. Duygusal emek kavramı iş görenlerin duygularını kurumlarının beklentileri ve yararına yönelik ve mesleğin gereklerine uyum gösterecek biçimde ortaya koyması olarak tanımlanmıştır (Hochschild, 1983: 7). Bu açıdan bakıcılardan duygularını kurumunun hedeflerine ulaşmasını sağlayacak biçimde kontrol etmeleri talep edilmektedir (Kaya, Yüceler, Uludağ, & Karadağ, 2017: 64). Bakıcıların göstermesi gereken davranışların sıklığı ve çeşitliliği ne kadar fazlaysa, o kadar fazla duygusal emek harcaması gerekecektir (Morris & Feldman, 1996).

Bakıcıların yaşlı ailelerinin beklentilerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *yaşlısına özel ilgi, yapamadıklarını bizden beklerler, hesap sorarlar, yaşlısını tanımaz, hiç beklentisi yok* en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir:

“Yaşlı yakınlarının beklentileri çoktur. Evde yapmadıkları şeyleri burada bir kişi de olsak 30 yaşlıya yapmamızı istiyorlar. Yaşlının üzerinde hafif bir leke kalmıştır. Hemen annemin üzerini değiştirilsin şeklinde yoğun ilgi beklerler. Problemlili olan yaşlı yakını çoktur.” (K4).

“Yaşlı yakınları sadece kendi yaşlısına özel bir bakım istiyorlar, bizde onu karşılayamıyoruz. Herkes nasıl ise sizin yaşlınızda aynı diyoruz. Sürekli şikayet ediliyoruz. Annesinin halini bilmez gibi davranıyor. Bakamayan getiriyor buraya kendi yapamadıklarını bize yaptırmaya çalışıyor.” (K6).

“Yaşlı yakınları evde bakmadıkları yaşlıları buraya gelince ‘Niye bakmadınız?’ şeklinde hesap soruyor. İyi de kardeşim sen kendi evinde bunların hiçbirini yapmamıştın. Sonra bizim buradaki gül gibi bakımımızı yetersiz buluyorsun.” (K7).

“Hasta yakınları kendi yaşlısını tanımıyor. Mesela bir tane hastamız var. Kendini kasiyor ve kilitliyor. Hasta yakını geldiğinde ‘Buna siz ne yapıyorsunuz da bu kendini kasiyor, hastamızı dövüyor musunuz?’ şeklinde hesap soruyorlar.” (K10).

Bakıcıların en sık karşılaştıkları yaşlı yakını talebinin yaşlısına özel ilgi isteği (%38) olduğu görülmüştür. Burada yaşlı yakınlarının amacı yaşlısının memnun olması, onları rahatsız etmemesi ve böylece vicdanlarını rahat ettirme çabasıdır. Bunu gerçekleştirmek için yaşlı yakınlarının tüm sorumluluğu bakıcıya yüklemesi sonucunda bakıcılar daha fazla eleştiriyeye maruz kalmakta ve eleştiri oranında duygusal

emek sarf etmektedir. Araştırmalar yaşlı yakınlarının, bakım vermenin sosyal, fiziksel ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilemesinden ötürü yaşlı bakıcısı ile çalıştıklarını göstermiştir (Özkul & Kalaycı, 2018: 17). Ayrıca yaşlısını bile tanımayan, hiç beklentisi olmayan, bakım evine attım kurtuldum şeklinde yaklaşan yaşlı yakınları da mevcuttur. Kalaycı ve arkadaşları (2017: 647)'nin araştırmasında yaşlı yakınlarının % 20.3'ünün yaşlıya karşı ilgisiz olduğu sonucuna varılmıştır. Bu alandaki araştırmalarda sunulan hizmetin kalitesi, yeterliliğini değerlendirilecek kriterlerin soyut olması, ailelerce talep edilen hizmetin niteliğinin fazla olması rol çatışmasına neden olmaktadır. Yaşlı yakınlarının negatif tepki ve tutumlarını idare etmek daha çok duygusal emek sergilemek gerektirdiğinden yaşlı bakıcıların stres ve tükenmişlik tepkileri geliştirmelerine yol açmaktadır (Sağlam, 2017: 30).

Bakıcıların yaşlı beklentilerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *hoşgörü, sohbet, ilgi, bakım, çocuk sevgisi* gibi yaklaşım en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir:

“Buradaki yaşlılarımız her yaptıkları şey için hoşgörü bekliyorlar. Samimiyet bekliyorlar. Özellikle onlarla konuşmamızı istiyorlar. Geçmiş, gelecek ve çocukları hakkında muhabbet etmemizi istiyorlar. Yapamadıkları her şeyde yardımcı olmamızı istiyorlar.” (K7).

“Yaşlılar genellikle ilgi beklerler. Yaşlıyla yemeğini yedikten sonra sohbet ederim.” (K3).

“Yaşlılar sadece ilgi ve sevgi bekliyorlar. Sabah bir günaydın, nasılsın demen bile onların yüz şeklini değiştirebiliyor. ... Yaşlının temiz ve düzenli olması lazım; karnını doyuracaksın, altını bezleyeceksin, saatinde bezlerini alacaksın, vücut bakımını yapacaksın.” (K6).

“Yaşlılarımız bizden çocuk sevgisi istiyorlar. Teyze dediğin zaman farklı annem dediğim vakit farklı gülümsüyorlar. Akli başında olmayan biri bile böyledir. Bu yüzden yaşlılarımıza annem diye hitap ederiz. Teyzeyi nadir kullanırız.” (K4).

Bakıcıların ifadelerinde hoşgörü (%25) ve sohbet (%25) içeren yaklaşımın yaşlı beklentisinin başında geldiği görülmüştür. Yaşlılar için temel yaşamsal ihtiyaçlarının giderilmesi kafidir. Yaşlıların bakım uygulamasının kalitesine yönelik somut bir beklenti yerine “maddi olmayan” beklentilerinin ön planda olması dikkate değerdir. Yatalak yaşlıların bir yatak üzerinde son yıllarını yaşadıkları düşünülürse psikolojik destek ihtiyaçlarının benzer ve soyut olması beklendiktir. Bakıcılar iş yoğunluğu nedeniyle yaşlıların iletişim ihtiyacını karşılamakta zorlanmaktadır. Çocuklarının kendine bakacağına ilişkin beklentileri (Aközer, Nuhrat, & Say, 2011) gerçekleşmediğinden yaşlılar bakıcılarını çocuklarının yerlerine koymaktadırlar. Araştırmalar yaşlı bakıcıların duygusal bağı bulunmayan bir yaşlıya bakım hizmeti verirken samimi ve istekli olma derecelerinin farklılaştığını belirtmektedir (Sağlam, 2017: 30). Yaşlı bakım hizmetlerinde arzulu ve samimi davranan bakıcılar, isteksiz ve gönülsüz davranış sergileyen bakıcılara göre daha az duygusal emek üretmekte oldukları görülmüştür. Bununla birlikte tüm yaşlıların beklentileri tıpa tıp benzer olmadığı gibi yaşlılıkta yaşadıkları rahatsızlık, hastalık farkından veya fiziki hareket kapasitelerinin farklılıklarından dolayı yaşlı bakımı da farklılaşmaktadır (Narin, 2019: 106).

5.4. Duygusal Emek Üretilmesine Ait Temalar

Hochschild yaptığı çalışmada duygusal emeği, “İşin gerektirdiği doğru duyguları hissetmek için çaba gösterme işi” olarak tanımlamaktadır. Burada Hochschild (1983: 7) duygusal emeğin “Herkes tarafından gözlemlenebilen mimiksel ve bedensel gösterimler yaratabilmek için hislerin yönetilmesi” şeklinde gerçekleştiğini söylemektedir. Çalışmanın bu bölümünde, yaşlı bakım personeli açısından duygusal emek davranışlarının üretimine netlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda bakıcılarla yapılan görüşmelerden çıkarılan kategoriler, alt temaları ve kodlar aşağıdaki Tablo 3’te ortaya konulmuştur.

Tablo 3: Duygusal emek üretilmesine ait kategoriler ve alt temalar.

KATEGORİ	ALT TEMALAR/KODLAR
Öncül Odaklı Duygu Düzenlemesi	<i>Düşünceyi Değiştirmek, Ortam Değiştirme</i>
	<i>Duygusal Bastırma: Uzaklaşma, Sesiz Kalma</i>
Tepki Odaklı Duygu Düzenlemesi	<i>Duygusal Çaba: Konuşmakla, Arkadaşlıkla</i>
	<i>Duygusal Çelişki: Pislik Temizlemek</i>
	<i>Yüzeysel Davranış: Yaşlı Yakınlarının Tavırları</i>
Duygusal Emek Durumları	<i>Derin Davranış: Yaşlıların Üzülmesini Önlemek</i>
	<i>Samimi Davranış: Çaresizliğini Gidermek</i>

5.4.1. Öncül odaklı duygu düzenlemesi

Literatürde duygusal emek öncülleri örgütsel ve bireysel olmak üzere ikiye ayrılarak ele alınmaktadır (Grandey, 2000). Grandey öncel odaklı “duygusal düzenlemeler” yaklaşımı ile duygusal emek tartışmalarına bir yenilik getirmiştir (Gross, 1998). Bu tema, duygusal emek kapsamında oluşan öncüllerin doğrudan ve dolaylı etkisini anlamamızı sağlayacaktır. Bu açıdan yaşlı bakım hizmetlerinde öncül odaklı duygu düzenlemesinin nasıl kullanıldığını göstermek yararlı olacaktır. Bakıcıların öncül odaklı duygu düzenlenmesine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *düşünceyi değiştirmek, ortam değiştirmek, idareye yönlendirme, muhtaç görme, iş süresince idare etmek* en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir:

“Bunu benim işim olduğu için mecbur yapacağım. 8 saat çalışıp gideceğim. Kalp kırmayayım diyerekten kendimi teselli ediyorum. İşimi yaparken sürekli içimle ve zihnimle konuşuyorum.” (K8).

“İnşallah bir daha olmaz diyerek kendime müdahale ediyorum. Eğer müdahale edemiyorsam o an oradan ayrılıyorum yerime başka bakıcı arkadaşımı çağırıyorum.” (K9).

“Polemiğe girmek böyle bir kurumda yakışık almıyor. Yaşlımızla bir sıkıntı yaşadığımızda sosyal hizmet uzmanlarımıza ve idareye yönlendiriyoruz. ... Sakin olmak lazım. En iyi çözüm odadan çıkmak ya da başka bir işe bakmak. On dakika sonra sinirim, stresim geçiyor.” (K4).

“Yaşlıyı temizlerken öfkeli oluyorum. Zaman geçtikçe sakinleşmeye çalışıyorum. Sinirlendiğim zaman sakinleşmek için empati yapıyorum. Yaşlı söylediğimden hiçbir şey anlamıyor, akli başında değil kendimi boşuna yoruyorum.” (K5).

Bakıcıların düşünceyi değiştirmek (%27) ve ortam değiştirmek (%27) yöntemleri en çok kullanılan öncül odaklı tedbir uygulaması olduğu görülmüştür. Bakıcı işin içinden çıkamayacağını düşündüğü durumlara bulaşmadan önce ya düşüncesini hazırlamakta ya da hizmet sektöründe “paslama” olarak bilinen şekilde ilgilendiği kişiyi başka çalışma arkadaşına yönlendirmektedir. Böylece duygusal emek, içsel hazırlık sürecinde oluşmaktadır. Başlangıçta kişisel kimlikte bilinçli farkındalık ile tedbir süreci başlamaktadır. Baktığı yaşlıyı aklını kullanamayacak kadar muhtaç görmekte negatif duyguların yok edilmesi için gösterdikleri diğer öncül odaklı yaklaşımlardandır. Öncül odaklı duygu düzenlemede işgören istenilen duygulara uyum geliştirmek için duruma yönelik kendi algısını değiştirebilmektedir (Gross, 1998: 281-282). Benzer şekilde Hochschild’in (1983) araştırmasında kabin görevlilerinin yolcuların verdikleri sıkıntıları çocukça olduğunu düşünerek negatif duyguların yok edilmesi için gösterdikleri çaba bilişsel değişim örneklerindedir. Bu bulgular, sadece duygusal emek öncesi davranışların işleyişini göstermekle kalmayıp beraberinde duygusal emek sürecine yansıyan etkileri yönüyle öncül düzenlemelere dikkat edilmesi gerektiğinin önemini göstermesi açısından değerlidir.

5.4.2. Tepki odaklı duygu düzenlemesi

Çıktı olarak adlandırılan tepki-odaklı duygu düzenlemesinde, bireyler sergileyecekleri tepkiyi; algıyı veya dışsal durumu ayarlamak yerine, fiziksel ve davranışsal nasıl göstereceklerini yönetirler (Gross,

1998). Hochschild'in tepki odaklı duygu düzenlemesi tekniğinde, kişiler hissettiklerinden çok duygu sergilenmesine odaklanır, istenilen duygu gösterimlerini sergilerler (Hochschild, 1983). Tepki-odaklı duygu düzenlemesi teması duygusal bastırma, duygusal çaba, duygusal çelişki şeklinde alt temalara ayrılmıştır.

Bakıcıların duygusal bastırma şekillerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *uzaklaşma, sessiz kalma, sabretme, tekrarlanmayacak, yaptığının farkında değil* en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir:

“Yaşlılarımızın kaldıramayacağımız ağırlıkta lafları ve sözleri var. O zamanlar pişmanlık duyuyoruz. ... Hemen odadan çıkmaya çalışıyoruz. Çünkü içeride kalırsak birbirimizin kalbini daha çok kıracağız. Bir müddet sonra, temizliği bitirdikten sonra o duygular da kayboluyor.” (K7).

“Hastalar bizi çok sıkıştırdığı zaman bazen ister istemez bunalıma giriyoruz. Ben bir iş yaparken yaşlı çayımı getir; çay, çay diye tutturur. ‘Allah'ım yeter’, ya sabır, ya sabır çekiyorum. ‘Ben bir çıkayım gideyim de kafam dinlensin’ diyorum.” (K8).

“Bazen Teyze verdiği yemeği etrafa dağıtmıştır. O an aklına şu geliyor: Sen kızsın bile o ne yaptığının farkında değil. Bunu düşünerek hareket ettiğim için beni o kadar etkilemiyor.” (K5).

“Kriz anlarında kendisine zarar vermesin diye çabalıyorum ve olumsuz etkileniyorum. Diyorum ki ‘böyle olmayı o da istemezdi o an bir krizi geldi. Nasıl olsa sürekli bu olmayacak’ diye kendimi motive ediyorum.” (K9).

Bakıcılar, uzaklaşmanın (%33) duygusal bastırma şekillerinin başında geldiğini vurgulamıştır. Bakıcıların “duygu kurallarına” uyabilmek için karşılaştıkları sorunlu durumlardan kaçınarak duygularını bastırmak suretiyle duygusal emek sergilediği bulunmuştur. Konuyla ilgili çalışmalar bakıcıların yaşlı yakınlarıyla yaşadıkları sorunlarda genellikle bir şey söylemekten kaçındıkları göstermektedir (Özkul & Kalaycı, 2018: 9). Sessiz kalma ve sabretme davranışlarının bakım işini yarım bırakıp uzaklaşma imkânı olmadığı durumlarda uygulandığı görülmektedir. Duygusal emek içeren işlerde çoğunlukla iş görenler asıl duygularını bastırmak mecburiyeti neticesinde kendilerini iş yerinde ifade edememektedir. İşin gerekleri ve kendi duygusal gerçekliği arasında kalan çalışan böylece kendine yabancılaşma geliştirmektedir (Kaya & Serçeoğlu, 2013: 335). Grandey (2000) çalışmasında, duygusal ifadeyi değiştirmek için duyguların bastırımı, taklit edilmesi ve değişimi gerektiğini; uyarlanma düzeyi düşük olan çalışanların, kendi öz duygularını bastırıp duygusal davranış kurallarını uygulayabilmelerinin kolay olamayacağını ve bunun da kişilerde duygusal emek düzeyinde artışa neden olacağını belirtmiştir.

Bakıcıların duygusal çaba şekillerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *konuşmak, arkadaşlık, kontrollü davranmak, meslek icabı, açıklamak* en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir:

“Benim yaptığım hizmeti beğenmemesi, sürekli eleştirmesi, sövmesi, azarlaması, bağırıp çağırması bir anda insanı işinden soğutuyor. Yaşlıya ‘ben sana baktım, altını temizledim; sen kalktın bana neler söyledin’ derim.” (K7).

“Yaşlı ile yaşlı olmalısın. Hastayı kendi kafana göre yönlendiremezsin; sen hastanın istediği gibi olacaksın ki hasta ile geçim olsun.” (K3).

“Yaşlı yakınları sadece kendilerine özel bir bakım istiyorlar. Bizde onların bu isteğini karşılayamıyoruz. Herkes nasıl ise sizin yaşlınızda aynı diyerek açıklıyoruz. Biz daha fazla polemige girmiyoruz.” (K6).

“Bu işin en zor tarafları sabretmektir. Banyo ve bez değiştirmek fiziksel anlamda en zor olanıdır. Mideni ve ruh halini iyi koruman gerekiyor. Hassas ve narin olduğunda bu işi zaten yapamazsın.” (K8).

Bakıcılar konuşmanın (%33) duygusal çaba şekillerinin başında geldiğini vurgulamıştır. Burada konuşma vasıtasıyla kurulan kişilerarası iletişim bakıcıların ortak anlamlar üretme süreci ve çabasıdır. Yaşlının yaşıtı gibi arkadaşça davranmak ve mesleğin gereklerini kabul etmek diğer duygusal çaba şekillerindedir. Grandey'e (2000) göre, duygusal çaba yöntemleri kullanılarak örgütün beklediği duygusal

roller sergilenmektedir. Bakıcılar yaşlıların duygusal durumlarına etkide bulunabilmek gibi “duygularını” yerine getirir iken konuşma şeklindeki duygusal çaba oranında duygusal emek rolü sergilemektedirler. Bu alana yönelik çalışmalar bakım sektörü çalışanlarının yoğun kişilerarası ilişkiler yaşamakta olduğunu ve iletişim kurdukları bireylerin duygusal durumlarını yönlendirebilmek adına duygusal çaba harcadıklarını vurgulanmaktadır (Değirmenci Öz & Baykal, 2018; Akgün, 2021). Hochschild, uçuş görevlileri gibi bakıcıların da hem duygularını harekete geçirerek hem de duygularını bastırmak yoluyla, zıt duygular hissediyor olmasına rağmen ilgilendikleri kişileri hem desteklemesi hem de konforlu bir ortam vermesi gerektiğini benimsediklerini belirtmektedir (Hochschild, 1983). Araştırmalar her ne kadar duygusal çaba sergilemek için daha fazla gayrete ihtiyaç duyulsa da içsel duyguların yönetilmesi, yönlendirilebilmesi ve ihtiyaç halinde yeniden üretilmesi gerektiğinde duyguların bastırılmasıyla kıyaslandığında daha ahlaki bir duygu gösterim yöntemi olduğunu savunmaktadır (Kaya, Yüceler, Uludağ, & Karadağ, 2017: 73).

Bakıcıların duygusal çelişki şekillerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *pislik temizleyici olmak, hakarete öfke kontrolü, eziyette sabretmek, parayı bizden kazanıyorsun, denenmek*, en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir:

“Yaşlının aklı bazı şeylere yetmez; bezini çıkarmış, pisliğini yemiş ve her tarafa sürmüş olabilir. Ne diyebilirsin ki. Yaptığımız iş çok pis. İnsan nefesine ağır gelse de maddi ve manevi olarak yapmak zorundayım. Hani ben buraya bu dünyaya pislik temizlemeye mi geldim. Rızkım niye böyle bir yerden diye düşünüyorum.” (K4).

“Yaşlı hakaretler edebiliyor, yaptığın işi beğenmiyor, ısrarla yere tükürüyor. Üstüne bir de ‘Bu senin görevin bizim sayemizde para alıyorsun’ dediği zaman mesleğimden soğuyorum.” (K1).

“Yaşlılar bazen bize küfür ya da hakaret ediyor. Yaşlıyı dövecek değilsin. Durumu önemsemeden gülüp geçiyorum.” (K3).

“Yaşlı yakınları ne ilacı kullanıyor, kaç tane içiyor gibisinden sürekli sorular sorarlar. Sorduğu soruyu farklı zamanlarda sorup bizi denerler. Kendince bizi ters düşürmeye çalışırlar. Böyle denedikleri zaman insanı ister istemez canı sıkılıyor. Fakat hiçbir şey yapamazsın.” (K8).

Bakıcılarda pislik temizleyici olma (%36) duygusu, en çok duygusal çelişki yaratan hissiyat olarak görülmüştür. Burada yaşlının alt temizliği bakıcıda bu hayata pislik temizlemeye mi geldim düşüncesini yaratmaktadır. Bu düşünce bakıcıların nefesine çok ağır geldiğinden duygusal çelişki yaşatmaktadır. Yaşlının hakaretine karşılık öfke kontrolü sağlamak, eziyetine sabretmek diğer duygusal çelişki durumlarından. Hochschild (1983) devamlı hissetmediği biçimde davranan çalışanların duygusal çelişki yaşayacaklarını söylemektedir. Bunu destekleyen Morris ve Feldman (1996), negatif duyguların sergilenmesi gerektiği durumlarda duygusal davranış kurallarına uyarak pozitif duygulanım sergileyen bireylerin duygusal çelişki geliştirme oranının artacağını savunmaktadır. Duygularını denetleyerek hissetmediği şekilde düşüncelerine aykırı davranmak zorunda kalan bakıcılar da duygusal emek harcamaktadır. Bakıcının örgütsel rolü ile “kötü hastalar” hakkındaki özel duyguları arasındaki çatışmaların nasıl çözülebileceğine dair çelişkili duyguları üzerine düşünmek ve klinik uygulama alanlarındaki zor olayları yönetmek, profesyonel gelişim ve refleksif bakım uygulaması için gereklidir (Gray & Smith, 2009: 257).

5.4.3. Duygusal emek stratejileri

Duygusal emek stratejileri, çalışanlardaki hislerin yönetiminin özel alanlarından çıkararak çalışma yaşamı alanına entegre edildiği durumlardır. Hochschild’in (1983) yaklaşımında, duygu gösterim kuralları çerçevesinde çalışanlar kendilerinden istenilen duygularını yüzeysel davranış ve derinlemesine davranış olarak iki yolla sergilemektedir. Bu davranış modellerine ek olarak Ashforth ve Humphrey (1993: 94) eksik olduğunu düşündükleri samimi bir davranış şeklinin olduğunu savunmaktadırlar. Duygusal emek stratejileri teması yüzeysel davranış nedenleri, derinlemesine davranış nedenleri, samimi davranış nedenleri şeklinde alt temalara ayrılmıştır.

Bakıcıların yüzeysel davranış nedenlerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *yaşlı yakınlarının tavırları, iyi görülme için, hizmetçi olarak görülme, yaşlıların hakaretleri, idarecilerin önemsememesi* en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir;

“Sevmediğimiz aksi yaşlı yakını, annemin orası niye öyle, niye böyle diye eleştirir. Onu orada boğmak ve ‘Annen o kadar değerliyse getirmeseydin de baksaydın’ demek istersin. Yakınına sinir olduğumuz yaşlılarımıza bizim tepkimizde soğuk oluyor. Onlara göre bizler paralı hizmetçiyiz.” (K4).

“Yaşlı ile konuşmak ve onunla ilgilenmek istemediğini söyleyemediğin için kafa sallıyorsun, gülümsüyorsun. İşim gereği geçiştirmek için bu gülümsemeyi yapıyorum. ... Bizim öfkemizi belli etme gibi bir lüksümüz yok; sinirlenirsem bile yaşlıya ve yaşlı yakınına hiçbir şey olmamış gibi davranırım. Çünkü idareye şikâyet ediyorlar.” (K5).

“Yaşlı adam anamıza avratımıza sövdü. Yeri geldi darp etmeye çalıştı. Alıştık artık arkamızı döndük gittik. Anlık sinirlenmelerde bile profesyonel olmaya çalışırım. Bu işten para kazanıyorum. Adam beni sevmese bile bu hizmeti vermek zorundayım.” (K2).

“İdarecilerin fikirlerimizi dikkate almaması ve kendi işinize bakın şeklindeki yaklaşımları nedeniyle zamanla üç maymunu oynamak zorunda kalıyorum. Böylelikle işimi yaparken yaşlıyı bir araç olarak göremeye başlıyoruz.” (K1).

Bakıcılarda karşılaşılan yüzeysel davranış nedenlerinin en çok yaşlı yakınlarının tavırlarına (%30) bağlı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bakıcıların mesleki olarak iyi görülme adına rol yaptıkları anlaşılmaktadır. İş yerindeki “duygu rejimi” gereği duygu sözlerinin ifade edilmesine izin verilmemesi sebebiyle ihtiyaç haline gelen “duygusal sığınak” için gerekli koşulların yüzeysel davranışlar yarattığı görülmektedir. Hochschild’a (1983: 36) göre bakıcı yüzeysel davranış sergilerken duygunun bir parçası değildir; beden dili aracılığıyla istenilen duygusal davranışı sergilemektedir. Bunu destekleyen şekildeki araştırmalarda bakıcılar etkileşim sürecinde hizmet alanında iyi hisler yaratacak duygu gösterimleri gerçekleştirindikleri, böylece genellikle gerçek duygularını bastırdıklarından duygusal özgürlüklerinin olmadığını ifade etmişlerdir (Öztürk, 2019). Kalaycı ve arkadaşları (2017: 649)’nın araştırmasında bakıcıların %60’nın işini yaparken, gerçekte hissetmediği bir şeyi hissediyormuş gibi gösterdiğini belirtmiştir. Bakıcılar mesleğinin gerektirdiği duygusal kurallar gereği gerçekten hissettiği duyguları değiştirerek, maskeleyerek hizmet alanına yansıtmaktadır. Fakat hissedilen ve sergilenen duygulardaki bu tutarsızlık zamanla çalışanlarda yabancılaşmaya yol açabilmektedir (Grandey, 2000: 101; Kaya, Yüceler, Uludağ, & Karadağ, 2017: 70). Bu nedenle çalışan refahını artırmayı amaçlayan programlar ve insan kaynakları, bu yapısal olumsuzlukları göz ardı ettikleri sürece verimsiz kalır ve hatta çalışanların duygusal emek yüküne katkıda bulunmaktadır. (Virkki, 2008: 264).

Bakıcıların derinlemesine davranış nedenlerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *yaşlıların üzülmesini önlemek, mesleğin yakın iletişim gerektirir, işle ilgili olumlu geribildirimler, yaşlıların haklarını korumak için, doğru yapmak gerekliliği* en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir;

“Yaşlılar çocuklarını aramıyorlar, gelmiyorlar dedikleri zaman; ‘kışın havalar düzelsin gelirler ya da geldiler sen uyuyordun; selamları var diyoruz.’ Üzülmesinler biraz mutlu olsunlar istiyoruz.” (K8).

“Yaşlı yakını ‘elinize sağlık annem bugün biraz daha iyi görünüyor’ derse. Biz daha iştahlı bakacağız. Teyzeye bugün nasılsın diyip geçeceğime Fatma teyze senin gözünün içi gülüyor. Bir güzellik geldi yüzüne diyerek onunla daha fazla ilgilenirim.” (K4).

“Bazen yönetimin istekleri işin kurallarına uygun olmaz. Örneğin yaşlının 4 saate bir bez değiştirmek lazımdır. Müdür günlük daha az bez kullanmamızı isterler. Bunun olmayacağını açıkça söylerim. Çekinmem.” (K3).

“Bir yaşlı orada rahat değilse, yattığı pozisyondan memnun değilse ve ben bunu görüyorsam onu düzeltmek zorundayım. Yapmam gerektiği için yaparım iş gereği değil.” (K5).

Bakıcılardaki başlıca derinlemesine davranış nedenlerinin; yaşlıların üzülmesini önlemek (%25), mesleğin yakın iletişim gerektirmesi (%25), mesleki olumlu geribildirimler (%25) olduğu görülmüştür.

Burada bakıcıların duygu gösterimi ile gerçekte işinde olması gerektiğine inandığı duygular arasında bir farklılık yoktur. Hochschild (1983: 36-39) göre derinlemesine davranış boyutundaki çalışan duygularını uyarlamak için çaba sarf etmesi neticesinde beklenen duyguları gerçekten hissetmektedir. Ancak burada kurumun istediği bir duygu belirtilmemiştir. Bakıcılar kurumsal isteklerden çok mesleki standartlar gereği duyguyu gerçekten hissetmeye çalışmaktadır. Bu yönüyle mesleki “duygu rejimi” paralelinde bir “duygusal sığınak” yaratıldığı görülmektedir. Kalaycı ve arkadaşları (2017: 649)’nın araştırmasında bakıcıların %91,5’inin yaşlılara göstermesi gereken şefkat, güler yüz, sabır vb. duyguları hissedebilmek adına çaba sarf ettiği tespit edilmiştir. Derinlemesine davranışın hizmet verenlerde bir içsel gerilim yaratmadığı bu nedenle de duyarsızlaşma ile arasında düşük düzeyli bir ilişki olduğu savunulmaktadır (Kaplan, 2019: 74). Böylece derinlemesine davranan çalışan daha düşük duygusal uyumsuzluk hissetmekte ve daha az duygusal emek harcamakta böylelikle psikolojik sağlığı koruyabilmekte ve buna bağlı olarak iş tatmini artmaktadır (Kaya, Yüceler, Uludağ, & Karadağ, 2017: 70)

Bakıcıların samimi davranış nedenlerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; *çaresizliğini gidermek, paylaşımda bulunmak, üzülürken sevindirmek, Allah rızası için, diyalog kurmaktan hoşlanmak* en fazla tekrar eden kodlar olmuştur. Bakıcıların burada belirttikleri kodları gösteren ifadeleri şöyledir;

“İş yaparken bir yandan yaşlının da çaresiz ve yardıma muhtaç olduğunu düşünüyorsun. Allah ve inanç adına daha iyi davranış ve güzel temizleme yapıyorum. Böylece kendimi iyi insan olarak görüyorum. Benim mutlu olma sebepim yaşlının ona yardım etmemi kolaylaştırdığını görmek oluyor. Daha fazla özen gösteriyorum. Birlikte şarkı söylüyoruz.” (K1).

“Neşelenmesi için yaşlıya yemek yedirirken biraz müzik açarım. Afiyet olsun dediğimde yaşlının gözlerinin içinin güldüğünü görürüm. Bunun yerine tabağı önüne koyup ye dediğin vakit yaşlının yüzü düşüyor. Dinen ‘verecek sadakan yoksa bir güler yüzünde yok mu?’ denildiğini düşünüp işimi yaparken rahatlıyorum.” (K5).

“İş yerine ilk gittiğimde gördüğüm her yaşlıya selam veririm. Halini hatırlarım sorarım. Kendiliğinden içimden geldiği için yaparım. Ben bu işi isteyerek seçtim ve isteyerek yapıyorum. Yaşlı ile gülerim, o üzülürse üzülürüm. ... Yaşlı bana gıcık, beni sevmez yine de dini olarak yediğimiz ekmeğin helal olması için uğraşıyorum.” (K2).

“İşyeri ve hastalar beni kendine bağladı. Herkesi kendi yakınım gibi görüyorum. Yıllık izne çıktığımda bile özllüyorum. Şimdi acaba ne yapıyorlardır diye düşünüyorum.” (K9).

Bakıcılardaki başlıca samimi davranış nedenlerinin; yaşlıların çaresizliğini gidermekten mutluluk duymak (%27), paylaşımda bulunmaktan mutlu olmak (%27) olduğu görülmüştür. Bunlarla beraber bakıcılar yaşlının üzülürken durumlarında Allah rızası için daha iyi davranış ve bakım yaptıklarını, diyalog kurduklarını ifade etmektedir. Aslında bu nitelikteki samimi davranışlar hem örgütlerin hem de yaşlı ve yaşlı yakınlarının beklediği istendik davranışlardır. Buradaki samimi davranışlar duygusal bir çaba göstermeden bakıcının kimliği ve değerleri doğrultusunda sergilendiğinden iş yerlerinde duygusal emeğin en az ortaya çıktığı durumlardır. Bu duygular tamamen içten geldiği için hem duyguları saklama, maskeleyen çabasına gerek duyulmamakta hem de örgütün beklentisi yönünde duygu hissedebilme çabasına girilmemektedir. Kalaycı ve arkadaşları (2017: 649)’nın yaptığı çalışmada; bakıcıların %84’ünün yaşlıların duygularını kolayca anladığı ve bunlara karşılık verdiği görülmüştür. Bu durum çalışanların gerçekten hissedebileceği davranışlar olabileceğini savunan “samimi davranış” kavramını duygusal emeğin bir boyutu olarak literatüre ekleyen (Ashforth & Humphrey, 1993) desteklemektedir. Bakıcının sağlam temelli bir bakıcılık eğitimi alması ve işini severek yapması samimi davranışları sağlayacağı için duygusal emek sürecini daha verimli hale getirecektir (Tunç, Gitmez, & Boothby, 2014).

Sonuç

Toplam nüfus içerisinde yaşlı bireylerin oranının artması durumunu tanımlayan toplumsal yaşlanma ya da nüfusun yaşlanması olgusu, demografik dönüşüm sürecinin sonucu ortaya çıkmaktadır. Endüstrileşme, kentleşmenin tetiklediği, geleneksel aileden çekirdek aileye geçiş, yaşlıların yalnızlaşması, toplumsal statü ve konumunda değişime sebep olmakla birlikte beraberinde aile desteğinden mahrum kalan yaşlı, yaşlanmanın sorunlarıyla yalnız başına mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Metin, 2016: 185). Aynı zamanda yaşlı profiline de değişiklikler görülmekte, yaşlıların sosyal ve kültürel taleplerinde bu değişim paralelinde artış göstermektedir. Türkiye’de yaşanan ve artarak yaşanacak olan demografik dönüşüm sürecinde yaşlı nüfus artışına paralel olarak yaşlı bağımlılık oranlarının da artması sağlık ve uzun süreli bakım hizmetlerine yönelik talebin çoğalmasını beraberinde getirmektedir (İBB, 2012: 9). Şu anda bu talebin karşılanması Türkiye’de sosyal hizmetlere bağlı kurumsal yatılı bakım çerçevesinde yapılandırıldığı görülmektedir. Bu genel çerçeve içerisinde yatılı bakım hizmetlerinin taşıyıcısı olan yaşlı bakım personelinin yaptığı hizmetler bu alanda kilit önem taşımaktadır. Bu hizmetleri veren kurumlar verimlilik hedeflerine ulaşmak için müşterileri olan yaşlı ve yaşlı yakınlarının memnuniyetini göz önünde tutarak maddi ve manevi hizmet standartları oluşturmaktadır. Bu standartların gerçekteşmesi bağlamında yaşlı bakım personelinin hizmet verirken duygusal kaynaklarını kullanmasını talep edilmektedir. Böylece bu süreçte yaşlı bakım personellerinin kurum istediği ve mesleğinin gereği olan “duygu kuralları” doğrultusunda duygularını sergilemek için ortaya koydukları “duygularını yönetme” çabası beraberinde “duygusal emek” kavramını meydana çıkarmaktadır. Bu çalışmada, sahada “duygu planlama” sürecinde yaşlı bakım personelinin yaşadığı duygusal emek pratikleri ele alınarak analiz edilmiştir. Duygusal emegın üretiminin özel bir biçimde nasıl deneyimlendiğini idrak etmek için bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden yorumlayıcı fenomenolojik desenle yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış derinlemesine bireysel görüşmelere katılan 10 bakıcının verdikleri yanıtların içerik analizi ile kodlanması sonucunda yaşlı bakım mesleğine yönelik algıları ve duygusal emek bulguları şeklinde iki tema ve beş farklı kategori belirlenmiştir.

Yaşlı bakım mesleği temasına ait kategoriler: Bakıcılık için gereken bireysel özellikler, yaşlı bakım personelinin beklentiler olmak üzere iki farklı kategoriden oluşmaktadır. Yaşlı bakım mesleği temasına ait kategorilerin ve alt temaların sonuçlarını incelersek;

1) Bakıcılık için gereken bireysel özelliklere ilişkin temadaki ifade sıklıkları incelendiğinde; bakıcıların merhametin (%28) meslek için aranan kişisel özellik olduğunu görmekteyler. Merhametin içsel olarak sağlanamadığı durumlarda, bu duygunun işin gereği olarak üretilmesi ve sergilenmesi süreci duygusal emek sarfiyatı gerektirmektedir. 2) Yaşlı bakım personelinin beklentiler: Örgüt beklentileri, yaşlı aileleri beklentileri ve yaşlı beklentileri olarak üç alt temada değerlendirilmiştir. Bakıcıların örgüt beklentilerine ilişkin temadaki ifade sıklıkları incelendiğinde; bakıcılardan yaşlı temizliği (%21) ve hep daha fazlasının istenmesi (%21) örgüt beklentisinin başında olduğu görülmüştür. Burada kurum olarak huzur evi/bakım evi idaresinin verimliliği sağlamak amacıyla araştırmanın hedefi olan “maddi olmayan” duygu gösterim kuralları yerine somut uygulamaları daha iyi yapmaya bakıcıları zorladığı anlaşılmıştır. Bakıcıların yaşlı aileleri beklentilerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; bakıcılar yaşlısına özel ilgi (%38) isteği en sık karşılaştıkları aile talebi olduğu görülmüştür. Burada yaşlı yakınları ‘yaşlısı memnun olsun ki onları rahatsız etmesin ve vicdanları rahat olsun’ amacındadır. Bunu gerçekleştirmek için tüm sorumluluk bakıcıya yüklendiğinden bakıcı daha fazla eleştiriye maruz kalmakta ve daha fazla duygusal emek sergilemektedir. Bakıcıların yaşlı beklentilerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; bakıcıların hoş görü (%25) ve sohbet (%25) yaşlı beklentisinin başında olduğu görülmüştür. Yaşlıların bakım uygulamasının kalitesine yönelik somut bir beklenti yerine “maddi olmayan” beklentilerinin olması dikkate değerdir. Yaşlıların bir yatak üzerinde hayatının son yıllarını yaşadıkları gerçeğinden hareketle hoşgörü ve sohbet gibi psikolojik destek ihtiyaçlarının oluşması gayet insani bir gerçektir.

Duygusal emek bulguları temasına ait kategoriler: Öncül odaklı duygu düzenlemesi, tepki odaklı duygu düzenlemesi, duygusal emek durumları, olmak üzere üç farklı kategoriden oluşmaktadır. Duygusal emek bulguları ait kategorilerin ve alt temaların sonuçlarını incelersek;

1) Çalışanların bir duruma hazırlığı olarak değerlendirilen öncül odaklı duygu düzenlemesine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; bakıcıların düşüncüyü değiştirmek (%27) ve ortam değiştirmek (%27) en çok kullanılan öncül tedbir yöntemi olduğu görülmüştür. Bakıcı için içinden çıkamayacağını düşündüğü durumlara girmeden önce ya düşüncesini hazırlamakta ya da hizmet sektöründe “paslama” olarak bilinen başka çalışma arkadaşına yönlendirmektedir. Böylece duygusal emek, içsel hazırlık sürecinde oluşmakta başlangıçtaki kişisel kimlikte bilinçli farkındalık ile tedbir süreci başlamaktadır.

2) Bir duruma yanıt olarak değerlendirilen tepki-odaklı duygu düzenlemesi: Duygusal bastırma, duygusal çaba, duygusal çelişki olarak üç alt temada değerlendirilmiştir. Bakıcıların duygusal bastırma şekillerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; uzaklaşma (%33) en çok tercih edilen yöntem olduğu görülmüştür. Bakıcıların “duygu kurallarına” uyabilmek için karşılaştıkları sorunlu durumlardan kaçarak duygularını bastırmak suretiyle duygusal emek ürettikleri bulunmuştur. Bakıcıların duygusal çaba şekillerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; konuşmak (%33) en çok tercih edilen yöntem olduğu görülmüştür. Bakıcılar yaşlıların duygusal durumlarına etkide bulunabilmek gibi “duygu görevlerini” yerine getirirken kullandıkları konuşma şeklindeki duygusal çabaları oranında duygusal emek rolü sergilemektedir. Bakıcıların duygusal çelişki şekillerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; pislik temizlemek (%36) en çok zorlayan hissiyat olduğu görülmüştür. Duygularını denetleyerek hissetmediği şekilde düşüncelerine aykırı davranmayı zorunda kalan bakıcılar duygusal emek sergilediği bulunmuştur.

3) Bakıcıların hislerini yönetme şekillerinin kaynağı olan duygusal emek stratejileri: Yüzeysel davranış nedenleri, derinlemesine davranış nedenleri, samimi davranış nedenleri şeklinde üç alt temada değerlendirilmiştir. Bakıcıların yüzeysel davranış nedenlerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; yaşlı yakınlarının beklentileri (%30) en çok rol yapılan durumlar olduğu görülmüştür. Bakıcıların derinlemesine davranış nedenlerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; yaşlıların üzülmesini önlemek (%25) en çok çaba gösterilen durumlar olduğu görülmüştür. Bakıcılarda yüzeysel davranış; duyarsız kaldığı, içinden gelmediği, iş yerinin duygu kurallarına uymaya zorlandığı durumlarda ortaya çıkarırken derinlemesine davranış içselleştirilen durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda derinlemesine davranıştaki duygusal emek sarfiyatı yüzeysel davranışa göre daha azdır. Bakıcıların samimi davranış nedenlerine ilişkin ifade sıklıkları incelendiğinde; çaresizliğini gidermekten mutluluk duyarım (%27), paylaşımında bulunmaktan mutlu olurum (%27) en çok içten gelen durumlar olduğu görülmüştür. Buradaki samimi davranışlar bakıcıların herhangi bir duygusal bir çaba göstermesine gerek kalmadan bakıcıların kişilikleri, kimlikleri ve değerleri doğrultusunda sergilendiğinden iş yerlerinde duygusal emeğin en az ortaya çıktığı ve hatta olmadığı durumlardandır. Çünkü bu nitelikteki samimi davranışlar hem örgütlerin hem de yaşlı ve yaşlı yakınlarının beklediği istendik davranışlardır.

Nihai sonuç olarak: Yaşlı bakım hizmetleri alanında işin gereği olarak istenilen duygu kurallarının kurumlarda inşa ettiği “duygu rejimi” içerisinde ve niteliği doğrultusunda çalışmalarını sürdüren yaşlı bakıcıların “duygusal sığınak” olarak duygusal emeğin yeniden ürettiği gözlemlenmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmiştir.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale konusunu oluşturan çalışma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 22/11/2022 tarihli 8. toplantısında alınan 218-230 karar sayılı Etik Kurul İzni ile yürütülmüştür.

Kaynakça

- Akgün, B. M. (2021). Hemşirelik Duygusal Habitusu ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 15-38.
- Aközer, M., Nuhurat, C., & Say, Ş. (2011). Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler. *Aile ve Toplum*, 122.
- Ashforth, B. E., & Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *The Academy of Management Review*, 18(1), 89–114.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara, Pegem Yayıncılık.
- Baş, T., & Akturan, U. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri NVivo 7.0 ile Nitel Veri Analizi*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (H. Aydın, Çev.) Konya, Eğitim Yayınevi.
- Değirmenci Öz, S., & Baykal, Ü. (2018). Hemşireler İçin Duygusal Emek Davranış Ölçeği Geliştirilmesi. *Uluslararası Hakemli Hemşirelik Araştırmaları Dergisi (UHD)*(12), 119-140.
- European Commission. (2014). *The 2014 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. Lüksemburg, European Economy.
- Grandey, A. (2000). Emotional regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal Of Occupational Health Psychology*, 5(1), 94-96.
- Gray, B., & Smith, P. (2009). Emotional labour and the clinical settings of nursing care: The perspectives of nurses in East London. *Nurse Education in Practice*, 9, 253-261.
- Gross, J. J. (1998). The Emerging Field of Emotion Regulation: An Integrative Review. *Review of General Psychology*, 272-298.
- Güven, S. (2016). Evde Bakım Hizmeti Verme. V. Kalınkara (Dü.) içinde, *Yaşlılık Disiplinler arası yaklaşım, sorunlar, çözümler 2* (1. b., s. 293-325). Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Hardt, M., & Negri, A. (2011). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Hochschild, A. R. (1979). Emotion Work, Feeling Rules, and Social Structure. *American Journal of Sociology*, 48(3), 551-575.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling* (20 b.). Berkeley, University of California press.
- İBB. (2012). *İstanbul Yaşlılık Günleri, İstanbul Yaşlılık Çalıştayı Kitabı*. (A. R. Abay, & Y. B. Doğan, Dü) İstanbul, İstanbul Darülaceze Müdürlüğü Yayınları.
- Kaplan, N. (2019). Hekimlerin Duygusal Emek Davranışları ve Tükenmişlikleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Isparta İli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Kaya, Ş. D., Yüceler, A., Uludağ, A., & Karadağ, Ş. (2017). Hasta ilişkilerinde tıbbi sekreterlerin duygusal emek ve iletişim becerilerinin nitel olarak değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 18(19), 62-76.
- Kaya, U., & Serçeoğlu, N. (2013). Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 311-345.
- Kayın, M. (2019). Gayri Maddi Emegin Görünümleri: “Freelance Tasarımcılar”. *ARTS, Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*(1), 42-49.
- Koç, S. (2020). Lüks Tatilin Üretimi Ve Duygulanımsal Emek. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Lively, K. J., & Weed, E. A. (2016). The Sociology of Emotion. L. F. Barrett, M. Lewis, & J. M. Haviland-Jones (Dü) içinde, *Handbook Of Emotions* (4. baskı b., s. 66-82). New York, The Guilford Press.
- Metin, B. (2016). *Dünyada ve Türkiye'de Yaşlanma Sorunu Yaşlanan Toplum ve Aktif Yaşlanma*. (N. A. Turan, Dü.) Ankara, Gazi Kitabevi.
- Morris, J. A., & Feldman, D. C. (1996). The Dimensions, Antecedents, and Consequences of Emotional Labor. *Academy of Management Review*, 21(4), 985-1011.

- Narin, B. (2019). Türkiye’de Yaşlı Politikaları ve Yaşlı İhmalve İstismarına Yönelik Uygulamalar. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Oğlak, S. (2015). Uzun süreli bakım hizmetlerinde iş gücü sorunları ve iş gücü arzını artıracak çözüm stratejileri. H. Ceylan (Dü.) içinde, *Modern Hayat ve Yaşlılık* (1. b., s. 177-207). Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Özgüleş, B. (2020). Hemşirelerde Duygusal Emek Kavramı Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4063.
- Özkul, M., & Kalaycı, I. (2018). Enformel Bir İş ve İstihdam Alanı Olarak Yaşlı Bakıcılığı: Yaşlı Yakınları İle Bakıcı İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 1-27.
- Öztürk, S. (2019). Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Hemşirelerde İş Doyumu ve Etkileyen Faktörler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (3. baskı b.). (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara, PEGEM Akademi.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2018). *Modern Sosyoloji Kuramları* (8 b.). (H. Hülür, Çev.) Ankara, Deki Basım Yayıncılık.
- Sağlam, Y. (2017). Engelli ve Yaşlı Bakım Personellerinin Tükenmişliği, İş Yaşamı Kalitesi ve Yaşam Doyumu İlişkileri Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli.
- Seedsman, T. (2017). İnsancıl yaşlı bakım için bir arayış. hayal gücümüzü, tutumlarımızı ve pratiklerimizi dönüştürmek. İ. Tufan, & M. Durak (Dü) içinde, *Gerontoloji* (M. Durak, Çev., 1 b., Cilt 1, s. 557-577). Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Silverman, D. (2018). *Nitel verileri yorumlama* (1. b.). (E. Dinç, Çev.) Ankara, PEGEM Akademi.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği*. (G. Kazgan, Dü., & H. Derin, Çev.) İstanbul, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- Tunç, P., Gitmez, A., & Boothby, M. R. (2014). An investigation of emotional labor strategies on the basis of empathy among nurses working at intensive care and inpatient units. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 45-55.
- TÜİK. (2021). *Türkiye İstatistik Kurumu*. 10/11/2021 tarihinde <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Virkki, T. (2008). Habitual trust in encountering violence at work: Attitudes towards client violence among Finnish social workers and nurses. *Journal of Social Work*, 247-268.
- Yılmaz, G., & Durmaz, G. B. (2019). Pediatri Hemşirelerinin Empatik Eğilim, Duygusal Emek Davranışları ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 6(2), 91-101.

Ekler

Ek 1: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Kararı

Elektronik İmza ve Sayısı: 01.12.2022-102508

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULU KARARLARI

Toplantı Tarihi	Toplantı Sayısı	Karar Sayısı
29.11.2022	08	218-230

01.12.2022

Üniversitemiz Bilimsel Araştırma Yayın Etik Kurulu Prof. Dr. İbrahim ÇOŞKUN başkanlığında 29.11.2022 günü saat 10.00'da toplanarak aşağıdaki kararı almıştır.

KARAR 08-2022/224. Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Hakan YALÇIN'ın, Dr. Öğr. Recep Cemali AKGÜN danışmanlığında yapacağı "**Yaşlı Bakımında Duygusal Emeğin Kaynakları, Oluşumu ve Sonuçları: Karaman Örneği**" başlıklı çalışmaya ait uygulayacakları yönteme ilişkin gerekli izinlerin alınması kaydıyla fikri, hukuki ve telif hakları bakımından sorumluluğu başvuran kişiye ait olmak üzere etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

(e-imza)
Prof. Dr. İbrahim COŞKUN
Başkan

(e-imza)
Prof. Dr. Ercan OKTAY
Üye

(e-imza)
Prof. Dr. Özlem SADI
Üye

(e-imza)
Prof. Dr. Mehmet MERCAN
Üye

(e-imza)
Prof. Dr. Murat TEKİN
Üye

(e-imza)
Prof. Dr. Mehmet KURT
Üye

(e-imza)
Prof. Dr. Osman ÇEVİK
Üye

Ferdane YAŞAR

Raporör

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 19 Haziran 2023

Gönderim Tarihi: 17 Nisan 2023
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atf Künyesi: Başaran, C. & Meral, K. (2023). Herakles-Deianeira-Nessos Bir Yunan Mitolojisi ve Görsel Yorumu. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 43-62.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1284456>

HERAKLES-DEİANEİRA-NESSOS BİR YUNAN MİTOLOJİSİ VE GÖRSEL YORUMU

Cevat BAŞARAN*

Korkmaz MERAL**

Öz

Mitolojik olaylar başlangıçta, sözlü anlatımla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Ancak mitolojik hikâyenin her yeniden anlatımında dinleyicinin ilgisini çekebilmek için, yerel olaylarla da birleştirilip, günlük yaşamdan alıntılarla süslenecek geliştirildiği de gözlenmektedir. Yunan sanatı da Yunan mitlerinin görsel anlatımını kendisine temel kaynak olarak görmüştür. Bu yüzden, en erken dönemden itibaren yapılmış ister heykeltıraşlık eserleri olsun, isterse seramikler üzerinde olsun, mitolojik sahneler oldukça fazla yer tutmaktadır. Bu açıdan Yunanlı sanatçılar, mitlerin çoğuna bazen körü körüne inanmışlar, bazen de mitleri küçümseyerek kendileri farklı açılardan konuya yaklaşarak görsel yorumlama yoluna gitmişlerdir. Yunanlı sanatçılar tarafından çok sevilerek farklı sanat dallarında kullanılan ve modern sanat tarafından da sık resmedilen mitolojik olaylardan biri de Herakles-Deianeira-Nessos hikâyesidir. Eskiçağda sanatçılar için önemli olan hikâyenin temel anlamıydı; değişik görsel sunumlar için fantastik ayrıntılarıydı. Bu yüzden Herakles-Deianeira-Nessos hikâyesi, çok sayıdaki sanatçı tarafından farklı görsel yorumlarla aktarılmıştır. Burada kesin olan şudur ki, ister kamu binalarındaki heykellere konu olmalarıyla olsun; isterse seramikler üzerine boyanmış aynı mite ait farklı sahneler olsun, sanattaki ortak ve farklı yorumlarla, Yunan toplumunun oldukça geniş bir kesimi tarafından sevilerek benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Grek, Mitoloji, Herakles, Deianeira, Nessos

Heracles-Deianeira-Nessos A Greek Mythology and Visual Interpretation

Abstract

Mythical events were initially passed down from generation to generation by oral narratives. However, with each retelling of the mythological story, it is observed that the narrative evolves by combining it with local events and embellishing it with references from daily life in order to capture the attention of the listener. Greek art also found its primary source of expression in visual representations of Greek myths. For this reason, mythological scenes, whether depicted in sculptural works or on ceramics, have always held significant prominence since ancient times. In this respect, Greek artists sometimes blindly believed in most of the myths, and sometimes they disdained the myths and approached the subject from different angles and preferred visual

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erzurum/Türkiye, E-posta: cbasaran@atauni.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9487-4566>.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erzurum/Türkiye, E-posta: kmerral@atauni.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4301-3437>.

interpretation. One of the mythological events loved by Greek artists and used in different branches of art and frequently depicted in modern art is the story of Heracles-Deianeira-Nessos. What mattered to artists in antiquity was the basic meaning of the story; different visual presentations were the fantastic details of the work. Therefore, the story of Heracles-Deianeira-Nessos has been conveyed by many artists through different visual interpretations. What remains certain) is that whether they serve as the subjects of sculptures in public buildings or as different scenes of the same myth painted on ceramics, it has been loved and adopted by a wide segment of Greek society, with common and different interpretations in art.

Keywords: Greek, Mitologia, Heracles, Deianeira, Nessos

Giriş

Mitsel olaylar başlangıçta, sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Ancak hikâyenin her yeniden anlatımında dinleyicinin ilgisini çekebilmek için, yerel olaylarla da birleştirilip, günlük yaşamdan alıntılarla süslenerek geliştirildiği de gözlenmektedir. Yunan sanatı da mitlerinin görsel anlatımını kendisine temel kaynak olarak görmüştür. Bu yüzden, en erken dönemden itibaren yapılmış olan, heykeltıraşlık eserlerinde ve seramikler üzerinde, mitolojik sahneler oldukça fazla yer tutmaktadır. Bu açıdan Yunanlı sanatçılar, mitlerin çoğuna bazen körü körüne inanmışlar, bazen de mitleri küçümseyerek kendileri farklı açılardan yaklaşarak görsel yorumlama yoluna gitmişlerdir. Bu çalışmada, hikâyenin kahramanlarından çok; hikâyeyi ve onun kahramanlarını eserleri üzerinde yansıtan Yunanlı sanatçıların konuyu değerlendirme biçimi üzerinde durulmuştur. Bu yüzden konunun kahramanları yüzeysel olarak tanımlanmıştır. Yunanlı sanatçılar tarafından farklı sanat dallarında kullanılan ve çok sevildiği için modern sanat tarafından da resmedilen mitolojik olaylardan biri de Herakles-Deianeira-Nessos hikâyesidir. Hikâyenin karakterleri aşağıda kısaca tanımlandıktan sonra, sanatçıların resimlerine yansıttıkları olayın görsel yorumu yapılmaya çalışılacaktır.

1. Herakles

Yunan mitolojisinde “Herakles”, Roma mitolojisinde “Herküles” adıyla anılan kahraman¹, Miken kralının kızı Alkmene ile baştanrı Zeus’un oğludur². Perseus’un soyundan gelen Alkmene, güzelliğiyle olduğu kadar zarafetiyle de dikkat çekmektedir³. Alkmene, bir sefere çıkmak zorunda olan Amphitryon ile yeni evlenmiştir. Zeus Alkmene’yi görüp âşık olur ve onu elde etmenin yollarını arar. Sonunda, kocasının yokluğundan faydalanan Zeus, Amphitryon’un şekline bürünerek; bir gece Alkmene’ye sahip olur⁴. Perseus-Andromeda’nın soyundan dünyaya gelecek bu çocuğun, insanüstü bir güce sahip olacağını ve insanlar üzerinde büyük bir egemenlik kuracağını da Alkmene’ye müjdelere⁵. Ertesi gün seferden dönen Amphitryon da karısıyla birlikte olur. Zeus’un bir ölümlüyle birlikte olduğunu öğrenen Tanrıça Hera, Alkmene’ye, kıskançlıktan kudurmuşçasına bir öfke duyar ve hemen ardından Mykenai’ye gelir ve Herakles’in doğumuna engel olmak ister⁶. Alkmene’nin Zeus’la olan birlikteliğinden Herakles; kocasıyla olan birlikteliğinden de İphikles doğar⁷. Asıl adı “Alkides” olan kahramana “Herakles” adı, Apollon kâhini Pythia tarafından verilmiş ve “Hera’nın ünü, zaferi” anlamına gelmektedir⁸. Doğumundan itibaren yarı tanrı bir yapısı bulunan ve tanrısal bir kuvvete sahip olan Herakles, henüz birkaç günlük bebek iken Hera’nın, kardeşi İphikles ile Herakles’i öldürmek için gönderdiği iki zehirli yılanı öldürmeyi başarmıştır⁹. Bu olay

¹ Grimal, 1997: 251; Dixon-Kennedy, 1998: 160; Nardo, 2002: 216; Agizza, 2006: 212; Howatson, 2013: 383.

² Homeros, İlyada, XIX. 95-133; Homeros, Odysseia, XI. 267; Hesiodos, Theogonia. 942; Preller, 1861: 160; Erhat, 1972: 173; Gantz, 1993: 374; Can, 1994: 165; Grimal, 1997: 253; Dixon-Kennedy, 1998: 153; Norris, 2000: 164; Nardo, 2002: 217; Graves, 2004: 600; Agizza, 2006: 212; Berens, 2009: 195; Cömert, 2010: 106; Daniels, 2013: 149; Estin ve Laporte, 2013: 150; Howatson, 2013: 378.

³ Estin ve Laporte, 2013: 150.

⁴ Hamilton, 1990: 119; Bayladı, 1995: 149; Grimal, 1997: 253; Cömert, 2010: 34.

⁵ Erhat, 1972: 174.

⁶ Estin ve Laporte, 2013: 151.

⁷ Erhat, 1972: 174.

⁸ Erhat, 1972: 174; Bayladı, 1995: 163; Grimal, 1997: 252; Estin ve Laporte, 2013: 151.

⁹ Beazley 1963: 516; Hamilton, 1990: 119; Gantz, 1993: 378; Bayladı, 1995: 164; Grimal, 1997: 254; Dixon-Kennedy, 1998: 153; Norris, 2000: 164; Nardo, 2002: 217; Graves, 2004: 605; Agizza, 2006: 213; Berens, 2009: 196; Howatson, 2013: 378.

sonrası, Herakles'in Zeus'un oğlu olduğunu anlayan Hera, sürekli olarak Herakles ile uğraşmış ve onu öldürmeye çalışmıştır.

Herakles, dönemine göre oldukça iyi bir eğitim almıştır¹⁰; Amphitryon O'na savaş arabası kullanmayı; Eurytos ok atmayı, Linos da saz çalmayı öğretir¹¹. Özel eğitimler sonrası Herakles, at sürmeyi ve güreşmeyi kusursuz şekilde uygular duruma gelmiştir¹². Efsaneye göre, Herakles 18 yaşına geldiğinde, Kitharion ormanlarındaki ünlü aslanı öldürmeyi başarmıştır¹³. Bu nedenle, kendisine ödül olarak, Thebai Kralının kızı Megara verilmiştir. Megara'dan 3 çocuğu olan Herakles'i, Hera kurduğu türlü oyun ve düzenler sonunda çıldırtmış ve Herakles çocuklarını ve karısını öldürmüştür¹⁴. Bu suçundan ve tüm günahlarından arınması adına gittiği Delphi Apollon Kâhini Pythia, Herakles'in gidip, Miken Kralı Eurystheus'un hizmetine girmesi ve kralın her isteğini yapması gerektiğini söylemiştir¹⁵; Kralın hizmetinde 12 yıl boyunca gerçekleştirdiği zor işler sonucunda Herakles günahlarından arınacak ve ölümsüzlüğe kavuşacaktır¹⁶. Kral Eurystheus'un Herakles'e yaptırdığı 12 işe, mitolojik kaynaklarda¹⁷ "Herakles'in 12 Görevi" ismi verilmiştir¹⁸.

Herakles, gerçekleştirdiği 12 görevin ardından, yine zorlu maceralar yaşamak zorunda kalmıştır. Prometheus'u kurtarması¹⁹, Lydia Kraliçesi Omphale'nin hizmetçisi olarak, kadın kılığında yün eğirmesi²⁰; Troya'ya gidip Laomedon'u öldürmesi²¹; Kalydon Domuz Avı, Olymposlu tanrıların Devlerle olan savaşı ve Argonatların seferine katılması²², Okeanos ile Thetis'in oğlu nehir tanrısı Akheloos ile dövüşmesi gibi olaylar, Herakles'in efsanevi hikâyelerinden önde gelenlerdir²³.

Bir zaman sonra Kalydon'a giderek Akheloos'un elinden aldığı Deianeira ile evlenen Herakles²⁴, Kaynatası Oineus'un şarap sunucusu Eunomos'u da bir kaza sonucu öldürür²⁵. Kralın affetmesine karşın Herakles kendini affedemez ve bu yüzden Kalydon'u terk eder. Karısıyla birlikte sürgüne giderken önlerine çıkan Euenos nehrinde salcılık yapan at adam Kentaur Nessos'un, karısına sarkıntılık yapması ve onu kaçırmak istemesi nedeniyle, Herakles Lerna Hydra'sının kanına batırılmış zehirli oklarından biriyle Kentaur Nessos'u vurur²⁶. Kentaur Nessos ölmeden önce Deianeira'ya şu öğüdü verir: "Yaramın pıhtılaşmış kanını avuçlarınla topla; kocan Herakles'in bir gömleğini bu kanla ıslat ve onu Herakles'e giydir. Bu iksir O'nun seni hep sevmesini ve sana sadık kalmasını sağlayacaktır" der²⁷.

¹⁰ Dixon-Kennedy, 1998: 154; Graves, 2004: 608; Agizza, 2006: 213.

¹¹ Erhat, 1972: 174; Can, 1994: 166; Grimal, 1997: 254.

¹² Preller, 1861: 225; Hamilton, 1990: 119; Agizza, 2006: 213; Berens, 2009: 196.

¹³ Hamilton, 1990: 120; Grimal, 1997: 255; Dixon-Kennedy, 1998: 154; Berens, 2009: 197; Howatson, 2013: 379.

¹⁴ Hamilton, 1990: 120; Can, 1994: 167; Nardo, 2002: 217; Cömert, 2010: 107; Howatson, 2013: 379.

¹⁵ Homeros, İlyada, VIII. 362; Gantz, 1993: 381; Dixon-Kennedy, 1998: 154; Graves, 2004: 620; Agizza, 2006: 219; Cömert, 2010: 106.

¹⁶ Can, 1994: 167; Nardo, 2002: 218; Graves, 2004: 620; Agizza, 2006: 219; Berens, 2009: 198.

¹⁷ Hesiodos, Theogonia. 287, 316, 331; Preller, 1861: 185; Erhat, 1972: 174-175; Norris, 2000: 165; Graves, 2004: 620; Estin ve Laporte, 2013: 152-153.

¹⁸ Preller, 1861: 185; Hamilton, 1990: 121; Gantz, 1993: 382; Can, 1994: 168; Bayladı, 1995: 166; Grimal, 1997: 257; Nardo, 2002: 219; Agizza, 2006: 220; Berens, 2009: 199; Daniels, 2013: 150; Howatson, 2013: 381.

¹⁹ Hesiodos, Theogonia. 526; Hamilton, 1990: 55; Bayladı, 1995: 175; Cömert, 2010: 26.

²⁰ Preller, 1861: 227; Hamilton, 1990: 125; Graves, 2004: 696; Agizza, 2006: 236; Berens, 2009: 211.

²¹ Homeros, İlyada, V. 638; Preller, 1861: 232; Hamilton, 1990: 125; Gantz, 1993: 442; Grimal, 1997: 268; Graves, 2004: 796; Agizza, 2006: 238; Berens, 2009: 211; Howatson, 2013: 379.

²² Hamilton, 1990: 85; Can, 1994: 181; Bayladı, 1995: 175; Grimal, 1997: 87; Norris, 2000: 164; Graves, 2004: 763; Agizza, 2006: 255; Berens, 2009: 184; Cömert, 2010: 100; Howatson, 2013: 379; Meral & Kumargal, 2020: 121.

²³ Preller, 1861: 244; Erhat, 1972: 174; Hamilton, 1990: 119; Gantz, 1993: 430; Can, 1994: 178; Graves, 2004: 732; Agizza, 2006: 239; Berens, 2009: 212.

²⁴ Gantz, 1993: 431; Dixon-Kennedy, 1998: 158; Norris, 2000: 165; Berens, 2009: 212; Howatson, 2013: 379.

²⁵ Erhat, 1972: 176; Can, 1994: 178; Bayladı, 1995: 173; Berens, 2009: 212.

²⁶ Hamilton, 1990: 119; Gantz, 1993: 432; Can, 1994: 178; Bayladı, 1995: 173; Grimal, 1997: 277; Dixon-Kennedy, 1998: 158; Norris, 2000: 165; Graves, 2004: 734; Agizza, 2006: 240; Berens, 2009: 212; Cömert, 2010: 114; Estin ve Laporte, 2013: 156-157; Howatson, 2013: 379.

²⁷ Preller, 1861: 244; Can, 1994: 179; Norris, 2000: 165; Graves, 2004: 734; Agizza, 2006: 240; Berens, 2009: 212; Estin ve Laporte, 2013: 156.

Daha sonra, Trakhis'e yerleşen Herakles, sözünde durmayan Oekhalia Kralı Eurytos ve oğullarını cezalandırır ve Kral'ın Kızı İole'yi de eş olarak alır²⁸. Bu durum karşısında kıskançlık krizi yaşayan Deianeira, Herakles'in Zeus'a bir kurban töreni yapmasını fırsat bilerek, hizmetçisi Likhas ile O'na, bir sandıkta sakladığı, Kentaur Nessos'un kanıyla ıslatılmış büyülmüş gömleği gönderir. Herakles gömleği giyer giymez, korkunç acılar içerisinde yanmaya başlar. Acılardan kurtulmak isteyen Herakles, kendini ateşlere atar ve yanarak can verir²⁹. Kötü haberi alınca Deianeira, Kentaur Nessos'un kendisini aldattığını anlar ve umutsuzluk içerisinde hançeriyle intihar eder³⁰. Hyllos, babası Herakles'in vasiyetine uyararak, Herakles'in cesedini Teselya'da Oita Dağı'nın doruğuna taşır ve burada bir odun yığını üzerinde yakar. Başta babası Zeus olmak üzere, tüm tanrılar Herakles'in ölümüne çok üzülür. Ardından Zeus, oğlu Herakles'i, ateşin içerisinden kaçırarak, Olympos'a götürür ve Hebe ile evlendirerek ölümsüzler arasına alır³¹.

“Heraklesoğulları” olarak bilinen Yunan Yarımadası halkının atası kabul edilen ve insanüstü yeteneklere sahip Herakles, Yunan sanatında akıl, fizik beden ve moral gücünün sembolü kabul edilmiştir³².

2. Deianeira

Kalydon Kralı Oineus ile Althai'a'nın kızı olan Deianeira³³; “Kalydon Domuz Avı” kahramanı Meleagros'un üvey kız kardeşidir³⁴. Deianeira isim olarak, “erkek yok edici, kocasını yok edici” anlamına gelmektedir. Mitolojiye göre asıl babası, bir ara Kalydon sarayında konuk olan Tanrı Dionysos'tur³⁵. Deianeira, erkek kardeşi Meleagros gibi savaş arabası ve silahları kullanmayı öğrenmiş, yiğit bir kızdır³⁶.

Herakles Hades'e indiğinde, Kalydon Domuz avında ölen Meleagros'un gölgesine rastlar; Meleagros Herakles'ten, kız kardeşi Deianeira ile evlenmesini ve ona sahip çıkmasını ister³⁷. Herakles de yeryüzüne döndüğünde, güzel ve cesur Deianeira'ya gönül verir; ancak onu almak için de önce nişanlısı ırmak tanrısı Akheloos'la mücadele etmek zorunda kalır³⁸. Sonra da Herakles Deianeira ile evlenir ve Hyllos adlı bir erkek çocukları olur³⁹.

Herakles'le birlikte yaşadığı Kentaur Nessos olayı sonrasında Deianeira, kocası Herakles'in ölümü karşısında duyduğu büyük pişmanlığa dayanamaz ve canına kıyar⁴⁰.

3. Nessos

Yunanistan'da Teselya bölgesindeki Pelion Dağı civarında yaşadıklarına inanılan yarısı at yarısı insan yaratıklar mitolojide “Kentaur/Kentauros” olarak anılır⁴¹. Tanrı Apollon ile nehir tanrısı Peneus'un kızı Stilbe'nin çocukları olduklarına inanılan Kentauroslar, Yunanlılara göre kaba saba, sürekli sarhoş,

²⁸ Preller, 1861: 225; Gantz, 1993: 434; Can, 1994: 179; Bayladı, 1995: 174; Dixon-Kennedy, 1998: 158; Norris, 2000: 165; Graves, 2004: 742; Agizza, 2006: 240; Berens, 2009: 213; Howatson, 2013: 380.

²⁹ Bayladı, 1995: 174; Grimal, 1997: 279; Dixon-Kennedy, 1998: 158; Graves, 2004: 744; Agizza, 2006: 240; Berens, 2009: 213.

³⁰ Grimal, 1997: 279; Graves, 2004: 745; Agizza, 2006: 240.

³¹ Preller, 1861: 254; Erhat, 1972: 176; Grimal, 1997: 279; Dixon-Kennedy, 1998: 158; Agizza, 2006: 241; Berens, 2009: 213; Estin ve Laporte, 2013: 157.

³² Grimal, 1997: 281; Howatson, 2013: 380.

³³ Grimal, 1997: 142; Dixon-Kennedy, 1998: 105; Graves, 2004: 731; Cömert, 2010: 72.

³⁴ Erhat, 1972: 104; Can, 1994: 71.

³⁵ Erhat, 1972: 104.

³⁶ Graves, 2004: 735.

³⁷ Grimal, 1997: 177; Agizza, 2006: 239.

³⁸ Preller, 1861: 244; Erhat, 1972: 174; Can, 1994: 178; Graves, 2004: 732; Agizza, 2006: 239; Berens, 2009: 212.

Cömert, 2010: 83.

³⁹ Erhat, 1972: 104.

⁴⁰ Erhat, 1972: 105; Can, 1994: 179; Grimal, 1997: 279.

⁴¹ Baur, 1912: 13; Can, 1994: 452; Grimal, 1997: 539.

şehvet düşkünü yaratıklar olarak betimlenir⁴². Hıristiyan sanatında ise Kentaurlar, insanın hayvansı yönünün sembolü olarak görülmüştür.

Herakles ve Pholos'a saldıran Kentaurlar içerisinde bulunan at adam Nessos, Euenos Nehri kıyısında saldırmaya çalışmakta; ırmak kıyısına gelen yolcuları, karşı kıyıya geçirmektedir⁴³. Bir gün Herakles ile karısı Deianeira'nın yolu bu ırmak kıyısına düşer ve Kentaur Nessos, karşı kıyıya geçirmek üzere önce Deianeira'yı sırtına bindirir. Ancak, karşı kıyıya vardıklarında Deianeira'ya sarkıntılık yapar ve O'nu kaçırmak ister. Bunu gören Herakles, Lerna canavarının kanıyla boyanmış zehirli bir okla, nehrin karşı kıyısındaki Nessos'u vurur. Yaralı Nessos, yukarıda anlatıldığı şekilde, Deianeira'ya verdiği bir büyü öğütü, sonradan Herakles'ten öcünü alır⁴⁴.

Değerlendirme

Yunan mitolojisi aslında insanlığın yaşadığı çevreyi, tanık olunan doğa olaylarını ve yaşanan dönemin günlük hayatını açıklama amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır. Bu açıdan Yunan mitleri din ile iç içe bir yapıya sahiptir. Mitler başlangıçta, sözlü anlatımla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Ancak, mitolojik hikâyenin her yeniden anlatımında dinleyicinin ilgisini çekebilmek için, yaşanan döneme ait yerel olaylarla da birleştirilip, günlük yaşamdan alıntılarla süslenerek geliştirilmiştir. Yunan sanatı da Yunan mitlerinin görsel anlatımını kendisine temel kaynak olarak görmüştür. Bu yüzden, en erken dönemden itibaren yapılmış heykeltıraşlık eserlerinde olsun, seramikler üzerinde olsun mitolojik sahneler oldukça fazla yer tutmaktaydı. Tanrıların insan şeklinde düşünülmesi ve yaşamlarının insanlarıkiyle açıklanması düşüncesi (antropomorfizm) önce tanrıya insan şeklini vermiş ve sonrasında Yunanlı heykeltıraşlar ve seramik ustaları görsel anlatımlarında yer alan konularının çoğunu, Yunan dinine şekil veren MÖ 8. yüzyıla ait Homeros'un İlyada⁴⁵ ile Odysseia⁴⁶ destanları ve Hesiodos'un Theogonia'sındaki⁴⁷ anlatımlardan almışlardı. Özellikle Hesiodos'un insanın yaratılışını ele aldığı İşler ve Günler⁴⁸ şiirinde Tanrılar sadece yoğun insani duygular ve nitelermelerle yansıtılmaz; insanlarla olan bağlantılarıyla da geniş yer tutar. Bu yüzden tanrılar ve insanlar arasında bağlantıyı sağlayacak, yarı tanrısal kahramanlar da (heroslar) ortaya çıkarılmıştır. Bu açıdan Yunanlı sanatçılar, mitlerin çoğuna bazen körü körüne inanmışlar, bazen de mitleri küçümseyerek kendileri yeniden yorumlama yoluna gitmişlerdir. Yunan mitleri kesinlikle dinsel içerikliydi ve halkın eğitimi amacıyla kullanılmıştı. Ancak bazı sanatçılarda küçük bir görsel yorumla, eğlence amaçlı da kullanıldıkları düşünülebilir. Eskiçağda sanatçılar için önemli olan, hikâyenin temel anlamıydı; hikâyenin değişik görsel sunumları için fantezi yönünü gösteren ayrıntılardı. Burada kesin olan şudur ki mitler, ister kamu binalarındaki heykellere konu olmalarıyla olsun; isterse seramikler üzerine boyanmış aynı mite ait farklı sahneler olsun, sanattaki ortak ve farklı yorumlarla, Yunan toplumunun oldukça geniş bir kesimi tarafından sevilerek küçük güncellemelerle uzun süre benimsenmişlerdir.

Yunanlı sanatçılar tarafından çok sevilerek farklı sanat dallarında kullanılan ve modern sanat tarafından da sık resmedilen mitolojik olaylardan biri de Herakles-Deianeira-Nessos hikâyesidir. Ünlü heros Herakles'in ölümüyle sonuçlanacak mitolojik konunun başlangıcı Herakles'in, nişanlısı Akheloos'u güreşte yenerek Deianeira ile evlenmesiyle başlar. Trakhis'e yerleşmeye karar veren çift, yolları üzerindeki Euenos Nehri'ni geçmek zorunda kalır ve Kentaur Nessos ile burada karşılaşır.

Mitolojik olayın en erken resmedilişi sayılan⁴⁹ ve Nessos Ressamına da isim vazosu olan Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi'ndeki MÖ 620/610 lara tarihli amphoranın⁵⁰ boynu üzerindeki sahnede (**Fig. 1**);

⁴² Grimal, 1997: 371.

⁴³ Erhat, 1972: 276; Dixon-Kennedy, 1998: 218; Graves, 2004: 734.

⁴⁴ Can, 1994: 178; Grimal, 1997: 177; Graves, 2004: 742; Estin ve Laporte, 2013: 157.

⁴⁵ Homeros, İlyada.

⁴⁶ Homeros, Odysseia.

⁴⁷ Hesiodos, Theogonia.

⁴⁸ Hesiodos, İşler ve Günler.

⁴⁹ Erken örneklerinden biri de New York, Metropolitan Sanat Müzesindeki 11.210.1. envanter numaralı amphoradır. Bkz. Mackay, 1995: 15, Pl. 1.

⁵⁰ Baur, 1912: 13, Fig. 5; Boardman, 1988: 15, Fig. 5; Boardman, 2003: 15, Fig. 5.

sağa doğru kaçmaya çalışan uzun sakallı Nessos; sol bacağına at adamın beline dayamış, sol eliyle başının arkasındaki saçlarından tutan Herakles tarafından, at adamın göğsüne doğru tuttuğu sağ elindeki kılıçla öldürülmek istenmektedir⁵¹. Nessos'un sağda, Herakles'in ise at adamın arkasında gösterildiği bu görsel planlama daha sonraki birçok anlatıma esin kaynağı olacaktır. Kentaur Nessos iki eliyle Herakles'in sakalına dokunmakta; sanki O'ndan, yaptığı yanlış hareket karşısında duyduğu pişmanlıkla af dilemektedir. Burada Nessos Ressamı, mitolojik olayın sonucunu vazo üzerine yansıtmış; olayın diğer kahramanı Deianeira'ya görsel sahnede yer vermemiştir. Herakles'in diğer kentaurlarla olan mücadelesini de bilen Ressam, olayın tecavüze yeltenmeyle ilgili olduğunu belirtmek için Kentaur Nessos'un ve Herakles'in isimlerini yanlarına yazmıştır. Mitolojik olayın anlatımında Herakles, Nessos'u uzaktan zehirli ok ile vurmuştur. Ancak burada sanatçı Herakles'in sırtında bir sadağa (ok torbası) yer vermemiş; Nessos'un Herakles tarafından kılıçla öldürüldüğünü göstererek, mitolojiye farklı bir görsel yorum katmıştır.

Gorgo Ressamının MÖ 600-580'lere ait (**Fig. 2**) deki lekhytosu üzerinde yer alan sahnede ise; sağda, Deianeira'yı kucağına almış, ön bacakları havada gösterilen Nessos'un; arkasında, Herakles'in yukarıya kaldırdığı sol eliyle olaya müdahale etmeye çalıştığı izlenmektedir⁵². Buradaki görsel yorumda üzerinde aslan postu olmayan Herakles'in herhangi bir silah (ok, kılıç, budaklı sopa) da kullanmadığı görülüyor⁵³.

Atina 931 Ressamı çevresine ait MÖ 590-570'lere tarihli Korint hydriasi (**Fig. 3**), üzerindeki sahnede; (**Fig. 1**) ve (**Fig. 2**) de olay sonrası Deianeira'yı kaçırır gösterilen Kentaur Nessos sağa yönlendirilmişken; burada arkasındaki Herakles'e doğru sola yönlendirilmiş ve Onunla mücadele eder gösterilmiştir. Sol eliyle at adamın saçlarından yakalayan Herakles sağ elindeki kılıçla Nessos'a doğru hamle yapmıştır. Adını bilmediğimiz sanatçı olasılıkla (**Fig. 1**) deki Nessos Ressamının sahnesinden etkilenmiş ve sahnede Deianeira'ya yer vermemiş ayrıca, Herakles'i Nessos'un saçlarından tutarken; Nessos'u da sağ elini Herakles'in sakalına doğru kaldırır ve af dilerken betimlemiştir.

Paris Louvre Müzesi E.803'deki, MÖ 560-540'lara tarihlenen, Vatikan 309 Ressamına ait hydria⁵⁴ üzerinde (**Fig. 4**), Nessos ressamına göre, mitolojik olayın daha ayrıntıyla işlendiği izlenmektedir. Gövdesi sağa yönelmiş Kentaur Nessos, insan gövdesiyle geriye dönmüş ve sağ elini başına doğru kaldırmıştır. Kentaurosun at gövdesi üzerinde yandan oturur gösterilen Deianeira da en soldaki Herakles'e doğru geriye dönmüş; sol elinde ucu sivri bir silah (kama?) tutarken; sağ elini Herakles'in yüzüne doğru kaldırmıştır. Sahnenin solunda yer alan Herakles ise, sol kol dirseğini Deianeira'nın göğsüne doğru tutarak, O'nun kendine yaklaşmasına engel olmaya çalışırken; sağ elindeki kılıcı Deianeira'nın bel/poposuna doğru tutmaktadır. Sahnede yazıta yer vermeyen Vatikan 309 Ressamı, olayın Herakles'le ilişkili olduğunu belirtmek için, Herakles'i sakallı, sırtında sadağı ve üzerine giydiği aslan postuyla göstermiştir. Anlatım çerçevesinin iki yanına yerleştirdiği giyimli kadın figürleriyle sahneyi zenginleştiren Vatikan 309 Ressamı, mitolojik olayı Nessos Ressamına göre görsel açıdan oldukça farklı bir sunumda yansıtmıştır: Nessos'un Deianeira'yı tacizinde, Deianeira'nın da istekli olduğunu göstermek için, Deianeira'yı el hareketiyle Herakles'e "kafa tutar" şekilde göstermiş; ayrıca kendini savunduğu için sol eline bir silah tutuşturmuştur. Bu yüzden Herakles, kılıcını Nessos'a değil, karısı Deianeira'ya batırmaktadır. Kentauros Nessos ise, yaptığından pişman "-vay başımıza gelenler, şimdi ne olacak?" dercesine bir yapıda gösterilmiştir⁵⁵.

MÖ 6. yüzyılın ortalarına tarihlenen (**Fig. 5**)'deki Tyrrhenian amphorası üzerindeki çok figürlü anlatımda da Nessos tarafından kucaklanarak kaçırılmak istenen; yüz, el ve ayakları beyaz gösterilmiş Deianeira, yukarıya kaldırdığı sağ elinin hareketiyle sanki Herakles'e "-git başımdan" dercesine resmedilmiştir. Aynı el hareketinin, (**Fig. 2**) ve (**Fig. 4**)'de olduğu şekilde üst gövdesi gerideki Herakles'e doğru dönük, Nessos tarafından da yapıldığını görmekteyiz. Sahnenin solunda yer alan ve üzerine aslan postu giymiş Herakles ise, sağ elindeki kılıcı at adama batırır şekilde yansıtılmıştır. Figürler arasındaki yazıtları ve ana sahnenin iki yanındaki diğer figürleri, sanatçının hikâyede adı geçmeyen ancak her zaman Herakles'e yardım eden kişileri de yansıtmaya isteği olarak düşünebiliriz. Bu durumda Herakles'in

⁵¹ Baur, 1912: 13, Fig. 5

⁵² Beazley, 1956: 11. 20.

⁵³ Baur, 1912: 57, Fig. 9

⁵⁴ Boardman, 1988: 54, Fig.74.

⁵⁵ Boardman sahneyi "Herakles'in Deianeira'yı Nessos'tan kurtarması" olarak yorumlamıştır. Boardman 1988, Fig.74.

arkasındaki elinde mızrak tutan kadın Tanrıça Athena; Nessos'un sağındaki, elinde bir ağaç dalıyla betimlenmiş kentaurosun da Nessos'un arkadaşı olarak sahneye yerleştirildiği düşünülebilir.

Pharos Ressamının (Fig. 6)'daki MÖ.550-525'lere ait lekhytosu üzerindeki çok figürlü anlatımda, kompozisyon Vatikan 309 Ressamıyla (Fig. 4) yakın benzerlik gösterir. Ancak burada, at adamın sırtındaki Deianeira'nın Nessos'a doğru döndüğü, Nessos'un da Deianeira'ya belinden sarıldığı izlenirken; solda yer alan, üzerine aslan postu giymiş Herakles'in, sağ elindeki kılıçla Nessos'a saldırdığı; “-hey burada neler oluyor” dercesine sol elini de havaya kaldırdığı görülmektedir.

MÖ 540-530 lara tarihlenen destekli Krater (Fig. 7) üzerindeki sahnede de Vatikan 309 Ressamınıninkine (Fig. 4) benzer bir anlatım bulunmaktadır. Sahnenin sağındaki Kentaur Nessos kendini savunmak için iki elinde bulunan taşları Herakles'e atarken; sağda yer alan Herakles, sol eliyle at adamın sırtındaki karısı Deianeira'nın sol elinden tutmuş, O'nu indirmeye çalışırken; havaya kaldırdığı sağ elindeki budaklı sopasıyla Nessos'un karnına vurmaktadır. Kentaur Nessos'un sırtında yan oturan Deianeira ise, yüzünü at adama doğru dönerek, “-dur sapık herif, ne yapıyorsun sen” dercesine sol elini havaya kaldırmıştır. Mitolojik olayda Herakles'in, Kentaur Nessos'u okla yaralamasına karşın; burada Herakles silah olarak budaklı sopasını kullanmakta; Nessos ise, Herakles'e taş atmaktadır. Sahnedeki diğer figürlerin ise, kendi taraflarını desteklemek üzere olaya tanıklık edenler olduğu düşünülebilir.

Vatikan 309 Ressamının üç figürlü anlatımına benzer bir anlatım da MÖ 530-510'lara ait (Fig. 8)'deki amphora üzerinde yer almaktadır. Yine sırtında, geriye dönerek Herakles'e “kafa tutan” Deianeira'yla Kentaur Nessos sahnenin sağında; üzerinde aslan postu bulunan, sol eliyle karısının eteğine yapışmış, sağ elindeki kılıcıyla da Nessos'a saldıran Herakles, sahnenin solunda gösterilmiştir. Görsel kompozisyona, öndekinin omuzunda iri bir kaya parçası bulunan ve Nessos'a yardıma gelen iki kentauros ile sağdaki üç kadın dahil edilmiştir. Herakles mitolojik anlatımda Nessos'u ok ile yaraladığı halde; burada kılıç kullanması ve sahnenin yardımcı figürlerle zenginleştirilmiş olması, görsel yorum farklılığını göstermektedir.

MÖ 530 yılına tarihlenen Kalyx Krater (Fig. 9) üzerindeki sahnede, temel şema aynı olmasına karşın, bazı farklı görsel yorumlar da kullanılmıştır. Sahnenin sağındaki sakallı Kentaur Nessos, ayakları yerden kesilen Deianeira'yı kucağına almış kaçırır gösterilirken; saçları başı üzerinde topuz yapılı, kulağında küpe ve boynunda gerdanlığı bulunan Deianeira, iki kolunu gerideki Herakles'e doğru uzatarak “kurtar beni” dercesine yansıtılmıştır. Sahnenin ortasına yerleştirilmiş sırtında kılıç kını asılı duran sakalsız Herakles de sol elini karısına doğru uzatırken; Kentauros Nessos'a vurmak üzere havaya kaldırdığı sağ elindeki budaklı sopasıyla tanımlanmıştır. Herakles'in arkasında ise, sağ elinde kahramanın sadağını; sol omuzu üzerine asılmış aslan postunu taşıyan bir giyimli kadın bulunmaktadır. Vazonun adını bilmediğimiz sanatçısı resmettiği görsel yorumla, başarılı ve yenilikçi bir kompozisyon ortaya koymuştur. Hem Kentaur Nessos'un Deianeira'yı kaçırışını konunun aslına uygun vermiş; hem de Herakles'i sakalsız betimleyerek genç göstermiştir. Ayrıca Deianeira'nın genç, güzel ve alımlı olduğunu, saçlarını toplayıp, küpe ve gerdanlık takmasıyla vurgulamıştır. Herakles'in arkasındaki kimliği bilinmeyen kadın ise, görsel kompozisyonu figürler açısından dengelemek için eklenmiş olmalıdır.

Ambrosios ressamının (Fig. 10)'daki, MÖ 520-510'lara ait kyliks tondosundaki anlatımlı sahnede⁵⁶; sanatçının şimdiye kadar hiç görmediğimiz bir görsel sunumla konuyu yansıttığına tanık olmaktadır. Olayın temel figürsel şeması değişmemiştir; yine Deianeira Kentaur Nessos'un sırtında yan oturmaktadır. Ancak bu kez yüzünü at adama dönmüştür ve kendisine sarılan Nessos'un tacizini kabullenmiş bir yapıda gösterilmiştir. Ayrıca Herakles'e hiç yer verilmezken; figürlerin isimleri yanlarına yazılarak, mitolojik konunun açıklanması yoluna gidilmiştir.

New York Metropolitan Sanat Müzesinde sergilenen MÖ 510 yılına tarihlenen amphora (Fig. 11) üzerinde yer alan sahnede de (Fig. 4)'dekine benzer bir anlatım yansıtılmıştır. Üç figürlü sahnede sağda; üzerine, sağ elini havaya kaldırmış başörtülü Deianeira'nın bindirildiği, yüzü görünmeyen ve sol kolu altında iri bir taş taşıyan, sağ elini de havaya kaldırmış Kentaur Nessos yer alırken; solda, sol eliyle karısının belinden tutmuş, sağ elindeki kılıcı Nessos'a batıran, sırtında sadak, belinde kılıç kını, üzerinde aslan postu

⁵⁶ Boardman, 1975: 62, Fig. 121

bulunan Herakles görülmektedir. Üstte Herakles yazısı, Herakles'in sağ ayağının arkasındaki iri bir kaya parçası ve at adamın ön bacaklarının havada gösterilmesiyle sahnenin zenginleştirildiği dikkati çekmektedir.

Edinburg Ressamının (**Fig. 12**)'deki beyaz zeminli lekythosu üzerinde, alışılmışın dışında bir görsel yorumla karşılaşılır. Sağda, gövdesi geriye döndürülmüş, kaçar durumda gösterilen, ağzı açık, uzun sakallı, sağ eli havaya kaldırılmış, gerideki havaya kalkık sol elinde ise, bir taş bulunan Kentaur Nessos resmedilirken; at adamın arkasında, sağ elinde yay, sol eliyle de giysisinin eteğinden tutan Herakles betimlenmiştir. Sahnede Deianeira'ya yer vermeyen Edinburg Ressamı, konunun önemli bir ayrıntısı olarak, Kentaur Nessos'un biri göğsünü delip çıkmış, diğer ikisi sırtında üç okla vurulduğunu göstermiştir.

Louvre Müzesi'ndeki, Sisyphos Ressamına ait olpe⁵⁷ üzerindeki iki figürlü anlatımda (**Fig.13**), konu oldukça farklı bir görsel yorumla resmedilmiştir. Sahnenin sağında her zamanki gibi Kentaur Nessos, arkasında ise, Herakles yer almaktadır. Deianeira'nın olmadığı sahnede, at adam yukarıya kaldırıp, iki yana açtığı kollarıyla, “-tamam teslim oluyorum” dercesine, pişmanlık ve teslimiyet ifadesiyle gösterilmiştir. Herakles ise, başı üzerine kaldırdığı budaklı sopayı, Nessos'a vurmak üzereyken betimlenmiştir.

Aristophanes Ressamının imzasını taşıyan (**Fig. 14**) deki kyliks tondosunda⁵⁸ geleneksel şemanın aynen kullanıldığına tanık olunur. Alan darlığı nedeniyle, sol eliyle Deianeira'nın sağ bileğinden tutarken, sağ elindeki budaklı sopasını vurmak üzere havaya kaldırmış Herakles'in, at adamın arkasında gösterildiği sahnede, Nessos, kucağındaki ayakları yerden kesilmiş Deianeira'yı kaçırmış gösterilmiştir. Sahnede dikkati çeken, Herakles'in sopasını Nessos'a değil; karısı Deianeira'ya doğru tutmuş olmasıdır.

(**Fig. 15**)'teki, Piraeus Arkeoloji Müzesinde yer alan yüksek kabartma üzerinde de mitolojik olayın yeni bir görsel yorumuyla karşılaşılır: Sağa yönlendirilmiş Kentaur Nessos, ön bacaklarıyla Deianeira'nın beline sarılmış, sol kolunu da omuzundan aşağıya atarak Deianeira'nın sol bileğinden yakalamış, sağ kolunu ise Herakles'in sol bacağı üstünden geçirerek düğümlemiş betimlenirken; üzerinde aslan postu bulunan Herakles, sol kolunu at adamın boynunun altından geçirmiş boğazını sıkarken, yukarıya kaldırdığı sağ elindeki budaklı sopayı Nessos'a indirmek üzereyken gösterilmiştir.

Herakles-Deianeira-Nessos mitolojisinin temel anlamı değiştirilmeden, ancak farklı görsel yorumlarla yüzyıllar boyunca resmedildiğine tanık olunur:

İngiltere'nin Leicestershire kentinde ortaya çıkarılan MS 380'lere ait Roma Boxford Mozaïği'nin bir bölümünde (**Fig. 16**), Herakles-Deianeira-Nessos mitolojisinin anlatıldığı görülür⁵⁹. Sahnenin solundaki Herakles boynunda pelerin; sol eliyle Nessos'un boğazını sıkarken, at adama vurmak için sağ elindeki budaklı sopasını yukarıya kaldırmış olarak betimlenmiştir. Sağdaki Kentaur Nessos ise, üst gövdesiyle, arkasındaki Herakles'e doğru döndürülmüştür. Her iki figürde de sakal yoktur ve vücutlar atletik gösterilmiştir. Nessos'un sol kolu altındaki kaya parçası ve Herakles'in arkasındaki ağaç, sahnenin diğer ayrıntılarıdır.

Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'ndeki Roma freski üzerinde de mitolojik konunun renkli bir anlatımıyla karşılaşılır (**Fig. 17**). Konuyu döneminin popüler anlayışı içerisinde değerlendiren fresk sanatçısı, Herakles ile Nessos'u mücadele eder şekilde değil, Herakles'i kucağında oğlu çocuk Hyllos'u tutan, geri planda Deianeira ile mutlu bir aile ortamında; at adamı ise, Herakles'e boyun eğmiş şekilde göstermiştir. Bu yüzden Herakles'in sağ elinde tuttuğu budaklı sopası, bir kaya parçası üzerinde sembolik olarak resmedilmiştir. Bununla beraber, konunun en erken örneklerinden itibaren oluşturulan ve Nessos'un sağda, Herakles'in solda olduğu temel anlatım şeması değiştirilmemiştir.⁶⁰

⁵⁷ Louvre Müzesi G570.

⁵⁸ Boardman, 1989:146, Fig. 290, 291.

⁵⁹ Beeson vd. 2019: 64; Dunbabin, 2020: 764, fig. 1.

⁶⁰ Avrupa sanatında da mitolojik konunun sürdürüldüğü ancak; resimsel olarak daha insansı özelliklerle yansıtıldığı izlenmektedir. Bu düşüncenin en güzel örneklerinden biri Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır. Burada oldukça genç gösterilmiş Kentaur Nessos, sırtına bindirdiği Deianeira'yı, başı üzerinde yukarıya kaldırdığı iki eliyle tuttuğu bir kurdele ile sarmış, uçar durumda resmedilirken geri planda yerdeki Herakles, aciz bir şekilde onların arkasından bakarken yansıtılmıştır.

Sonuç

Karısını ve çocuklarını öldüren Herakles'in arınmak için Kral Eurystheus'un yanında gerçekleştirdiği "12 Görev" den başka işleri de olmuştur. Prometheus'u kurtarması, Lydia Kraliçesi Omphale'nin hizmetçisi olarak, kadın kılığında yün eğirmesi; Troya'ya gidip Laomedon'u öldürmesi, Kalydon Domuz Avı, Olymposlu tanrıların Devlerle olan savaşına ve Argonatların seferine katılması, Okeanos ile Thetis'in oğlu nehir tanrısı Akheloos ile dövüşmesi, Kentaur Nessos ile olan mücadelesi gibi olaylar, Herakles'in efsanevi hikâyelerinden önde gelenlerdir. Bunlar arasında, Herakles'in ölümünde etkili olacak Kentaur Nessos hikâyesi önemli bir yere sahiptir. Geometrik dönemden itibaren çeşitli sanat dallarında sevilerek anlatılan bu mitolojik hikâye, aslında Herakles'in Yunan mitolojisindeki yeri ve öneminden kaynaklanmaktadır. Birçok Yunan topluluğunca kendi soylarının kökeni olarak kabul gören Herakles, insan üstü zekâsı ve aklını kullanarak tanrıça Athena'nın yardımlarıyla birçok zor işin üstesinden gelmiştir. Her zaman kötülere ve zorluklara karşı savaş vermiş ve sonunda yarı tanrılığa kadar ulaşmıştır. Yunan mitolojisi içerisinde özel bir yeri olan Herakles'in Kentaur Nessos ile olan hikayesinin, özellikle seramik sanatçılarınca, zamanla değişen düşünce sistemi ve sosyal yaşamla ilgili olarak, güncellemelerle resmedildiği izlenmektedir.

Herakles-Kentaur Nessos hikâyesi, Yunanlı sanatçılar tarafından görsel olarak farklı yorumlarla sanat eserleri üzerine yansıtılmıştır. Bu sahnelerin hemen hepsinde ortak olan şema; at adamın sağda, Herakles'in solda resmedilmesidir. Dönem dönem olayın diğer ayrıntılarının ön plana çıkarılarak görsel açıdan yorumlandığı görülür. Bazı sahnelerde Deianeira'ya, bazılarında ise Herakles'e yer verilmemesi, ressamın konuya hangi açıdan baktığıyla ilgilidir. Bazen Deianeira'nın kaçırılması ön plana çıkarılmış; bazen Herakles'in Kentaur Nessos'u öldürmesi. Özellikle Kahraman Herakles'in Nessos'u öldürmesi sahnelerinde, mitolojik anlatımda ok ile vurulduğu belirtilmesine karşın, genelde kılıçla ya da budaklı sopa ile öldürme tercih edilmiştir. Görsel yorumlarda dikkati çeken bir diğer önemli nokta ise; başlangıçta, Kentaur Nessos'un tacizine karşı direnen Deianeira'nın sonradan, kaçırılmaya razı olmuş ya da istekli olarak gösterilmiş olmasıdır. Bu da Yunanlı sanatçıların zaman içerisinde mitolojiye olan inançlarının gittikçe zayıfladığını ve başlangıçta ataları sayarak ve heroize ederek yüceltikleri Herakles'e olan yoğun ilginin de giderek kaybolduğunu göstermektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında CB (%50 ve KM (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

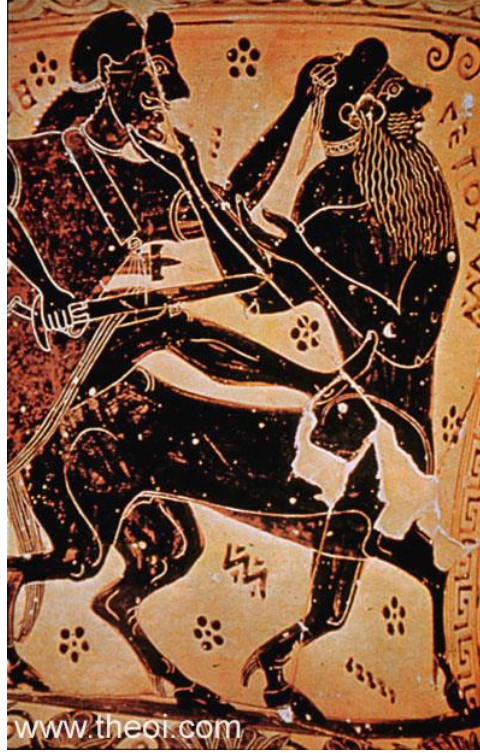
Kaynakça

- Agizza, R. (2006). *Antik Yunan'da Mitoloji*. (Çev. Z. Z. İlgelen). İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Baur, Paul V. C. (1912). *Centaur in Ancient Art The Archaic Period*, Berlin, Karl Curtius.
- Bayladı, D. (1995). *Mitoloji Tanrıların Öyküsü*. İstanbul, Say Yayınları.
- Beazley, J. D (1963). *Attic Red-Figure Vase-Painters*. London, Oxford University Press.
- Beazley, J. D. (1956). *Attic Black-Figure Vase-Painters*. London, Oxford University Press.
- Beeson, A. & Nichol, M. & Appleton, J. (2019). *The Boxford mosaic: A unique survivor from the Roman Age*. Newbury, Berkshire Countryside Books.
- Berens, E. M., (2009). *The Myths and Legends of Ancient Greece and Rome* (Ed. S. M. Soares). Amsterdam, MetaLibri
- Boardman, J. (1975). *Athenian Red Figure Vases The Archaic Period*. Londra, Thames and Hudson Ltd.
- Boardman, J. (1988). *Athenian Black Figure Vases*. İstanbul, Homer Kitabevi.

- Boardman, J. (1989). *Athenian Red Figure Vases The Classical Period*. Londra, Thames and Hudson Ltd.
- Boardman, J. (2003). *Siyah Figürlü Atina Vazoları*. İstanbul, Homer Kitabevi.
- Can, Ş. (1994). *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Cömert B. (2010). *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara, De Ki Basım Yayın LTD.
- Daniels, M. (2013). *Bir Nefeste Dünya Mitolojisi* (Çev. P. Üstel) İstanbul, Maya Kitap.
- Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica* 4.27.1.
- Dixon-Kennedy, M. (1998). *Encyclopedia of Greco-Roman Mythology*. California, Santa Barbara.
- Dunbabin, K. M. D. (2020). The myths of Boxford: questions about the patron and the designer of the mosaic. *Journal of Roman Archaeology*, 33, 763-768.
- Erhat, A. (1972). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Estin, C & Laporte, H. (2013). *Yunan ve Roma Mitolojisi*. (Çev. M. Eran). İstanbul, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Gantz, T. (1993). *Early Greek Myth*. London, The Johns Hopkins University Press Baltimore.
- Graves, R. (2004). *Yunan Mitleri*. (Çev. Uğur Akpur). İstanbul, Say Yayınları.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji Sözlüğü. Yunan ve Roma* (Çev. S. Tamgüç, C. Karakaya). İstanbul, Sosyal Yayınları.
- Hamilton E. (1990). *Mitologya* (Çev. Ü. Tamer). İstanbul, Varlık Yayınları.
- Hesiodos, (1991). *Theogonia /Tanrıların Doğuşu* (Çev. S. Eyuboğlu, A. Erhat). Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Homeros, (1993). *İlyada*. (Çev. A. Erhat, A. Kadir). İstanbul, Can Yayınları.
- Homeros, (1994) *Odysseia*. (Çev. A. Erhat, A. Kadir). İstanbul, Can Yayınları.
- Howatson, M. C. (2013). *Oxford Antik Çağ Sözlüğü*. (Çev. F. Ersöz). İstanbul, Kitap Yayınevi
- Mackay, E. A. (1995). Narrative Tradition in Early Greek Oral Poetry And Vase-Painting, *Oral Tradition* 10(2), 282-303
- March, Jenny. (2014). *Dictionary of Classical Mythology*. Philadelphia, Oxbow Books.
- Meral K. & Kumargal Ü. (2020) Altın Post ve Argo Gemicilerinin Efsanesi. H. Babacan (Ed.). *Sosyal Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar 3* içinde (ss. 121-150). Ankara, Gece Kitaplığı.
- Nardo, D. (2002). *Greek and Roman Mythology*. London, Greenhaven Press.
- Norris M. (2000). *Greek Art*. New York, The Metropolitan Museum of Art.
- Preller, L. (1861). *Griechische Mythologie*. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.

Figürler

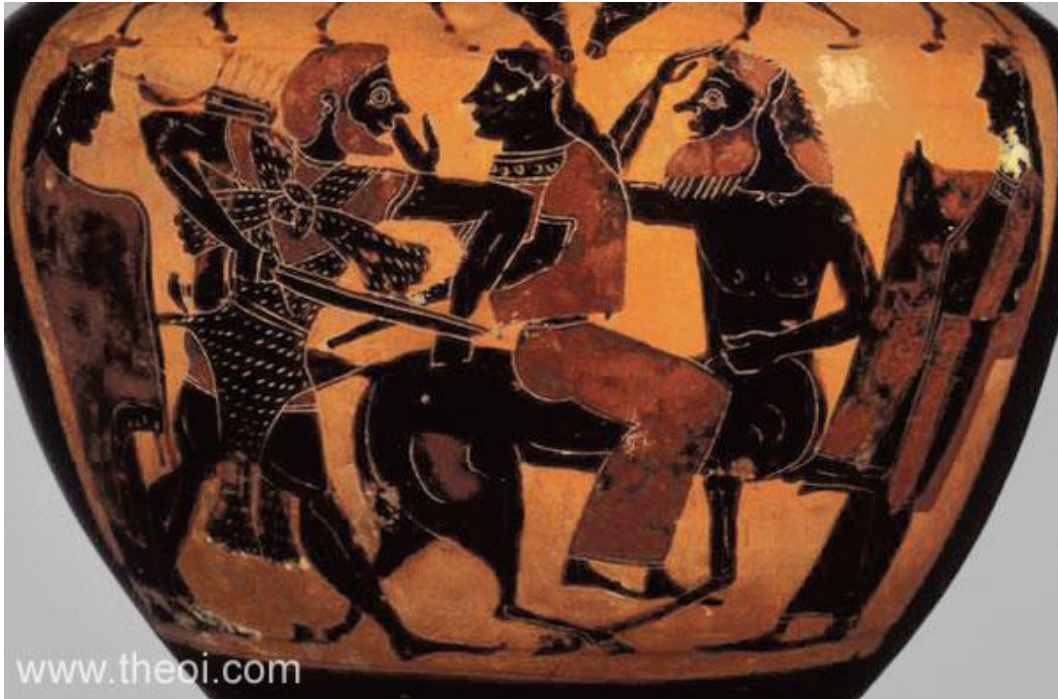
Figür 1. Nessos (Nettos-Netos) Ressamı, Siyah Figür Amphora, Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina CC657 300025, MÖ 620-610, <https://www.theoi.com/Gallery/O14.2.html>, 11.04.2023

Figür 2. Gorgo Ressamı, Siyah Figür Lekythos, Londra, British Müzesi 1883, 0104, 1/ Kat. Vases B 30, MÖ 600-580, <https://www.flickr.com/photos/69716881@N02/16273075309> , 11.04.2023.

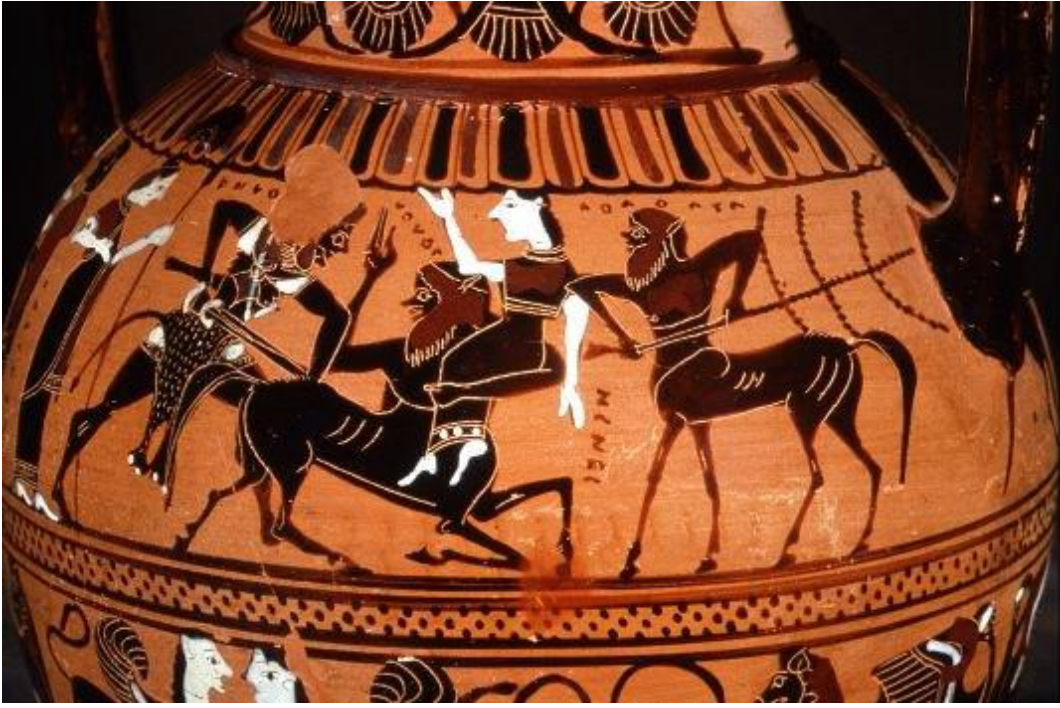

Figür 3. Atina 931 Ressamı, Korinth Seramiği, Hydria, MÖ 590-570.
<https://tr.pinterest.com/pin/62839357276807697>, 14.04.2023.

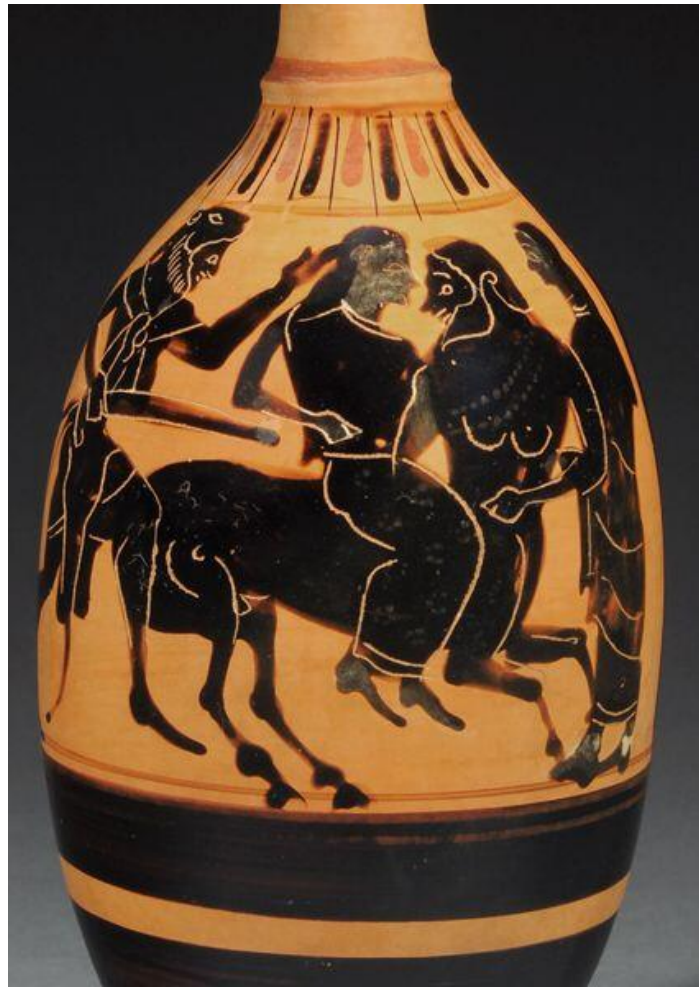

Figür 4. Vatikan 309 Ressamı, Siyah Figür Hydria, Paris Louvre Müzesi E.803, Beazley. No. 300867,
MÖ 560-540. <https://www.theoi.com/Gallery/O14.2.html>, 14.04.2023.

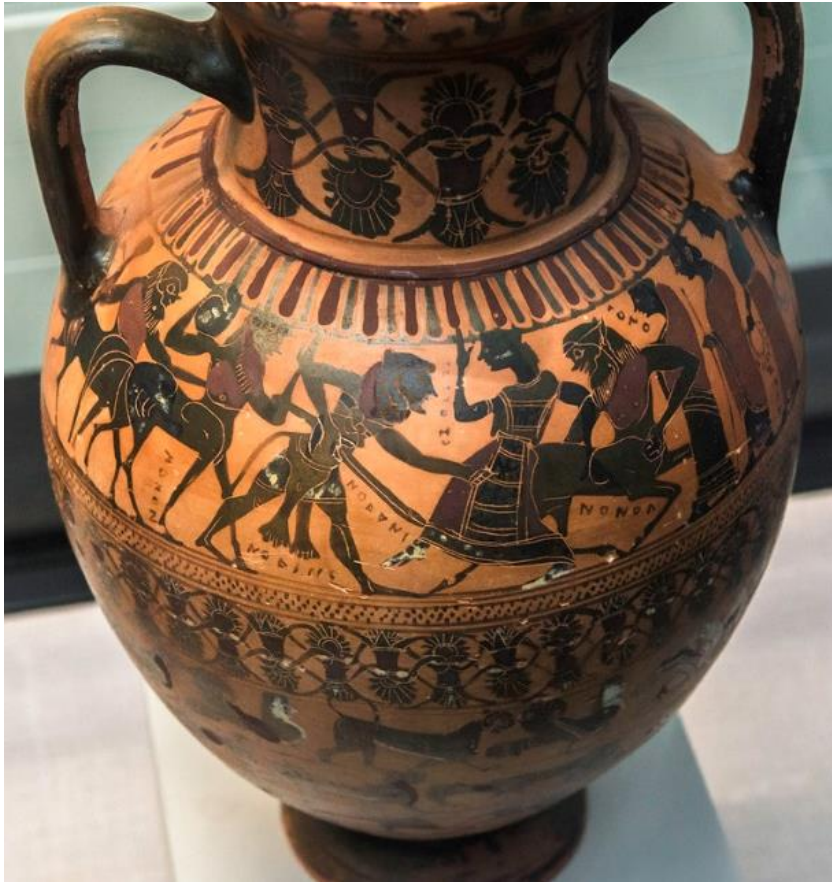
Figür 5. Siyah Figür, Tyrrhenian Amphorası, MÖ 550-540, Staatliche Antikensammlungen and Glyptothek, Münih 1428, <http://www.perseus.tufts.edu/Herakles/deianira>, 14.04.2023.

Figür 6. Pharos Ressamı, Siyah Figür Lekythos, Royal Athena Galerisi, MÖ 550-525, www.theoi.com, 14.04.2023

Figür 7. Siyah Figür Destekli Krater, MÖ 540-530, www.theoi.com, 14.04.2023

Figür 8. Siyah Figür, Amphora, MÖ 530-510, www.theoi.com, 14.04.2023

Figür 9. Kırmızı Figür, Kalyx Krater, MÖ 530,
http://www.vroma.org/images/mcmanus_images/index5.html, 14.04.2023.

Figür 10. Ambrosios Ressamı, Kırmızı Fig. Kylix, Londra British Müzesi, Londra 1772, 0320.12,
Beazley, 1988, Fig.121, MÖ 520-510, www.theoi.com, 14.04.2023

Figür 11. Siyah Figür Amphora, New York Metropolitan Sanat Müzesi, New York 56.171.23, MÖ 510, www.theoi.com, 14.04.2023

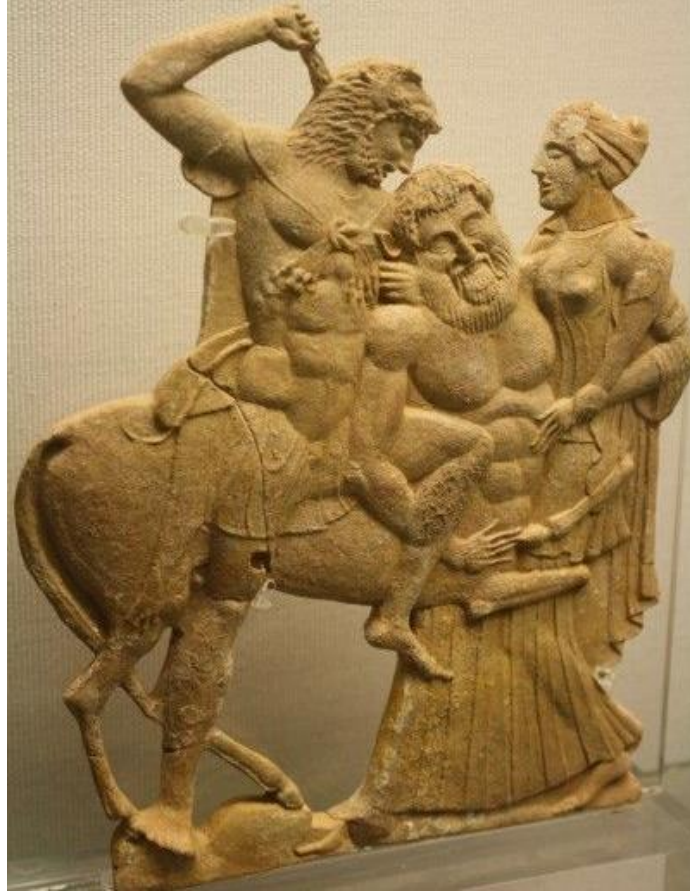
Figür 12. Edinburg Ressamı, Beyaz Zeminli Lekythos, M¼nih, Staatliche Antikensammlungen SL150, MÖ 500, www.hellenicaworld.com, 14.04.2023

Figür 13. Sisyphos Ressamı, Apulian Kırmızı Figür, Olpe, Louvre Müzesi G570, MÖ 420, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herakles_Nessos_Louvre_G570.jpg, 14.04.2023.

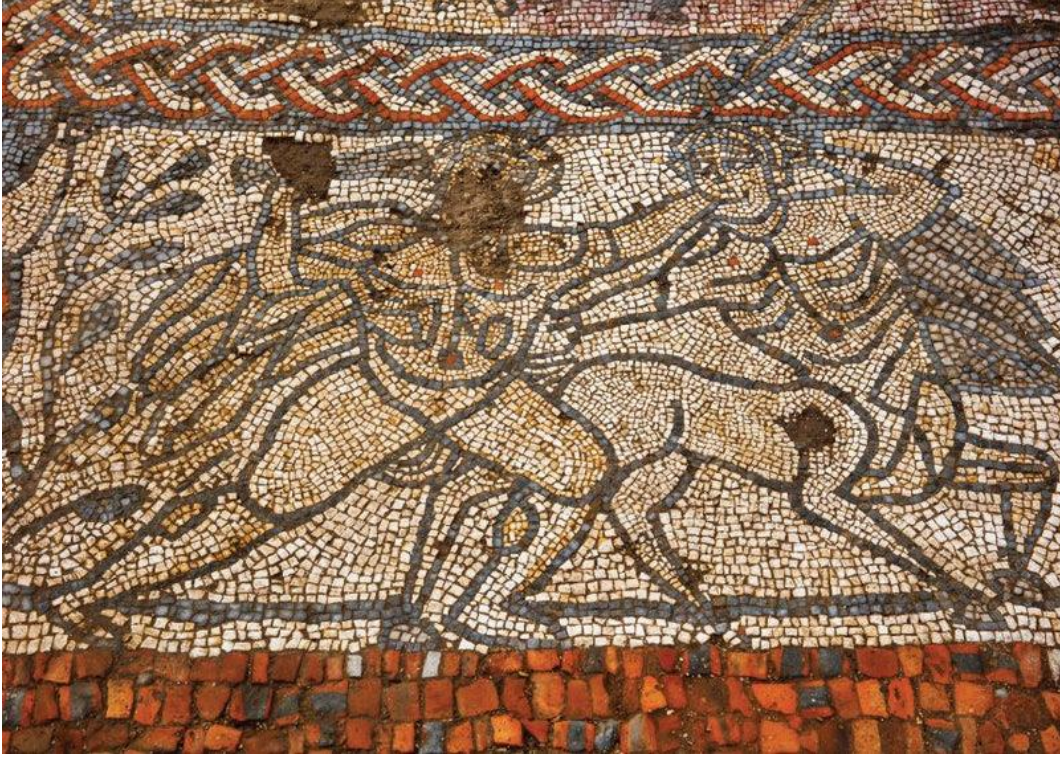

Figür 14. Ressam Aristophanes, Kırmızı Fig. Kylix Tondosu, Boston Güzel Sanatlar Müzesi Boston 00344. MÖ 420-410, <https://www.theoi.com/Gallery/O14.2.html> , 14.04.2023.

Figür 15. Herakles-Deianeira-Kentaur Nessos Piraeus Arkeoloji Müzesi, MÖ 5. Yüzyıl
www.pinterest.com, 14.04.2023

Figür 16. Boxford Mozaiğı, MS 380, <https://countrysidebooks.co.uk/products/the-boxford-mosaic?variant=30240908476547> , 14.04.2023.

Figür 17. Herakles, Deianira ve Nessos III. Stil Duvar Resmi, Pompei Kentaur Evi, MS 1. yüzyıl Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi, İtalya, <http://www.art-and-archaeology.com/roman/pom21.html> , 14.04.2023

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 20 Haziran 2023

Gönderim Tarihi: 19 Mayıs 2023
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atıf Künyesi: Bozkurt, İ. & Aytar, İ. H.. (2023). Cumhuriyet'in Yerel Yönetim Politikası: Mithat Toroğlu'nun Mersin Belediyesi Başkanlığı Örneği (1929-1942). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 63-80.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1299377>

CUMHURİYET'İN YEREL YÖNETİM POLİTİKASI: MİTHAT TOROĞLU'NUN MERSİN BELEDİYESİ BAŞKANLIĞI ÖRNEĞİ (1929-1942)

İbrahim BOZKURT*

İbrahim Halil AYTAR**

Öz

Osmanlı Devleti'nde belediyeçilikle ilgili gelişmelerin başlangıcı Tanzimat Dönemi'dir. Tanzimat'tan önce ise yerel yönetim hizmetleri, lonca, vakıf ve kadı tarafından yerine getirilmekteydi. Avrupa ile yoğunlaşan ticari ilişkilere bağlı olarak 19. yüzyılda Osmanlı liman kentlerinde ulaşım ve hizmetleri yönetmek için yeni teşkilatlar kurulmuştur. Bu bağlamda liman kentlerinden başlayarak çağdaş hizmet verecek yeni belediye yönetimlerinin kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında belediyelerin ve mahalli idarelerin görevleri, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşanan siyasî karışıklıkların yol açtığı tahribatı telafi etmek ve temel hizmetleri vermek olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca yerel yönetimlerin yürüttüğü bir diğer çalışma da savaşlar ve salgın hastalıklar nedeniyle azalan nüfusun artışına yönelik politikalar üretmek ve ayrıca sorumlu oldukları bölgelerde sağlık sorunlarının çözülmesi doğrultusunda çalışmalar yürütmektir. Osmanlı Devleti'nden miras kalan yerel yönetim kurumları bu işlevleri yerine getirmekten uzaktı. Belediyelerin kadroları eğitimsizdi, çalışanların sayısı yetersizdi. Ayrıca belediyelerin bütçeleri de yetersizdi. 1930'lu yıllarda Cumhuriyet döneminde belediyeçilik anlayışının gelişmesiyle birlikte bu sorunlara çözümler üretilmeye başlanmıştır. Mithat Toroğlu, dünyada 1929 ekonomik krizinin Türkiye'yi de etkilediği bir dönemde göreve başladı. Toroğlu'nun Mersin Belediye Başkanı olduğu yıllar, aynı zamanda Türkiye'nin modernleşmesi bağlamında belediyeçilik alanında ilgili yasal düzenlemelerin ve mevzuatların hayata geçirildiği dönem olmuştur. Bu çalışmada 1929 ile 1942 yılları arasında Mersin'de belediye başkanlığı yapmış olan Mithat Toroğlu'nun yerel yönetim politikasına odaklanılmıştır. Böylece erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de modern belediyeçiliğin uygulanmasına ilişkin yasal düzenlemeler, Mithat Toroğlu'nun Mersin belediye başkanlığı örneği üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mersin, Mersin Belediyesi, Tek Parti Dönemi, Ahmet Mithat Toroğlu.

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Mersin/Türkiye, ibrboz@mersin.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6787-4920>.

** Öğr. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Mersin/Türkiye, iaytar@mersin.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8524-6418>.

Republic's Local Administration Policy: The Case of Mithat Toroğlu's Mersin Mayorship (1929-1942)

Abstract

The beginning of the developments in the municipality in the Ottoman Empire is the Tanzimat period. Prior to this period the services in the regional administration were fulfilled by the guilds vakfs and Kadis. To administer the transportation and other services in the Ottoman port cities, new institutions were founded with the increase in the commercial developments with Europe. In this context, the necessity of founding new municipality administrations, which would provide modern municipality services emerged. This was especially true for the port cities. In the first years of the Republic, as well as giving the basic services, the duties of the municipalities and the local administrations were to ameliorate the damages caused by the political turmoils of the Ottoman Empire's last years. In addition, another mission of the municipalities was to develop suitable policies for increasing the population of the country, as the population had decreased due to the constant wars and epidemics. The municipalities were also developing policies for solving the health problems of their areas. The local administrative institutions which can be traced back to the Ottoman Empire's corrupted system were far from providing these services properly. The staff of the municipalities lacked the proper education, and their numbers were insufficient. Their budgets were also insufficient. Those problems were gradually resolved through the modernization of the municipality understanding of the Republican era of 1930's. Mithat Toroğlu started his service in a period where the Great Economic Depression of 1929 affected Türkiye. The years of his mayorship of Mersin were also the period where new legal regulations were introduced in Türkiye to modernize the country. This study focuses on his local administration policies between the years of 1929-42. Accordingly, the legal regulations related to the implementation of the modern municipal policies in the early Republican era are discussed for the case of Mithat Toroğlu.

Keywords: Mersin, Mersin Municipality, Single Party Period, Ahmet Mithat Toroğlu.

Giriş

Günümüzde çağdaş toplum yaşantısının en belirgin özelliklerinden biri kentleşmedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki toplumun kentsel nüfusu, kırsal nüfusu aşarak önemli bir sosyal-yapısal değişikliğe uğramaktadır. Hem geleneksel konum içindeki köylerde hem de kentleşme süreci içinde ortaya çıkan yeni kasaba ve kentlerde, bireylerin gereksinme duyduğu çoğu hizmetler ya doğrudan özel yerel birimlerde ya da merkezi hükûmetin yerel uzantıları tarafından karşılanmaktadır. Bu hizmetlerin çeşitliliği ve niteliği, vatandaşla yerel yönetim birimlerinin sürekli bir ilişki ve etkileşim içinde olmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu özelliği ile yerel yönetim kuruluşları, bireylerin günlük yaşamlarında önemli bir yere sahip olmaktadır. Yerel yönetim, halkın ortak yaşadıkları yerin gereksinmelerini karşılamak amacıyla oluşturulan ve halkın kendisinin seçtiği organlarca yönetilen bir sistemdir. Bir başka deyişle yerel yönetimler, merkezi yönetimce, yöreyi ilgilendiren konularda kurallar koymaya, mali yükümlülükler getirmeye yetkili kılınmış yerel bir meclisin denetimi altındaki yönetim birimlerinin adıdır. Türkiye'de bu nitelikteki yerel yönetim birimleri köy, il özel idaresi ve belediye olarak üç türe ayrılır (Göymen, 1985: 2838). Bu üç tür yerel yönetim kuruluşu arasında belediyeler, daha ön planda ve kamuoyunun dikkatini üzerinde toplayanıdır. Türkiye'nin modernleşmesi sürecinde de nüfusun çoğunluğu artık kentlerde yaşamaya, toplanmaya başlamıştır. Buradaki yaşantı, ekonomik ve siyasal kararlar, yalnızca kentleri değil aynı zamanda köyleri de ilgilendirmektedir. Siyasal boyutta yerel yönetimleri önemli kılan nedenlerden bir diğeri de çoğu zaman bu kuruluşların halkın kendi kendisini yönetmesine olanak tanıyan belediyelerin, demokrasinin önde gelen varlıkları olarak görülmesini sağlamasıdır. Ülkemiz tarihinde modern belediyelerin kuruluşu ve şehir hizmetlerinin bu örgütlerce yerine getirilmeye çalışılması; Tanzimat Dönemi'nde uygulamasına girilen reformlarla mümkün olmuştur (Ortaylı, 1985: 111). Tanzimat'tan önce yerel yönetim hizmetleri, loncalar başta olmak üzere vakıflar ve kadılar tarafından yerine getirilmekteydi (Keleş, 1991: 291; Doru, 2015: 69-70). Belediye, "Mecelle-i Umur-i Belediye"nin yazarı Osman Nuri Ergin'e göre; "*ortak menfaatler ve karşılıklı ihtiyaçların zorlaması ile bir beldede oturan halkın, beldelerine ve dolayısıyla kendilerine ait meseleleri, hükümetin kanunla belirttiği sınır ve sorumluluk dairesinde seçmiş oldukları vekilleri vasıtası ile haletmeleri*" şeklinde tanımlanmıştır (Ergin, 1922: 1).

Tanzimat Döneminde Belediyeler

Tanzimat dönemi birçok alanda olduğu gibi belediyeçilik alanında da bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı'nın kuruluşundan beri var olan idari sistemin gittikçe bozulması, kurumların işlerliğini kaybetmesi ve mevcut düzenin çalışmaz duruma gelmesiyle belediyeçilik alanında birtakım yeni uygulamalara gitme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Günümüz belediyeçiliği anlamında, ilk belediye idarelerinin kurulma çalışmaları ancak Kırım Savaşı sırasında Batı'yla artan temaslar sonucunda ortaya çıkmıştır (İçişleri Bakanlığı, 1973: 3; Karabulak, 2013: 37). Savaş sonrası İstanbul'da nüfusun hızla artmasına paralel olarak temizlik, ulaşım ve sağlık alanlarındaki hizmetleri yerine getirecek belediye gibi bir teşkilatın kurulmasının zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Böylece Meclis-i Tanzimat, 1854 yılında hazırladığı yeni bir nizamname sonrası İstanbul'da Şehremâneti ismiyle ilk belediye örgütlenmesini gerçekleştirdi (Seyitdanlıoğlu, 2010: 3-4). Tanzimat Dönemi'nde Batılılaşma yönünde gerçekleştirilen reformlar, modern belediyelerin doğuşu için gerekli ortamı hazırlamıştır (Eryılmaz, 1996: 333). Osmanlı yönetici ve aydınlarının Batı'daki şehirlerde gördükleri idari yapı ve özellikle belediye örgütü yapılanmaları, Osmanlı kentlerine uygulamak için girişimlerde bulunmaya itmiştir. Ancak bu modern şehir görünümünün, Osmanlı şehirlerinde de uygulama alanı bulması sadece Batılıların veya dönemin bürokratlarının bu yöndeki isteklerine de bağlanamaz. Bu dönemdeki toplumsal gelişmelerin de etkisi vardır. 19. yüzyıldaki toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle büyüyen şehirler eskisine göre ciddi sorunlarla da karşı karşıyadır (Eryılmaz, 2007: 182).

19. yüzyılda Osmanlı şehirleri, özellikle dış dünya ile gelişen ilişkilerin düğüm noktasını meydana getiren liman şehirleri, önemli yapısal değişiklikler geçirmiştir. Bu süreçte ülkenin değişmekte olan ekonomik, toplumsal ve idari yapısına bağlı olarak, geleneksel şehir yönetimi ve beledi hizmetler de sarsıntı içindeydi. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı ekonomik sisteminde görülen büyük çöküntü (Sanayi devrimi sonrasında Osmanlı'nın hammadde ve pazar kaynağı hâline gelmesi, el sanatlarına dayalı geleneksel ekonominin çöküşü ve vakıfların buna paralel gelir kaybına uğraması) vakıf hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde daha önceki dönemlerde yürütmüş olduğu işlevi engellemiştir. Böylece ortaya çıkan yeni durum karşısında şehir yönetimi ve belediye örgütünde bazı düzenlemeler yapılması gerekmiştir. Çünkü Avrupa ile gittikçe yoğunlaşan ekonomik ilişkilere giren Doğu Akdeniz liman şehirleri; 19. yüzyılın ticari faaliyetine uygun bir ulaşım ve hizmetler bütününe sahip olmak için yeni örgütlenmelere gitmek zorundaydılar. Bu liman şehirlerinde tüccar gemileri için karantina ve konaklama tesisleri, uygun sağlık şartları ve düzenli bir şehir ulaşımı yaratmak başlıca sorun hâline gelmişti. Avrupa dünyası için “*şark limanları artık egzotik şehirler*” olmaktan çıkmış, yeni bir kazanç ve hayat alanı hâline gelmişti. Bu nedenlerle özellikle bu şehirlerde başlamak üzere modern hizmetleri görecekt, yeni belediye yönetimlerinin kurulması gerekmektedir (Ortaylı, 1985: 111). Örneğin İzmir'de belediye kurulması için ilk girişim, yerli ve yabancı tüccarlar tarafından yapılmıştı. Yani liman şehirlerinin ilk beledi atılımları yapması göze çarpan bir özelliktir. Daha belirgin bir özellik ise bu şehirlerde de belirgin bölgelerin, modern beledi örgütlenmede, diğer semtlerden önde gitmesiydi. Örneğin İstanbul'un iş bölgesi olan Galata-Beyoğlu'nun, Bab-ı âli çevresinden önce modern beledi hizmetlere sahip olması ilginç bir noktadır. Bununla beraber modern belediyelerin hiçbir zaman bütün beledi görevleri kusursuz ve eksiksizce yerine getiremediği görülecektir. Bundan dolayı geleneksel hizmet ve örgüt biçimleriyle yenileri yan yana yürüdü. Aslında mahalle ve cemaat toplulukları, kendi alanlarındaki beledi görevleri ve bazı kolluk görevlerini yerine getirmeye devam ettiler. Böylece kuruluş dönemi boyunca, eski ve yenin birbiri yerini dolduramadığını, arada çelişkinin devam ettiğini görürüz (Ortaylı, 1985: 111-112).

Osmanlı Vilayetlerinde Belediyeler

İlber Ortaylı (1985: 156-160), Osmanlı İmparatorluğu'nun taşra şehirlerinde belediyeden değil, ancak beledi hizmetten söz edilebileceğini vurgulamaktadır. Çünkü kentlerde taş üstüne taş koymak ve bayındırlık faaliyetini yönetmek, dünden bugüne mülki amirin görevi ve yetkisi içinde olmuştur. Belediye reisi olan kişinin kaymakam beye veya mutasarrıf paşaya sormadan ağaç diktirmesi bile uygun değildir. 1871 Vilayet Nizamnamesi'nin bir bölümü, vilayet örgütünü yeniden düzenlenmiş tamamıyla şehir ve kasabalarda bulunan belediye dairelerinin ve meclislerinin; kuruluşunu, yetkilerini ve çalışma yöntemlerini

belirlemiştir. Bu nizamname ile daha önceki 1864 Nizamnamesi ve 1867 tarihli talimatnamenin hükümleri de tamamlanmış oluyordu.

Mersin'in de dâhil olduğu pek çok liman kentinde, belediye meclisleri 1877 Vilâyet Belediye Kanunu çıkmadan önce 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'nin belediye örgütlenmesine ilişkin çok yetersiz hükmüne dayanarak kurulmuştu. Mersin'de 1869 yılında Belediye Meclisi vardı.¹ 1871 Vilâyet Nizamnâmesi'yle, belediye dairelerinin ve meclislerinin yetkileri ve çalışma yöntemleri belirlendi. Buna göre meclis reisi (başkanı) eskiden olduğu gibi memurlar arasından seçilerek mutasarrıfın görevlendirmesi ve valinin onayı ile fahri olarak çalışacaktı. Belediye meclisi; reis, reis muavini ve altı üyeden kurulacak ve üyeler iki yılda bir seçimle yenilenecek ve varsa o yöredeki dini cemaat liderlerinin de katılımıyla oluşacaktı (Ortaylı, 1985: 160). 1869 yılında Mersin'de Belediye Meclisi şöyle oluşmaktaydı: Reis Abdürrahman Ağa, Aza Mustafa Ağa, Aza Mahmut Efendi, Aza İlyas Ağa, Aza Nikola Ağa, Aza Esat Ağa, Aza Kirkor Ağa, Kâtip Neşet Efendi.² Belediye reisi, nizamnâmede belirtildiği üzere, aynı zamanda idare meclisi azalarından olan Abdurrahman Efendi'ydi. İncelenen salnâmelerde değişik tarihlerde belediye reisliği yapmış kişilerin aynı anda Ziraat Bank Meclisi'nin azalığını da yaptığı görülmektedir.

Ancak bu gelişmelere rağmen Osmanlı Devleti'nde belediye teşkilatının gerçek temelleri Meşrutiyetin ilanı sonrasında atılmıştır. 23 Aralık 1876 tarihinde yayınlanan Kanun-i Esasi'de "*Belediye İşleri Dersaadet ve taşrada seçimle teşkil olunacak daire-i belediye meclisleriyle idare olunacak ve dairelerin nasıl kurulacağı ve görevleri ve üyelerinin seçilme usulü özel kanunla düzenlenecektir*" hükmüne dayanarak, gerek İstanbul'daki başkent belediyesinin gerekse taşra belediyelerinin yeniden düzenlenmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu sebeple, 5 Ekim 1877 tarihinde "*Vilayet ve Dersaadet Belediye Kanunları*" yayımlanmıştır (Atasoy, 1992: 42-43). Bu kanunlara göre belediyeler imar işleri, aydınlatma, temizlik, pazar denetimi vs. gibi bugünküne benzer görevleri yerine getireceklerdi. Belediye organları ise belediye başkanı ve meclis üyelerinden oluşuyordu. Başkan ve meclis üyeleri atama ile göreve geliyorlardı (Dayıoğlu, 1998: 5). Taşrada belediye örgütü kurulmasını öngören "*Vilayet Belediye Kanunu*"na göre meclis, tüzel kişilik sahibi olup kentin imar, su, itfaiye gibi önemli işleri görünürde de olsa bu tüzel kişiliğe bırakılmıştır. Bu belediyelerin üç ayrı organı olacaktır. Bunlar; reis, belediye meclisi ve cemiyet-i belediyedir. Nüfusu 40. 000'in üstündeki beldelerde şubeler kurulabilecektir. Belediye meclisi üyeleri, halk tarafından seçilebilecek, belediye reisi de meclis üyeleri arasından atanacaktır. Cemiyet-i Belediye ise, ülkenin o zamanki idari örgütlenmesinde mevcut olan mahallî idare meclisi ile belediye meclisinin birleşmesinden oluşacaktır (Nadaroğlu, 2001: 299; Bademci, 2017: 56).

Yapılan bu düzenlemelerle birlikte 1891 yılında Mersin'de belediyenin büyüdüğünü ve modern anlamda belediyecilik yapmak için kadrosunu kurmuş olduğunu görüyoruz. Belediye Reisi Abdullah Merzuk Efendi aynı zamanda Ziraat Bank Şubesi Reisliği de yapmaktaydı. 1306 H. yılı (1889 M.) Mersin Belediyesi'nin gelirler toplamı 184. 154 kuruş, masraflar toplamı ise 184. 046 kuruş idi. Belediyenin kadrosu ise şöyle oluşmaktaydı: Reis Abdullah Merzuk Efendi, Aza Mehmet Kirpoç Efendi, Aza Abdulhaluk Efendi, Aza Bodosoğlu Dimitraki Efendi, Aza Panos Ağa, Memur ve Hademeler, Halil Kemali Efendi, Tabib Dimitraki Efendi, Sandık Emimi Antiranik Efendi, Gazhâne Memuru Halil Ağa, Belediye Kalfası Yordan Ağa, Çarşı Çavuşu 2 kişi, Tulumbacı 10 kişi, Süpürgeci 6 kişi, Çarşı Bekçisi 6 kişidir.³

II. Meşrutiyet döneminde de yerel yönetimlerle ilgili önemli düzenlemelere gidilmiştir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu büyük yapısal sorunlardan dolayı (savaşlar, yaşanan iç ve dış göçler gibi) şehirleşme istenildiği gibi gerçekleşmemiş başlangıç aşamasında kalmıştır denilebilir. Pek çok şehir gibi Mersin şehri de bu dönemde önemli problemlerle karşı karşıyadır. 26 Mart 1910 tarihinde Mersin'e gelen Ahmet Şerif'in (1977: 277), Mersin Belediyesi ile ilgili izlenimleri, belediyenin ekonomik açıdan kötü durumda olduğunu göstermektedir: "*Mersin Belediyesi şehrin düzenlenmesi için on bin lira borç alma teşebbüsünde bulunuyorsa da aklı erenler bunu pek uygun bulmuyorlar ve bu paranın iyi bir şekilde kullanılacağından şüphe ediyorlar. 'Para yüzde sekiz faizle Alman bankasından borç alınacak, belediye*

¹ Halep Vilayeti Salnamesi (HVS), 1286: 75

² HVS, 1286: 75

³ Adana Vilayeti Salnamesi (AVS), 1308: 85, 92

her sene vereceği faizle düzenli bir plan içinde şehri düzelterektir’ diyorlar. Herhalde Mersin Belediyesi bütün diğer arkadaşları gibi bugün ölü bir durumdadır”.

Millî Mücadele döneminde ise, I. Dünya Savaşı sırasında yıkılan şehirlerin yeniden imarı üzerinde durulan önemli konulardan biri olmuştur. 20 Ocak 1921 tarihinde hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yerel yönetimlerle ilgili esaslara geniş yer verilmiştir. 23 maddeden oluşan 1921 Anayasası 1876 yılında hazırlanan Kanun-ı Esasiye’ye göre oldukça kısa olmasına rağmen belediyeçilik faaliyetlerine düzenleme getirmesi açısından önemlidir. Anayasanın 12. Maddesi’nde “*Vilayet yerel düzeyde tüzel kişiliğe sahip ve özerkliği olan bir kuruluştur. Eğitim, sağlık, tarım, ekonomi, bayındırlık işlerini düzenleme, vilayet meclislerinin yetkisindedir*” ifadesi ile vilayetlerin özerkliği vurgulanmaktadır. 1921 Anayasası’na göre yerel yönetimlerin ekonomik, mali ve adli yetkileri bulunmaktadır (Yayla, 1983: 134). 1921 Anayasası’nın yerel yönetimlere verdiği bu yetkiler açısından, “*Türk anayasa tarihinin, yerel yönetimlere ve yerinden yönetim ilkesine en fazla ağırlık vermiş olan anayasası*” olduğunu dair yorumlar bulunmaktadır. Yazıcıoğlu (1995: 13) söz konusu Anayasa’nın öngördüğü ölçüde bir yerinden yönetimin, bugün bile Türkiye’de gerçekleşmediğini öne sürmektedir.

Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Modern Belediyeçilik

Yeni kurulan Cumhuriyet, bir taraftan devletin temellerini atarken diğer taraftan önündeki zorluklarla da mücadele etmekteydi: Sermaye yetersizliği, uzun savaş yılları ve hastalıklar nedeniyle nüfusta ve dolayısıyla işgücünde azalma, muhafazakâr güçlerin muhalefeti, yasal düzenlemelerin yetersizliği gibi pek çok zorluk bulunmaktadır (Serçe, 1998: 168). 1923 itibarıyla ülkedeki toplam belediye sayısı konusunda farklı rakamlar belirtilmektedir. Çelik (1995: 588-597); 389 belediyenin devir alındığını belirtirken, Göymen (1985: 2839) ise; 421 belediyenin var olduğunu ifade etmektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında belediyelerin/ yerel yönetimlerin öncelikli görevleri Kurtuluş Savaşı’nın ve Osmanlı’nın son dönemindeki siyasal boşluğun yarattığı yıkımı onarmak ve temel hizmetleri verebilecek düzeye getirmektir. Ayrıca bu dönemde yerel yönetimlerin yürüttüğü bir diğer çalışma da savaşlar ve salgın hastalıklar nedeniyle azalan nüfusun, artışına yönelik politikalar üretmek ve ayrıca sorumlu oldukları bölgelerde sağlık sorunlarının çözülmesi doğrultusunda çalışmalar yürütmektir (Alada, 1990: 119). Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan yerel yönetim kuruluşları bu görev ve işlevleri yerine getirebilecek nitelikten uzaktı. Birçok kez değişime uğramasına rağmen 1877’de çıkarılan belediye kanunları yürürlükteydi ve bu kanunlar günün gereksinimlerini ve Cumhuriyet’in geniş hedeflerini karşılamaktan uzaktır. Ayrıca bu dönemde yerel yönetimlerin bütçeleri sınırlı, personeli sayıca yetersizdir. Yaşanan bu güçlüklerle rağmen Türkiye’de modern belediyeçilik anlayışı 1930’lu yıllarda gelişmeye başlamıştır.

TBMM’nin Kurtuluş Savaşı yıllarında belediyeçilik alanındaki kanunlarla ilgili gerçekleştirdiği tek değişiklik, “*Belediye intihabatında oy kullanabilmek ya da seçilebilmek için devlete belli bir miktar vergi ödenmesi kaydının kaldırmasıdır. Müntehiplerin, yirmi, azalarının yirmi beş yaşından küçük olmamaları ve reisin okuma yazma bilmesi yeterliydi*” (Düster 3. Tertip, 1953: 63). 30 Kasım 1922’de çıkarılan bir kanunla, belediye reislerinin vali tarafından atanmasına son verilmiş ve meclis üyelerinin, reisi (başkanı) kendi aralarından gizli oyla seçmeleri sistemine geçilmiştir (Düster 3. Tertip, 1953: 63). Yönetimsel anlamda değişiklik sağlayan bu düzenlemelerin dışında hukuksal yapı aynen korunmuştur.

Cumhuriyet’in devraldığı belediyelerin durumunu gösteren sayısal veriler ise karanlık bir tablo çiziyordu. Buna göre; mevcut belediyeler de içme suyu olan yer 20, fennî su tesisatı olan yer 2, elektrik tesisatı olan yer 4, mezbaaha tesisatı olan yer 17, spor salonu olan 7, park ve bahçesi olan 29, pazaryeri olan ise 90 belediye olduğu saptanmıştır (Belediyeler Dergisi, 1938: 27; Bostanoğlu, 1990: 79). Tüm bu sorunların çözümü ve hedeflenen amaçların gerçekleştirilebilmesi öncelikle hukuksal alanda yapılacak düzenlemeler ile mümkündü. Mevcut belediye kadrolarının, yeni hukuksal düzenlemelere uygun hale getirilmesi de ayrı bir sorun oluşturmaktaydı. Belediyeler konusunda hukuksal düzenleme olarak atılan ilk önemli adım⁴, 26 Şubat 1924 tarihinde kabul edilen “Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu”dur.

⁴ Cumhuriyet dönemi belediyeçiliğinin anlaşılabilmesi için 1923-1930 yılları arasındaki yasal düzenlemelerin hazırlık dönemi olduğu ifade edilen bir çalışmada kamuoyu ile paylaşılan ancak yasalaşmamış 1924 ve 1926 tarihli iki Belediye Kanunu

Belediyecilik konusunda ikinci önemli adım, 16 Nisan 1924'te çıkarılan 486 sayılı "Umur-ı Belediye Müteallik Ahkâm-ı Cezaiye Kanunu" ile gerçekleşmiştir. Bu kanun ile belediyenin ceza yetkisi artıyor ve özellikle esnaf üzerinde denetim olanağı genişletiliyordu. 1924'te çıkartılan "Köy Kanunu" ile birlikte belediyelerin hangi yerleşim birimlerinden kurulacağına da açıklık getirildi. Böylece nüfusu 2000'e kadar olan yerler Köy Kanunu'nun kapsamı içine alınarak bu sayının yukarısında olan yerlerde belediyelerin kurulacağı belirlenmiş oldu. Belediyeler lehine bir diğer düzenleme de 10 Mayıs 1926'da çıkarılan "Sular Kanunu"dur. Bu kanun ile şehir ve kasabalarda "ihtiyacat-ı ammeyi temine mahsus suların" idaresi ister vakfa ait olsun ister başka şekillerde olsun belediyelere bırakılmıştır. Ayrıca tüzel ve gerçek kişilere ait olup bunlara gelir sağlayan suların kamulaştırılması hakkı da belediyelere tanınmıştı. Medeni Kanun ile birlikte de belediyelerin toplumsal hayattaki ağırlığı arttırıldı (Serçe: 1998: 171-172).

İlhan Tekeli'nin de (1978: 28) belirttiği üzere; 1923-1930 dönemini, Cumhuriyet Türkiye'sinde belediyecilik anlayışının geliştiği yıllar olarak görülebilir. Modern belediyeciliğin önündeki sorunları çözmek için 1930 tarihli ve 1580 sayılı "Belediyeler Yasası" çıkarıldı ve günümüze kadar yapılan değişikliklerle yürürlükte kaldı. 1580 sayılı Belediye Kanunu⁵, belediyelere yürütecekleri işlerde yol göstermeyi amaç edinmiştir. 1580 sayılı Kanun'da 76 başlıkta belirtilen bu hizmetleri; belediyelerin kurulu bulunduğu yerlerde düzeni ve halkın huzurunu sağlamaya ilişkin hizmetler, bayındırlık ve imarla ilgili hizmetler, sağlıkla ilgili hizmetler, eğitim, kültür ve sporla ilgili hizmetler gibi sınıflandırmak mümkündür. ⁶ Bu hizmetlerin birçoğu günümüzde de belediyeler tarafından yerine getirilmektedir. Bir kısmı ise artık devletin farklı kurumlarına devredilmiştir (Türk Belediyecilik Derneği, 1992: 11-12). Cumhuriyet dönemindeki bu yasa Fransa'dan uyarlanarak alındı. Yasayla, belediyelerin hayli dağınık olan işlevleri tek elde toplanmaya çalışılmıştır. Tek parti döneminin sanayileşme politikalarının ülke genelinde yaygınlaştırılması düşüncesi nedeniyle orta büyüklükte kentlerin ortaya çıkışı sağlanmış, buna bağlı olarak daha düzenli yerel hizmetlerin sunulması gereksinimi ortaya çıkmıştır. Tek Parti dönemine genel olarak bakıldığında 1923'te 389/421 olan belediye sayısı 1938'de 537'ye ulaşmıştır. Bu belediyelerden 1938'de 150'sinde elektrik vardı. Su tesisatı olan belediye sayısı 1923'te 20 iken 1938'de 245'e yükselmişti (Türk Belediyecilik Derneği, 1992: 11-12). Tek Parti döneminin belediyecilik politikalarını Mersin özelinde inceleyen araştırmamızda 1929-1942 yılları arasında Ahmet Mithat Toroğlu'nun, Mersin Belediye Başkanlığı karşımıza çıkmaktadır.

Mithat Toroğlu'nun Kısa Biyografisi

Ahmet Mithat Toroğlu, 1897 yılında Mersin'de (Puğ Köyü'nde) doğdu. Babası Toroğlu Derviş Ağa'dır (Oğuzcan, 1965: 9). Mersin'de lise eğitimini tamamlamasının ardından İstanbul'da Dâr-ül Muallimin-i Âliyesi'ne (Yüksek Öğretmen Okulu'na) girdi. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte 1915 Eylül'ünde askere çağrıldı. 1916 yılında İstanbul İhtiyat Zâbitleri Talimgâhı'nı bitirdi ve 1916

Layihası'nın, erken Cumhuriyet'in belediyecilik alanındaki kurucu adımlardan ilki olduğu belirtilmiştir. Bkz. Şinik, B. & Uçar, A. Y. ve Dik, E. (2016). "1924 ve 1926 Tarihli Belediye Kanunu Layihaları: Cumhuriyet Belediyecilik Anlayışının Kurucu Adımları", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 25 (2), 1-27.

⁵ 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun gerekçelerini TBMM'deki görüşmelerden şöyle özetlemek mümkündür; Eski kanunlarla çalışmalarını sürdüren belediyelerin, kentlerin en basit gereksinimlerini bile karşılayamayacak durumda olmaları, kentlerde çağdaş, sıhhi ve toplumsal teşkilatların oluşturulamaması olması, genel seçimlerde belediyelerin çalışmalarının da önem kazanmış olması gelmektedir. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, C: 17, Devre: 3, İçtima: 3, s. 22, (20. 3. 1930); TBMM Zabıt Ceridesi, C: 17, Devre: 3, İçtima: 3, s. 98, (29. 3. 1930).

⁶ Sözü edilen Belediye Kanunu, incelenen Yeni Mersin gazetesinde şu başlıklar altında kamuoyuna duyurulmuştur; "Belediye Tenbih ve Yasakları Hafif Para Cezaları", Yeni Mersin, 18 Aralık 1930; "Belediye Zabıtası Talimatnamesi Umumi Maddeler", Yeni Mersin, 18 Aralık 1930; "Belediye Zabıtası Talimatnamesi Umumi Maddeler, Cadde ve Sokaklar", Yeni Mersin, 19 Aralık 1930; "Belediye Zabıtası Talimatnamesi Umumi Maddeler, Cadde ve Sokaklar", Yeni Mersin, 21 Aralık 1930; "Belediye Zabıtası Talimatnamesi Umumi Maddeler, Cadde ve Sokaklar, Su Boruları ve Elektrik Telleri", Yeni Mersin, 23 Aralık 1930; "Belediye Zabıtası Talimatnamesi Umumi Maddeler, Seyri Sefer", Yeni Mersin, 25 Aralık 1930; "Belediye Zabıtası Talimatnamesi Umumi Maddeler, Binek ve Yük Arabaları, Koşum Hayvanatı", Yeni Mersin, 26 Aralık 1930; "Belediye Zabıtası Talimatnamesi Umumi Maddeler, Yükleme ve Boşaltma, Arabacılar, Otomobiller", Yeni Mersin, 28 Aralık 1930; "Belediye Zabıtası Talimatnamesi Umumi Maddeler, Otomobili Kullananlar, Şoförler", Yeni Mersin, 30 Aralık 1930; "Belediye Zabıtası Talimatnamesi Umumi Maddeler, Otomobil Seyri Seferlerinde Kullanılacak Beynelmillel İşaretler, At ile Dolaşmak ve Hayvanların Sevki, Yaya Seyri Seferi", Yeni Mersin, 31 Aralık 1930.

Ağustos’unda teğmenliğe terfi etti. I. Dünya Savaşı’nda Romanya Cephesi’ndeki savaflara katıldı. Bu cephede iken harp madalyası ve Alman “Grovdöfer-Demir Salip” madalyaları ile taltif edildi. Daha sonra Filistin - Hicaz hattı savaflarına katıldı (Oğuzcan, 1965: 9). Bu cephede ağır bir şekilde yaralandı. Şam Hastanesi’ne kaldırıldı. Burada tedavisi sürerken cephenin bozulması üzerine iyileşmeden Mersin’e döndü. Mersin İdadî Mektebi’nde bir süre matematik öğretmenliği yaptı. Mersin ve çevresinin Fransızlar tarafından işgali üzerine 1 Mart 1920’de, Toros eteklerindeki Puğ Köyü’ne çekildi. Puğ Köyü’nden altı gönüllü arkadaşıyla birlikte Yanpar Köyü’ne geldi. Bu köyde Yedek Subay Muhsin (Yanpar)’ın gönüllü silahlı mücahitlerinin de katılımıyla 26 Nisan 1920’de, Bozkurt Müfrezesi’ni kurdu. Mithat (Toroğlu), “Özkul Efe” takma adıyla Millî Mücadele’ye katkı sağladı. İşgalci Fransız kuvvetleri, Mersin-Tarsus demiryolu ulaşımını açık tutmak için çeşitli önlemler almıştı. Ancak Mithat (Toroğlu) komutasındaki “Bozkurt Müfrezesi” 1920 Nisan sonlarından itibaren Mersin-Tarsus demiryoluna zarar vererek düşmanın ulaşımını zorlaştırdı. Bu arada Mersin’den Tarsus’taki düşman kuvvetlerine götürülmekte olan şeker yüklü 6 çift atlı araba Mithat (Toroğlu) müfrezesince ele geçirildi. Ele geçirilen şekerin halka satılması yoluyla, Müdafaa-i Hukuk Heyeti’ne maddi katkıda bulunulmuştur. Mithat (Toroğlu) 1 Mart 1920 tarihinde üsteğmenliğe terfi etti. Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşması’ndan sonra birliğiyle Afyon Cephesi’ne gönderildi. Burada 14. Tümen, 30. Alay 1. Bölük Komutanı olarak Afyon, Kalecik Sivrisi, Şeyh Elvan, Kırca Arslan-Kızkalesi, Kaplangı ve Başkomutanlık Savaşları’na katıldı. Başkomutanlık Savaşı kazanıldıktan sonra 30. Alay’la birlikte Üsteğmen Mithat (Toroğlu) düşmanı takiple görevlendirildi. Mithat (Toroğlu) 8 Ağustos 1923 tarihinde Batı Cephesi’nde görevli iken terhis edildi. Millî Mücadele’ye katkısından dolayı Toroğlu’na TBMM tarafından kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir.⁷ Terhisinden sonra Mersin’e dönerek ticaretle uğraştı (Oğuzcan, 1965: 9). Mart 1925’te Şeyh Sait İsyanı nedeniyle ilan edilen kısmi seferberlikte tekrar askerliğe çağrıldı. 23. Alay, 11. Bölükle Şeyh Sait İsyanı Harekâtı’na katılmış, Haziran 1925’te terhisi sonrası döndüğü Mersin’de tekrar ticaretle uğraşmaya başladı (Çiftçi, 2009: 53-61). Kısa bir süre sonra arkadaşları Hacı Ömer Kutay, Belediye Başkanı Şevket Sümer, bir önceki Belediye Başkanı Fuat Morel ve Hayri Gültekin, onun belediye başkanı olması için çaba gösterdiler. Böylece 1929’da belediye meclis üyesi oldu ve ilk toplantıda Mersin belediye başkanlığına seçildi⁸ (Toroğlu, 2011: 184). Mithat Toroğlu, Mersin’de 3 dönem belediye başkanlığı yapmıştır. İlki, 1930 Eylül-Ekim aylarında yapılan belediye seçimlerinde, Mithat Bey meclis üyeleri arasından belediye başkanlığına seçilmiştir.⁹ 2 Kasım 1930 tarihindeki ataması ile göreve başlamıştır.¹⁰ Mersin belediye başkanlığındaki ikinci görevi ise 1934 yılındaki belediye seçimleri ile gerçekleştirmiştir.¹¹ Üçüncü ve son belediye başkanlığı dönemi de Eylül 1938 yerel seçimleri sonrası, Başbakanlık tarafından 12 Ocak 1939’da atamasının yapılması ile başlamıştır.¹²

Toroğlu, belediye başkanı seçildiğinde 32 yaşında idi. 1942 yılına kadar Mersin’de Belediye Başkanlığını yürütmüştür. Belediye Başkanlığı yaptığı dönemde, Mustafa Kemal Atatürk’ün Mersin

⁷“Mücadeleli Milliyede mesbuk hizmetinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 16. 5. 1926 tarihinde vukubulan Yüzüncü inikadının Birinci celsesinde aşağıda hüviyeti yazılı Ahmet Mithat Ef. ’ye kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Numara: 4506, (Not: Zayıından dolayı yeniden verilmiştir). Bkz. İstiklâl Madalyası Vesikası, Atilla Toroğlu Arşivi.

⁸ Mithat Bey’in belediye başkanlığına seçilmesi haberi, kamuoyuna da gazete aracılığıyla duyurulmuştur: “Mithat Bey, Mersin Belediye Reisliğine İntihap Edildi. Mersin Belediye intihabatında Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerinin intihap edildiklerini bundan evvel ki nüshamızda yazmıştık. Belediye azalığına intihap edilmiş olan azalar da reisliğe Mitat Bey’i intihap etmişlerdir”. Bkz. Yeni Adana, 8 Mart 1929.

⁹ Hakimiyet-i Milliye, 19-21 Teşrinievvel 1930.

¹⁰ “Belediye Reisliğine Mitat Bey’in intihabı hakkında Mersin Belediyesi meclisince ittihaz olunan karar belediye kanununun 89. maddesine tevfikan tasvip olunmuştur”. T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlıklar arası Tayin Daire Başkanlığı, 30-11-1-0/ 59-34-3. (09. 11. 1930).

¹¹ “İçel (Mersin) Belediye Başkanlığına seçilen Mithat Bey’in başkanlığının onayı”, Bkz. BCA, Bakanlıklar arası Tayin Daire Başkanlığı, 30-11-1-0/ 91-40-10. (13. 11. 1934).

¹² Toroğlu’nun Mersin Belediye Başkanlığı’na son kez seçilmesinin ardından 12 Ocak 1939’da atama yazısı için bkz: “Mersin Merkez Belediye Reisliğine Mitat Toroğlu’nun intihabı hakkında Mersin Belediye meclisince ittihaz olunan karar belediye kanununun 89. maddesine tevfikan tasvip olunmuştur”. BCA, Bakanlıklar arası Tayin Daire Başkanlığı, 30-11-1-0/ 128-2-3. (12. 01. 1939).

ziyaretleri gerçekleşmiş ve Atatürk ile çeşitli anıları bulunmaktadır (Çiftçi, 2009: 225). Mithat Toroğlu ve Atatürk arasında 1938 yılı şubat ayında Atatürk'ün Mersin'i ziyaretlerinde şu konuşma geçmiştir:

“-Söyle bakalım belediye işleri nasıl gidiyor, neler yaptınız?

-İçme suyunu yaptık, nizamnamesine uygun mezarlık yaptık.

-Şehir planını yaptırdınız mı? Diye sorunca: Onu da yaptırdığını söyler ve Atatürk planı görmek istediğini söyleyince, o gün Pazar olmasına rağmen belediyeyi açtırır. Fen Müdürü Yüksek Mühendis Ruhi Betoncu, planı getirir. Atatürk planı iyice inceler. Planı yapan Alman Profesör Herman Jansen'i över. ”

Mithat Toroğlu Mersin'de belediye başkanlığı görevini tamamladıktan sonra 1944-1946 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanlığı görevini yürütmüştür.¹³ Belediye başkanlığı ve il başkanlığının dışında ise; 1933 yılından itibaren Mersin İdman Yurdu Başkanlığı¹⁴, Liman Şirketi Üyeliği¹⁵, Beden Terbiyesi Mıntıka Başkanlığı, Mersin Elektrik Şirketi Üyeliği, 1942-1945 yıllarında seçildiği Belediye Meclis Üyeliği, 1946-1950 yıllarında CHP Merkez Kurulu Üyeliği, 1950 yılından itibaren Mersin Çocuk Esirgeme Kurumu Üyeliği görevlerinde bulundu. 10 Eylül 1952 tarihinde Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi'nin Yönetim Kurulu Üyeliği'nde de çalışmıştır (Çiftçi, 2009: 53-61; Oğuzcan, 1965: 9). Mersin'in ve ülkenin işgalden kurtuluşunda önemli rol alan, şehrin inşasında ve gelişiminde unutulmayanlar arasına yazılan Mithat Toroğlu, 1982 yılında hayata veda etmiştir.

Ahmet Mithat Toroğlu'nun Mersin'de Belediye Başkanlığı Dönemi (1929-1942)

Belediye Kanunu'na göre; Belediye meclisleri dört yılda bir yapılacak seçimlerle, seçme hakkına sahip o kentin vatandaşları tarafından doğrudan doğruya seçilmektedir. Belediye Başkanı da meclis üyeleri arasından seçilmektedir.¹⁶ Mithat Toroğlu da kanuna uygun olarak önce belediye meclisi üyesi daha sonra da belediye meclisi üyeleri arasından Mersin Belediye Başkanlığına seçilerek göreve getirilmiştir.

Mithat Toroğlu'nun Belediye başkanlığı süresince kente, kentin bayındırlığına ve halka yönelik çalışmaları, yerel ve ulusal basındaki kamuoyunu bilgilendirme amaçlı haber ve açıklamalara odaklanılarak; toplum sağlığının korunması, kentin altyapısının ve ulaşımının geliştirilmesi ve sosyo-kültürel alandaki çalışmalar olmak üzere üç başlıkta derlenmiştir.

A. Toplum Sağlığının Korunmasına Yönelik Çalışmalar

24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” ile belediyelerin toplum sağlığı ve sosyal yardım alanlarına ilişkin sorumlulukları arttırılmıştır. Kanuna göre; belediyelerin çalışmaları arasında, temiz içme suyunun temin edilmesi, lağımaların tesisatı, mezbaha inşaatı, mezarlıkların tesisatı, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, hastane, dispanser, süt çocuğu muayene ve tedavi evi, vb. gibi sağlık hizmet alanlarını inşa etmek yer almaktadır.¹⁷ Kentin ihtiyaçları doğrultusunda toplum sağlığı ve sosyal yardım alanlarında, Mersin Belediyesi'nin çok yönlü olarak çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Bu bağlamda bataklıkların kurutulmasına çalışılmış, sıvrisinekle ve sıtma ile mücadele edilmiştir.¹⁸ Ancak kentin alt yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle söz konusu alandaki şikayetleri sonlandırabilmek için uzun yıllar çalışmalar devam etmiştir. Kentte sıvrisinekle saldırılarına bağlı olarak sıtma hastalığının artışı da basında dikkat çekilen konular arasındadır.¹⁹ Artan şikayetler sonrası Mersin Belediyesi bünyesinde sıtma ile mücadele dairesi kurulmuş ve toplum sağlığının korunmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür.²⁰ 1929

¹³ BCA. Cumhuriyet Halk Partisi, 490-1-0-0/ 1500-113-1, (25. 08. 1943).

¹⁴ Kurun Gazetesi, 30 Haziran 1938

¹⁵ BCA. Cumhuriyet Halk Partisi, 490-1-0-0/ 454-1868-4, (14. 07. 1948).

¹⁶ Kanun No: 1580, “Belediye Kanunu”, Resmi Gazete, 14 Nisan 1930.

¹⁷ Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930.

¹⁸ “Sivrisinek Menbaları Kurutuluyor”, Yeni Mersin, 2 Mayıs 1929.

¹⁹ “Sıtma Her Eve Girdi. Bataklıklar Neden Kurutulamadı?”, Yeni Mersin, 21 Haziran 1935.

²⁰ “Sivrisinekler”, Yeni Mersin, 26 Temmuz 1929.

yılıının Eylül ayında Mersin’de sıtma ile mücadele dairesi memurlarınca Nusretiye, Mesudiye, Camii Şerif mahallelerinde sekiz yüz altı ev denetimden geçirilmiş ve yüz seksen üçünün tuvalet ve bulaşık çukurlarının sağlık koşullarına uygun olmadığı tespit edilmiştir.²¹

Mithat Toroğlu’nun şehrin yerel basınına yaptığı açıklamaya göre belediyenin en başarılı kurumu halka şifa ve hayat dağıtan dispanseridir. Bu durum dispanserin verdiği hizmetin dönemin sağlık bakanlığı tarafından takdir edilmesinden de anlaşılmaktadır.²² 1929’da Mersin Belediyesi Dispanserinde görevli iki doktor bulunmaktaydı.²³ 1935 yılı Mersin Belediyesinin 319 bin liralık bütçesinin 70 bin lirası bayındırlık işlerine kalan kısmının ise sağlık kadrosunun genişletilebilmesi için sağlık ve sosyal işlerinde kullanılacağı açıklanmıştır. Kentte bir çocuk sağlığı biriminin bulunmamasından dolayı “Süt Çocuğu Muayene ve Tedavi Evi”nin açılmasına karar verilmiş ve burada çalışacak uzman için tahsisat ayrılmıştır.²⁴ Ayrıca belediye laboratuvarının genişletilmesine karar verilmiş gıda maddelerinin tahlili için de bir kimyager için tahsisatı ayrılmıştır. Zührevi hastalıklar için hastanenin genişletilmesi amacıyla kaynak ayrılmıştır.²⁵ Kentte 1938 yılına gelindiğinde günde ortalama seksen hastanın muayenesinin yapıldığı bir dispanser ve bir de çocuk bakımevi bulunmaktaydı. İncelenilen dönemde, kentte daha yaygın görülen hastalık sıtmadır. Mersin’de sıtma ile mücadele doktorlarının görevli olduğu bir birimin 1929 yılından itibaren bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁶ Sıtmanın ardından verem de şikâyet edilen hastalıklar arasında yer almıştır: “... Mersin’de yakın zamanlara kadar bilinmeyen ve işitilmeyen düşmanla karşı karşıyayız. Verem...”.²⁷

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde 10 Mayıs 1926 tarih ve 831 sayılı “Sular Kanunu” ile halkın ihtiyacı olan sağlıklı suyun temin edilmesi işi belediyelere verilmişti.²⁸ 1929 yılından başlamak üzere Mersin’de içilen suyun kalitesinin şikâyet konusu olduğu görülmektedir.²⁹ Söz konusu sorunu çözmek ve temiz su ihtiyacını karşılayabilmek için bir sondaj makinesi alınmış ve Polonyalı bir uzmanın çalışmalara başladığı bilgisi kamuoyuna aktarılmıştır.³⁰ Ancak zaman zaman iklime bağlı olarak şehrin temiz içme suyuna olan ihtiyacının arttığı anlaşılmaktadır: “*Bu sene yağmur az yağdı. Sular evvel ki seneler gibi bol değil. Mersin şehri Kerbela’ya döndü. Susuzluk her tarafi yakıyor, bahçeler kuruyor, şehir halkı yıkanacak su bulamıyor...*”.³¹ 1935 yılında belediye başkanı tarafından şehrin içme suyu şebekesi için bir planlama yapıldığı açıklanmıştır: “*Şehrimize getirilecek olan içme suyunun ihalesi yarın Ankara’da yapılacaktır. Yapılan şartnameye göre ihale tarihinden bir buçuk yıl sonra dezenfekte edilmiş ve süzölmüş bir içme suyu teslim edilecektir*”.³² Ancak şehrin içme suyu tesisatının yapımına ilişkin kararın kabulü ancak 1939 yılındaki belediye encümeni toplantısında alınabilmiştir.³³ 5 Mayıs 1939’da ise içme suyu tesisatının ek inşaatı için 16 bin lira ek borçlanma yapıldığı açıklanmıştır.³⁴

Toplum sağlığı hizmetleri kapsamında belediye tarafından, dışarıda satılan yiyecek ve içeceklerin denetimi de yapılmaktadır.³⁵ Örneğin sütlere su karıştırılması, kebabçıların sağlık koşullarına uymamaları, kasapların temiz olmamaları gibi sebeplerden dolayı sık sık denetim yapılmaktadır. Önemli problemlerden biri de Mersin’in sıcak bir kent olması nedeniyle yaşanan buz ihtiyacı idi. Ürünlerin saklanması ve

²¹ Yeni Mersin, 10 Eylül 1929.

²² Yeni Mersin, 28 Temmuz 1929.

²³ Yeni Mersin, 1 Ağustos 1929.

²⁴ İncelenen gazetenin Kasım 1935 tarihli haberinde çocuk doktorunun Mersin’e gelmediği anlaşılmaktadır. “Dispanser kadromuzda bir çocuk mütehassısının tahsisatı da bütçeye konulduğu halde memleketimizde çocuk mütehassısının azlığı yüzünden şimdiye kadar doktor tayin edilmemişti. Sağlık Bakanlığı emrinde bulunan mütehassıslardan birisinin Mersin’e tayin edileceğini kesin olarak vadetti. Yakın bir zamanda dispansere bir çocuk mütehassısının gelmesini bekliyoruz”. Bkz. Yeni Mersin, 12 Kasım 1935.

²⁵ Yeni Mersin, 12 Mayıs 1935.

²⁶ Yeni Mersin, 1 Temmuz 1929.

²⁷ Yeni Mersin, 11 Haziran 1929.

²⁸ Resmî Gazete, 10 Mayıs 1926.

²⁹ “Su İşleri, Mersin’in En Birinci ve Mühim İhtiyaçlarından Biri de Sudur”, Yeni Mersin, 11 Haziran 1929.

³⁰ Yeni Mersin, 19 Kasım 1929.

³¹ Yeni Mersin, 4 Ağustos 1932.

³² Yeni Mersin, 8 Aralık 1935.

³³ Yeni Mersin, 15 Mart 1939.

³⁴ “Belediye Reisimiz Ankara’dan Döndüler”, Yeni Mersin, 5 Mayıs 1939.

³⁵ Yeni Mersin, 3 Haziran 1929

tüketilmesi esnasında buza duyulan ihtiyacın fazla olması nedeniyle bu durum, basın ve Mersinlilerin en çok şikâyet ettiği konular arasında yer almaktaydı.³⁶ Bu konularla ilgili düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Mithat Toroğlu, ikinci kez belediye başkanlığına seçildiğinde 1933 yılının şubat ayında yapılan encümen toplantısında beş yıllık çalışma programını açıklarken, şehirde fennî bir mezbahanın ve sıhhi bir banyonun yapılması kararında olduklarını belirtmiştir.³⁷

B. Kentin Altyapısını ve Ulaşımını Geliştirmeye Yönelik Çalışmalar

Söz konusu yıllarda kentte yol, kanalizasyon işleri, kaldırım, su birikintileri sorunu vardı.³⁸ Yol ve Kanalizasyon İşleri birimi bu konuda çalışma ve planlamalar yapmıştır. Danimarka kaynaklı Lenç/Lenz adlı şirket ile kanalizasyon inşası için Temmuz 1929 itibarıyla 250. 000 liralık bir projeye başlanmıştır.³⁹ Kentin imar planı çerçevesinde 1929 yılı itibarıyla kentin doğu bölümünün asfalt, yol ve kanalizasyon işleri yapılmış olmasına rağmen, şehrin geneli itibarıyla acilen bir imar planına gereksinim duyulduğu ve bu plan doğrultusunda çalışmaların sürdürülmesi gerektiği, Belediye Başkanı Mithat Toroğlu tarafından bizzat ifade edilmiştir.⁴⁰

“Belediye şehir dahilinde asfalt yol inşaatına başlamış şimdilik 32, 000 metro murabbaında bir kısım ikmal edilecektir. İnşaat Mersin iklimin sıcaklığı ve bu sebeple asfaltın metaneti bilhassa nazarı dikkate alınmıştır.”⁴¹

Tramvay veya otobüs gibi kent içi ulaşımı ve Mersin'in, Tarsus ve Adana ile çevredeki köylere ve plajlara bağlantılarını sağlayacak çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca 1935 yılı içinde Gözne ve Silifke yollarının düzenlenmesi, Hastane Caddesi'nin genişletilmesi çalışmaları vardı. Bu kapsamda 1937 yılına kadar 3953 m. asfalt, 1283 m. beton, 1118 m. parke, 5808 m. şose yol olmak üzere toplamda 12162 m. uzunluğunda yol şebekesinin yapıldığı anlaşılmaktadır.⁴² 1938 yılına gelindiğinde yol, su, elektrik gibi alt yapı hizmetlerinin neredeyse tamamlandığı açıklanmaktadır.⁴³ Belediye Parkı'nın aydınlatılması, yolların asfaltlanması ve yeni caddelerin açılması, Kurtuluş Caddesi ile istimlak bedelleri, yolların ve caddelerin ağaçlandırılması, İtfaiye Teşkilatı bünyesinde bulunan araçlar sorunu ve itfaiye teşkilatının güçlendirilmesi yapılmıştır. 1929'da modern bir mezarlık yaptırılması konusunda istekler de söz konusudur.⁴⁴

Toroğlu, 1933 yılında yapılan şehir meclisi toplantısında çalışma programını açıklarken, beş yıllık süreç içerisinde şehir planının yaptırılması gibi bir hedef belirlemiştir: *“Elde mevcut sekiz sene evvel yapılmış bir imar haritası varsa da şehrin inkişafı, sıhhi mühim ve mecburi ihtiyaçları nokta-i nazarından bu tanzim edilmemiş olduğu şimdiye kadar yapılan tatbikattan anlaşılır cihetle bu günkü şehircilik, teknolojisine uygun yeni ve iyi bir plan yaptırılacaktır.”⁴⁵* Mithat Toroğlu'nun 1935 yılında Ankara'da Belediyeler Kongresi toplantısına katılımından sonra kente dönüşü sırasında yaptığı şu açıklama, belediyenin karşı karşıya kaldığı sorunların anlaşılması ve icraatları açısından önemlidir: *“Ankara'ya*

³⁶ “Şehrimizde üç buz fabrikası var fakat buz bulunamıyor”, bkz. Yeni Mersin, 19 Ağustos 1929; “Buz Derdi”, Yeni Mersin, 29 Mayıs 1931; “Buz Derdi”, Yeni Mersin, 2 Haziran 1931; “Buzda İhtikar Yokmuş”, Yeni Mersin, 10 Haziran 1931; “Buz İş Ne Zaman Halledilecek”, Yeni Mersin, 20 Temmuz 1932; “Buz, bütün bayilere verilmeli ve izdihamın önü alınmalıdır”, Yeni Mersin, 1 Ağustos 1932; “Buzlar iyi dondurulmuyor”, Yeni Mersin, 12 Ağustos 1932; “Buz Meselesi”, Yeni Mersin, 28 Ağustos 1932; “55 kalıp buz mersinin ihtiyacını önleyemez Başka dertler yetmiyormuş gibi dört gündün beri bütün şiddeti ile başlayan sıcaklar ortaya birde buz derdi çıkardı. Her yıl muhtelif fabrikalar buz çıkarır ve yine de şehrin Buz ihtiyacını önleyemezdi. Buzcu dükkanlarının önü vesikalı ekme devrini hatırlatıyor. Arada bir fark var elinde vesikası olan her kes ekmeke alabilirdi. Şimdi buz alabilmek için nüfuzlu bir şahsiyet almak lazım. Buzcular fabrikadan aldıkları buzdu dükkanlarında saklıyor ve istedikleri adama diledikleri bahada oda hatır için gram gram satıyorlar. Mersin'de yazın Buz zaruri ihtiyaçların en başında gelir. Belediyemizin buna bir çare bulmasını bekliyoruz”. Yeni Mersin, 5 Mayıs 1935.

³⁷ Yeni Mersin, 7 Şubat 1933.

³⁸ Yeni Mersin, 13 Haziran 1929.

³⁹ Yeni Mersin, 28 Temmuz 1929.

⁴⁰ Yeni Mersin, 28 Temmuz 1929.

⁴¹ Yeni Mersin, 16 Mayıs 1929.

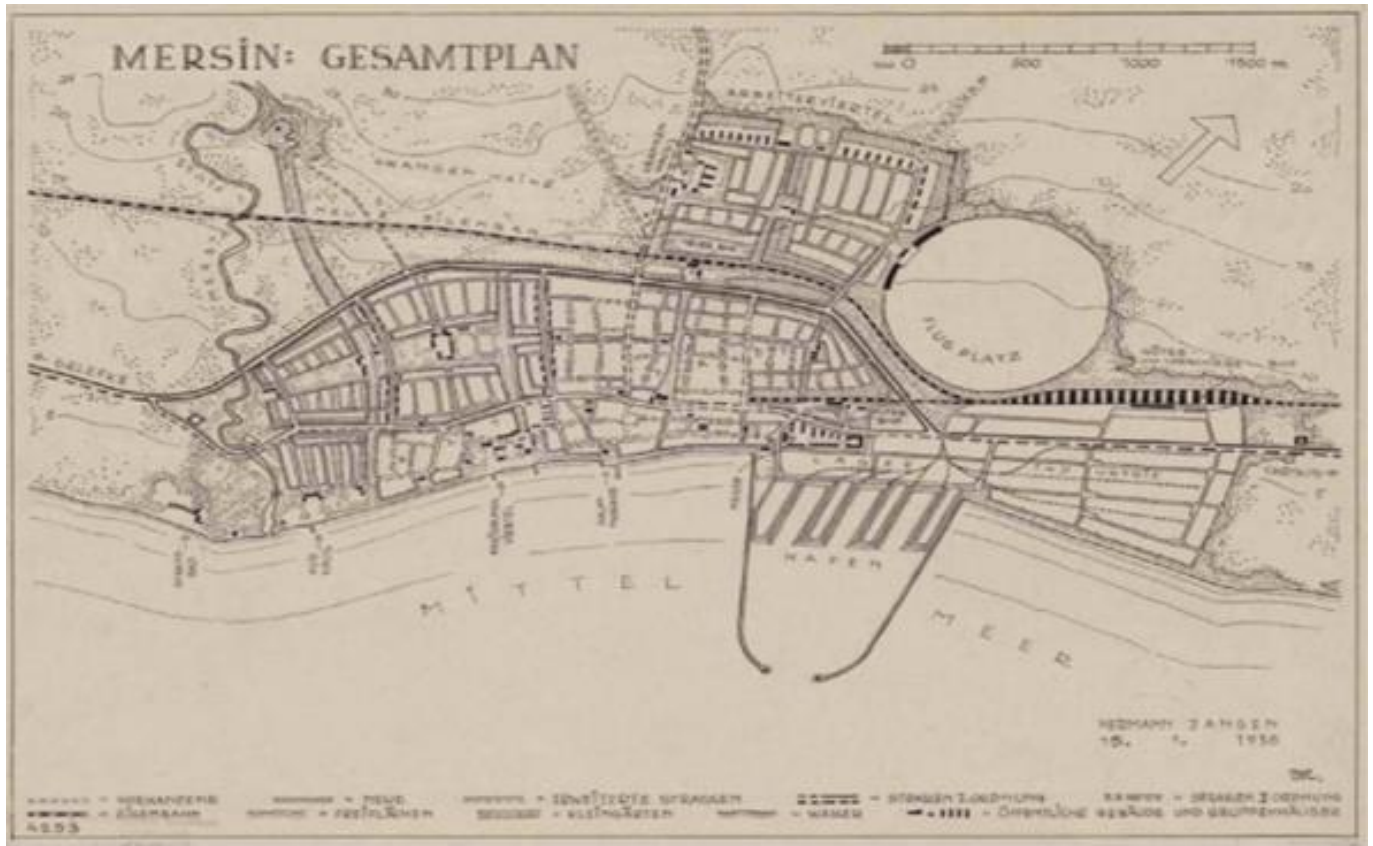
⁴² Haber, 24 Ağustos 1937.

⁴³ Kurun, 12 Eylül 1938.

⁴⁴ Yeni Mersin, 6 Teşrin-i Evvel 1929.

⁴⁵ Yeni Mersin, 7 Şubat 1933.

belediyeler kongresinde bulunmak üzere gitmiştim. Kongre bittikten sonra Uray'ın merkezle ilgili bazı işlerini halletmek gereken işleri müsbet bir neticeye bağlanmıştır. Su işimiz ihaleye çıkarıldı. Birinci kanunun dokuzunda ihalesi yapılacaktır. İhale günü Ankara'da bulunacağız. Yapılan şartnameye göre ihale tarihinden bir buçuk yıl sonra dezenfekte edilmiş ve süzölmüş bir içme suyu teslim edileceğinden şehir çok uzun sürmeyen bir zaman içinde özlediği suya kavuşacaktır. Şehir planının mukavelesi formalitenin tamamlanması yüzünden imza edilememiştir. İçişleri ve Bayındırlık bakanlıklarıyla olan görüşmelerimiz neticesinde bu işin de bitmek üzere olduğunu söyleyebilirim. Mukavenenin tasdik muamelesi için bakanlıklardan vaat alınmıştır. Şehir planını yapacak Yansen birkaç gün sonra ikinci bir etüt için Mersin'e gelecektir". Toroğlu'nun başkanlığı döneminde Mersin için belki de en önemli projelerden birisi, Mersin'in imar planının hazırlanmasıdır. Kentin imar planı, 1938 yılında Alman mimar ve şehir planlamacısı Hermann Jansen⁴⁶ tarafından hazırlanmıştır. Mersin'de incelemeler yapan Jansen'in hazırladığı imar planında, "Camillo Sitte" ve "Bahçekent" planlama yaklaşımlarının etkisi görülmektedir. Jansen'e göre Mersin'in karakterini belirleyecek iki önemli özellik bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi limandır. Böylece kent, bir "ticaret şehri" olarak gelişecek ve öne çıkacaktır. İkincisi ise kentin "plaj şehri" olmasını sağlayacak denizidir. Mersin ile ilgili planı hazırlarken Jansen'in bu iki özelliği göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Jansen'in hazırladığı planın 1938'de yürürlüğe girmesinin ardından, 1941'de yine kendisi tarafından özellikle "gelişme bölgeleri"nde bir dizi değişiklik yapılmıştır. Hazırlanan bu plan çerçevesinde Mersin kentinin liman merkezli büyümesini daha modern bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışıldığı gözlenecektir. (Ünlü: 2009: 33)

Figür 1: Hermann Jansen tarafından hazırlanan ve 1938'de yürürlüğe giren "Jansen Planı" (Ünlü: 2009: 33).

1933 yılında Mersin Belediyesi'nin yapmış olduğu beş yıllık program kapsamında kentin alt yapısıyla ilgili alınan kararların 1936 yılında aşama aşama uygulamaya geçirildiği anlaşılmaktadır. 1938

⁴⁶ Hermann Jansen (1869-1945) için bkz. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/jansen-plan/> (Yazan: İbrahim Bozkurt).

yılına gelindiğinde ise belediye tarafından yeni bir beş yıllık plan hazırlanmıştır. Ulus gazetesinde 11 Nisan 1938 tarihinde yayınlanan haberde; “Yeni belediye bütçemiz 300 bin lira olarak tesbit edilmiş ve meclise verilmiştir. Meclis, beş senelik imar ve iş programlarını tetkik ederek alâkalı encümenlere vermiştir. Beş senelik plâna göre bu sene içinde şu işler yapılacaktır: 6 bin metre kara yol inşaaası. Gelecek sene şu işler yapılacaktır: 7 bin metre kara yol inşaaası. 1940 da merkez caddesinin yapılması, 8 bin metre kara yol inşaaası işleri vardır. 1941 de sahildeki yeşil yola rıhtım yapılacak, kanalizasyon boruları denize kadar uzatılacaktır. 1942’de 15 bin metre kara yol yapılacak, tam konforlu bir şehir oteli inşa edilecektir”.

Belirlenen planlar dâhilinde kentin imar faaliyetine yoğun bir şekilde devam edildiği anlaşılmaktadır. Kentin alt yapısına yönelik bu çalışmalar kısa bir süre içerisinde Mersin’i modern bir kent görünümünü kavuşturacaktı. Toroğlu’nun başkanlığındaki belediyenin kenti modernleştirmek adına yapmış olduğu bu çalışmalar pek çok kesimden de övgü dolu destekler almasına sebep olmuştur ve bununla ilgili basında çıkan haberlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷

C. Sosyo-Kültürel Alanda Yapılan Çalışmalar

Toroğlu döneminde, kültürel alanda yapılan çalışmaların ilki Mersin Belediyesi’ne ait “Şehir Bاندosu”nun hizmet vermeye başlamasıdır. Ayrıca 1932 yılında buna ek olarak “Tiyatro Okulu” da açılmıştır.

“Mersin Belediye Şehir Bاندosu üç sene evveline kadar şehrimizde bir bando ve muzika teşkilatı yoktu. Ve bu yokluk elle tutulur derecesine göze çarpıyordu. Her zaman şehir işlerini düşünen Belediye hey’etimiz bu ihtiyacın izalesi için bir bando mektebi tesis etti. Bando mektebi üç seneden beri Belediyenin ufak bir yardımı ve kendi mesaisiyle tekamül etmekte ve çok mutavaziane çalışmaktadır. Bugün bando mektebinin iki bin liraya yakın demir baş eşyası olmakla beraber imkan nisbetinde her talebeye de ufak miktarda nakti yardım yapılmaktadır. Bando şehrin bütün sevinçli günlerinde halkımızı eğlendirmiş ve şerefli günlerimizi tes’it etmede ön ayak olmuştur. Bando mektebinin gösterdiği muvaffakiyetin verdiği cesaretle buna bir de tiyatro mektebi ilave edilmiştir. Kadro ve teşkilatını henüz ikmal eden mektep müdüriyeti bundan böyle her Perşembe akşamı bando parkındaki yerinde temsillerini vermeğe başlayacağı haber alınmıştır. Mektebin çalışkan talebesini ve kıymetli müdürü Celal Beyi hayrihah yardımcısı muhterem Belediye reisimiz Mitat Beyi bu vesile ile tebriki vazife bilir ve muvaffakiyetlerinin temadisini temenni eyleriz.”⁴⁸

Şehir Meclisi, 1933 yılı beş yıllık çalışma programında; Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün heykelinin yapılması ve çocuklara eğlence ve oyun yeri olmak üzere çocuk bahçesinin yapılmasına da yer verilmiştir.⁴⁹ Mersin Halkevi gibi kültürel etkinliklerin yapılabileceği yerler hem belediye hem de devlet tarafından açılmıştır. 1935 yılında belediye, yeni bir sinema binası inşa etmeye karar vermiştir. “Bugün sinema binası yıkılmış ve yeni sinemamızın inşasına başlanmıştır. Gelecek sezonda Mersinliler asri bir binada rahat rahat filmleri takip edeceklerdir.”⁵⁰

1938 yılında Mithat Toroğlu’nun başkanı olduğu Mersin İdman Yurdu’nun Denizcilik Kulübü büyük bir törenle açılmıştır: “Denizcilik Kolu başkanlığına belediye temizlik işleri müdürü B. Edip ve reis vekilliğine halk işleri memuru B. Celal Abaç getirilmişlerdir. Kolun on bir kotrası vardır. Bu filo ile

⁴⁷ “Mersin, büyük bir Mersin, ünran sahasında büyük bir hızla ilerlemektedir. Şehrin çehresi her gün biraz daha değişiyor, biraz daha garbe doğru gidiyor, yıkık ve yanıklar üzerinde modern inşaat yükseliyor ve şu haliyle istikbale namzet görünüyor.” Kurun, 5 Eylül 1938, Ayrıca bkz. ; “Dokuz sene içinde bu kadar çok ve plânlı iş gören Mersin belediyesini ve bu belediyenin cidden kıymetli ve muvaffak reisi bay Mitat Toroğlunu tebrik eylemeği vicdanî bir borç sayarız.” Akşam, 15 Ağustos 1938. Ayrıca bkz. ;“Toros dağlarıyla Akdeniz arasında ve İçel adıyla anılan vilâyetin merkezi olan Mersin, güney Anadolu’nun incisi vasfına bihakkin lâyük ve her yıl biraz daha güzelleşen, biraz daha terakki ve inkişaf eyliyen modern bir şehrimizdir.” Ulus, 7 Ağustos 1938.

⁴⁸ Yeni Mersin, 15 Ağustos 1932.

⁴⁹ Yeni Mersin, 7 Şubat 1933.

⁵⁰ Yeni Mersin, 12 Haziran 1935.

önümüzdeki ay içinde Seyhan gezisine çıkılacak ve Karataş'tan sonra nehirden geçilerek Adana'ya varılacaktır".⁵¹

Ulus gazetesi, Mithat Toroğlu'nu "Mersin, çalışkan bir belediye reisinin elinde çok güzelleşti" başlıklı haberiyle sayfalarına yansıtmıştır: "*Mersin Belediye Meclisi ve bu meclise dokuz seneden beri riyaset eden Bay Mitat Toroğlu, mesailerinden devamlı daima iyi ve muvaffakiyetli neticeler almış ve bize şehircilik sahasında en güzel örneği vermiştir*"⁵²

Mithat Toroğlu'nun 13 yıllık Mersin Belediye Başkanlığı dönemi, Kasım 1942'de Belediye Meclisi'nde yapılan seçimle sona erdi. Yapılan seçimlere göre B. Hakkı Deniz, Mersin'in yeni belediye başkanı seçilerek 3 Kasım 1942'de görevine başlamıştır.⁵³ Yeni Mersin gazetesine göre bu görev değişimi ve yeni belediye kadrosu şöyle görünmektedir: "*Belediye Riyasetine B. Hakkı Deniz Seçildi...Yeni belediye meclisi dün saat on beşte belediye salonunda ilk toplantısını yapmıştır. En yaşlı aza avukat B. Hilal Kemal riyaset mevkiine getirilmiş ve ebedi şef Atatürk'ün hürmeten iki dakika ayakta durulmuştur. B. Hilal Kemal, kısa bir hitabede bulunduktan sonra rûzname mucibince ilk olarak Belediye reisi seçimi yapılmış ve riyasete B. Hakkı Deniz intihap edilmiştir. Bunu müteakip Divanı riyaset seçimine geçilmiş birinci reis vekilliğine B. Rıza Bozkurt, ikinci reis vekilliğine Niyazi Denger, Kâtipliklere Hasan Akel, Bahri Ok, Hilmi Özer ayrılmışlardır. Bilahare Daimi encümen intihabına geçilmiş ve reyler tasnif edilerek doktor Abdullah Ersoy, Yusuf Kılınç Fahri Uygurmen azalıklara seçilmişlerdir. Bütçe, Hesap encümenine Niyazi Denger, Hamit Bayhun Enver Germen, Fikri Mutlu, Yunus Yönel, Türülü işler encümenine Bayan Ruhiye Toluner, Şefik Kabaş, Mustafa Alanya, Ahmet Güvenç, Hilal Kemal intihap olunmuşlardır. Seçimlerden sonra riyaset tarafından okunacak senelik mesai raporunun evvelce türülü işler encümenine verilerek tetkik edilmesi ve ondan sonra okunarak azaların tasvibine arzı teklif ve bu teklif kabul olunmuştur. Kat'i hesap cetveli ile İtfaiye mürettebatı tahsisatının sarf şeklinin değiştirilmesi hakkındaki evrak ile su işletme idaresi saat okuma memurluğu ile tahsildarlığının birleştirilmesi hakkındaki teklif evrakı türülü işler encümenine havalesi karar verilmiş bundan sonra azadan B. Fikri Mutlu önümüzdeki yıl çalışması hakkında hazırladığı düşüncelerini okumuştur. Ruznamede başka müzakere edilecek birşey olmadığından pazartesi günü saat 15 de toplanılmak üzere toplantıya son verilmiştir.*"⁵⁴

Sonuç

Kentleşme, modern toplumun en belirgin özelliklerinden biridir. Kentleşme süreci içinde bireylerin ihtiyaç duyduğu çoğu hizmetler ya doğrudan özel yerel birimlerde ya da merkezi hükûmetin yerel uzantıları tarafından karşılanmaktadır. Bu hizmetlerin çeşitliliği ve niteliği, vatandaşla yerel yönetim birimlerinin sürekli bir ilişki ve etkileşim içinde olmalarını zorunlu kılmaktadır. Yerel yönetimler, halkın ortak gereksinmelerini karşılamak amacıyla oluşturulan ve halkın kendisinin seçtiği organlarca yönetilen bir sistemdir. Bir yerel yönetim kuruluşu olarak belediyeler, daha ön planda ve kamuoyunun dikkatini üzerinde toplayanıdır. Türkiye'nin modernleşmesi süreciyle birlikte nüfusun çoğunluğu artık kentlerde yaşamaya, toplanmaya başlamıştır. Demokrasi kültürünün de gelişimiyle kentlerde belediyeler halkın kendi kendisini yönetmesine olanak tanıyan kuruluşlar olarak dikkati çekmektedirler. Ülkemiz tarihinde modern

⁵¹ Kurun, 30 Haziran 1938.

⁵² "Başarılan İşler: Mersin Belediyesi, kanalizasyon, su ve elektrik gibi yer altı tesislerine ve yol inşaatına dokuz yılda bir buçuk milyondan fazla para harcamıştır. Mamefih bu gayretli müessesenin çalışmaları yalnız toprağın altına inhisar etmiş değildir. Toprağın üstünde de planlı ve modern eserler vücuda getirilmiş, belediye bakımından lüzumlu iş ve hizmetler zamanında görülmüştür... Belli başlıları...Şehrin imar planı ve haritası yaptırılmış, modern ve mükemmel tesisatı muhtevası yeni bir mezarlık, gene bilcümle lüzumlu tesisleri cami bir plaj, gündün yetmiş, seksen hastaya bakan bir dispanser, bir çocuk bakımevi, günde 300 yoksula sıcak yemen veren bir aşevi, kışlık ve yazlık aile parkları, iki fidanlı tesis edilmiş, et ve sebze hali, bir beton iskele, bir ihracat hangarı, bir umumî helâ inşa olunmuş, belediye binası esaslı surette tamir ve modern bir şekle ifrağ edilmiş, son dokuz yılda beton, asfalt, parke ve makadam şose olmak üzere 13 bin metre uzunluğunda yol yapılmış, itfaiye teşkilatı kuvvetlendirilmiş, bütün hayır müesseselerine yardım edilmiş ve erkeği askere giden muhtaç ailelere o mahalledeki zenginlerin yardımı temin olunmuştur. Atatürk Parkına ait inşaat devam etmektedir. Belediye bu parkın içine ulu önderin heykelini dikmek için ellibin lira tahsisat koymuştur". Ulus, 7 Ağustos 1938.

⁵³ Hakkı Deniz'in, İçel (Mersin) Belediye Başkanlığının onayı bkz. BCA, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı 30-11-1-0, Fon No: 157-35-17, Tarih: 27.11.1942.

⁵⁴ Yeni Mersin, 3 Kasım 1942.

belediyelerin kuruluşu ve şehir hizmetlerinin yerine getirilmeye çalışılması, Tanzimat Dönemi'yle başlar. Tanzimat'tan önce yerel yönetim hizmetleri, loncalar başta olmak üzere vakıflar ve kadılar tarafından yerine getirilmekteydi. Tanzimat Dönemi'nde batılılaşma yönünde gerçekleştirilen reformlar sayesinde, modern belediyelerin doğuşu için gerekli ortam hazırlanmıştır. Osmanlı yöneticilerini ve aydınlarını, Batı'daki şehirlerde gördükleri idari yapı ve özellikle belediyeleri, Osmanlı kentlerine uyarlamak için girişimlerde bulunmaya itmiştir. Bu konuda Osmanlı Devleti yaptığı yasal düzenlemelerle belediye teşkilatının ülkede gelişimini sağlamıştır. Mersin'de de yapılan bu düzenlemelerle birlikte 1891 yılından itibaren belediyenin büyüdüğünü ve modern anlamda belediyeçilik yapmak için kadrosunu oluşturmuş olduğunu görüyoruz.

Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde yeni devletin temelleri atılırken, aynı zamanda sermaye yetersizliği, uzun savaş yılları ve hastalıklar nedeniyle nüfusta ve dolayısıyla işgücünde azalma, muhafazakâr güçlerin muhalefeti, yasal düzenlemelerin yetersizliği gibi pek çok zorluklar da bulunmaktaydı. Bu dönemde belediyelerin mevzuat ve düzenlemeleri de henüz yetersizdi. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'de modern belediyeçilik anlayışı ancak 1930'lu yıllarda gelişmeye başlamıştır. Modern belediyeçiliğin önündeki sorunları çözmek için 1930 tarihli ve 1580 sayılı "Belediyeler Yasası" çıkarıldı ve günümüze kadar yapılan değişikliklerle yürürlükte kaldı. 1580 sayılı Belediye Kanunu, henüz çok genç olan, Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış, Cumhuriyet'i ilan etmiş olan Türkiye'de, belediyeler için yol gösterici bir düzenleme olmuştur.

Tek Parti döneminin belediyeçilik anlayışına dair uygulamalarını ve ilgili yasal düzenlemelerin yansımalarını Mersin özelinde inceleyen bu çalışmada odak, Mithat Toroğlu'nun 1929-1942 yılları arasındaki belediye başkanlığı ve kentteki belediye faaliyetleri olmuştur. Toroğlu, 13 yıllık belediye başkanlığının yanı sıra aynı zamanda 1944-1946 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanlığı, Mersin İdman Yurdu Başkanlığı, Mersin Liman Şirketi Üyeliği, Beden Terbiyesi Mıntıka Başkanlığı, Mersin Elektrik Şirketi Üyeliği, 1942-1945 yıllarında seçildiği Belediye Meclis Üyeliği, 1946-1950 yıllarında CHP Merkez Kurulu Üyeliği, 1950 yılından itibaren Mersin Çocuk Esirgeme Kurumu Üyeliği gibi çeşitli görevlerde de bulunmuştur.

Mithat Toroğlu'nun belediye başkanlığı döneminde, Cumhuriyetin yerel yönetim politikalarıyla da eşgüdümlü bir biçimde toplum sağlığı dikkate alınarak, dispanseri ve kadrolu doktorları ile sağlık hizmetleri sunulmuştur. Kentin öncelikli sorunlardan olan sıtma, bataklıkların kurutulması, kanalizasyon şebekesinin döşenmesi gibi altyapı konusunda çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca yol, su, elektrik, kaldırım, kent içi ulaşım ve benzeri temel alt yapı hizmetlerindeki eksiklikleri giderebilmek için adımlar atılmıştır. Mersin'i çağdaş bir kent görünümüne ulaştırmak için kent içi caddeler, yollar, toplu ulaşım hizmetleri, sosyal yardım kurumları, park, bahçe ve yolların ağaçlandırılması gibi çalışmalar dönemin olanakları çerçevesinde başarıyla yürütülmüştür. Türkiye'nin de etkilerini hissettiği 1929'daki dünya ekonomik buhranı sonrası dar bir bütçeyle hareket eden belediye, bir yandan zorunlu hizmetleri yerine getirmeye çalışırken, diğer yandan kente modern bir görünüm kazandırabilmek için uğraş vermiştir. 1938 yılına gelindiğinde kentin alt yapısını geliştirmeye yönelik önemli adımların atılmasına rağmen kentin temiz su, aydınlatma, kanalizasyon gibi altyapı sorunlarına yönelik şikâyetlerin sonraki yıllarda da devam ettiği incelenen yerel gazetelere yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. Hızla büyüyen Mersin'in öncelikli gereksinimlerinden biri de kentin imar planının yapılmasıydı. Toroğlu'nun başkanlığı döneminde, 1938 yılında Hermann Jansen tarafından hazırlanan kent imar planını uygulayarak, Mersin kentinin liman merkezli modern bir şehir olarak büyümesi hedeflenmiştir. Yerel ve ulusal basında yapılan incelemeler, Toroğlu'nun belediye başkanlığındaki çalışmaların kenti modernleştirmek üzere atılan adımların ve uygulamaların pek çok kesimden övgü ile desteklendiği de görülmüştür.

Mithat Toroğlu'nun 13 yıllık Mersin Belediye Başkanlığı dönemi, Kasım 1942'de Belediye Meclisi'nde yapılan seçimle sona ermiştir. Yapılan seçimlere göre B. Hakkı Deniz, Mersin'in yeni belediye başkanı seçilerek 3 Kasım 1942'de görevine başlamıştır. Ahmet Mithat Toroğlu ise, 13 yıllık belediye başkanlığı döneminde yerine getirmiş olduğu belediyeçilik anlayışıyla ve Millî Mücadele döneminde yerel ve ulusal kurtuluş mücadelelerine sağladığı katkılardan dolayı Mersin'in belleğinde başarılı ve iz bırakan bir kişi olarak yer edinmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında İB (%50 ve İHA (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA. Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 30-11-1-0/ 59-34-3. (09.11.1930).
BCA. Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 30-10-0-0/ 82-538-1 (27.10.1934).
BCA. Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 30-11-1-0/ 91-40-10. (13.11.1934).
BCA. Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 30-11-1-0/ 128-2-3. (12.01.1939).
BCA. Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı 30-11-1-0, Fon No: 157-35-17. (27.11.1942).
BCA. Cumhuriyet Halk Partisi, 490-1-0-0/ 1500-113-1, (25.08.1943).
BCA. Cumhuriyet Halk Partisi, 490-1-0-0/ 454-1868-4, (14.07.1948).

Atilla Toroğlu Özel Arşivi

Ahmet Mithat Toroğlu, İstiklal Madalyası, No: 4506.

Resmî Yayınlar

- 1308 Tarihli Adana Vilayet Salnamesi (AVS).
1286 Tarihli Halep Vilayet Salnamesi (HVS).
Düstur, 3. Tertip, Cilt : 1, 2. b., Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1953
Resmi Gazete.
TBMM Zabıt Ceridesi, C: 17, Devre: 3, İçtima: 3, s. 22, (20.3.1930)
TBMM Zabıt Ceridesi, C: 17, Devre: 3, İçtima: 3, s. 98, (29.3.1930).

Gazeteler ve Süreli Yayınlar

- Akşam
Haber
Kurun
Ulus
Yeni Adana
Yeni Mersin
Belediyeler Dergisi (1938). Yıl: IV, Sayı: 38, Ankara, Belediyeler Bankası Yayınları.
Mahalli İdareler Dergisi, (1973). 50 Yılda Mahalli İdareler. Özel Sayı, Yıl: 1, Ankara, İçişleri Bakanlığı Yayınları.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Adala, A. (1990). Türk Belediyeciliğinde Kronolojik Yaklaşım (1930-1990). *Ankara Büyükşehir Belediyesi Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Sempozyum Bildiri ve Tartışmaları İçinde* (ss. 119-143), Ankara, Metropol İmar A. Ş. Iula-Emme Yayınları.
Atasoy, V. (1992). *Türkiye’de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*. İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
Bademci, N. (2017). Türk Kamu Yönetiminde Belediyecilik Tarihine Sosyolojik Bir Bakış. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Bingöl Üniversitesi, Bingöl.
Bostanoğlu, Ö. (1990). Türk Belediyeciliğinde Güncel Tarihsellik. *Amme İdaresi Dergisi*, 23(2), 75-93.

- Bozkurt, İ. Jansen Planı. Hermann Jansen (1869-1945) ve Ankara'da "Jansen Planı", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu – Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, [Jansen Planı \(ataturkansiklopedisi.gov.tr\)](http://jansenplanı.ataturkansiklopedisi.gov.tr) (Erişim Tarihi: 22.05.2023)
- Çelik, B. (1995). Türk Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 1(4), 588-597.
- Çiftçi, A. (2009). *Milli Mücadele ve Havalisinde İz Bırakanlar* (2. Bs.). Mersin, Bizim Grup Basımevi.
- Dayıoğlu, K. (1998). *Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediye Başkanları*. Ankara, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Doru, S. (2015). 19. Y.y'dan Cumhuriyet'e Türk Yerel Yönetim Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 15(30), 65-85.
- Ergin, O. N. (1922). *Mecelle-i Umur-i Belediye* (C. I). İstanbul, Arşak Garoyan Matbaası.
- Eryılmaz, B. (2007). *Kamu Yönetimi*. İstanbul, Erkam Matbaası.
- Eryılmaz, B. (1996). Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremaneti. *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler* (C. I). (ss. 331-353). Ankara.
- Göymen, K. (1985). Türkiye'de Yerel Yönetim. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 10). (ss. 2838-2844). Ankara.
- Karabulak, S. (2013). Türk Kamu Yönetiminde Belediyecilik Tarihi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Keleş, R. (1991). Demokratik Gelişimimizde Yerel Yönetimler. *Bahri Savcıya Armağan, Mülkiyeliler Birliği Vakfı* içinde (ss. 290-299). Ankara.
- Nadaroğlu, H. (2001). *Mahalli İdareler*. İstanbul, Beta Basım, Yayım, Dağıtım A. Ş.
- Oğuzcan, L. (1965). Midhat Toroğlu-Özkuş Efe Kuvayı Milliye Tarsus Grubu Bozkurt Müfrezesi Kumandanı. *Kuvayı Milliye Dergisi*, 54(5), 9.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. İstanbul, Hil Yayınevi.
- Serçe, E. (1998). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*. İzmir, Dokuz Eylül Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2010). *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu: Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul, İş Bankası Yayınları.
- Şerif, A. (1977). *Anadolu'da Tanin*. İstanbul, Kavram Yayınları.
- Şinik, B., Uçar, A. Y. & Dik, E. (2016). 1924 ve 1926 Tarihli Belediye Kanunu Layihaları: Cumhuriyet Belediyecilik Anlayışının Kurucu Adımları. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 25 (2), 1-27.
- Tekeli, İ. & Ortaylı, İ. (1978). Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi. Ergun Türkcan (Ed.), *Belediyecilik Araştırma Projesi, Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi: 1*. Ankara, Ayyıldız Matbaası.
- Toroğlu, A. (2011). Kent Belleği: Yerel Sesler. 4. *Tarih İçinde Mersin Kolokyumu: Akdeniz Kentleri, Gelecek İçin Geçmişin Birikimi*. Mersin, Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Türk Belediyecilik Derneği. (1992). *Belediyelerimize Rehber*. Ankara, Türk Belediyecilik Derneği ve Konrad Adenauer Vakfı Ortak Eğitim Projesi Yayınları.
- Ünlü, T. (2009). Mekânsal Planlamanın Kentin Biçimlenmesine Etkisi: Mersin Örneği. *Planlama Dergisi*, 3(4), 27-42.
- Yayla, Y. (1983). *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri Tevsi-i Mezuniyet Tefrik-i Vezaiif*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yazıcıoğlu, R. (1995). *Bu Sistem Değişmeli: Alternatif Bir Yaklaşım*. Erzurum, Biray Yayıncılık.

Ekler

Ek 1: 1930 Yılı Seçimlerinde Mithat Toroğlu'nun Belediye Başkanlığının Görev Onayı⁵⁵

MERSİN BELEDİYESİ BELEDİYE BAŞKANLIĞI ARŞİVİ *5862*

☺
DAHİLİYE VEKÂLETİ
U. M.
Ş: _____
Sayı _____

2 /II/1930

1 - Belediye Reisliğine Mithat Beyin İntihabı hakkında Mersin Belediyesi meclisince İttihaz olunon karar belediye kanununun (89) uncu maddesine tevfilin tasvip olunmuştur .

2 - Bu kararname Ahkâmının icrasına Dahiliye vekili ne murdur .

9 XI, 1930

Reisi Cümhur
Gazi M. H. H. H.

Beş vekil _____ Dahiliye vekili
S. W. W.

030	11	1	59134/31
-----	----	---	----------

⁵⁵ BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0/59-34-3, Tarih: 09.11.1930

Ek 2: Mithat Toroğlu ve Belediye Personeli (Şarman Toroğlu Arşivinden).

Ek 3: Mithat Toroğlu ve Şehir Bandosu (Atilla Toroğlu Arşivinden).

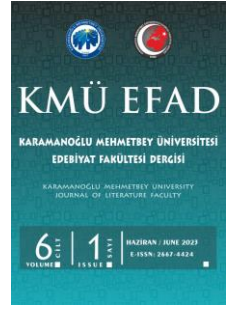

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 24 Haziran 2023

Gönderim Tarihi: 14 Şubat 2023
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atf Künyesi: Ünal, A. (2023). Kırgızistan’da Yoksulluk ve Yoksulluk Çalışmaları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 81-108.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1251076>

KIRGIZİSTAN’DA YOKSULLUK VE YOKSULLUK ÇALIŞMALARI

Ali ÜNAL*

Öz

1980’lerde sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte ön plana çıkmaya başlayan yoksulluk olgusu ulusal hükümetler, çeşitli uluslararası kuruluşlar (Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler vb.) ve bazı sivil toplum kuruluşları tarafından daha detaylı bir şekilde araştırılmaya başlanmıştır. Özellikle Dünya Bankası, yaptığı yoksulluk çalışmaları ve yoksulluğa getirdiği tanımlarla belirleyici bir konuma sahip olmuştur. Dünya Bankası gibi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da 1990’dan itibaren yaptığı çalışmalar ve yayınladığı raporlarla yoksulluk konusuyla yakından ilgilenmiş ve yoksullukla mücadelede bazı ulusal hükümetlerle işbirliği yaparak yoksulluğun azaltılması için ciddi çabalar sarf etmiştir. 1990’lı yıllarda akademik literatürde daha fazla yer bulmaya başlayan yoksulluk çalışmaları Kırgızistan’da Sovyetler Birliği döneminde mevcut olsa da sistematik olarak bağımsızlık sonrası 1996’lı yıllardan başlayarak yürütülmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği sonrası ülkede meydana gelen sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel değişimlerin bir yansıması olarak Kırgızistan, bağımsızlıktan bu yana yoksulluk olgusunu iyiden iyeye hisseden ülkeler arasında yer almaktadır. Kırgızistan’da yoksulluk analizi yöntemleri genel olarak parasal göstergeler (hanelerin parasal gelirleri ve gideri, asgari geçim, halkın yoksulluk düzeyi vs.), parasal olmayan göstergeler (sağlık ve beslenme, çocuk yoksulluğu ve beslenmesi, eğitim yoksulluğu vs.) dahilinde Kırgız Cumhuriyeti ulusal çok boyutlu yoksulluk endeksi kapsamında (parasal yoksulluk, eğitim, gıda güvenliği, yaşam koşulları, sağlık) değerlendirilmektedir. 2004 yılından bu yana yoksulluğun ölçümünün resmî yöntemi olarak hanelerin tüketim harcamaları esas alınmaktadır. 2021 verilerine göre ülkede kişi başına aylık ortalama gelir 6 647,8 somdur (79,1\$). Dünya Bankasının 2018 yılındaki uluslararası yoksulluk sınırını günlük 3,2\$ olarak hesaplanmıştır. Bu sınıflandırma hâliyle Kırgızistan’ın uluslararası yoksulluk sınırı altında yaşadığını göstermektedir. 2021 yılı verilerine göre ülkede 2 244 310 kişi yoksul, 407 118 kişi aşırı yoksul (6,0) kategorisindedir. Ülke geneli yoksulluk oranı %33,3 seviyesindedir. Göçmen işçilerin döviz transferleri hariç tutulduğunda, ülkedeki yoksulluk seviyesinin ortalama %33,3’ten %42,8’e çıkacağı belirtilmektedir. Günlük kilo kalori değeri 2240,2’dir. Bölgeler arası yoksulluk farkı fazla olmakla birlikte ülkenin başkenti Bişkek’te bu oran 35,8’lere kadar yükselmektedir. Son zamanlarda kent yoksulluğu yanı sıra çocuk yoksulluğu da belirgin olarak kendini göstermektedir. Bahsi geçen makalede, yoksulluk kavramı çerçevesinde yapılan çalışma ve araştırmaların genel seyri çizilerek bağımsızlıktan bu yana Kırgızistan’ın geçirmiş olduğu otuz yıllık toplumsal süreçler yoksulluk çalışmaları kapsamında ele alınırken Kırgızistan’daki yoksulluk hâlleri (yoksulluk düzeyi, cinsiyet ve çocuk yoksulluğu, kırsal ve köy yoksulluğu, kilo kalori ve ürün tüketimi vs.) istatistiksel verilerin ışığında değerlendirilmektedir. Sonuç olarak bağımsızlık sonrası Kırgızistan’ın içinde bulunduğu yoksulluk sarmalının temelinde yaşadığı toplumsal olaylar, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik buhranların etkisinden bahsedilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Yoksulluk çalışmaları, Yoksulluk sınırı, Yoksulluk düzeyi, Yoksulluk çeşitleri.

* Arş. Gör. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Bişkek/Kırgızistan.
E-posta: a.unal@manas.edu.kg, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0801-8446>.

Poverty and Poverty Studies in Kyrgyz Republic

Abstract

The concept of poverty has come to the forefront, with the social, cultural, and economic changes that started in the 1980s. Poverty has begun to be studied in more detail by national governments, various international organizations (World Bank, United Nations, etc.), and some non-governmental organizations. In particular, it has a strong position in poverty with the poverty studies carried out by the World Bank and the definitions it has brought to poverty. Like the World Bank, the United Nations Development Program (UNDP) has been closely interested in the problem of poverty with its studies and reports since 1990. It has made serious efforts to reduce poverty through cooperation with some national governments in the fight against poverty. Although poverty studies, which started to find more place in the academic literature in the 1990s, were available in Kyrgyzstan during the Soviet period, they began to be carried out systematically in 1996, after gaining independence. As a reflection of the social, political, economic, and cultural changes that took place in the country with the collapse of the Soviet Union, Kyrgyzstan is among the countries that have felt the poverty phenomenon quite severely, since becoming independent. Poverty analysis methods in Kyrgyzstan generally include monetary indicators (Monetary income and expenditures of households, subsistence minimum, poverty level of the population, etc.), and non-monetary indicators (health and nutrition, child poverty and nutrition, education poverty, etc.), multidimensional poverty index (monetary poverty, education, food security, living conditions, health). Since 2004, household expenditures (personal consumption level) have been used as the official method of measuring poverty. According to 2021 data, the average monthly income per capita in the country is 6 647.8 soms (\$79.1). The World Bank's adjustment of the international poverty line (minimum consumption level) in 2018 was calculated as \$3.2 per day. With this classification, it is seen that Kyrgyzstan lives under the international poverty line. According to the data for 2021, 2 244 310 individuals in the country are poor, and 407 118 individuals are extremely poor (6.0). The nationwide poverty rate is 33.3. Excluding the money transfers of migrant workers, it is stated that the poverty level in the country will increase from 33.3% to 42.8% on average. The daily calorie value is 2240.2. Although the poverty gap between the regions is high, this rate rises to 35.8 in Bishkek, the capital of the country. In addition to urban poverty, child poverty has also increased recently. The article discusses the general course of the studies and researches carried out within the framework of the concept of poverty and the 30-year social processes that Kyrgyzstan has gone through since independence within the framework of poverty studies, while the poverty levels in Kyrgyzstan (poverty level, gender and child poverty, rural and village poverty, calorie and product consumption) are evaluated in the light of statistical data. As a result, it can be mentioned that the social events, political instability and economic depressions that Kyrgyzstan experienced on the basis of the poverty spiral after independence.

Keywords: Kyrgyzstan, Poverty studies, Poverty line, Poverty level, Types of poverty.

Giriş

Yoksullukla ilgili tarihsel ve kavramsal olarak bazı tanım ve süreçlerin önemine bahsetmek mümkündür. Tarihsel olarak yoksulluk, 16. yüzyıl Avrupa'sında kapitalizmin gelişmesiyle ilintili olarak sosyal bir sorun olarak seyir izlemiştir. Düşünür ve kuramcılarca, yoksulluk sorununa ilişkin görüş ve fikirlerinin sanayileşme yapılı kapitalizmin yaygınlaşmaya yüz tuttuğu 18. ve 19. yüzyıllarda giderek arttığı anlaşılmaktadır (Şenses, 2017: 32-33). Özellikle 1980'li yıllara ulaşıncaya dek refah devletinin yoksul ve yoksulluğa ilişkin çeşitli düzenlemeyi yaptığı bilinmektedir (Buğra, 2016: 66; Taşgın, 2017: 146-150). 1980'lerde başlayan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte öncelenmeye başlayan yoksulluk, ulusal ve uluslararası kurumlarca, bazı sivil toplum kuruluşları tarafından daha detaylı bir şekilde araştırılmaya başlanmıştır. 1990'lardan itibaren Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yapılan çalışmalar ve hazırlanan raporlar bunun bir göstergesidir.

Yoksullukla ilgili genel kanıya bakıldığında günümüzde yalnızca dünyanın az gelişmiş yerleşimlerde yaşanan bir sorun değil, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin de önemli bir sorunu hâline dönüşmüştür. Bu yönüyle yoksulluğun küresel bir sorun olarak, evrensel boyutundan söz edilebilir. Ayrıca yoksulluğun Dünya Bankası tarafından hazırlanan Dünya Kalkınma Raporunda ana konu olarak işlenmesi, konuyla ilgili çalışmaların hızlanmasını da sağlamıştır. Özellikle konunun salt ekonomik bir sorun olmanın ötesinde kabul görmesiyle de uluslararası kurum ve kuruluşların olaya ilgi ve yaklaşımı her geçen sene artmıştır.

1901 yılında Seeböhm Roventree tarafından bilimsel olarak ilk defa ortaya konan yoksulluk kavramı, toplam gelirin, kişinin biyolojik varlığını devam ettirmek için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziksel gereksinimlerini karşılamaya yetmemesi olarak değerlendirilmektedir (Yıldırım ve

Arpacıoğlu, 2011: 60). Benzer bir tanımlı Lipton (1997) özel tüketimdeki yetersizliklere dikkat çekerek yoksulluğu belirli bir düzeyin altında kişi başına özel tüketimin söz konusu olduğu durum olarak (tüketim yaklaşımı) belirtmiştir.

Drewnowski (1977) ise yoksulluğu kişilerin ve hane halkının kendileri için uygun gördükleri bir düzeyde gelire sahip olmamaları (subjektif yoksulluk) ya da asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerinin giderilebilmesi için yeterli miktarda kazancın elde edilememesi olarak (gelir yoksulluğu) tanımlamaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 3). Kazançla ilgili diğer bir tanımda ise yoksulluk, yeterli düzeyde kazancı olmayan, hayatını ikame ettirmede sıkıntı çeken veya rahat bir şekilde yaşantısını sürdürmek için gerekli araçlara sahip olamayan kişi, toplum ya da ülkedir şeklinde yorumlanır (Akt.: Çelik vd., Akalın, 2005: 2188).

Ayrıca yoksulluk, bireyin fiziksel varlığın devamı için ihtiyaç duyulan beslenme gereksinimi yanı sıra giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer sosyo-kültürel gereksinimlerden yoksun olmasıdır (Aktan ve Vural, 2002: 40). Bu açıdan çoğunlukla maddi bazen de kültürel kaynaklara erişememe durumu için kullanılan ifadedir (Marshall, 1999: 825).

Kurumsal anlamda da yoksullukla ilgili bir takım tanımlara değinilmektedir. BM Kalkınma Programına (UNDP) göre yoksulluk, yalnız kişilerin gelir düzeyindeki azalma değil; hastalık, cehalet, temel sosyal hizmetlerden mahrum kalma; kısaca insan yaşamını etkileyen çok boyutlu bir kavram olarak kabul edilmiştir (Ak, 2016: 302). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) yoksulluğun kişinin yoksun veya kapasitesiz olduğu her alana dönük yapabileceğini belirterek ve bunu beş boyutta ele almaya çalışır. İnsani, ekonomik, politik, sosyo-kültürel ve koruyucu kapasite olarak ele alınan mevcut sınıflandırma Amartya Sen tarafından ortaya konan yapabilirlik yaklaşımı temelinde geliştirilen yoksulluk değerlendirmesidir (Akt.: Arabacı; OECD, 2001: 37, Voronkova, 2007: 148-149).

Günümüzde sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi farklı ülkelerin durumu göz önüne alındığında yoksulluğun kavramsal anlamı ve boyutunun oldukça değiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim gelişmiş ülkelerde belli bir refah düzeyine ulaşmak bilgi iletişim teknolojisi ile sosyo-kültürel faaliyetlerden faydalanma şeklindeki, gelişmemiş ülkelerde belirli bir yaşam standardına erişmek yalnızca açlıktan kurtulma olarak kendini göstermektedir (Çelik vd., 2017: 42).

Konu ile ilgili uygulamalı ve kuramsal çalışmaları ortaya koyan Oscar Lewis'in "yoksulluk kültürü" terimi, günümüz sosyal araştırmalarında geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Mevcut durumu yoksulluk kültürü çerçevesinde değerlendiren Lewis yoksulluk kültürünü a) Fertlerin, ulusal kurumlarla bütünleşme olanaklarını sınırlamaları, b) Aşağı seviyede toplumsal örgütlenme ve c) Yaşamak için gerekli bir mücadele içinde bulunmaları olarak açıklar. Süreci yoksulluk kültürünü ekonomik ve sosyal psikolojik açıdan ele alır (Lewis, 1969: 187-220). Lewis'ten etkilenerek benzer bir çalışmayı da Orhan Türkdöğün (1977) Türkiye'deki gecekondu üzerinde yapmıştır. Çalışanların (memurların) yoksulluğu mutlak yoksulluktan ziyade göreceli yoksulluğa daha yakın olduğundan yoksulluk kültüründen çok refah yoksunluğuna daha yakın görünmektedir. Fakat yine de bir yaşam tarzı oluşturma potansiyelinin olduğu varsayılmaktadır (Türkdöğün, 1977: 17, 110). Yoksulluk kültürü, genel anlamda kadercilik, tevekkül, aylıklık ile nitelendirilen bir kültürel ortamı ve nesilden nesile aktarılma eğilimini ifade eder. Oscar Lewis tarafından, gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanlardan büyük kentlere göç etme sonucunda oluşan gecekondu mahallelerinde yaşayan insanların yaşam tarzını ifade etmek için kullanılmıştır (Aksan, 2012: 14). Lewis, çalışmalarında yoksul kesimleri alt-toplum ya da alt kültür olarak tanımlamasına rağmen literatüre yoksulluk kültürü olarak geçmiştir. Lewis'e göre yoksulluk toplumsal ve kültürel atmosferden kaynaklanmakta ve bundan yoksulluk kültürü olarak kuşaktan kuşağa geçen bir yaşam tarzı oluşmaktadır (Uzun, 2018: 86; Masleev, 2001: 10-11).

Kavramsal olarak duruma bakıldığında yoksulluğun insanlık tarihi kadar eskilere dayandığı ve yoksulluk üzerinde ortak bir tanım geliştirmenin zor olduğu aşıkardır. Yoksulluğun ne olduğu genel hatlarıyla bilinmesine rağmen yoksulluğun çok yönlü, karmaşık ve farklı faktörlere göre değişkenlik gösterdiği de bir gerçektir. Böyle olunca farklı dünya görüşüne göre yoksulluk kavramına değişik yaklaşımları yoksulluğun standart bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır (Gül ve Şen, 2018: 12). Kavramsal bütünlük içinde yoksulluk olgusunun toplumların dinamiklerine, kültür ve algısına, aynı

toplumda yoksulluğun ele alındığı zamana, mekâna, gruba vb. göre farklılık göstermesi bu durumun güçlüğüne ortaya koymaktadır. Ayrıca toplumların gelişmişlik düzeyleri ve tüketim ölçekleri de bu olgunun tanımı ve sınırlarını değiştirebilmektedir. Temelde ortaya konulan tanımlar; mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, öznel yoksulluk ve yeterlilikler yaklaşımından yola çıkılarak oluşturulan insanî yoksulluktur.

Yoksulluk sorununa ilişkin yapılan çalışmalarda en önemli nokta, kimlerin yoksul sayılacağıdır. Bunun için de öncelikli olarak güvenilir varsayımlara dayanarak yoksullukla ilgili tanım ve asgari yoksulluk sınırının çizilmesi gerekmektedir. Yoksulluğun ölçülmesi noktasında evrensel bir yöntem söz konusu olmadığı gibi her bir tanım ve geliştirilen çeşitli yöntemler birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bu durum doğal olarak aynı zaman diliminde farklı tanımlamaların ölçümünden farklı çıkarımlar sağlanacağı anlamına gelmektedir. Bu itibarla araştırmacı çalışmak istediği konuya ilişkin olarak öngördüğü ölçüm yöntemlerini tercih edebilmektedir.

Yoksulluğun uluslararası düzlemde hesaplanması ve ülkelerarası mukayeseler yapılabilmesi amacıyla 1990 yılından itibaren Dünya Bankası tarafından satın alma gücü paritesi geliştirildiği anlaşılmaktadır (SAGP). Bu parite yoksulluk sınırını kişi başına günlük 1\$ olarak belirlemiştir. Mevcut satın alma gücü paritesi zaman içinde değişimlere paralel olarak değer değişmiştir ve 2015'de 1,9\$ olarak güncellenme yapılmıştır. 2017 yılında Dünya Bankası tarafından ekonomik gelişmişlik düzeyi daha yüksek olan ülkeler için üç yeni mutlak yoksulluk sınırı ortaya konmuştur. 2018 yılında yayımlanan raporda bunlardan ikisi esas alınarak kullanılmıştır. Bahsi geçen sınırlar kapsamında alt-orta gelir grubu ülkeler için SAGP günlük kişi başı 3,2\$, üst-orta gelir grubu ülkeler için 5,50\$ olarak tayin edilmiştir. Dünya Bankası'nın 2018 yılındaki raporunda bu iki mutlak yoksulluk sınırı yanı sıra, yoksulluğun görelî yanı sıra ortaya konan ve ülkelerin medyan gelir formülasyonuna dâhil eden *toplumsal yoksulluk* kavramı, daha önce bağımsız destekleyici veriler olarak yayımlanan bazı sosyal göstergeleri kullanarak *çok boyutlu yoksulluk* endeksi geliştirilmiştir. Dünya Bankası tarafından ortaya konan yeni yoksulluk sınırları esas alındığında küresel seviyede yoksulluğun görüntüsü de değişmektedir (Arabacı, 2019: 124).

Yoksulluğun kavramsal olarak türlerine ilişkin literatürde birkaç temel yaklaşım söz konusudur. İngiliz sosyolog Charles Booth (1886) tarafından geliştirilen mutlak yoksulluk kavramı bireyin geliri temel ihtiyaçlarını (gıda, giysi, barınak) tatmin etmeyen veya karşılamayan durumdur ya da biyolojik olarak hayatta kalmayı sağlayan sadece minimum gereksinimleri karşılar. Mutlak yoksulluk en köklü terimlerden biridir. Charles Bouth asgari geçim kavramını, İngiliz sosyolog Seebohm Rowntree ise yoksulluk sınırı ve yoksulluk eşiği gibi kavramları ortaya koyan ilk bilim adamlarıdır. Yoksulluk eşiği ve yoksulluk sınırı aynı anlama gelmekle birlikte, birey ve ailenin gıda, giysi, barınak ihtiyaçlarını minimum seviyede karşılayacak para miktarıdır. Ailenin geliri bu ihtiyaçları karşılamıyorsa bu insanların yoksulluk sınırının altında yaşadığını gösterir (Masleev, 2001: 4-5). Araştırmalarda genel olarak kabul gören mutlak ve göreceli yoksulluk kıstaslarında mevcut olan sosyal topluluğun doğru bir şekilde tespit edilmesi araştırmanın seyrini doğrudan etkilemektedir. Yoksulluk sınırının belirlenmesi sonrasında en uygun endeks seçimi yapılmaktadır. Yoksulluk ölçümünde yaygın olarak kullanılan endeksin başında insan (baş) sayım oranı gelir (yoksulluk oranı). Bu endeks yoksulluk sınırının altında kalan kişilerin toplam nüfusa oranlanmasıyla hesaplanmaktadır (Doğan, 2014: 14). Yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan diğer bir endeks ise yoksulluk açığı endeksidir. Yoksulluk açığı endeksi yoksulluğun ortalama boyutunu yoksulluk sınırının bir yüzdesi olarak ifade etmektedir (Doğan, 2014: 15; Şenses, 2017: 66). Baş sayım oranı, yoksulluk açığı ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını dikkate alarak sen endeksi geliştirilmiştir. Yoksulluk ölçüm yöntemleri içerisinde en anlamlı katkıyı foster-greer-thorbecke (FGT) endeksinin verdiği söylenebilir. FGT endeksinin önemli katkısı, "toplum yoksulluğu değişik alt gruplara (sosyo-ekonomik, bölgesel gruplara) bölünebilir (Şenses, 2017: 66-67). Gelir veya tüketim harcamalarının yoksulluğu açıklamada yeterli olmadığından yapılabirlik ya da insani yoksulluk yaklaşımıyla yoksulluğun parasal boyutunu içermeyen farklı ölçütler de oluşturulmuştur. Gelir/tüketim harcamalarına eğitim ve sağlık olmak üzere diğer sosyo-ekonomik göstergeler eklenerek bileşik yoksulluk endeksleri oluşturulmuştur (Kabaş, 2009: 31-32, Doğan, 2014: 18-19). Yukarıda bahsi geçtiği üzere yoksulluğun ölçülmesinde pek çok endeksin kullanıldığı tespit edilmekle birlikte endekslerin yoksulluğun farklı boyutlarını tam olarak veremediği gerekçesiyle sürekli olarak yeni arayışlara gidildiği ve endeks geliştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Yoksulluğun birçok tanımı olduğu gibi yoksulluk türleri de çeşitlilik arz edebilir. Yoksulluk türlerindeki sınıflandırmalarının bazıları gıda ihtiyaçlarını temel alırken bazıları sosyo-kültürel ihtiyaçları temel almaktadır. Mutlak yoksulluk, göreceli/görelî yoksulluk, objektif yoksulluk-sübjektif yoksulluk, insani yoksulluk, kırsal - kentsel yoksulluk, geçici yoksulluk – kronik yoksulluk, yeni yoksulluk - nöbetleşe yoksulluk, diğer yoksulluk türleri (ultra yoksulluk, olağanüstü yoksulluk, çalışan yoksullar gibi yoksulluk türleri) olmakla birlikte en yaygın kullanıma mutlak ve görelî/göreceli yoksulluktur (Musaeva, 2019: 35-54).

Yoksulluk nedenlerinin birbiriyle ilintili ve ilintisiz bir takım ayrı sebepleri olduğundan bahsedilebilir. Bu anlamda yoksulluğun aşağıdaki grupları birleştiren çeşitli ilişki sebepleri ortaya konmaktadır: Ekonomik (işsizlik, düşük maaşlar, düşük verimlilik, sanayideki rekabet eksikliği); sosyo-medikal (engellilik, yaşlılık, hastalık oranının yüksekliği); demografik (tek ebeveynli aileler, ailede bakıma bağımlı bireylerin çokluğu); sosyo-ekonomik (sosyal güvencenin yetersizliği); eğitim (düşük eğitim seviyesi, eğitim eksikliği); politik (askeri çatışmalar, zorunlu göç); bölgesel-coğrafi (bölgeler arası eşitsiz gelişim) şeklinde farklı alanların bir kaçının ya da toplamının bir aradılığı ile kendini göstermektedir (Fahrutdinova, 2011: 78; Musaeva, 2019: 25-35). Yoksulluğun nedenleri çevresel ve bireysel faktörler de dikkate alınarak, boyutu ve derinliğine göre genel olarak makro-mikro nedenler olarak sınıflandırılmaktadır. Kişilerin kendi iradeleri dışında gelişen sosyo-ekonomik ve yapısal sorunlar makro nedenler, kişilerin kendi özelliklerinden kaynaklanan durumlar ise mikro nedenler olarak kategorize edilmektedir. Yoksulluğun makro nedenleri arasında ekonomik büyüme ya da küçülme - gelir dağılımı ve yoksulluk, hızlı nüfus artışı, işgücü piyasasından kaynaklanan nedenler ve işsizlik, enflasyon, ekonomik krizler, tasarruf ve yatırım oranlarının yetersizliği, kaynakların etkin kullanılmaması ve yolsuzluk, mekânsal nedenler, siyasal nedenler gelmektedir. Mikro nedenlerinin başında hanehalkı özellikleri, eğitim, göç, ayrımcılık (toplumsal cinsiyet/ırk/etnik kökenli ayrımcılık) bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği döneminde ideolojik çerçevede ele alınan yoksulluk çalışması ve olgusu bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da Batı menşeli çalışma düzlemi seytermekte olup uluslararası kıstaslar etrafında değerlendirilmeye başlanmıştır. Bahsi geçen çalışmada genelde Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın esasları dairesinde özelde Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi verilerinden yararlanılarak Kırgızistan'da bağımsızlık sonrası yoksulluk çalışmaları ve yoksulluk hâlleri hakkında bilgi verilmektedir.

1. Kırgızistan'da Yoksulluk Çalışmaları

Sovyetler Birliği döneminde ücret ve gelirlerin dağılımı ile ilgili istatistiklerin işlenmesi 1950'li yılların sonu 1960'lı yılların başında gerçekleşmiştir. 1958'li yıllardan itibaren çalışanların gelirineline ilişkin araştırmalar yapılmıştır. Böylece gelir dağılımına dair ilk veriler ve bilgiler toplanmıştır. Ayrıca bütçe ile birlikte ücret ve gelirlerin tespiti, hayat standartındaki farklılaşmayı değerlendirmek amacıyla bilgi tabanı oluşturmuştur. Mevcut bilgilerin tamamının kapalı olması, yoksullukla ilgili terimler, asgari geçim ve düşük gelir seviyesi gibi kavramlar, Sovyet toplum mantalitesindeki sosyo-ekonomik teoriyle, pratikte vatandaşlık haklarıyla bağdaşmaması yüzünden ve ideolojik nedenlerden dolayı resmî tanım olarak 1970'li yılların başında düşük gelirli ailelerin çocuklarına yardım adlı programla kullanıma girmiştir. 1980'li yılların sonlarında ise yoksulluk kategorisi resmi anlamda SSCB'de tanınmıştır (Rimaşevskaya, 2004: 33; Sıçeva, 1996: 141).

Sovyetler Birliği Kırgızistan'ında halkın gelir seviyesi dikkate alınarak beş yılda bir yapılan araştırmalar sonucunda halkın yaşam seviyesi tespit edilmiştir (Kırgız Mamlekettülüğü, 2003: 193). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da ise yoksullukla ilgili çalışmalar ve yoksulluğu ölçme yöntemleri, 1996 yılında *Monitoring bednosti* (Yoksulluğun izlenmesi) projesi çerçevesinde Dünya Bankası'nın metodolojik ve finansal yardımıyla hanelerin örneklem araştırmasına dayalı yoksulluk araştırmasıyla başlamıştır. Kırgızistan Ulusal İstatistik Kurumunca 5016 hane örnekleminde periyodik şekilde hanehalkı bütçesi ve işgücü temel alınarak nüfusun hayat standartlarının değerlendirilmesi çalışması yapılarak yoksulluk değerleri belirlenmektedir (Musaeva, 2019: 66; 2021-cıldağı Kırgız Respublikasındaki Kalkın Kedeçilik Denggeeli).

1996-2002 yılları arasında özellikle Dünya Bankası uzmanlarının iştirakiyle yoksulluk göstergeleri, enflasyon büyüklüğü dikkate alınarak yıllık olarak endekslenen, yoksulluk sınırı kullanılarak belirlenmiştir (Metodü analiza bednosti dlya Kırgızskoy Respubliki). Gıda harcamaları, satın alınan gıda, ev dışında tüketilen gıda ürünleri, kendi üretim ürünleri, gıda dışı ürünler ve hizmetler, dayanıklı tüketim malları (Musaeva, 2019: 66) belirtilen tüm harcamalar yıllık toplam aile tüketim maliyeti içinde gösterilmiş olup kişi başına düşen tüketim maliyeti, ailenin genel tüketim maliyetinin aile üyeleri sayısına bölünmesiyle ortaya konmaktadır (Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2017-2021, 2022: 7; Musaeva, 2019: 66).

Dönemsel olarak devlet kurumları tarafından yoksullukla ilgili hazırlanan raporlara tanıklık edilmektedir. Akılbek Sultanov'un başkanlığında 2019 yılında *informatsionny bulten po prodovolstvennoy bezopasnosti i bednosti* (Gıda güvenliği ve yoksulluk bülteni) başlığıyla hazırlanan ve 4 bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde sosyo-ekonomik göstergeler üzerinde durulmuştur (gayri safi yurtiçi hasıla, fiyat ve tarife endeksi, işgücü piyasası). İkinci bölümde yiyecek uygunluğu işlenmiştir (tarım, mahsul, hayvancılık, tarımsal üretici fiyat endeksi). Üçüncü bölümde yiyecek erişimine değinilmiştir (tüketici fiyat analizi, nüfusun nakit geliri), dördüncü bölümde ek materyallere yer verilmiştir. 2018 yılındaki Kırgızistan'daki yoksulluk ve metodolojik notlar bulunmaktadır. Ülke halkının yoksulluğunu ortaya koyan raporlarda kurum tarafından yayımlanmaktadır (Kırgız respublikasının kalkının kedeyçilik denggeeli). Aynı zamanda halkın yaşam seviyesini ortaya koyan çalışmalara da rastlanmak mümkündür. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren hazırlanan Kırgızistan nüfusunun yaşam standardı (Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki) ülke halkının sosyal gelişmelere yer verilmekle birlikte sektörel değerlendirme, demografik durum, yaşam standart göstergeleri, hane halkı geliri, hane halkı gideri, yoksulluk düzeyi, çocuk yoksulluk oranı, çocuk yoksulluğu ve yoksulluk endeksi, konut koşulları, konut yapımı, sağlık, üreme ve kadın sağlığı, eğitim, kadınların sosyo-ekonomik durumu, emekli maaşları ve yardımlar, konut ve belediye hizmetleri, sosyo-kültürel alanda sosyal transferler ve harcamalar vs. olarak şekillenmiştir. Ayrıca Dünya Bankası tarafından 2018 yılında Kırgızistan'ın güvenlik ve refahına ilişkin analizin yer aldığı rapor hazırlanmıştır (Kırgızskaya Respublika: Ot uyazvimosti k protsvetaniyu kompleksnaya diagnostika stranı 2018).

2. Kırgızistan'da Yoksulluk Hâlleri

Sovyetler Birliği sonrası Kırgızistan'da sosyo-ekonomik ve politik birtakım değişimler yaşanmıştır. Bağımsızlık sonrası yaşanan bu süreçler her yönüyle bir sistemden yeni bir sisteme geçişi, mevcut nesnel ve öznel sebeplerden ötürü yoksulluk olgusunu da beraberinde getirmiştir (Edilova, 2000: 3). Günümüz Kırgızistan'ında yoksulluk olgusu ve mevcut sorunsalının özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında birtakım makro ve mikro faktörlerin etkisiyle ortaya çıktığı iddia edilebilir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında yapılan araştırmalarda insanların bilincinde yoksulluk anlayışı olmadığı kendini yoksul olarak addetmekten çekindiği görülmektedir. Bununla birlikte çevresinde yoksul insanların olduğunu belirtmektedir. Bunda Sovyetler Birliği döneminde yoksulluğun toplumsal zihniyette yer etmemiş olması, ikinci olarak ise ideolojik sebepler etkilidir. Nitekim yoksulluk veya fakirlik kavramı yerine "düşük gelirlili aile" "yardıma muhtaç insanlar" kavramı kullanımı buna delil teşkil eder (Edilova, 2000, 4). 1990'lı yılların sonunda yapılan araştırmalarda ise yoksulluğun insanların çoğu tarafından kabullenilmeye başlayan bir anlayışa ve toplumsal gerçekliğe evrildiği anlaşılmaktadır. Dönemin Cumhurbaşkanı Askar Akaev: *Kırgızistan'daki yoksulluğun diğer ülkelerden tamamen farklı olduğunu vurgulamak isterim. Bizdeki yoksulluk ekonomi ve bir toplumsal yapıdan diğerine geçiş dönemindeki sorunlarla ilgilidir* demektedir. Mariyam Edilova: *"Kırgız toplum psikolojisinde Sovyetler Birliği döneminde şekillenmiş olan "hükümet bakar" anlayışı serbest piyasa ekonomisiyle örtüşmediğinden halkın büyük tabakası yoksullaşmıştır"* ifadesiyle aslında mevcut durumu özetlemektedir (Edilova, 1998: 4).

Bağımsızlığın ilk yıllarında yoksullukla ilgili olarak ekonomist T. Koyçuev, P. Kupuev, A. Kupueva, filozof R. Açilova, A.İ. İsmailov, R. Otunbaeva, A.B. Elebaeva, sosyolog M. Sultanbaev, T. Şaydullaeva gibi bilim adamlarının görüşleri günümüzdeki mevcut yoksulluk olgusunun izahı ve gelinen süreçlerin anlaşılması noktasında önemli veriler oluşturmaktadır (Edilova, 2000: 7).

Rahat Açilova, Kırgızistan'daki yoksulluğun ortaya çıkış nedenleri, özellikleri ve zararları üzerinde dururken bu durumdan özellikle kırsalda yaşayanların, anne-çocukların, kız çocukların olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir. Kırgızistan'da yoksulluğun kaçınılmaz olduğunu bundan çıkış yolunun ise ancak yoksullukla mücadeleden geçtiğini ifade etmektedir. Özellikle hükümet tarafından yürütülen "Araket" programının önemi üzerinde durmaktadır (Edilova, 2000: 30-31). Rahat Açilova ayrıca Kırgızistan ve post Sovyet ülkelerdeki yoksulluğu diğer ülke yoksullarından farklılarını ortaya koymaktadır:

"Kırgızistan'daki günümüz yoksulları yakın zamana kadar refah hayat süren Sovyet insanlarıdır. Ülkedeki yoksulların hemen hemen hepsi eğitilmiş ve tahsilli insanlardır. Sovyetler döneminde materyalist ve Marksist ideoloji etkin olduğundan Kırgızistan'da ateist ruh önemli yer tutar. Yoksullar, dine diğer Müslüman ülkelerde olduğu kadar önem vermezler. Yoksullar içki konusunda Sovyetler Birliği döneminde alışlagelmiş alışkanlıklarını devam ettirmektedir. Hayatın zor imtihanından geçerken Orta Asya'daki diğer Sovyet ülkesindekilerden farklı olarak yoksulların içki kullanımı daha fazladır" der (Edilova, 2000: 76).

A. Elebaeva ise toplumsal sorunların başında yer alan yoksulluğun nüfusun tüm tabakasının etkilendiğini ileri sürerken bu durumdan en çok kadınların etkilendiğini belirtmektedir.

N. Kulmatov, *"Kırgızistan'ın serbest piyasa ekonomisine geçişiyle Sovyetler Birliği öncesindeki gibi zengin fakir tabaka oluşmuş, bireysel anlayış kabileciliği sürekli yaşamdan çıkarmış fakat 70 yıldan fazla süre zarfında eşitlikçi ve kolektif hayata alışmış olan halk yalnız başına geçim sağlamaktan korktuğu için kolektif yerine kabile/aşiret gruplarında birleşmiştir"* der. Yoksulluğun kente nazaran kırsalda daha fazla olduğunu belirtirken buna insanların davranışları ve hükümetin kararıyla gerçekleştirilen düğün ve cenaze merasimindeki israflar sebep olarak göstermektedir.

Ekonomist Turar Koyçuev, *"Kırgızistan'ın bazı kazanımlar elde etmesine rağmen Sovyetler Birliği döneminde de sosyal ekonomik göstergelere göre yoksul olduğu 1992 yılında ülkenin ağır ekonomik krize maruz kaldığı halkın mutlak yoksullukta kaldığını göstermektedir. Yoksulluğun azaltılması için kentlerde üretimin düzenlenmesi, işsizliğin ortadan kaldırılması, vergi sisteminin korunması, yolsuzluk ve kayıt dışı ekonominin önlenmesi, köylerde yaşayanlara kredi, teknik, veteriner, tarım ürünü alanında yardımda bulunulması gerekmektedir"* der. Ayrıca yoksulluk sonucunda göç, hırsızlık gibi konular üzerinde durmuş, evi barkı, yiyecek içeceği olmayan dilincilikle geçimini sağlayan aşırı yoksullar için hususi olarak başını sokabilceği yerlerin temin edilmesini önermektedir (Edilova, 2000: 34).

P. Kupuev, A. Kupueva Kırgızistan'daki yoksulluk üzerine yaptığı çalışmalar neticesinde yoksulluğun temel sebeplerini işsizlik, düşük aylık, üretimin durması, istihdam yetersizliği, kayıt dışı ekonomi, demografik değişimler olarak belirlemektedir (Edilova, 2000, 35). Ayrıca çok çocuklu olmak da yoksulluk sebebi olarak görülmektedir.

Kırgızistan'da yoksulluk, bir dizi sosyal, ekonomik ve siyasal etkenlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kırgızistan'da yoksulluğun ortaya çıkmasında küreselleşme, işsizlik ve göç gibi bazı unsurun önemli etken olduğundan bahsedilebilir.

Küresel dünya ekonomisinde zengin yoksul arasındaki ekonomik dengelerin iyice derinleştiği görülmektedir. Kırgızistan da bu gelişmelerden bariz olarak etkilenmektedir. Tarihî süreç içerisinde sınıf olarak Ekim Devrimi öncesine kadar Kırgız toplumunda Belek Soltonoev'in sınıflandırmasıyla Kırgız toplumu *han, manap, biy, baatır, bay, bukara, kedey ve kul* olmak üzere sekiz sınıftan oluşmaktadır. (Soltonoev, 1993: 176). Bunlar içinde *bukara, kedey ve kul* olarak ifade edilen sınıf eli avcunda olmayan, savunmasız ve yoksun zümre olarak addedilmektedir. 1990'lı başında yürütülen ekonomik reformlar toplumun sosyal yapısında evrimsel dönüşümüne neden olmuştur. Postsovyet dönemde Kırgız toplumunun sınıflandırılması Marksist sınıfsal teoriye göre değil tabakalaşma teorisine göre araştırılması gerçeğin objektif olarak yansımaları sağlanmıştır. Bugün Kırgız toplumu refah düzeyine göre halkın beş (ötö baylar, baylar, orto baylar, cakırlar, ötü cakırlar) tabakaya ayırıldığı anlaşılmaktadır (Ediova, 2000: 114).

Kırgızistan'da 1990 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle neoliberal politikalar ön plana geçmeye başlamış bu durum doğal olarak kapitalizm ve küreselleşme etkilerinin toplumda daha fazla hissedilmesine neden olmuştur. Üretim araçları fabrikaların kapatılması, ekonomik yapısı büyük oranda kırsalda olan nüfusun kolhoz ve savhoz alanlarının dağıtılmasıyla işsiz kalması, gelir dağılımındaki

bozukluk, yanlış özelleştirme hareketleri diğer göstergesi devlet mülkiyetinin taksimindeki adaletsizlikler ve ayrımcılık, Sovyetler Birliği döneminde adı konmayan yoksul kesimin bağımsızlık sonrası yaşanan süreçlerle toplumsal mekânlarda görünür hâle gelmesine neden olmuştur.

Hayata katılımın tek ölçütünün para olduğu düzende Sovyetler Birliği döneminde kullanılan rublenin yerine Kırgız para birimi som'un tedavüle girmesi bağımsızlık açısından önemli olmasına rağmen halkın çoğunun dönem içerisinde yoksul konuma düşmesine sebep olmuştur. Meşru veya gayri meşru fırsatları kullanma durumu Sovyetler Birliği döneminde kişilerin buldukları mevki ve makama göre bağımsızlık sonrası da şekillenmiştir. Bir yanda *şükürçülük* anlayışı devam eden kanaatkâr yoksul zümre geleneksel yapısını sürdürürken diğer yanda zengin olmak ve yeni sisteme entegre arayışlarına giren zengin olmak için her yolu ve yapıyı meşrulaştıran bir zümre tipi oluşmuştur.

Günümüz toplumlarını tehdit eden işsizlik problemi Kırgızistan'da da toplumsal bir problem olarak ilk sırada gelmektedir. İstihdam sorunu ise her geçen gün derinleşmektedir. Birçok fabrikanın kapanması ve üretimin dibe vurmasına, sovhoz kolhozların dağılması işsizlik probleminin derinleşmesine neden olmuştur. Kırgızistan'da kayıtlı işsizlik durumuna bakıldığında yaş grupları olarak özellikle gençlerde, cinsiyet olarak kadınlarda yoğunlaşmaktadır. Ayrıca işsizlik coğrafi bölgelere göre çok dengesiz dağılmış, istihdam daha çok şehir merkezlerinde yoğunlaşırken kırsala gittikçe istihdam azalmaktadır. Bu ise işsizlikle beraber bölgesel dengesizlik gibi yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle devlet bünyesinde bölgelerin geliştirilmesi amaçlı atılan adımlar bunun açık göstergesidir. Ülkede genç işsizler oranı diğer önemli bir sorun olarak görülebilir. İşsizliğin uzun süre devam etmesi genç işsizlerin moral ve psikolojik olarak olumsuz etkilenmesine sebep olduğu gibi gençlerin dış göç eğitimini tetiklemektedir. İş bulma sorunu, gençlerin geç evlenmesine ve evlilik yaşının yükselmesine neden olmaktadır. Kırgızistan'da son yıllarda artan işsizlik oranlarıyla beraber ekonomik nitelikli suç türlerinde (mala karşı işlenen suçlar) hatırı sayılır derecede artışlar gözlenmektedir.

İşsizliğin yarattığı diğer önemli bir problem de yoksulluktur. Her büyük ekonomik kriz beraberinde işsizlik oranının artmasını, işgücüne katılım oranının azalmasını ve yoksullaşmayı getirmiştir. Emek piyasalarında, azalan işgücüne katılım oranı ve artan işsizlik olarak adlandırılacak iki temel eğilim görülmekte ve bu iki eğilim yoksulluk probleminin derinleşmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda, yoksulluk ve işsizlik birbirini besler gözükmektedir. Ayrıca, genç ve eğitilmiş işsiz nüfusun varlığı da bu süreci hızlandırmaktadır. İşsizlik Kırgızistan'da dış göçü tetikleyen diğer bir faktör olarak görülmektedir.

Göç bir toplumda sosyal hareketliliği simgelemektedir. Yoksullukla göç arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Kırgızistan'da göç hareketliliği bağımsızlığın ilk yıllarında etnik dış göçler ve nüfusun aslı unsuru olan Kırgızların kırsaldan kentlere doğru iç göç akımı şeklinde iki döngü etrafında şekillendiği ileri sürülebilir. Mevcut gerek iç göçler gerekse dış göçler toplumsal değişim açısından son derece önemli süreçlerin yaşanmasını tetiklemiştir. Kırgızistan'da göç ile ilgili yapılan araştırmalar ve resmi kurumların verdiği bilgiler çerçevesinde 4 kişiden biri göç etmektedir. Her 3 kişiden 1'i göç eğilimindedir. Kırgızistan'da göçün nedenleri arasında düşük ücret, işsizlik, istihdam, fakirlik geldiği anlaşılmaktadır (Beşirli, Ünal vd., 2017: 237-238; İsaev, 2013: 70). Bu yönüyle ülkelerin ekonomik düzeyi birinci derecede göç edeceklerin eğilimlerini tetikleyen etkenlerdir. Kırgızistan'da göçün ekonomik sebeplere dayandığı bariz olarak görülmekte olup ekonomik koşulların iyi olmamasından dolayı işgücü kitleler hâlinde yurt dışına göç etmektedir (Ünal, 2022: 127). Bağımsızlığın ilk yıllarında kırsal yoksulluğun, yıllar içinde meydana gelen iç göç hareketliliği sebebiyle kentlere doğru kaydığı söylenebilir. Bunda kentlerdeki işsizlik, istihdam sorunu, gelir dağılımındaki eşitsizlik ilk sırada gelmektedir. Bugün dahi ülkenin %64'ünün kırsalda yaşadığı ve tarım ve hayvancılıkla geçimini sağladığı düşünülecek olursa kolhoz ve sovhozların dağıtılması sonrasında iş imkânı elinden alınan halkın kentlere göç etmesi doğal bir süreç olarak karşılanabilir. Yoksulluk göçü, göç de yoksulluğu etkilemektedir.

Göç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi Kırgızistan'ın önde gelen sosyologlarından müderris Prof. Dr. Kusein İsaev zamanında vermiş olduğu demeçte alenen ortaya koymakta olup bugün dahi güncelliğini koruyan ifadelerle yer vermiştir: *"İktidar ekonomik açıdan yoksulluğu azalttığını ileri sürmektedir. Yoksulluk ve fakirliği hükümet değil, yaban ellerde bir lokma ekmek uğruna çalışan ve çoluğuna, çocuğuna,*

eşine dostuna karınca misali bir şeyler taşıyan vatandaşlar azaltmaktadır” (İsaev, 2013: 117) ifadesi göçmenlerin döviz akışıyla yoksulluk üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Sonuçta yoksulluk bugün dahi Kırgızistan’ı ilgilendiren önemli sorunlardan biridir. Özellikle Soyetlerin dağılması sonrası ortaya çıkan belirsizlik, kapitalist dünya ile bütünleşme arayışları, sosyo ekonomik yapıda ortaya çıkan değişimler (serbest piyasa ekonomisine geçiş, özelleştirmeler, kolhoz ve savhoz sistemin ilga edilmesi, fabrikaların kapanması, düşük ücret, gelir dağılımında eşitsizlik, hayat pahalılığı, sabit gelir olmayışı, Kırgız para birimi som’un tedavüle girmesi, etnik dış göçler, kırsaldan kente göçler, işsizlik, istihdam sorunu, ekonomik krizler, siyasi belirsizlik, açlık ve kıtlık yılları, etnik çatışmalar, sınır sorunları vs.) yoksulluğun artmasında ve görünür hâle gelmesinde etkili olmuştur. Kırgızistan’da son yıllarda kent yoksulluğu, çarpık kentleşme, *canggi konuş* (gecekondu yerleşimi andıran yeni yerleşkeler) sorunu, konut yetersizliği, yolsuzluk¹, kayıt dışılık, enformel sektör gibi sorunlar belirgin olarak kendini göstermektedir. Kırgızistan’da yoksulluk hâlâ yaygın bir sorun olarak çözülmeyi beklemektedir.

2.1.1. Hanelerin Parasal Geliri

Bireysel gelir dağılımı, büyük ölçüde üretim sürecinin sonucunda ortaya çıkan fonksiyonel dağılımla birlikte belirlenmektedir. Bu nedenle zaman içinde fonksiyonel dağılımda meydana gelen değişimler bireysel dağılımı doğrudan etkilemektedir (Çalışkan, 2010: 111). Ayrıca yoksulluk, ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımının eşitsizlik derecesiyle yakından ilişkilidir (Şenses, 2017: 149).

Ülkede yoksullukla ilgili çalışmalar kapsamında hanehalkı örneklem araştırması sonucu dikkate alındığında 2021 yılında halkın parasal geliri kişi başına aylık 6 647,8 somu (79,1\$) oluşturmaktadır.

Tablo 1. Ülke Geneli Kişi Başına Aylık Ortalama Parasal Gelir Dağılımı (Som) 2021

Toplam gelir (Som olarak)	6 647,8
İstihdam geliri içinde	4 406,3
Ücret geliri	2 631,5
Serbest meslekten elde edilen gelir	932,4
Tek seferlik gelir	5,3
Kırgızistan dışından gelen gelir	837,1
Gayrimenkul geliri	42,9
Burs	0,3
Emeklilik	938,0
Yardım	49,5
Bireysel gelir getiren ürünler	949,6
Diğer gelirler	261,0
Kredi/borçlar	23,2
Banka hesabı tahsilatı	0,3

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, 2017-2021, 2022: 58

¹ Devlet nezdinde dönemsel olarak yolsuzlukla ilgili mücadele politikaları ortaya konmaktadır. Bu bağlamda en son 2021-2024 yılları arasında Kırgız Cumhuriyeti’nde yolsuzlukla mücadele ve nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik devlet stratejisi belirlenmiş olup, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın 25 Eylül 2020 tarihli, 180 sayılı Kararnamesi ile onaylanmıştır. Kırgız Respublikasında Korruptsiyaya Karşı Arakettenüü cna Anın Sebepterin Coyuu Boyunça Mamlekettik Strategiya. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/430235>; Kırgızistan Cumhuriyeti Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Göç Bakanlığı, Birleşmiş Milletler tarafından yoksulluğun ortadan kaldırılması için Kırgızistan’a 105 milyon dolarlık mali destek sağlanacağını bildirmiştir (Bu bağlamda Dünya Gıda Programı’nın 2023-2027 stratejik planına göre, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve gıda güvenliğini sağlama amacıyla çeşitli programların uygulanması için 90 milyon dolar, özellikle yoksullukla mücadeleyi amaçlayan projelere 15 milyon dolar ayrıldığı belirtilmiştir).

Ülke geneli parasal gelir durumuna bakıldığında ücret geliri dışında emeklilik, bireysel gelir getiren ürünler ve yurtdışından transfer gelirler önemli yer tutmaktadır. Halkın parasal gelirleri, çalışanlara ödenen ücretler, sosyal transferler, müteşebbis gelirleri, mülkiyet geliri, tarım-hayvancılık ve diğer gelirler üzerinden oluşturulmuştur.

Tablo 2. Yıllara Göre Parasal Gelir Yapısının Dağılımı (Kişi Başına Aylık Ortalama Gelir, Som Olarak)

Yıllar	Ücret ve Maaş Gelirleri	Sosyal Transferler	Tarımsal/hayvansal Gelirler	Diğer Parasal Gelirler	Toplam
1993	23,1	2,8	6,5	14,2	46,67
1994	56,7	9,9	24,0	11,9	102,5
1995	82,0	17,8	34,3	16,6	150,6
2000	243,5	47,3	86,8	117,8	495,5
2001	309,0	53,5	118,7	130,9	612,0
2003	409,9	78,5	155,9	128,2	772,5
2005	583,1	89,2	188,3	95,3	955,9
2007	902,4	109,6	288,3	117,1	1 417,3
2010	1 532,2	339,8	433,0	189,4	2 494,4
2013	2128,5	572,8	479,1	155,9	3336,3
2015	2647,3	662,0	571,0	194,3	4074,5
2017	3270,5	779,6	486,4	202,8	4739,4
2020	3 793,8	938,6	671,0	222,0	5 625,4
2021	4 406,3	987,9	949,6	303,8	6 647,8

Kaynak: Sredneduševoj dohod domāshih hozyaystv, <http://stat.kg/ru/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>; Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

2021 verilerine göre halkın parasal gelirlerinden 4 406,3 somu ücret ve maaş gelirleri, 987,9 somu en sosyal transferlerden, 949,6 somu tarım-hayvancılık ürün satışlarından elde edilen gelirler, 303,8 somu diğer parasal gelirlerden oluşmaktadır (Uroven jizni naseleniya, 2017-2021, 2022: 14).

Tablo 3. Yıllara Göre Parasal Gelir Yapısının Dağılımı (Kişi Başına Aylık Ortalama Gelir, % Olarak)

Yıllar	Ücret ve maaş Gelirleri	Sosyal Transferler	Tarımsal/hayvansal Gelirler	Diğer Parasal Gelirler
2002	49,7	9,6	21,1	19,6
2003	53,1	10,2	20,2	16,6
2005	61,0	9,3	19,7	10,0
2007	63,7	7,7	20,3	8,3
2010	61,4	13,6	17,4	7,6
2013	63,8	17,2	14,4	4,7
2015	65,0	16,2	14,0	4,8
2017	69,0	16,4	10,3	4,3
2019	70,0	15,8	9,9	4,3
2020	67,4	16,7	11,9	3,9
2021	66,3	14,9	14,3	4,6

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

2021 verilerine göre halkın parasal gelirleri, büyük oranda işten elde edilen gelirler (%66,3) olmak üzere sosyal transferlerden (%14,9) ve tarım-hayvancılık ürün satışlarından elde edilen gelirlerden (%14,3) oluşmaktadır (Uroven jizni naseleniya., 2017-2021, 2022: 14). Kişi başına aylık ortalama gelir yapısının

oranına bakıldığında ücret ve maaş gelirleri ile sosyal transfer gelirlerinin oranı artış hâlindeyken tarım/hayvansal gelirlere ve diğer parasal gelirlere elde edilen faydanın ağırlıklı olarak düşüş eğiliminde olduğundan bahsedilebilir.

Halkın parasal gelir yapısı kent ve kırsal yerleşimlerde hayat sürelerine göre önemli ölçüde değişmektedir. 2021 verilerine göre kenttekiler toplam gelirin %77,7'sini, kırsaldakiler %59,7'sini belli bir işten elde etmektedir. Sosyal transfere göre toplam gelire bakıldığında kenttekiler için bu oran %15,2 iken kırsaldakiler için %14,7'dir. Bireyin kendisine ait ürettiği tarım-hayvan ürün satışından elde ettiği kazanç kentte %1,8 iken kırsalda %21,5'tir (Uroven jizni naseleniya..., 2017-2021, 2022: 15).

Kişi başına düşen gelir miktarı büyük ölçüde hanenin büyüklüğü ve yapısıyla ilişkilidir. Tek kişi veya sadece yetişkinlerin bulunduğu hanede, kişi başına düşen gelir daha yüksektir. Çalışmaya uygun olmayan veya elverişsiz yaşta kişilerin sayısı hanede arttıkça gelir düşüklüğü fazlaşmaktadır. Araştırma bulgularına göre tek kişiden oluşan hanenin kişi başına düşen geliri ülke ortalamasının 2,3 katıdır (Uroven jizni naseleniya..., 2017-2021, 2022: 15).

Tablo 4. Bölgelere Göre Gelir Yapısının Dağılımı 2021 (Kişi Başına Aylık Ortalama Gelir, Som Olarak)

	Ücret ve maaş gelirleri		Sosyal Transferler	Tarımsal Gelirler	Diğer Parasal Gelirler
	Toplam	Bunun içinde Kırgızistan dışından			
Ülke geneli	66,3	12,6	14,9	14,3	4,6
Batken	68,7	29,2	15,7	12,7	2,9
Calal Abad	67,0	21,5	11,0	16,9	5,1
Isık Göl	45,9	5,7	16,2	30,4	7,5
Narın	39,0	0,2	26,7	30,7	3,6
Oş	67,2	19,0	14,8	14,7	3,3
Talas	43,1	6,9	14,3	41,1	1,5
Çüy	67,6	7,7	15,8	12,0	4,6
Bişkek şehri	80,8	0,2	14,7	0,0	4,5
Oş şehri	73,8	4,4	15,6	0,2	10,5

Kaynak: Uroven bednosti naseleniya Kırgızskoy Respublike v 2021 g. 4.

2021 yılı bölgelere göre kişi başı aylık ortalama gelir yapısı dikkate alındığında, ülke geneli maaş gelirlerinin % 12,6'sını Kırgızistan dışından elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Kırgızistan dışından gelen ücret gelirleri en çok Batken, Oş, Calal Abad, Oş bölgelerine aittir. Narın bölgesi ve Bişkek şehri ülke dışından sağlanan gelirin en düşük olduğu yerleşim yerleridir. Ülkenin bütçesinin yaklaşık 3/1'ine denk gelen yurt dışından ülkeye gelen döviz akışı göz önünde bulundurulduğunda ülkedeki insanların geçimlerini ikame ettirmede göçmenlerin gönderdiği dövizler önemli bir yere sahiptir.

Tablo 5. Yıllara Göre Bölgelerin Kişi Başına Aylık Ortalama Gelir Dağılımı (Som Olarak)

Yıllar	Batken	Calal Abad	Isık Göl	Narın	Oş	Talas	Çüy	Bişkek Şehri	Oş Şehri	Ülke geneli
2006	1068,8	698,9	1224,6	909,4	1076,0	887,7	1427,7	1459,8	-	1111,5
2007	1381,2	1023,8	1491,6	1031,0	1374,1	1100,1	1932,9	1672,5	-	1417,3
2009	2142,7	2115,7	1761,1	1747,6	2371,2	1762,9	2582,7	2889,4	-	2311,9
2010	2404,6	2314,8	2565,9	1988,0	2295,6	2099,2	2786,9	3024,5	-	2494,4
2011	3073,5	2672,5	2896,2	2506,3	2848,5	2487,0	3106,0	3437,5	-	2936,4
2013	3200,0	2795,2	2850,2	3073,6	3032,8	3617,3	3424,4	4646,0	3236,3	3336,3
2015	3693,6	3322,0	4041,6	3308,8	4199,2	3597,1	4449,3	5127,3	3711,5	4074,5
2017	4 450,1	3 907,2	4 693,5	3 885,1	4 883,4	4 163,3	4 163,3	5 860,0	4 138,0	4 739,4
2019	5 346,5	5 293,2	5 719,5	4 663,7	5 914,4	4 834,5	6 116,3	6 340,8	4 892,3	5 684,7

2020	5 386,9	5 415,0	6 433,8	4 588,5	5 700,5	5 262,9	5 774,7	6 012,9	4 770,0	5 625,4
2021	6 205,4	6 672,2	7 173,2	5 808,8	6 922,4	5 732,5	6 755,1	6 946,2	5 523,1	6 647,8

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

Kırgızistan geneli kişi başına düşen ortalama gelir 6 647,8 somdur. Bu gelir 79,1\$ mukabil gelmekte olup ortalama günlük kişi başına 2,63\$ teşkil etmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere Dünya Bankası'nın 2018 raporuna göre dünyada aşırı yoksulluk günlük 1,9\$ olarak belirlenmiştir, bu hâliyle Kırgızistan'ın %6,0'sını günlük 1,9\$ seviyesinde yaşayan nüfus meydana getirmektedir. Uluslararası yoksulluğun günlük 3,2\$ olarak hesaplandığı dikkate alınır (World Bank, 2018), Kırgızistan 2,63\$ ile uluslararası yoksulluk sınırı altında hayat sürmektedir. Bölgeler arası gelir esas alındığında ise kişi başına düşen ortalama gelir Batken'de 73,87\$, Calal Abad'da 79,43\$, Isık Göl'de 85,39\$, Narın'da 69,15\$, Oş'ta 82,40\$, Talas'ta 80,41\$, Çüy'de 80,41 \$, Bişkek şehrinde 82,69\$, Oş şehrinde 65,75\$ olarak geçmektedir.

2.1.2. Hanelerin Parasal Gideri

Halkın hayat standartlarını araştırırken hane gruplarının gelirini karşılaştırmak ve bunların gerçek boyutunu ölçmek için kişi başına düşen tüketim düzeyi, gıda dışı ürün ve hizmet, hane gideri ve mevcut bileşimindeki farklar da dikkate alınmalıdır. Bireysel yaşam standart indikatöründe: hanede kişi başına düşen mal ve hizmet tüketimi, bunların sosyal gruplara ve bölgelere göre dağılımı, konut, ev tesisleri, dayanıklı tüketim malları temini gibi göstergeler dâhildir. Doğal indikatör doğrudan her türlü tüketim düzeyi teminini karakterize eder. Örnek olarak: kişinin tükettiği gıda miktarı ve kilo kalorisi vs. maliyet indikatörü, belirli ihtiyaç gideri ve bunların dinamiğini gösterir. Bu göstergeler tüketime göre gruplandırılır: gıda gideri, konut-toplumsal hizmet gideri, giysi, dayanıklı tüketim malları, dinlenme ve diğer mal ve hizmetler (Musaeva, 2019).

Tablo 6. Yıllara Göre Parasal Gider Yapısının Dağılımı (Kişi Başına Aylık Ortalama Gelir, Som Olarak)

Yıllar	Tüketici Harcamaları	Gıda Maddeleri	Gıda Dışı Ürünler	Ücretli Hizmetler	Vergi, Harç, Ödemeler	Diğer Parasal Harcamalar	Toplam Parasal Giderler
2002	555,2	285,3	169,0	100,9	25,2	123,6	703,9
2003	660,2	351,1	185,7	123,3	36,0	80,5	776,7
2005	942,0	524,2	238,3	179,5	41,9	87,6	1071,5
2007	1 371,1	719,6	420,3	231,1	72,5	135,2	1 578,8
2010	2111,9	1 105,7	583,0	423,3	150,1	187,4	2 449,4
2013	2384,2	1301,4	495,7	587,1	178,1	204,7	2767,0
2015	2936,2	1564,9	787,3	584,0	216,4	265,8	3418,4
2017	2 974,4	1 477,1	857,3	639,9	246,7	239,4	3 460,5
2020	3 350,9	716,7	846,8	787,4	329,1	233,5	3 913,6
2021	4 012,0	1 961,9	1 126,4	923,7	365,9	303,5	4 681,5

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

Ülkede halkın kişi başına ortalama parasal giderleri, 2021 yılında ayda 4 681,5 somu oluşturmaktadır. 2017 yılına göre 1,4 kat artış göstermektedir. 2021'de hanehalkı harcamalarının toplam yapısında tüketici harcamalarının payı %85,7, vergi giderlerinin payı ise %7,8 olarak gerçekleşmiştir. Tüketici harcamalarının yapısı, hanehalkı üyelerinin kişisel tüketimine yönelik gıda ürünleri, gıda dışı ürünler ve hizmet harcamalardan oluşmaktadır. 2021 yılında gıda ve dışarıda yemek harcamalarından oluşan gıda harcamaları %49,7, tüketici harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturan gıda alım harcamaları ise %45,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 7. Yıllara Göre Hanehalkı Tüketim Harcamaları Yapısı %

Yıllar	Gıda ürünleri	Gıda dışı ürünler	Hizmet ödemeleri
2002	51,4	30,4	18,2
2003	53,2	28,1	18,7
2004	51,5	27,4	21,1
2005	55,6	25,3	19,1
2006	52,3	22,6	25,1
2007	52,5	30,7	16,9
2008	54,7	29,2	16,2
2009	55,5	24,3	20,2
2010	52,4	27,6	20,0
2011	54,6	27,2	18,2
2012	56,6	20,3	23,1
2013	54,6	20,8	24,6
2014	52,7	27,3	19,9
2015	53,3	26,8	19,9
2016	52,3	26,7	21,0
2017	49,7	28,8	21,5
2018	48,9	28,6	22,5
2019	48,3	28,3	23,4
2020	51,2	25,3	23,5
2021	48,9	28,1	23,0

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

2021 yılı itibariyle hanehalkı tüketim harcamalarında gıda ürünleri %48,9 gıda dışı ürünler %28,1 hizmet ödemeleri %23,0'lük bir yere sahiptir. Tüketim gideri yapısında en çok gıda alımı için harcama yapıldığı gözlenmektedir. Son yirmi yılda gıda dışı harcamalarda fazla farklılık olmazken gıda ürünleri harcamalarında düşüş görülürken hizmet ödemelerinde artış yaşanmaktadır. Mevcut durum kent ve kırsal bölgelerde ikamet edenler için de aynıdır. Kırsal bölgelerde ikame eden ve yoksul olmayan hanelere göre, kent bölgelerinde yaşayan ve yoksul olmayan hanelerde kişisel kullanım mallarına (giysi, ayakkabı, hijyen ürünleri gibi) erişebilirlik daha fazladır. Bunun yanı sıra kentlerde eğitim, kültürel hizmet, ulaşım ve iletişimle ilgili harcamalar daha yüksektir. Kent yerleşimlerde yaşayan nüfusun gıdaya yönelik kişi başına ortalama parasal harcaması, kırsal nüfusun 1,1 kat üzerinde gerçekleşmiştir. Genel olarak, 2021'de yoksul olmayan hanelerin kişi başına ortalama gıda harcaması, yoksul hanelerinkinden 1,7 kat daha fazladır (Uroven jizni naseleniya.. 2017-2021, 2022: 17).

Tablo 8. Ülke Geneli Hanelerin Kişi Başına Aylık Ortalama Parasal Gider Dağılımı (Som Olarak) 2021

Toplam	4 681,5
Yoksul olmayanlar	5 571,0
Yoksullar	2 896,7
Tüketim için	4 012,0
Gıda	1 820,7
Ev dışı beslenme	141,1
İçki	2,0
Sigara	20,4
Giyim, ayakkabı, iç çamaşır ve kumaş	452,3
Kişisel hijyen ürünleri	134,2
Mobilya	12,2
Araç satın alımı	77,5

Yakıt	219,6
Konut ve toplumsal hizmet faturaları	271,7
Sağlık	104,7
Bunun içinde ilaçlar	74,2
Okul öncesi eğitim	13,8
Eğitim hizmetleri	57,5
Kültürel hizmetler	1,2
Toplu ulaşım hizmetleri	164,8
İletişim hizmetleri	161,1
Diğer mal ve hizmetler	357,2
Diğer giderler	669,4
Hane içi kişisel giderler	228,1
Akrabalara maddi yardım	62,6
Banka mevduadı	1,9
Döviz alımı	0,1
İnşaat ve gayrimenkul alımı	1,5
Vergiler, katkı payları ve diğer ödemeler	365,9
Diğer giderler	9,4

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, 2017-2021, 2022: 64

Ülke geneli hanelerin kişi başına aylık ortalama parasal gider dağılımına bakıldığında tüketim içinde 1 820,7 som ile gıda harcaması ilk sırada gelmektedir. Gıda harcamalarını 452,3 som ile giyim, ayakkabı, iç çamaşır ve kumaş, 271,7 som ile konut ve toplumsal hizmet faturaları takip etmektedir. 669,4 som ile diğer giderler yer almaktadır. Toplam giderlerde yıllık halkın gıda alımı için 2021 yılında harcanan en yüksek payı eklemek ve eklemek ürünleri (%37,5) almıştır. Et ve et ürünlerin alımı için harcama payı %33,8'e kadar yükselmiştir. Sebze ve meyve giderleri %7,5'i, yağlar %8,7'yi, şeker ve pasta ürünleri %4,5'i, süt ve süt ürünleri %6,0'yı oluşturmaktadır. Gıda dışı kalemlerin alımına yönelik parasal harcamaların yapısında değişiklikler olmuştur. Akaryakıt alım giderlerinin payı %19,5'e, araç alımına yapılan harcamalar %6,9'a yükselmiştir. Bu dönemde giyim ve kumaş alımına yapılan harcamaların payı %40,2'ye gerilemiştir. 2021'de hizmetlere hanehalkı harcaması toplam tüketici harcamaları miktarı ise %23,0 olarak gerçekleşmiştir.

2.1.3. Asgari Geçim

Asgari geçim, insanın minimum seviyede ihtiyaçlarını gideren gıda ve gıda dışı mal ve hizmetlerin maliyetidir. Kırgızistan Cumhuriyetinin “O garantirovannih gosudarstvennih minimalnih sotsialnih standartah” (Garantili devlet asgari sosyal standartları) kanunu uyarınca ve 6 Kasım 2009 tarihli № 694 sayılı Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Kararıyla “Ob tverjdenii struktury projščtoçnogo minimuma dlya osnovnih sotsialno-demografiçeskikh grupp naseleniya” (Nüfusun temel sosyo-demografik gruplarının asgari geçim yapısı) onaylanmasıyla Ulusal İstatistik Komitesi asgari geçim oranını hesaplamaktadır. Asgari geçim onaylanan yapıya uygun olarak: minimum gıda ürünleri, gıda dışı ürünler, hizmetler ve zorunlu ödemelerden (vergi) oluşmaktadır (Musaeva, 2019).

2010 yılında kişi başına aylık ortalama 3 502,65 som (77,8\$) olan asgari geçim 2021 yılında 6 268,31 som (74,62\$) olarak belirlenmiştir. Dolar bazında asgari geçimin son on yıl içinde nerdeyse yerinde seyrettiği görülmektedir. Asgari geçimin esası gıda ürünleri, gıda dışı ürünler, hizmet ve vergilerdir. 2021 yılında asgari geçimin ana payı içinde 4 074,40 som ile gıda ürünleri (48,50\$), 1 002,93 som ile gıda dışı ürünler, 1 065,61 som ile hizmetler, 125,37 som ile vergiler yer almaktadır. 2021 yılı esas alındığında asgari geçim yapısına göre, gıda ürünlerinin payı %65, gıda dışı ürünler %16, hizmetler %17, vergiler %2'yi oluşturmaktadır. Bölgelere göre yüksek asgari geçim Calal Abad (6 648,56 som), Oş şehri (6 345,57 som), Bişkek şehrinde (6 317,40 som) en düşük asgari geçim Talas (5 753,97 som) ve Isık Göl (5 828,67 som) bölgelerinde görülmektedir. Asgari geçim çalışabilen nüfus için 7 040,33 somu (83,81\$), bunun içinde

kadın (6 990,75 som) ile erkek (7 219,11 som) arasındaki geçim farkı 228,36 somu oluşturmaktadır. Emekliler bir ayda 5 580,35 som (66,43\$) ile çocuklar 5 282,48 som (62,88\$) ile yaşamaktadır ve bunun içinde çocukların yaşına göre de asgari geçimin değiştiği görülmektedir (Projitoçniy minimum dlya..., 2021 g.).

Beslenme, kişi sağlığını ve çalışma hayatını etki eden en mühim faktörlerden biridir. Tüketilen gıdanın kalitesi, miktarı ve çeşitliliği hanelerin ekonomik ve refah düzeyiyle ilişkilidir. 1990 yılında Dünya Bankası tarafından yapılmış olan çalışmada, 2400 kalorilik gıda sepetinin fiyatı oluşturulmuş, bu da “mutlak yoksulluk” sınırı olarak belirlenmiştir. Gıda sepeti insanların yaşamını sağlıklı şekilde sürdürebilmesi için günlük aldığı kaloridir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından aynı yıl yapılan araştırmada kişi başı kalori ihtiyacının sabit olmadığını ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişim gösterdiği belirlenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü ise kişinin günlük 2100 kilokalori almasını öngörmektedir.

Tablo 9. Yıllara Göre Kişi Başına Günlük Ortalama Kilo Kalori Dağılımı

Yıllar	Gıdalarda Besin Değeri (Enerji) Kcal	Protein (gram)	Yağ (gram)
1990	2370,6	61,7	76,6
1991	2135,8	55,1	63,6
1993	2069,7	53,5	54,5
1995	1996,2	51,7	50,7
1997	1872,8	45,6	41,4
2000	1808,0	45,3	40,4
2003	2180,3	58,5	52,4
2005	2240,2	60,3	57,1
2007	2217,6	57,9	57,5
2010	2318,6	61,3	62,7
2013	2243,0	60,3	60,9
2015	2213,3	59,4	61,9
2017	2169,8	58,5	61,8
2019	2240,1	60,8	63,3
2020	2271,8	62,3	66,5
2021	2240,2	61,5	66,3

Kaynak: Himiyalık kuramı boyunca adam başına esepitelgen tamaktanunun ortoço sutkalık kaloriyaluuluğu, <http://stat.kg/kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>.

Kişi başına günlük ortalama kilo kalori dağılımı ile ülke ekonomisi ve refahının doğrusal olduğu ifade edilebilir. Nitekim Kırgızistan’ın bağımsızlık sonrası ekonomik ve sosyal anlamda krizde olduğu 1994-2000’li yıllar arasında gıda besin değerinin düşük seyrettiği, 2000’li yıllardan sonra gıda besin değerinde artış yaşanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bağımsızlığın ilk yıllarında kilo kalori verileri inişli çıkışlı bir gösterge çizmektedir (1990 yılı 2370,6 kalori; 1991 yılında 2125,8 kalori; 1995 yılında 1996,2 kalori; 2000 yılında 1808,0 kalori; 2005 yılında 240,2 kalori). Bağımsızlık yılları içinde en düşük kilo kalori değeri 1808, 5 ile 2000 senesine aittir. En yüksek kilo kalori oranı ise 1358,2 ile 2009 senesidir. 2001 yılından sonra kilo kalori oranı 2100 üzerine çıkmaya başlamıştır. 2021 verilerine göre Kırgızistan genelinde kilo kalori ortalaması 2240,2’dir. Protein ortalaması 61,5; yağlar ise 66,3 olarak belirlenmiştir. 2021 verileri dikkate alındığında kilo kalorinin en düşük olduğu bölge Bişkek (2016,1) şehridir. Bunu sırasıyla Oş şehri (2110,4) ve Çüy bölgesi (2106,9) takip etmektedir. Kilo kalori açısından en yüksek oran Talas (2443,9) bölgesidir.

Tablo 10. Kişi Başına Ürün Tüketimi (Aylık/Kg)

Göstergeler	1991	1995	2000	2005	2009	2012	2015	2017	2019	2021
Un ve unlu mamüller	10,1	11,1	10,3	9,9	10,8	10,5	10,4	10,0	10,2	10,0
Patates	5,2	4,2	4,5	4,0	4,2	3,8	3,7	3,5	3,5	3,5
Sebze/bostan	6,5	6,6	5,5	6,5	5,6	6,2	6,2	6,6	6,9	6,8
Meyve/yemiş	2,3	3,6	2,1	1,3	2,5	1,9	1,8	2,1	2,9	2,5
Et ve et ürünleri	2,8	2,1	1,1	1,2	1,7	1,7	1,6	1,7	1,9	1,8
Süt ve süt ürünleri	15,9	14,3	7,3	6,9	7,0	6,1	7,7	6,6	7,0	7,1
Bitkisel ve diğer yağlar	0,7	0,6	0,7	0,9	1,0	0,9	0,9	1,0	0,9	0,9
Şeker ve şeker mamülleri	1,5	0,8	1,0	1,2	1,3	1,2	1,1	1,0	1,1	1,0
Yumurta (tane)	12,2	5,6	4,3	4,2	4,9	5,0	5,4	5,7	6,8	7,1
Balık ve balık ürünleri	0,2	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Tüketilen alkol (litre)	0,4	0,1	0,1	0,4	0,4	0,4	0,4	0,1	0,1	0,1

Kaynak: Kalkın adam başına esepetende produktardı kerektoö, <http://www.stat.kg/kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>; Uroven Jizni Naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

Kişi başına ürün tüketimine bakıldığında un ve unlu mamuller, sebze ve meyve tüketimi sabit iken patates ve et tüketiminde düşüş gözlemlenmektedir. Unlu mamuller temel gıdaların başında yer almaktadır. Süt ve süt ürünleri ile yumurta tüketiminde yarı yarıya azalma dikkati çeker. Alkol tüketiminde önemli oranda azalma söz konusudur. Otuz yıllık süre zarfında un ve unlu mamuller, sebze ve meyve tüketimi sabit iken patates ve et tüketiminde düşüş gözlemlenmektedir. Et ve et ürünleri tüketimi 1,1 ile 2000 ve 2001 en düşük seviyededir. Süt ve süt ürünleri ile yumurta tüketiminde yarı yarıya azalma dikkati çeker. 2008 yılında 0,6 oranla en üst seviyede olan alkol tüketiminin zamanla 0,1'lere (bazı verilerde alkolsüz içecekler olarak gösterilmektedir) gerilediği anlaşılmaktadır. Alkol tüketiminde önemli oranda azalma söz konusudur.

Tablo 11. Hanede Dayanıklı Tüketim Mallarının Bulunma Durumu (Adet, 100 Hane Başına)

Göstergeler	2002	2003	2005	2007	2010	2013	2015	2017	2019	2021
Radio alıcıları	26	21	14	12	10	5	4	2	2	2
Televizyon	102	93	102	108	114	110	111	111	111	110
Teyp video kaydedici	49	35	53	58	62	25	25	19	12	10
Fotoğraf makinesi	6	5	8	11	11	5	5	4	3	3
Çamaşır makinesi	63	48	50	51	59	65	67	73	82	86
Buzdolabı	68	53	70	61	68	103	82	87	94	98
Elektrikli süpürge	19	13	15	25	22	33	35	37	39	42
Araba	13	11	10	13	17	19	22	24	27	30
Bilgisayar	-	-	-	3	5	7	9	10	13	15
Cep telefonu	-	-	-	32	114	196	209	220	239	247

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

Halkın refah düzeyi kültürel-evsel amaçlı dayanıklı tüketim malları temini ile de karakterize edilir. Bu gösterge dolaylı olarak hanenin refah seviyesini ve belirli bir süre içindeki parasal gelirini de yansıtmaktadır. 2021 verilerine göre 100 haneye 110 tane televizyon, 98 buzdolabı, 86 çamaşır makinesi, 10 kayıt cihazı ve 42 elektrik süpürgesi bulunmaktadır. Ortalama olarak her hanede ikiden fazla cep telefonu ve her dört haneden birinin arabası olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.4. Yoksulluk Düzeyi

Yoksulluk düzeyini belirlenmesinde enflasyon oranı üzerinden endekslenen yoksulluk eşiği olarak yoksulluk sınırı esas alınmıştır. 2021 yılında genel yoksulluk sınırı yıllık kişi başına 45 796,55 somu (545,19\$), aşırı yoksulluk 30 535,90 somu (363, 52\$) oluşturmaktadır (Uroven jizni naseleniya..., 2017-2021, 2022: 19).

Genel ve kişi başına düşen tüketim maliyetinin belirlenmesinde nüfusun tüketim harcamalarının tamamına dair veriler ele alınır: *Gıda harcamaları*, halkın satın aldığı gıda ve ev dışında tüketilen gıda harcamalarıdır. Bu harcamalara, kişinin kendi üretimi ve hediye olarak alınan ürünlerin tüketim maliyeti de dâhildir. *Satın alınan gıda*, raporlama döneminde veya daha önce satın alınmış gıda ürünlerinin maliyetidir. *Ev dışında tüketilen gıda ürünleri*, araştırma süresince ev dışında satın alınan ve tüketilen gıda ürünlerinin maliyetidir. *Kendi üretim ürünleri*, hanenin kendi tüketimi için ürettiği gıda ürünlerinin maliyetidir. *Gıda dışı ürünler ve hizmetler*, giysi, ayakkabı, çamaşır, kumaş, sabun – deterjan ve kişisel bakım ürünleri, tuhafiyeye, ev eşyaları, dinlenme, aktivite, hobiler için ürünler, inşaat malzemeleri ve sıhhi tesisat, ev onarımı, çamaşır yıkama, banyo, sauna ve kuaför hizmetleri, ulaşım, sağlık, eğitim ve konut-kommunal hizmetlere giren harcamalardır. *Dayanıklı tüketim malları*, bu ürünleri kullanmanın şartlı maliyet hesabıdır. Kişi başına düşen tüketim maliyeti, ailenin genel tüketim maliyetinin aile üyeleri sayısına bölünmesiyle belirlenir (Uroven jizni naseleniya..., 2017-2021, 2022: 19).

Kırgızistan'da halkın refah ölçümlerinin izlenmesi daha önce de belirtildiği üzere Ulusal İstatistik Komitesi tarafından hanelerin ve çalışanların bütçelerinin dönemsel olarak 5016 haneyi kapsayan örneklem araştırması kapsamında ortaya konmaktadır.

Tablo 12. Yıllara Göre Yoksulluk Düzeyi

Yıllar	Genel yoksulluk oranı	Aşırı yoksulluk oranı	Yoksulluk derinliği	Yoksulluk şiddeti
1996	43,5	-	15,9	7,9
1999	55,3	-	19,8	9,8
2000	62,6	-	21,6	8,8
2002	56,2	23,3	16,6	6,8
2003	49,9	17,2	15,3	6,1
2005	43,1	11,1	10,5	3,6
2007	35,0	6,6	6,6	1,9
2010	33,7	5,3	7,5	2,5
2013	37,0	2,8	7,0	2,0
2015	32,1	1,2	5,9	1,6
2017	25,6	0,8	4,6	1,2
2019	20,1	0,5	3,3	0,8
2020	25,3	0,9	4,4	1,1
2021	33,3	6,0	6,6	2,0

Kaynak: Kireşeler boyunca maalımdama maalımtattar, <http://stat.kg/kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>.

2021 yılı araştırma sonuçlarına göre tüketici harcamaları üzerinden hesaplanan yoksulluk düzeyi ülke genelinde %33,3 seviyesindedir. Aşırı yoksulluk oranı %6,0'dır. 2021 yılında 2 244 310 kişi yoksul, 407 118 kişi aşırı yoksulluk kategorisinde yaşamaktadır. Yoksulların bütçe açığını yoksulluk sınırına göre karakterize eden yoksulluğun derinliği %6,6, yoksulluk şiddeti yüzde %2,0 olarak gerçekleşmiştir. Ülkede yoksulluk düzeyi her geçen yıl düşmektedir. 1996 yılında % 43,5 olan yoksulluk oranı, 2000 yılında %52,2, 2005 yılında %43,1, 2019 yılında ise %20,1 seviyesindedir (2000 yılında 3 046 580 kişi; 2015 yılında 1 931 067 kişi; 2019 yılında ise 1 312 808 kişi yoksulluk kategorisindedir (Kedey kalktın sanı). Bağımsızlığın ilk yıllarında yüksek düzeyde seyreden yoksulluk oranı her ne kadar düşüş eğiliminde olsa da nüfusun üçte biri hala yoksulluk girdabındadır. Özellikle Covid 19 sonrası yoksulluk oranı ülkede yükselişe geçtiği görülmektedir.

Tablo 13. Yıllara Göre Bölgelerin Yoksulluk Düzeyi

Yıllar	Batken	Calal Abad	Isık Göl	Narın	Oş	Talas	Çüy	Bişkek Şehri	Oş Şehri	Ortalama
2005	59,1	55,9	51,5	51,2	55,9	44,4	22,0	10,8	-	43,1
2006	50,9	58,3	43,9	49,3	52,1	40,0	20,1	5,5	-	39,9
2007	40,4	53,0	38,6	45,2	46,6	35,3	15,0	5,0	-	35,0
2008	20,7	40,1	52,2	42,7	37,5	43,0	15,8	15,2	-	31,7
2009	31,5	36,9	46,1	44,1	38,3	33,0	21,2	13,2	-	31,7
2010	33,6	44,7	38,0	53,5	41,9	42,3	21,9	7,9	-	33,7
2011	35,6	45,3	29,5	49,9	44,7	50,2	28,6	18,4	-	36,8
2012	34,2	55,7	28,1	39,9	51,4	39,6	16,6	21,4	-	38,0
2013	53,9	46,4	39,5	43,8	43,4	23,1	23,6	20,4	40,9	37,0
2014	40,7	46,4	26,0	30,6	31,7	19,0	21,6	17,6	33,4	30,6
2015	41,2	45,1	28,9	38,0	28,9	21,5	24,8	23,5	38,3	32,1
2016	37,0	32,2	24,7	37,8	22,0	18,1	30,3	9,8	24,6	25,4
2017	40,5	32,6	24,2	29,2	14,3	20,7	33,3	15,9	33,5	25,6
2018	33,8	32,2	21,5	30,6	14,8	22,1	15,6	15,4	35,5	22,4
2019	32,6	26,9	24,4	28,1	14,0	13,3	19,1	11,9	20,7	20,1
2020	34,7	37,2	27,9	36,8	18,8	12,5	25,4	16,8	14,7	25,3
2021	40,7	43,2	38,1	39,2	23,8	23,5	27,0	35,8	28,6	33,3

Kaynak: Cakırçılık denggele, <http://stat.kg/kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>; Uroven Jizni Naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/> Kırgız Respublikasındaki cakırçılık denggeel, <http://www.stat.kg/kg/publications/uroven-bednosti-v-kyrgyzskoj-respublike/>.

2021 verilerine göre bölgeler bazında yoksulluk oranına bakılacak olursa %43,2 ile Calal Abad bölgesi en yüksek değerle ilk sırada gelmektedir. Bunu %40,7 ile Batken, %39,2 ile Narın bölgesi izlemektedir. Talas bölgesi ve Oş bölgesi yoksulluk oranının en düşük olduğu yerleşim yeridir. Ülkede yoksulluk genel bir sorun olduğu gibi, bölgesel bazda da farklılıklar göstermektedir.

Tablo 14. Yıllara Göre Bölgelerin Cinsiyet Yoksulluk Düzeyi (Tüketime Göre) Dağılımı

Yıllar	Cinsiyet	Batken	Calal Abad	Isık Göl	Narın	Oş	Talas	Çüy	Bişkek şehri	Oş şehri	Genel Ortalama
2003	Kadın	84,8	59,8	51,4	73,3	55,4	56,4	26,9	22,3	-	49,2
	Erkek	85,1	55,5	52,9	70,8	57,4	54,2	28,7	22,8	-	50,5
2005	Kadın	59,3	56,2	49,6	52,7	58,4	47,0	22,6	10,6	-	43,6
	Erkek	58,9	55,5	53,4	49,8	53,2	41,5	21,3	11,0	-	42,5
2007	Kadın	41,3	51,6	38,5	43,7	48,7	35,5	13,3	5,0	-	34,7
	Erkek	39,4	54,6	38,7	46,9	44,3	34,9	16,8	5,0	-	35,4
2009	Kadın	31,3	33,5	44,5	43,5	38,3	35,7	20,6	12,7	-	30,7
	Erkek	31,7	40,5	47,9	44,8	38,2	29,8	21,9	14,0	-	32,9
2011	Kadın	34,2	43,7	28,1	48,3	44,2	51,4	31,6	17,1	-	36,1
	Erkek	37,3	46,9	31,1	51,7	45,2	48,8	25,3	20,0	-	37,6
2013	Kadın	53,6	47,4	40,4	44,8	42,7	23,3	23,5	18,4	40,2	36,5
	Erkek	54,1	45,5	38,5	42,7	44,2	22,8	23,7	22,8	41,6	37,5
2015	Kadın	40,9	45,2	29,1	39,5	28,4	22,6	24,2	22,2	35,8	31,5
	Erkek	41,4	44,9	28,7	36,4	29,5	20,4	25,4	25,2	41,0	32,7
2017	Kadın	39,6	34,0	24,3	31,2	12,9	21,4	32,3	14,3	30,9	25,0
	Erkek	41,5	31,1	24,1	27,1	15,7	19,9	34,4	17,9	36,4	26,3
2019	Kadın	32,4	27,8	25,3	29,0	14,1	14,0	19,1	10,9	19,7	20,1
	Erkek	32,8	26,0	23,6	27,2	13,9	12,6	19,0	13,2	21,8	20,2
2020	Kadın	34,3	39,0	29,0	37,6	18,9	12,1	24,3	16,4	14,7	25,3

	Erkek	35,1	35,4	26,7	35,9	18,7	12,9	26,6	17,3	14,8	25,3
2021	Kadın	40,8	43,3	39,1	39,3	23,6	24,2	26,5	35,0	27,7	
	Erkek	40,5	43,2	37,2	39,0	23,9	22,8	27,6	36,7	29,5	

Kaynak: Uroven bednosti po polu i territorii, <http://www.stat.kg/ru/gendernaya-statistika/uroven-zhizni/uroven-bednosti/>.

Ülkede kadınların çalışma hayatında aktif yer alması yoksulluğun cinsiyete göre dağılımında da kendini göstermektedir. Mevcut yoksulluk değerlerinin erkek ve kadınlar arasında fazla fark olmadığını göstermektedir. Öyle ki bazı bölgelerde kadın yoksulluğu erkek yoksulluğuna kıyasla daha düşüktür. Bunun bariz örneğine Bişkek (kadın %16,4; erkek %17,3) ve Çüy bölgesinde (kadın %24,3; erkek %26,6) rastlanmaktadır.

Kırgızistan'da kadın yoksulluğu var olmakla birlikte ülkedeki erkek yoksulluğuyla aynı düzlem çerçevesinde ilerlemektedir. Özellikle yoksulluğun kadınlaşması etrafında değerlendirilen kadınların işgücü piyasasına katılımının düşük olması, piyasanın kadınlara yönelik ayrımcı tutumu, kadınların eğitim imkânlarından yararlanamaması, küreselleşmeyle birlikte kadınların düşük ücretli ve güvencesiz enformel sektörde yoğunlaşma, göç süreciyle birlikte artan kadın yoksulluğu, ekonomik/finansal krizlerin ve geleneksel kadın rol modelinin kadın yoksulluğuna etkisi gibi süreçlerden Kırgızistan'daki kadınlarında da bariz olarak etkilendiği iddia edilebileceği gibi derinlemesine analiz yapmak başka bir çalışma konusudur. Kırgızistan'daki kadın yoksulluğunun temelinde ekonomik/finansal krizler ve geleneksel kadın rol modelinin etkisinden bahsetmek mümkündür.

Tablo 15. Yıllara Göre Yerleşim Yerinin Yoksulluk Düzeyi

Yıllar	Kent yoksulluğu	Aşırı kent yoksulluğu	Kırsal yoksulluk	Aşırı kırsal yoksulluğu	Ortalama
1996	30,3		49,6		43,5
1997	22,1		55,3		43,0
2000	53,3		67,6		62,6
2003	35,7	10,2	57,4	21,0	49,9
2005	29,8	6,5	50,8	13,8	43,1
2007	23,2	3,2	41,7	8,5	35,0
2010	23,6	4,2	39,5	6,0	33,7
2013	28,5	1,6	41,4	3,3	37,0
2015	29,3	1,0	33,6	1,4	32,1
2017	20,4	0,3	28,4	1,0	25,6
2019	14,7	0,1	23,2	0,8	20,1
2020	18,3	0,3	29,3	1,2	25,3
2021	33,3	7,3	33,3	5,3	33,3

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

Ülke genelinde olduğu üzere yerleşim yeri özelliklerine göre de düzenli olarak yoksulluk oranında düşüşler gözlenmektedir. 1996 yılında kırsal ve kent arasındaki %19,3 yoksulluk farkı, 2019 yılına gelindiğinde %8,5 düzeyine gerilemiştir. 2020 yılında ülkede artış gösteren yoksulluk oranı yerleşimleri de etkilemiştir. 2020 yılında kırsalda yoksulluk oranı %29,3'e, kentte ise %18,3'e yükselmiştir. Bağımsızlık sonrası yoksulluk düzeyi kırsala en yüksek 1998 yılında 62,4 iken kentte bu oran 2000 yılında 43,9 seviyesindedir (Kırgız Mamleketütlüğü, 2003: 202). Her ne kadar kırsalda yoksulluk kente kıyasla yüksek olsa da Covid 19 sonrası yerleşim yerlerinde yoksulluğun aynı seviyede olduğu görülmektedir.

Tablo 16. Yıllara Göre Yaş Gruplarının Yoksulluk Düzeyi

Yıllar	Göstergeler	18-25	26-34	35-45	46-54	55-59	60 ve üzeri
2006	Yoksul	10,0	34,9	39,4	24,3	22,5	31,6
	Aşırı yoksul	-	8,8	7,1	4,9	4,5	6,6
2007	Yoksul	7,5	36,0	34,8	17,0	18,3	26,5
	Aşırı yoksul	0,3	4,8	4,3	3,4	3,7	4,8
2010	Yoksul	6,6	29,9	27,9	23,4	16,0	27,1
	Aşırı yoksul	-	3,0	3,1	4,3	1,0	3,4
2013	Yoksul	7,4	26,7	35,6	25,6	21,8	23,5
	Aşırı yoksul	0,0	1,2	1,8	1,5	1,8	1,7
2015	Yoksul	6,8	26,8	31,7	19,7	17,6	20,9
	Aşırı yoksul	0,0	2,1	0,9	0,6	0,1	0,9
2017	Yoksul	6,7	19,0	25,2	12,9	15,3	17,4
	Aşırı yoksul	0,0	0,9	0,4	0,2	0,5	0,5
2019	Yoksul	0,0	11,9	21,3	11,3	11,4	13,4
	Aşırı yoksul	0,0	0,3	0,5	0,1	0,0	0,4
2020	Yoksul	18,1	2,6	18,9	27,0	15,0	11,9
	Aşırı yoksul	0,0	0,0	0,8	1,3	0,2	0,3
2021	Yoksul	18,3	28,5	34,6	21,9	17,5	23,2
	Aşırı yoksul	4,5	6,2	6,6	3,2	2,5	3,4

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

2021 verilerine göre yaş gruplarının yoksulluk düzeyinin 35-45 yaş grubunda (%34,6) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bunu %28,5 ile 26-34 yaş grubu, %21,9 ile 46-54 yaş grubu takip etmektedir. Çalışma yaşı en elverişli yaş gruplarında yoksulluk düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda istihdam yetersizliğinin ve işsizliğin ülkedeki çalışabilir durumdaki aktif nüfus özellikle genç nüfus üzerinde yoksulluk oranı tetiklediği iddia edilebilir.

Sonuç olarak yoksulların bütçe açığını yoksulluk sınırına göre karakterize eden yoksulluğun derinliği 2021'de yüzde 6,6 olarak bir önceki yıla göre 2,3 puan artmıştır. Bu oran kentte 7,3 iken kırsalda 5,3 olarak gerçekleşmiştir. Yoksulluk şiddeti yüzde 1,9 ile bir önceki yıla göre 0,8 puan daha yükselmiştir. 2021 yılı verilerine göre 2 milyon 244 bin kişi yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Bunların %62,7'si kırsalda ikamet etmektedir. 0-17 yaş arası çocukların %40,5'i diğer ifadeyle 1 milyon 72 bini yoksulluk içinde yaşamaktadır. Kırgızistan'ın Ulusal İstatistik Komitesi verilerine göre 2021 yılında ülkedeki yoksulluk oranının bir önceki yıla oranla %8 puan artarak %33,3'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Yoksulluk oranını hesaplamak için doğrudan nüfusun gelirin bağlı olan tüketim değeri kullanılmaktadır. Kişi başına ortalama hane geliri önceki yıla kıyasla %18,2 artışla 2021 yılında 6 647, 7 som olmuştur. Yoksulluk oranı, göçmen işçilerin gelirinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Tahminlere göre göçmen işçilerin tüketim maliyetinden elde ettiği gelirler hariç tutulduğunda, ülkedeki yoksulluk seviyesinin ortalama %33,3'ten %42,8'e çıkacağını anlaşılmaktadır. Özellikle dış faktör gelirlerin ülkenin güney bölgelerindeki insanların maddi refahı üzerindeki etkisinden bahsedilebilir.

2.2. Parasal Olmayan Göstergelerle Yoksulluk

Yoksulluğun, ekonomik boyutu dışında farklı boyutları olduğundan da bahsedilebilir. Bu yönüyle parasal olmayan göstergeler bunun bir parçasıdır. Bunun içerisine: sağlık, eğitim, beslenme, temiz içme suyu ve barınma gibi göstergeler dâhildir. Bu gösterge Dünya Bankası ve UNDP tarafından insani yoksulluk veya insani kapasite olarak da nitelendirilmektedir. Hastalık, eğitimsizlik bireyin kapasitesini engelleyerek yoksulluğun azaltılmasını güçleştirmektedir. Bu çerçevede UNDP tarafından insani gelişme endeksi (İGE) geliştirilmiştir. İnsani gelişme: sağlık (uzun ve sağlıklı bir yaşam), eğitim (bilgiye erişim) ve yaşam standardı (kişi başı milli gelir), bu üç kavramın ortalama ölçüsü olarak değerlendirilmektedir.

UNDP'nin 2022 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporuna göre 2021 yılı itibariyle Kırgızistan insani gelişme endeksi sıralamasında 0,692 değeriyle 191 ülke arasında "Orta Düzey İnsani Gelişme" kategorisinde 118'inci sırada yer almaktadır. İGE içinde yer alan: doğumda beklenen yaşam süresi 70,0 yıl, beklenen eğitim süresi 13,2 yıl; ortalama eğitim süresi 11,4 yıl, kişi başına düşen millî gelir (satın alma gücü paritesi) (GSMH) 4 566 somdur (UNDP, 2022: 273).

2.2.1. Sağlık ve Beslenme

Hanelerin refah seviyesinin önemli göstergelerinden biri hane bireylerinin sağlık durumudur. Özellikle yoksullukla mücadelede çocukların beslenme durumu ve çocuk hastalıklarının dağılımı, farklı yaş grupları arasında beklenen ortalama yaşam süresi gibi göstergeler bunun içinde değerlendirilebilir. Kırgızistan'da sağlık durum göstergeleri ile yoksulluk sorunlarını değerlendirirken nüfusun ortalama yaşam süresi, ölüm ve doğum oranları değerlendirilmektedir.

Kırgızistan'da genel olarak erkek ve kadınlar arasında 18 yaş üstü nüfus oranı arasında fazla fark yoktur. Kadınların yaş ortalaması erkeklere göre fazladır. Cinsiyetler arası dengesizlik; ortalama 40 yaşta ve 80 yaş sonrasında. Erkeklerin kadınlara kıyasla ortalama yaşam süresi daha az olduğu anlaşılmaktadır (Ünal, 2022; 115).

Tablo 17. Yıllara Göre Ortalama Beklenen Yaşam Süresi

Yıllar	Erkek	Kadın	Ortalama
1990	64,2	72,6	68,4
1993	62,9	71,7	67,3
1995	61,4	70,4	65,9
1997	62,6	71,4	67,0
2000	64,9	72,4	68,5
2003	64,5	72,2	68,2
2005	64,2	71,9	67,9
2007	63,7	72,3	67,8
2010	65,3	73,5	69,3
2013	66,3	74,3	70,2
2015	66,7	74,8	70,6
2017	67,2	75,4	71,1
2019	67,6	75,8	71,5
2020	67,8	76,0	71,7
2021	67,9	76,1	71,8

Kaynak: Cımsı cana kurayı boyunca törölgöndöğü ömürdün kütüülüçü uzaktığı, <http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/>, Erişim: 10.10.2022.

Gerek genel ölüm gerekse bebek ölüm artışında meydana gelen duraksamaya paralel olarak hem kadınlarda hem erkeklerde ortalama yaşam süresi belirgin olarak yükselmektedir. 2021 verilerine göre ortalama yaşam süresi erkeklerde 67,9 iken kadınlarda 76,1'dir. Kırgızistan'da beklenen yaşam süresi bahsi geçen yıl itibariyle 71,8 olarak belirlenmiştir.

Tablo 18. Yıllara Göre Doğum ve Ölüm Dinamiği Dağılımı

Yıllar	Doğum	Ölüm	Doğum Oranı	Ölüm Oranı
1990	128 810	30 580	29,1	6,9
1991	129 536	30 859	28,8	6,9
1996	108 007	34 562	23,2	7,4
2000	96 770	34 111	19,8	7,0

2005	109 839	36 992	21,3	7,2
2010	146 123	36 174	26,8	6,6
2015	163 452	34 808	27,4	5,8
2019	173 484	33 295	26,9	5,2
2020	158 112	39 977	24,0	6,1
2021	150 164	38 875	22,4	5,8

Kaynak: Turuktuu kalktın dinamikası, <http://stat.kg/kg/statistics/naselenie/>; Statistiçeskiy yejegodnik..., 2016-2020 (2021): 66-67.

2021 verilerine göre ülke genelinde doğum sayısı 150 164'dir. Doğum oranı 22,4 olarak gerçekleşmiştir. Ölüm sayısı 38 875 iken ölüm oranı 5,8'dir. 1993 yılından başlayarak 2000'li yıllara kadar doğum oranında sürekli düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında ortaya çıkan sosyal ve ekonomik durumun bunda etkili olmakla birlikte doğum oranında keskin düşüşe 2020 yılında da rastlanmaktadır. Bunda şüphesiz dünyayı etkisi altına alan Covid 19 hastalığının etkisi yadsınmaz bir gerçektir. Bağımsızlık sonrası süreçte hem doğum oranında hem ölüm oranında bariz düşüşlerin yaşandığı anlaşılmaktadır.

Her yılın ölüm nedenleri incelendiğinde Kırgızistan'daki en temel ölüm nedeni, kalp damar hastalıklarıdır. İkinci sırada onkolojik hastalıklar, solunum sistemi, sindirim sistemi, deri ve deri altı doku hastalıkları vs., üçüncü sırada genel sakatlanmalar, zehirlenmeler vb. dış etkenler yer alır. Bunun dışında trafik kazaları ve benzerleri gelir (Ölümdün sebeplerinin klasları cana aymaktar boyunca kalktın ölümü).

Bir yaşın altındaki bir çocuğun ölümü olarak tanımlanan bebek ölümü bebek ölüm hızı ile ölçülür. Bu değer bir yılda canlı doğan 1000 bebekten bir yıl içinde kaçının öldüğünü göstermektedir. Bağımsızlıktan bu yana Kırgızistan'da her ne kadar bebek ölüm oranı yüksek olmasına rağmen giderek düştüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 19. Yıllara Göre Bölgesel Bebek Ölüm Oranı

Yıllar	Batken	Calal Abad	Isık Göl	Narın	Oş	Talas	Çüy	Bişkek şehri	Oş şehri	Ortalama
2000	27,6	18,3	18,1	18,5	24,7	23,1	19,4	27,5	30,1	22,6
2005	31,9	25,5	28,2	28,2	27,5	40,2	28,2	32,2	46,8	29,7
2007	33,6	26,0	25,8	27,4	27,0	39,9	28,8	35,0	59,6	30,6
2009	27,8	19,8	21,4	23,2	20,2	34,2	22,9	30,4	58,4	25,0
2010	27,1	18,8	20,3	19,2	19,3	25,8	21,3	27,3	48,3	22,8
2013	20,4	17,6	16,0	16,8	12,4	23,7	19,0	24,6	60,9	19,9
2015	17,4	17,0	15,6	12,5	9,5	15,3	14,9	25,2	67,3	18,0
2017	15,1	14,1	12,9	13,7	7,6	15,1	10,7	25,0	51,3	15,6
2019	15,2	13,4	15,8	10,1	6,6	17,2	11,2	21,2	35,8	15,1
2020	14,7	12,1	12,4	12,6	6,7	22,6	9,7	20,1	35,0	14,4
2021	14,5	14,6	23,4	11,8	7,7	20,7	10,9	16,5	30,1	15,2

Kaynak: İrimkayların ölümü, <http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/>.

Bebek ölümleri ülkedeki sağlık durumunun önemli göstergelerinden biridir. Bebek ölümlerinde son yıllarda önemli bir düşüş olmasına rağmen hala yüksek seviyededir. 2021 yılı verilerine göre çeşitli hastalıklardan dolayı bir yaşına kadar olan 2 289 bebek hayatını kaybetmiştir. Bunların 1 302'si erkek, 987'si kızdır. Her 1000 doğan bebeğin 15,2'sine denk gelmektedir. Oş şehri 30,1 (416 bebek), Isık Göl 23,4 (213 bebek), Talas 20,7 (108 bebek) ile bebek ölümlerinin yüksek olduğu yerleşim yerleri arasındadır. Bebek ölümlerinin ana nedenleri arasında prenatal (doğum sonrası) dönemde ortaya çıkan hastalıklar, doğumsal anomaliler (malformasyon), solunum hastalıkları, bazı enfeksiyon ve parazit hastalıklar gelmektedir (Aymak boyunca cana cınısı boyunca caşka çeyinki ölgön baldardın sanı).

2.2.2. Çocuk Yoksulluğu

Yoksulluk içinde yaşayan çocukların hayatta kalmak, gelişmek ve refah için gerekli maddi, manevi ve estetik kaynakları temin etme noktasında bir takım eksikliği bulunmaktadır. Bu eksikler aynı zamanda çocukların haklarını korumalarına, potansiyellerini kullanmalarına veya toplumun tam ve eşit üyeler olarak katılımlarına müsaade etmemektedir. Yoksulluğun, çocuklar üzerinde olumsuz etkisinden söz edilebilir. Haysiyetinden mahrum kalması, yaşamını tehlikeye atması, fırsatlarının sınırlanması, yaşamlarının sonraki evrelerinde toplumda geri dönüşü olmayan sonuçlara neden olabilmektedir. İstatistiksel uygulamalarda çocuk yoksulluğunun ölçümünde ailenin maddi refah düzeyi ilişkilendirilmektedir. Fakat çocukların refah düzeyini: hastalık ve çocuk ölümü, eğitim ve öğretim düzeyi, sağlık hizmetine erişim, suç durumu ve diğer birçok faktör doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Tablo 20. Yıllara Göre Yerleşim Yerleri 0-17 Yaş Arası Çocuk Yoksulluğu Oranı

Yıllar	Kent		Kırsal		Toplam	
	Yoksul	Aşırı yoksul	Yoksul	Aşırı yoksul	Yoksul	Aşırı yoksul
2006	33,0	7,6	56,4	14,3	48,5	12,0
2007	29,9	4,4	49,7	9,2	43,3	7,7
2010	30,0	6,3	46,3	6,6	40,9	6,5
2013	36,9	2,1	48,9	4,5	45,2	3,7
2015	39,0	1,3	41,2	1,8	40,5	1,6
2017	28,2	0,4	33,8	1,2	32,0	1,0
2019	25,7	0,8	19,9	0,1	28,6	1,2
2020	24,3	0,5	35,5	1,8	31,8	1,3
2021	42,1	10,4	39,7	6,8	40,5	8,0

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

2021 yılında 0-17 yaş arası çocuklarda yoksulluk düzeyi % 40,5'dir. Yoksulların toplam nüfus içindeki payı ise yüzde % 48 (1 072 402 kişi) civarındadır (Uroven jizni naseleniya., 2017-2021, 2022: 26. Bunun yanı sıra 0-17 yaş arası çocuk yoksulluğunun yerleşim özellikleri dikkate alındığında kırsala nazaran kentlerde çocuk yoksulluk oranının yüksek olduğu tespit edilmektedir. Özellikle son 15 yıl içerisinde gerek yoksulluk gerekse aşırı yoksulluk oranında kırsalda düşüş yaşanırken kentte mevcut durum yükselmiştir. 2006 yılında 33,0 olan kentteki yoksulluk oranının 2021 yılında 42,1'lere çıktığı, 2006 yılında 56,4 olan kırsaldaki yoksulluğun ise 2021 yılında 39,7'lere gerilediği anlaşılmaktadır.

Tablo 21. Yıllara/Çocuk Sayısına Göre Hanedeki Çocuk Yoksulluğu Oranı

		2006	2010	2015	2020	2021
1 çocuk	Yoksul	27,7	18,6	15,3	10,6	19,7
	Aşırı yoksul	1,4	1,3	0,6	0,0	2,3
2 çocuk	Yoksul	38,5	31,1	28,5	25,2	31,2
	Aşırı yoksul	8,7	5,4	0,6	0,5	3,7
3 çocuk	Yoksul	53,8	46,5	43,5	31,9	44,5
	Aşırı yoksul	12,1	2,2	1,6	0,8	7,9
4 çocuk	Yoksul	68,0	62,3	63,8	40,2	51,6
	Aşırı yoksul	28,7	14,2	3,9	1,0	12,4
5 çocuk ve üzeri	Yoksul	79,7	82,5	84,9	63,0	62,5
	Aşırı yoksul	16,8	34,9	3,8	6,9	17,2

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

Aynı zamanda, üç veya daha fazla çocuğu olan hanelerdeki genel yoksulluk düzeyi ülke ortalamasının üzerindedir. Beş ve daha fazla çocuğu olan geniş ailelerde 2021'de yoksulluk oranı %62,5'e ulaşmıştır. Çocuk sayısı arttıkça hanede yoksulluk ve aşırı yoksulluk oranının yükseldiği görülmektedir (Uroven jizni naseleniya..., 2017-2021, 2022: 26). Mevcut durum hanedeki çocuk sayısı arttıkça yoksulluk oranının yükseldiği savını doğrulamaktadır.

Tablo 22. Yıllara Göre Bölgelerin Çocuk Yoksulluğu ve Yoksunluğu Endeksi

Yıllar	Batken	Calal Abad	Isık Göl	Narın	Oş	Talas	Çüy	Bişkek Şehri	Oş Şehri	Genel Ortalama
2005	61,7	64,8	63,6	62,9	62,1	62,3	65,3	76,2	64,8	64,7
2007	62,1	64,1	66,1	63,0	62,2	62,0	67,3	75,1	65,5	65,4
2009	65,5	68,5	66,7	66,0	62,6	66,3	69,3	76,6	66,0	67,5
2010	64,8	67,6	67,9	61,3	61,7	64,6	68,5	78,3	63,7	67,1
2013	65,2	67,9	69,2	64,9	66,1	71,4	72,2	79,2	66,6	69,9
2015	66,9	68,5	73,6	68,8	67,0	74,3	74,8	80,6	67,7	71,1
2017	68,8	69,2	74,6	71,4	70,0	74,9	76,5	81,5	72,0	73,1
2019	71,1	70,8	75,4	73,0	73,3	75,3	79,6	82,7	75,4	75,2
2020	73,0	69,9	73,1	71,3	73,7	73,8	80,4	80,0	75,4	74,8
2021	72,9	74,4	72,8	71,7	74,1	74,9	78,4	79,8	75,8	74,8

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

Çocuk yoksunluğu ve yoksulluğu endeksi kapsamında 2021 yılında çocuk yoksulluğunun %74,8'lerde olduğu görülmektedir. 2019 yılında %75,2 ile çocuk yoksulluğu zirve yapmıştır. Bölge bazında çocuk yoksulluğu en fazla % 79,8 ile Bişkek şehrinde görülmektedir. Bunu % 78,4 ile Çüy bölgesi, % 75,8 ile Oş şehri ve %74,9 ile Talas bölgesi izlemektedir. Çocuk yoksulluğunun en düşük olduğu yerleşim yeri %71,7 ile Narın, % 72,8 ile Isık Göl bölgesidir. 2019 verileri dikkate alındığında kırsalda %71,4 olan çocuk yoksulluğu kentte %80,1'dir. Kırsala kıyasla kentte çocuk yoksulluğu oranı daha yüksektir (Uroven Jizni Naseleniya..2017-2021, 2022: 31). Çocuk yoksulluğu ve yoksunluğu endeksi çerçevesinde Kırgızistan'da çocuk yoksulluğu durumunun 2005 yılından itibaren sürekli olarak yükselişte olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 23. Yıllara Göre Çocuk Yoksulluğu Endeksi ve Alt Endeksleri

Yıllar	Maddi Yoksulluk	Sağlık	Demografik Kayıplar	Eğitim ve Yetiştirme	Çocuk Yoksunluğu ve Sıkıntısı	Çocuk Riskleri
2005	64,0	75,8	63,5	38,2	63,5	83,3
2007	73,3	77,1	64,2	29,5	67,2	81,1
2010	72,2	75,9	69,9	27,5	75,6	81,7
2013	73,2	82,3	74,5	29,5	75,0	84,9
2015	75,3	82,7	75,5	32,8	74,5	86,0
2017	79,8	79,8	78,2	37,8	75,7	87,0
2019	81,2	82,2	80,0	42,5	77,8	87,5
2020	78,9	81,7	78,5	41,5	78,0	90,3
2021	73,1	81,2	79,0	49,6	80,0	88,0

Kaynak: Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki, <http://stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/>.

Mevcut verilerden hareketle ülke genelinde yoksulluk düzeyi düşmesine rağmen çocuk yoksulluğunun her geçen yıl arttığı söylenebilir. Çocuk yoksulluğu endeksi ve alt endeksleri çerçevesinde

durum incelendiğinde çocuk riskleri (%88,0) ve sağlığı (%81,1) ilk sırada gelmektedir. Çocukların maddi yoksulluğu (%73,1) diğer bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk yoksulluğunun çok yönlü yapısı bir takım istatistiksel zorlukları da beraberinde getirmekle birlikte parasal çocuk yoksulluğu ölçümü devlet istatistiklerinde kurumsallaştırılırken ve veriler hükümete rapor edilirken, parasal olmayan yönler üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir. Özellikle düşük gelirli ailelerde büyüyen çocukların çoğunun sosyal yardımlardan mahrum kalması yasal düzenlemelerin yetersiz olması çocuk yoksulluğunun derinleşmesinin nedenleri arasında gösterilebilir.

Sonuç

Sovyetler Birliği döneminde ideolojik bir boyut kazanan adı yoksulluk olmayan fakat doğrudan ülkedeki hanelerin gelir ve gider durumunu ortaya koyan araştırmalar bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da Batı eksenli bir anlayışı doğurduğu görülmektedir. 1996 yılında başlayan bu etkileşim günümüzde de devam etmektedir. Özellikle Dünya Bankası, Birleşmiş Milletlerin Kırgızistan'daki yoksulluk çalışmaları ve raporları önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra Kırgızistan Ulusal İstatistik Kurumu tarafından yürütülen rapor ve neşriyat olarak ortaya konan çalışmalar dikkate değerdir.

Nüfusun parasal geliri büyük oranda ücret ve maaş gelirinden sağlanmaktadır. Kişi başına düşen gelirin büyüklüğü hanede çalışan kişi sayısına göre değişmektedir. Çalışmaya elverişsiz yaşta hane üyelerinin sayısı artıçça gelir düşmektedir. Hanehalkı tüketim harcamalarında en büyük gider gıda ürünlerinde görülmektedir. Gıda harcamalarını giyim kuşam ve konut takip etmektedir. Maslow'un ihtiyaç piramidi esas alındığında ülke halkının büyük çoğunluğunun sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya gücü yetmektedir. Diğer yönüyle akrabalar arası dayanışma ve yardımlaşma gereksinimleri karşılanmasını sağlamaktadır. Kentsel alanlarda eğitim, kültür kurumlarının hizmetleri, ulaşım ve iletişime olan harcamalar çok yüksektir. Unlu mamuller temel gıdaların başında yer almaktadır. Et ve et ürünleri tüketimi yıllar içinde düşüş göstermektedir. Aynı durum süt ve süt ürünleri ile yumurta tüketiminde geçerlidir. Alkol tüketiminde de düşüş kendini gösterir. Teknoloji kullanımı ve sahip olma durumunda son yıllarda artış yaşandığından söz edilebilir.

Kırgızistan'da Sovyetler döneminde mevcut olan yoksulluk olgusunun bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da bir dizi sosyal, ekonomik ve siyasal etkenlerin sonucu farklı evrimler geçirdiği anlaşılmaktadır.

Kırgızistan İstatistik Komitesi ve devlet kurumları verilerine göre ülkede yoksulluk oranı ve sayısı her geçen gün azalmaktadır. Bunun bariz göstergesi 1990'lı yıllara kıyasla günümüze geldikçe yoksulluk oranındaki gerilemedir. Buna karşın yoksulluk ülkede önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca küresel gelişmelerden ülkedeki yoksulluk oranı da açıkça etkilenmektedir. Covid 19 hastalığı bunun aleni göstergesidir. 2019 yılına kadar düşüş ivmesi yakalayan yoksulluk oranının bu tarihten sonra yeniden artışa geçtiği anlaşılmaktadır. Adaletsiz gelir dağılımı, ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük, yaşanan ekonomik krizler, başarısız politikalar yoksulluğu daha da şiddetli bir boyuta taşımaktadır. Bu yönüyle ülkenin ekonomik ve sosyal durumuyla da yoksulluk doğru orantılıdır. Kırgızistan'da ayrıca yoksulluk göç arasında sıkı bir ilişki vardır. Daha doğrusu yurt dışına göçen vatandaşların ülkeye gönderdikleri dövizin ülke ekonomisine hâlihazırda ülke bütçesine büyük katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Yoksulluk oranı, göçmen işçilerin gelirinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Göçün diğer yansıması kentsel yoksulluğu hareke geçirmesidir. Kırsal yerleşimdeki yoksullar düşük gelir sonucunda kente kayarken, göçler kır-kent kazanç farklıklarına göre fazlalaşmaktadır ve hızlı göçler kentlerde hızlı bir enformelleşme yaratarak yoksullaşma sürecine neden olmaktadır. Bu durumda kentsel yoksulluk kırsal yoksulluğun bir yansıması olarak değerlendirilmekte ve hızlı kentleşme ve göç süreciyle ilişkilendirilmektedir. Ülkenin başkenti olan Bişkek'teki ve Oş şehrindeki yoksulluk oranının diğer bölgelere göre nazaran yüksek olması yaşanan süreçlerden kentsel yoksulluk olgusunu doğurduğu görülmektedir. Kadınların erkekler kadar çalışma hayatında faal yer alması kadın ve erkek yoksulluğu arasında fazla farkın olmadığını ortaya koymaktadır. Gelişmiş veya azgelişmiş ülkelerde çok çocuklu ailelerin yoksullukla ilişkisini daha fazla olduğu barizdir. Söz konusu durum çok çocuk sahibi alan Kırgızistan'daki aileler için de geçerlidir. Özünde çocuk sayısı

artıkça yoksulluk oranı artmaktadır. Bunun yanı sıra çocuk yoksulluğunun üst seviye olduğu aşikardır. Kırgızistan'da suç unsurunun artmasında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ortaya çıkan sosyal ve ekonomik belirsizliğin doğrudan etkisi vardır. Kayıt altına alınan mevcut suç türleri arasında hırsızlık ilk sırada dolandırıcılık ikinci sırada yer almaktadır.

Tarım ve hayvancılık merkezli kurulan üretim yapısının bozulması bağımsızlık sonrası kırsalda yoksulluğunun artmasına, bundan ötürü kırsalda ortaya çıkan işsizliğin ise zamanla iç göçe evrilmesine bugün gelinen noktada kent yoksulluğunun oluşmasına zemin hazırlamıştır Kentlerde istihdam sorunları kent yoksulluğu sürecini hızlandıran faktör olarak kaşımıza çıkarmaktadır.

Sonuç olarak gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alan Kırgızistan'da yoksulluk en önemli sorunlardan biridir. 30 yıllık süre zarfında yaşanan toplumsal olaylar, siyasi istikrarsızlık, ekonomik krizler yoksulluğu körükleyen gelişmelerdir. Yoksullukla ilgili istatistiksel göstergeler bunun en bariz yansımasıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmiştir.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazar/yazarları ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Ak, M. (2016). Toplumsal bir olgu olarak yoksulluk. *Akademik Bakış Dergisi - Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, (54), 296-306.
- Aksan, G. (2012). Yoksulluk ve yoksulluk kültürünün toplumsal görünüşleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 9-19.
- Aktan, C. C. & Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. C. C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla mücadele stratejileri* içinde (ss. 39-69). Ankara: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
- Arabacı, R. Y. (2017). Yoksulluğun kavramsal çerçevesi. E. İslamoğlu, M. Ç. Özdemir (Ed.), *Gelir dağılımı ve yoksulluk* içinde (ss. 143-159), Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Arabacı, Y. R. (2019). Dünya Bankasının yeni uluslararası yoksulluk sınırları ve küresel yoksulluğun yeniden değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9 (1), 123-140.
- Arpacıoğlu, Ö. & Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (2), 60-76.
- Belek, S. (1993). *Kızıl Kırgız Tarihi*. (2. B.). Bişkek, Uçkun.
- Beşirli, H. & Ünal, A. vd., (2017), Kırgızistan'da göç ve göçün nedenleri üzerine değerlendirmeler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 227-240.
- Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. (8. B.). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59 (2), 89-132.
- Çelik, K., Vural, İ. Y. & Tuncer, G. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de yoksulluğun genel görünümü: 2002 sonrası döneme ilişkin bir değerlendirme. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 41-79.
- Doğan, E. (2014). Türkiye'de yoksulluğun ölçülmesi. Yayınlanmamış T.C. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Edilova, M. (1998). *Tranzittik koomdogu elet cakırçılığı cana öspürüm baldar*. Bişkek, Kırgızistan.
- Edilova, M. (2000). *Cakırçılık sotsialdik körünüş (Ötkööl mezgildegi Kırgızstandın misalında)*. Bişkek, KR İUANın Basmakanası.

- Fahrutdinova, Y. & Husnutdinova, L. M. (2011). Bednost v strukture pokazateley kaçestva jizni naseleniya. *Ekonomiçeskiye Hauki*, (12), 78-82.
- Gül, H. & Şen, B. (2018). Yoksulluk: tanım, olgu ve yaklaşımlar. M. Ö. Taşkesen & B. Şen (Ed.), *Yoksulluk ve sosyal hizmet içinde* (ss. 11-30). Konya, Eğitim Yayınevi.
- İsaev, K. (2013). *Bağımsızlık yolunda Kırgızistan geçmiş yirmi yıla ilişkin sosyal ve siyasal döngüler* (Haz. A. Ünal). Çankırı, ÇAVSAM.
- Kabaş, T. (2009). Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yolları. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kırgız Mamleketiüülügü: Kılımdardın Statistikası* (2003). Bişkek, Kırgız Respublikasının Ulstatkomu.
- Kırgız Respublikasında korruptsiyaga karşı arakettenüü cna anın sebepterin coyuu boyunca mamleketik strategiya*. 10.06.2023 tarihinde <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/430235> adresinden erişildi.
- Lewis, O. (1969). Culture of Poverty. In Moynihan, Daniel P. (ed.). *On Understanding Poverty: Perspectives from the Social Sciences içinde* (pp. 187–220), New York, Basic Books.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınay & D. Kömürçü, Çev.). Ankara, Bilim Sanat Yayınları.
- Masleev, A.G. (2001). *Bednost kak sotsialnoye yavleniye*. Yekaterinburg, İzdatelstvo Uralskogo Universiteta.
- Musaeva, A. (2019). *Kamuda çalışan eğitimcilerin yoksulluk düzeyinin ölçülmesi: Bişkek örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek.
- Rimaşevskaya, N. M. (2004). Bednost i marginalizatsiya naseleniya. *Sostsiologičeskiye İssledovaniya* (4), 33-44.
- Sıçeva, V. S. (1996). İzmereniye urovnya bednosti: İstoriya voprosa. *Sotsis*, (3), 141-149.
- STATKOM. *2021-cıldagı Kırgız Respublikasındagı kalktın kedeyçilik denggeeli*. 17.09.2022 tarihinde <http://www.stat.kg/kg/publications/uroven-bednosti-v-kyrgyzskoj-respublike/>, adresinden erişildi.
- STATKOM. *Aymak boyunca cana cınısı boyunca caşka çeyinki ölgön baldardın sanı*, 15.11.2022 tarihinde <http://www.stat.kg/kg/opendata/category/5270/>, adresinden erişildi.
- STATKOM. *Himiyalık kuramı boyunca adam başına eseptelgen tamaktanunun ortoço sutkalık kaloriyaluuluğu*, 25.12.2022 tarihinde <http://stat.kg/kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>, adresinden erişildi.
- STATKOM. *İrımkaıların Ölümü*, 17.11.2022 tarihinde <http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/>, adresinden erişildi.
- STATKOM. *Kalktın adam başına eseptegende produktardı kerektöö*, 20.11.2022 tarihinde <http://www.stat.kg/kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>, adresinden erişildi.
- STATKOM. *Kedey kalktın sanı*, 24.11.2022 tarihinde <http://www.stat.kg/kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>, adresinden erişildi.
- STATKOM. *Kırgız Respublikasındagı cakırçılık denggeel*, 27.12.2022 tarihinde <http://www.stat.kg/kg/publications/uroven-bednosti-v-kyrgyzskoj-respublike/>, adresinden erişildi.
- STATKOM. *Kireşeler boyunca maalımdama maalımttar*, 29.12.2022 tarihinde <http://stat.kg/kg/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/>, adresinden erişildi.
- STATKOM. *Ölümdün sebepterinin klasstarı cana aymaktar boyunca kalktın ölümü*. 20.10.2022 tarihinde <http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/>, adresinden erişildi.
- STATKOM. *Projitoçniy minimum dlya osnovnih sotsialno-demografıçeskih grupp naseleniya za 2021 g.*, 30.11.2022 tarihinde <http://www.stat.kg/ru/living-wage/> adresinden erişildi.
- STATKOM. *Sredneduşevoy dohod domaşih hozyaystv*, 15.10.2022 tarihinde <http://stat.kg/ru/statistics/uroven-zhizni-naseleniya/> adresinden erişildi.
- STATKOM. *Statistiçeskiy yejegodnik Kırgızskoy Respubliki 2016-2020* (2021). Bişkek. Bişkek, Natsionalniy Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven bednosti naseleniya Kırgızskoy Respublike v 2021 g.*, 5.12. 2022 tarihinde <http://www.stat.kg/ru/publications/uroven-bednosti-v-kyrgyzskoj-respublike/> adresinden erişildi.

- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2002-2006* (2007). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki. 15.09.2022 tarihinde <http://www.stat.kg/ru/publications/uroven-zhizni-naseleniya-kyrgyzskoj-respubliki/> adresinden erişildi.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2003-2007* (2008). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2005-2009* (2010). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2006-2010* (2011). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2007-2011* (2012). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2009-2013* (2014). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2010-2014* (2015). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2011-2015* (2016). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2013-2017* (2018). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2015-2019* (2020). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2016-2020* (2021). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- STATKOM. *Uroven jizni naseleniya Kırgızskoy Respubliki 2017-2021* (2022). Bişkek, Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*, (8. B.). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Taşgın, N. Ş. (2017). *Yoksulluk insan hakları ve sosyal hizmetler*. Ankara, Nika Yayınevi.
- Türkdoğan, O. (1977). *Yoksulluk kültürü*. İstanbul, Dede Korkut Yayınları.
- UNDP (2022). *Human development report 2021/2022*. 25.01.2023 tarihinde <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2022-ansani-gelisme-raporu> adresinden erişildi.
- Uzun, H. (2018). Yoksulluğun toplumsal yansımaları. G. Cerev & B. Yenihan (Ed.) *Yoksulluk farklı boyutlarıyla* içinde (ss. 83-98). Bursa, Dora Yayıncılık.
- Ünal, A. (2022). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da nüfus ve demografik yapının dönüşümü. K. Şahin, S. Kol vd. (Ed.) *20. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı* (18-22 Ekim 2022 Bişkek) içinde (ss. 111-128), https://turkkongre.com/Dosya/arsiv/2022/2022_20_turkkongre_tam_metin_bildiri_kitabi.pdf adresinden erişildi.
- Voronkova, O. B. (2007). Podhod k opredeleniyu i izmereniyu bednosti. *Ekonomiçeskiy Vesnik Rostovskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, (3), 147-154.

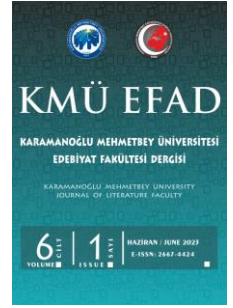

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi: 24 Mart 2023

Gönderim Tarihi: 12 Aralık 2022
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atf Künyesi: Aytürk, F. & Özgökçe, P. (2023). Sosyolojik Eleştiri Kuramına Örnek Bir İnceleme: Değirmen Öykü Kitabı. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 109-117.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1217720>

SOSYOLOJİK ELEŞTİRİ KURAMINA ÖRNEK BİR İNCELEME: DEĞİRMEN ÖYKÜ KİTABI

Ferhat AYTÜRK*

Pınar ÖZGÖKÇE**

Öz

Edebiyat kuramları esas itibariyle bir eleştirinin tezahürüdür. Platon'dan bu yana birçok edebiyat kuramı ortaya atılmış ve her biri bir öncekine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu kuramlar çeşitli edebiyat ilkelerinin ve prensiplerinin incelemesini konu alır. Edebiyat kuramları yapıları itibariyle evrenseldirler. Herhangi bir ülkenin edebiyatına ait bir kuram bir başka ülke edebiyatının ortaya koymuş olduğu metinlere amaçları doğrultusunda uygulanabilmektedir. Sosyolojik Eleştiri Kuramı da edebi eserle toplumsal olanlar arasındaki ilişkiyi incelemesi dolayısıyla dünyanın herhangi bir yerinde bir toplumu ele alan metne uygulanabilmektedir. Esas olarak toplumsal gerçekçi bir yazar olan Sabahattin Ali'nin eserlerinin büyük bir çoğunluğunda toplum sorunları, toplumsal ilişkileri, sosyal sınıfları vb. görmek mümkündür. Bu özellik, öykülerinde diğer eserlerine oranla daha yoğun bir şekilde görülmektedir. Çalışmada ele aldığımız *Değirmen* öykü kitabı ele aldığı sosyal adaletsizlik ve sınıfsal ayırım, toplumsal yozlaşma gibi toplumsal sorunları irdelemektedir. Ayrıca köy yaşantısı ve sorunları, şehirli ve köylü sınıfsal farkların da kimi öykülerde vurgulanan unsurlardan olduğu görülmektedir. Çalışmada tüm bu unsurlar Sosyolojik Eleştiri Kuramı çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyolojik Eleştiri, Kuram, Öykü, Toplumsal Sorun, Sabahattin Ali, *Değirmen*.

An Example Review of Sociological Critical Theory: *Degirmen* Story Book

Abstract

Literary theories are essentially a manifestation of criticism. Many theories of literature have been put forward since Plato, and each of them arose in response to the previous one. These theories are the subject of the study of various literary principles and principles. A theory belonging to the literature of any country can be applied for its purposes to texts put forward by the literature of another country. Sociological Theory of Criticism also examines the relationship between literary works and social ones it can be applied to a text that deals with a society anywhere in the world. In a large majority of the works of Sabahattin Ali, who is mainly a social realist writer, social problems, social relations, social classes, etc. it is possible to see. This feature is seen more

* Okul Müdürü, Milli Eğitim Bakanlığı, Akköprü İlk ve Ortaokulu, Van/Türkiye. E-posta: ayturkferhat@gmail.com,
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7616-937X>.

** Müdür Yardımcısı, Milli Eğitim Bakanlığı, Hürriyet Ortaokulu, Van/Türkiye. E-posta: pinarekizz@gmail.com,
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1068-3752>.

intensely in his stories than in his other works. The story book titled *Degirmen*, which is the object of this study, examines such social problems as social injustice, class discrimination, and social corruption. In addition, it is seen that village life and problems, urban and peasant class differences are also among the elements emphasized in some stories. In the study, all these issues are discussed within the framework of the theory of Sociological Criticism.

Keywords: Sociological Criticism, Theory, Story, Social Problem, Sabahattin Ali, *Degirmen*.

Giriş

Sosyolojik eleştiri kuramı, edebi eser ile toplumsal olan arasındaki ilişkiyi inceleyerek edebiyat-toplum ilişkisinin değişik yönlerini, yansımalarını ortaya koymaya çalışır. Kuram, 19. yüzyılda Batı’da gelişir. 20. yüzyılda ise yöntem ve sistemleri oluşmuş olur. Georgy Lukac’ın düşüncelerinden doğan kuram, özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra Goldman tarafından belli bir sisteme oturtulur. Sosyolojik eleştiri, edebi eserlerle toplumsal olan arasındaki ilişkileri inceleyerek, edebiyat-toplum ilişkisinin farklı durumlarını ortaya koymayı hedefler.

Sosyolojik eleştiri, edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder. Yazarı, eseri ve okuru toplumsal koşullar belirlediğine göre yapılacak iş, bir bilim adamı gibi davranmak ve bu koşullar üzerine eğilerek sanatla ilgili sorunları açıklamaktır. Sosyolojik eleştiri büyük ölçüde betimleyicidir. Eser hakkında bir değer yargısı taşımaz yalnızca durum tespiti yapar (Moran, 1991: 74-77).

Edebi metinleri toplumsal olarak ele alan 19. yüzyıl düşünürleri-genel olarak Fransız düşünürler-, bu bağlamda oluşturulan kuramları da coğrafya, ulusal özellikler, gelenekler ve siyasi yapıyla ilişkili şekilde açıklama yoluna gitmişlerdir. Bir edebi eserin dikkatlice incelenmesi o eserin ortaya çıktığı ülkenin insanlarını, daha önceden nasıl olduklarını ve şu anki durumlarının ne olduğunun bilinmesini kolaylaştıracaktır. “Edebiyat toplumun ifadesidir (Wellek, 1993: 75)” sözünden anlaşılacağı gibi edebiyat; toplumun oluşumunu, yaşayışını, sosyo-kültürel ve politik konumunu aktarmaktadır. Bu noktada edebiyat ve sosyolojinin iç içe geçtiği anlaşılmaktadır. İki disiplinin de genel olarak kullandığı ortak bir materyal söz konusudur. Konuşulan dil, edebi eserin yazarı ve toplum için önemli unsurlardandır. Sosyo-kültürel ortam içinde oluşan, toplumun temel eksenini belirleyen dil, edebiyatın da ana malzemesidir. Bunun yanı sıra yazarlar toplumdan soyutlanamamakta ve toplumun bir ferdi olarak edebi eserin parçasını oluşturmaktadırlar.

Kuram tür olarak birçok edebi esere uygulanabilmektedir. Bu çalışmada ise Sabahattin Ali’nin *Değirmen* adlı öykü kitabın sosyolojik eleştiri kuramı açısından incelenmesi uygun görülmüştür. Öykü kitabı, hem yaşanan çağa birçok açıdan ışık tutmakta hem de çeşitli sosyolojik çıkarımlar içermektedir.

1. Yazar ve Sanat Anlayışı

Sabahattin Ali, 25 Şubat 1907’de Gümölcine’de doğmuştur (Korkmaz, 1991: 7). “İlköğrenimini İstanbul, Çanakkale, İzmir ve Edremit’te tamamlamıştır. Orta Öğrenimine Balıkesir Muallim Mektebi’nde başlamış, İstanbul Muallim Mektebi’ni bitirmiştir. Bir yıl Yozgat Ortaokulu’nda öğretmenlik yaptıktan sonra Almanya’ya gönderilen Sabahattin Ali (1928-1930), dönüşte Konya ve Aydın illerinde öğretmenlik yapar” (Karaca, 1993: 222). Konya’da iken siyasi bir hiciv şiiri sebebiyle bir yıl hapsedilir. Konya ve Sinop cezaevlerinde yattıktan sonra 1938 yılında Ankara Ortaokulu ve Devlet Konservatuvarı’nda öğretmenlik yapar. 1944’te İstanbul’a gelerek *Marko Paşa* adlı mizahi dergiyi çıkarmıştır. Yine burada da bir yazısı nedeniyle 3 ay hapis yatar. Bir süre nakliyecilik yapar. 2 Nisan 1948’de Bulgaristan sınırında ölü olarak bulunur.

Sabahattin Ali, ilk başlarda sanatı özellikle edebiyatı, “içinde yaşanan cemiyet şartlarının şuurlu veya şuursuz bir ifadesi (Reşit, 1936: 264)” şeklinde değerlendirirken, daha sonra sanatın bir yansıtma şekli olduğunu reddeder. Yaptığı edebiyatın bir amacının olması gerektiğini kavrar ve daha işlevsel kullanır. Muzaffer Reşit’le yapılan bir konuşmasında edebiyatın sanatkârın düşündüğü ve duyduğu bir fikrin ve

hissin ortaya atılması, tamim edilmesi olduğunu söyler. Yani bir nevi propaganda olduğunu belirtir. Hiçbir zaman sanatın maksatsız olduğuna inanmadığını Sanatın bir tek ve sarıh bir maksadı olduğunu onun da insanları daha iyiye daha güzele yükseltmek, inanlarda bu yükselme arzusunun uyandırmak olduğunu ifade eder (Reşit, 1936: 264). Ona göre toplum ile sanatkarın karşılıklı etkileşim vardır. Sanatçıların, yazarların istenilene ulaşabilmeleri için gerçekçi olmaları gerekmektedir. Ancak yaşadığı zamanının sanatçıların toplum meselelerine eğilmedikleri bunun yerine kendi his ve duyguları için bir şeyler ürettiklerini belirtmekte ve bundan dolayı da şu an sevilmediklerini ve gelecekte de hatırlanmayacaklarını söylemektedir.

Hikâye ve roman türlerinde kalıcılığın sağlanması için oluşturulan kişilerin canlı, vakanın güncelliğini yitirmeyecek tarzda seçilmesi ve işlenmesi gerektiğini işaret eden yazar, bu noktada Türkiye’de bu kriterleri aşmış, iyi denebilecek eser sayısının oldukça az olduğunu söyler (Nazif, 1938: 566). Sabahattin Ali’nin bir diğer özelliği de samimi olmasıdır. Bunun için “Ben yazılarımda zannedildiğimden daha samimiyimdir ve bunlar benim dimağ-ı hayatımın birer vesikası ve hepsi birden tarihidir. Ben zaten yazılarım da doğrudan doğruya veya bilvasıta hep kendimden bahsediyorum” (Sıtkı, Doğan, 1991: 99-90) demiştir.

Genel olarak sanatta eski-yeni tartışmasını lüzumsuz olarak gören yazar, bunun yerine bir eserin değerlendirilmesinin iyi veya kötü ölçütleri temel alınarak yapılması gerektiğini savunur. Eski edebiyat ve halk edebiyatından yararlanma konusunda da açık görüşlü olan yazar, “sanat olmuş ve olacak her şeyden faydalanır” der.

Edebi bir metnin ana malzemesi dil olduğu için Sabahattin Ali, eserlerinde dilin kullanımına büyük önem verir. Dilde aşırılığa karşıdır. Dil halk içinde bir iletişim aracı olduğu için, anlaşılır, yalın ve süssüz olmalıdır. Bundan dolayıdır ki kendi eserlerinde kullandığı dil de yalın ve süsten uzaktır. İlk öykü kitabı olan *Değirmen*’in de dilinin diğer baskılarında sadeleştirilmesini sağlar.

2. *Değirmen* Kitabındaki Toplumsal Sorunlar

Sabahattin Ali eserlerini Cumhuriyet’in başlarında yazmaya başlamıştır. Bu dönemdeki roman ve öykü yazarları eserlerinde romantik öğelere yer vermişlerdir. Bu da onları daha çok bireysel konulara yöneltmiştir. Ancak sonraki zamanlarda Anadolu’ya yönelik politikaların da etkisiyle Halide Edip, Reşat Nuri, Yakup Kadri gibi aydınların Anadolu’ya yöneldikleri görülmektedir. Bu yazarlar, köyü ve köylüyü yakından tanımamaktadır. Bundan dolayı eserlerinde, köy gerçekleri dıştan gözlemleyen bir yazarın bakışıyla dile getirilir. Sabahattin Ali ise, *Değirmen* ve sonraki öykü kitaplarıyla, köyü ve kasabayı yakından tanıyan bir yazar olarak dikkat çeker (Karaca, 1993: 222).

Yazarın incelemeye alınan öykü kitabında ele aldığı toplumsal sorunlar ise şunlardır: Sosyal adaletsizlik, toplumsal yozlaşma, yoksulluk, sosyal tabakalaşma ve sınıf farklılıkları, devlet ve vatandaş ilişkileri vb.

2.1. Sosyal Adaletsizlik ve Sınıfsal Ayrım

Sosyal adaletsizlik genel olarak gelir dağılımındaki eşitsizliği ifade eder ve sınıfsal bir yapının ortaya çıktığını vurgular. Sabahattin Ali’nin öykülerinde en çok işlenen konulardan biridir. “Hemen hemen bütün hikâyelerinin ana temasını ve ana temasını oluşturan çekirdek niteliğindeki ara temaları sosyal adaletsizlik probleminin oluşturduğu görülür” (Korkmaz, 1991: 90).

Öykülerde genellikle bir yanda refah içinde yaşayan insanlar, diğer yanda da bir yoksulluk çekenler bulunmaktadır. Yoksullar sürekli ezilir ve mutsuzdurlar. Okumamışlardır ve sürekli küçümsemektedirler. “Yazar yoksulla zengini, halkla aydın arasındaki farkı anlatırken sürekli ezilen tarafın yanındadır” (Karaca: 1993: 230).

Öykülerde sosyal adaletsizliğin temelini fırsat eşitsizliği, gelir dağılımındaki dengesizlik, çıkar çevrelerinin bencil tavırları, devletin gücünü kötüye kullanma, cehalet ve eğitimsizlik oluşturmaktadır.

Kitapta ise bazı alıntılarda sosyal adaletsizlik vurgulanmaya çalışılmaktadır. “Viyolonsel” öyküsünde ıssız adaya gelen yabancılar, viyolonsel çalan adam için şunları düşünmektedirler:

“Rus: Hayır, bu belki cemiyetin haksızlıklarından kurtulmak için buraya gelen birisi ki, sanatı kendisine teselli vasıtası yapmış...” diye mütalaasını yürüttü” (s.43-44).

“Bir Gemicinin Hikâyesi” öyküsünde çalışanların aç kaldığı ve bunun sebebinin eşit gelir dağılımı olduğu şöyle gösterilmiştir:

“Evet hep tesadüf... Onun sırtına giyeceği yoktu ve mal sahibi seksen kat üst üste giyebilirdi. Bu tesadüftü... Fakat eğer mal sahibi bunlara ayda yirmişer lira fazla verse, -bunu yapmak onu hiç de sarsmazdı- o zaman bunların da birer kat ikişer kat elbiseleri, çamaşırları olur ve “tesadüf” böyle olmazdı” (s. 78)

Bu noktada eleştirilen kısmın işverenler olduğu görülmekte, onların eşit dağılım yapmaları hâlinde sorunların düzeleceği belirtilmektedir.

2.2. Toplumsal Yozlaşma

Toplumsal yozlaşma bir bakıma değer karmaşası yaşanması ve menfaatin toplumsal faydanın ve değerlerin önüne geçmesidir. Yozlaşma, “özündeki iyi nitelikleri birtakım dış etkenlerle zamanla yitirmektir” (Türkçe Sözlük, 2005: 2194). Yozlaşma insanın mesleki ve ahlaki bakımdan kendisine, değerlerine ve bütün insanlığa yabancılaşmasından kaynaklanan bir problemdir. Öykülerde yozlaşma kişiler üzerinden verilmektedir. Bazı hikâyelerde yozlaşma örneği kişiler cahil ve eğitimsizler arasından seçilmişse de çoğu öykü de yozlaşmış kişiler okumuş, devletin belli yerlerine gelmiş kişilerden oluşmaktadır. “Kurtarılamayan Şaheser” öyküsünde sevdiği kız için şiir yazma amacıyla olan şair, birçok filozofu ve bilge kişileri dolaşır. Yine aynı öyküde faziletin susması ve ihtirasların öne çıkması ile ilgi şunlara yer verilir:

“Aptalların tahakkümüne, günahsızların cezalanmasına; faziletin susmasına ve ihtirasların gürültüsüne, hikmet ehlinin tahrik edildiğine ve nadanların alkışlandığına şahit oldu” (s. 29).

“Değirmen” öyküsünde vicdan ve suç ile ilgili olarak, “Vicdan azabı dedikleri şey, ancak bir hafta sürer. Ondan sonra en aşağılık katil bile yaptığı iş için kâfi mazeretler tedarik etmiştir” (s. 14) cümlesiyle insanları ve toplumun nasıl yozlaştığı noktası ele alınmıştır.

“Kazlar” öyküsünde gardiyanların rüşvet işine bulaştıkları ve bunu ölü bir adam ve karısı üzerinden yaptıkları görülmektedir. Öyküde Seyit isimli mahkûm rahat edebilmek için gardiyanlara verilmek üzere karısından kaz istemiştir. Ancak karısı, kazları getirdiğinde kendisi ölmüştür. “Bir Firar” öyküsünde insanları bayram namazında soyan bir suçlu anlatılmaktadır. Suçlu, yaptığını bir bayram namazında itiraf etmiştir.

2.3. Yoksulluk

Yoksulluk ya da fakirlik bireylerin ekonomik olarak ihtiyaçlarını karşılayamamalarını ve asgari yaşam seviyesinin altında bir hayat sürdürdüklerini belirtmektedir. Öykülerde yazar ele aldığı dönemin çok yoksul olduğuna dikkat çekmektedir. Yiyecek ekme bulamayacak kadar yoksulluk çeken insanlar öykülerin çoğunda görülmektedir. “Yazar halkın bir kesimin- özellikle köylülerin- bir lokma ekmeğe muhtaç olduklarını ve yoksulluk nedeniyle çeşitli acı olaylarla karşılaştıklarını vurgulamaktadır” (Karaca, 1993: 228).

Yoksulluğun en fazla görüldüğü öykülerden biri olan “Kazlar”da hapishanedekilerin sefil bir durumda olduğu “Koğuşun en fena tarafında, aptesliğin yanında yatıyordu. Hem de yarı aç (s.88).” şeklinde gösterilmektedir. Yine aynı öyküde Seyit’in öldükten sonra sadece bir bakır kabı ve bir çift kundurası olduğu aktarılmıştır:

“Başgardiyân da elindeki kâğıdı gardiyanlara ve bazı mahkûmlara imzalatıyordu. Bu ölünün bir yorganı, bir bakır kabı ve bir çift kundurası kaldığına dair müzekkereydi (s.89).”

“Candarma Bekir” öyküsünde de yine bir hapishane ortamı anlatılmıştır:

“Hemşeriler sağ olsunlar, birkaç tayın topladılar, biraz keş peyniri, biraz da kuru soğan verdiler, hepsini çıkın yaptım (s. 101).”

Öykülerin çoğunda açlık ve yoksulluk ağır basarken açlığın en çok görüldüğü yer olarak hapishaneler öne çıkmaktadır.

2.4. Devlet ve Vatandaş İlişkileri

Sabahattin Ali'nin eserlerinde yansıtılan her toplumsal çatışmanın ardında gizli bir sınıfsal çatışma ya da iş birliği ortamı vardır. Bu sınıfsal çatışma ya da iş birliği de ekonomik sömürden ziyade yöneten-yönetilen ilişkisi açısından yansıtılır. Bürokrasi de yöneten sınıfına dâhildir. Dolayısıyla bürokrasiye yönelik her eleştiri aslında yöneten sınıfı hedefler (Şenderin, 1996: 94).

Yazarın ilk öykü kitabı *Değirmen*'de diğer kitaplarına oranla daha az bürokrasi konusu yer alsada önemli eleştirilere yer verdiği görülmektedir. “Bir Orman Hikâyesi” öyküsünde hükümetin köylülerin geçim kaynağı olan ormanı yok ettiği bildirilir:

“Delikanlı bizim elimizden ormanımızı aldılar, bizi ormansız bıraktılar... Bizi bir tek ağaçsız bıraktılar...” diye bağırdı. Bir gün hükümetten bir şirkete ormanın öbür başında işlemek müsaadesi verdiğinizi duyunca, ihtimal bunun ne demek olduğunu pek bilmediğimizden, hiç aldırış etmedik” (s.81-82).

Öykülerde üzerinde durulan bir diğer konu da devlet görevlilerinin işlerini tam olarak yapmadığıdır. “Kazlar” öyküsünde “Evrakı ve raporları müddeiumumilik kalemimde duruyor, takip eden olmadığı için sıra bekliyordu” (s.88) şeklinde geçmektedir. Yine aynı öyküde Dudu, Hapishane'nin kapısındaiken şunlar yaşamıştır:

“Dudu hapishaneye geldi. Kapının önü tenhaydı. Sokulduğu zaman candarma itti ve “geri git” diye bağırdı” (s. 89).

“Bir Firar” öyküsünde askeri görevlilerin işkence yaptıkları anlatılmıştır. Bu durum işkenceye uğrayanlar tarafından da olağan şekilde karşılanmıştır. Öyküde “İdris ayaklarına basamayacak haldeydi. Candarmalar çok dövmüşlerdi, seke seke yürümeye çalışıyordu” (s. 91) şeklinde geçmektedir. Aynı öyküde yer alan bir cümlede sadece suçluların değil köylülerin tamamının jandarmadan korktukları anlaşılmıştır:

“İdris köyde kaldıkça candarmanın ayağı kesilmeyecekti” (s. 91).

“Candarma Bekir” öyküsünde de aynı durum söz konusudur. Devlet görevlilerinin aldığı kararların değiştirilemez olduğu ve zoraki olduğu anlatılmıştır:

“Sen bilmezsin karakoldan karakola yayan sevk olmak ne demektir... Emir çıktı bir kere gitmemek olmaz. Ne yapalım, devlet kuvvetine güç yetmez ki” (s. 100).

“Candarma değil mi, helbet dövecek” (s. 101).

“Komik-i Şehir”deki yönetici birimler görev sorumluluğu ve bilinciyle davranmak yerine kasaba eşrafına yaranma endişesiyle hareket ederler. Böylece kanunlar ve devletin güvenlik örgütleri güçlü haksızlıkların hizmetine sunulur, masum insanların mağduriyetine ve vatandaşların adalet anlayışlarının sarsılmasına sebep olurlar. Ayrıca öyküde herkesin gözü önünde tiyatro Çömlekçizadeler tarafından basılmış, iki kadın oyuncu kaçırılmıştır. Ancak hiçbir devlet görevlisi bu olayla ilgilenmemiş ve o gece orada değilmiş gibi davranmışlardır. “Candarma kumandanı” olayla ilgilenmediği zaman kumpanyanın sahibi Rahmi şöyle söylemektedir:

“Peki ama, siz bu memleketin inzibatına temine memur değil misiniz?... Herkes canını ve namusunu size emanet etmedi mi?”

“Posta!”

Bir nefer girdi.

“At şunu dışarı!... (s. 128)”

Örneklerin çoğaltılabileceği öykü kitabında genel olarak yoğun bir eleştiri hâkimdir. Bu eleştiri devlet çalışanlarının görevlerini hakkaniyetli yapmamaları ve devletten aldıkları güçle adaletin dışına çıkmalarından kaynaklanmaktadır. Bu duruma kimi zaman bireysel kimi zaman da toplumsal tepkiler gelmiştir. Haksızlıklar ve dengesiz gelir dağılımı kişileri veya belirli grupları bu haksızlıklara karşı çıkmaya zorlar. “Bir Orman Hikâyesi”nde ormanları kesilip ellerinden alınan köylüler, devlet görevlilerine ve şirkete karşı ellerinde kalan son koruyu kaptırmamak için bir araya gelirler. Öyküde “*Ta ne zamanlardan beri sesimizi çıkarmayıp içimize attığımız şeyler, hep birden uyandı; hepsinin acısını birden duyduk. Bu acı gençleri, ihtiyarları, kadınları ve çocukları hep birden bir kurt sürüsü haline koymaya kâfi geldi (s.84).*” şeklinde toplumsal tepki dile getirilmiştir.

3. Değirmen’deki Köy Yaşantısı ile İlgili Unsurlar

Sanat anlayışı bakımından toplumcu bir yazar olan Sabahattin Ali, öykülerinde genellikle sosyal sorunları dile getirir; ancak kent sorunlarından çok köylünün dertlerine eğilir. Sabahattin Ali çevreye, topluma dönük bir öykücüdür ve çevre olarak da daha çok “köy ve kasaba”yı ele alır. Köy yaşantısı ile ilgili unsurlar aşağıdaki başlıklar altında verilmiştir.

3.1. Köylüler ve Şehirliler Arasındaki Farklılıklar

Öykülerdeki köylüler geçim derdi, yılların ihmali, kuraklık, mahrumiyet gibi sorunlarla baş başa kalmış kişilerdir. Ayrıca köylerde eğitim ve okur-yazar oranı düşük bununla paralel olarak sömürülmeye açık bir toplum karşımıza çıkmaktadır. Şehirler ise öykülerde genellikle okumuş, aydın kesimi temsil etmektedir. Eğitim kurumlarının ve devlet kurumlarının büyük bölümünün şehirlerde olması ortaya bir sınıf farkı da çıkarmıştır.

“Değirmen” öyküsünde köylü ve şehirliler bir Çingene’nin gözünden “*Siz sevmezsiniz adaşım, siz şehirde yaşayanlar ve köyde yaşayanlar; siz birisine itaat eden ve birisine emredenler; siz birisinden korkan ve birisini tehdit edenler... Siz sevmezsiniz. Sevmeyi yalnız bizler biliriz (s. 14).*” şeklinde köylü ve şehirliler arasındaki farklar belirtilmiştir.

Köylülerin özellikleriyle ilgili bir diğer olay “Kanal” öyküsünde geçmektedir. Öyküde köylülerin bilinmezliğinden bahsedilmiş ve şöyle bir ifadeye yer verilmiştir:

“*Bozkır köylüsünün ne düşündüğünü ve ne beklediğini kimse bilmez (s.97).*”

“Bir Orman Hikâyesi” öyküsünde de köylülerin okumadığı ve kandırılmaya açık insanlar oldukları “*Delikanlı biz köylü adamları. Aklımız çok ilerisine ermez (s. 82).*” şeklinde aktarılmıştır.

3.2. Köydeki Ekonomik Durum

Her ne kadar hayvancılık ve çiftçilikle uğraşılsa da genel olarak köyler yoksulluğun en yoğun yaşandığı yerlerdir. Özellikle kıtlık yıllarında bu durum daha fazla görülmektedir. Yıllarca ihmal edilen, unutulmuş, sadece savaş zamanlarında hatırlanan köyler, geleneksel yöntemlerle hayatını devam ettirmektedir. “Bir Orman Hikâyesi”nde bu durum şöyle anlatılmıştır:

“*Babalarımız dedelerimizden, biz de babalarımızdan ne gördükse onu yapıyor, tıpkı onlar gibi yaşıyorduk. Bundan memnunduk. Zaten yeryüzünde başka bir şeyin de olabileceğini bilmiyorduk ki memnun olmayalım*” (s. 82).

Köylü dış dünyaya kapalı kalmasından dolayı içinde bulunduğu kötü şartları benimser, daha iyi ve daha güzel bir hayat için uğraşmaz, zira bakış açısı dar imkânları sınırlıdır. Bütün bunlar köylüyü bilinçsiz bir tevekkül ve teslimiyet duygusuna yöneltir (Korkmaz, 1993:124).

“Değirmen” öyküsünde ise herhangi bir yoksulluk durumu görülmemektedir. Ancak üretim yeri olarak değirmen tasvir edilir:

“Hiç sen bir su değirmeninin içini dolaştın mı adaşım?..

Görülecek şeydir o... Yamulmuş duvarlar, tavana yakın ufacak pencereler ve kalın kalasların üstünde simsiyah bir çatı... Sonra bir sürü çarklar, kocaman taşlar, miller, sıçraya sıçraya dönen tozlu kayışlar... Ve bir köşede birbiri üstüne yığılmış buğday, mısır, çavdar, her çeşitten ekin çuvalları. Karşıda beyaz torbalara doldurulmuş unlar” (s.13).

Köylünün temel geçim kaynağının toprağa bağlı olduğu, bunun için de yağmurun, suyun hayati öneme sahip olduğu gerçeği “Kanal” öyküsünde görülmektedir. Bu öyküde iki eski yakın arkadaş tarlalarını sulayan kanal yüzünden düşman olmuşlardır. Öykünün başında bozkır köylüsünün geçimini nasıl bir zorlukla sağladığı “Bozkırda mahsul turnakla kazıyarak alınır” (s. 94) cümlesiyle verilmiştir. Yazar, ekonomik şartları insan değer ve davranışlarının temel belirleyicisi olarak görür. “Kanal” öyküsü bu bakımdan köy gerçeğini objektif bir tavırla yansıtan ilk öykülerimizdendir diyebiliriz.

Yazarın köyü konu edinen kitaptaki öykülerinde toprak ve su mücadelesi önemli bir yer tutmaktadır. Köylüler arasındaki ilişkiyi ve köyün geleceğini belirleyen temel faktörlerin başında toprak ve sudan kaynaklanan sorunlar gelmektedir. “Bir Orman Hikâyesi”nde görülen köylünün toprağa bağlılığı teması “Kanal”da görülmektedir. “Bir Orman Hikâyesi”nde “Orman bizim her şeyimizdir delikanlı, anamız, babamız, evimiz... Her şeyimiz delikanlı, varımız yoğumuz ormandır bizim (s. 81)...” şeklinde aktarılmıştır. Öyküde ormanı işletmek üzere gelen şirketin, bütün ormanı yok edeceğini ve köylerini çorak bırakacağını anlayan köylüler, kazma ve küreklerle onlara saldırıp atalarının emanetini korumaya çalışırlar. “Kanal”da köylünün yağmur yıllarında gülen yüzü, parlayan gözünün kurak yıllarda nasıl buruşup kanalın hasta, sarı sularına çevrildiği anlatılır:

“Yağmur yıllarında gülen yüzler, parlayan gözler kurak senelerde buruşur, kanalın sarı sularına dikilir, faydası olmayacağını bildiği halde bundan medet umar (s.95).”

Ayrıca temel geçim kaynağı olan toprak kurak yıllarda ürün vermemekte ve sular da tıpkı insanlar gibi davranmaktadır:

“İnsan ellerinin açtığı kanal, bu ovaların yalnız susuzluğunu arttırır. Bulanık ve tembel, sanki buraya geldiklerine kızıyorlarmış gibi yüzlerini buruşturarak ağır ağır akan sular, biraz ötede çatlaklarını “su!” diye bir karış açan toprakları doyurmak için değil, buğuları ve serinlikleriyle olsun avutmazlar (s. 94).”

Öykünün sonunda tarlasına su bırakmadıkları için Zağar Mehmet’in Dedemköylü Mehmet’le kardeşini su kanalında öldürdüğü görülmektedir ve “Bu ölü toprakların üstünde hiçbir şey ölmek ve öldürmek kadar kolay değildir”(s.97) şeklinde öykü son bulmaktadır.

3.3. Sağlık ve Eğitim Sorunları

Köylerde görülen en büyük problemlerin başında sağlık ve eğitimsizlik gelmektedir. Sabahattin Ali, köylüyü çoğunlukla hastalıklı ve soluk benizli olarak görür. Çocuklar da gayet sağlıksız ortamda büyümektedirler. Genellikle köylerde sağlık ocağı ve doktor bulunmamakta ve köylüler hastalıkların tedavisinde geleneksel yöntemlere başvurumaktadırlar. Hastalığı ilerlemiş olanlar hastaneye de kabul edilmemektedirler. “Kazlar” öyküsünde şöyle verilmiştir:

“Tedavisi kabul olmayacak kadar ilerlemiş olan veremlileri hastaneler kabul etmiyorlardı” (s.88).

Eğitimsizliğin doğrudan bir şekilde ele alındığı görülmemektedir. Ancak öykülerde olayın akışı içinde köylünün eğitimsizliği ve bu eksiklikten kaynaklanan batıl inançları, bunların istismar edilmesi gibi

konular işlenir. Bundan dolayı köyü anlatan her öyküde köylüler okumamış, eğitimsiz kişiler olarak gösterilmiştir. “Kazlar”da Dudu isimli kadın kocasından gelen mektubu okuma yazma bilmediği için köyün öğretmenine götürmektedir:

“Dudu, elinde mektupla hızlı hızlı öğretmenin evine gitti:

Şunu okur musunuz?” dedi, “Seyit’ten geliyor” (s. 86)!

Köylülerin eğitimsiz oldukları kadar sanatsal etkinliklere de karşı oldukları görülmektedir. “Komik-i Şehir” öyküsünde “Çınarlı çeşmede su dolduran kadınlar, testilerin üstüne oturarak, biri gitmeden biri gelen bu tiyatrolara beddua ettiler” (s. 122) şeklinde aktarılmıştır.

Sonuç

Sosyolojik eleştiri, edebiyat ile toplumu birleştirdiği için geniş kapsamlı bir kuramdır. Sosyolojik eleştiride temel unsur edebiyatın asla toplumdaki ayrı düşünülmemeyeceğidir. Bu açıdan bakıldığında zamanın kuramında neden-sonuç ilişkisine dayalı bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Edebi eserin topluma toplumun da edebi esere koşullanması söz konusudur. Bu bağlamda ele aldığımız toplumcu yazar olan Sabahattin Ali’de sosyal konular üzerinden başlıklandırılmalar yapılarak *Değirmen* adlı öykü kitabı incelenmiştir.

Cumhuriyet’in erken yıllarında, yazarların memleket sorunlarına daha bir ilgi duydukları ve eserlerinde çeşitli sosyal sorunları dile getirdikleri görülür. Bu yazarlar kuşağı, Anadolu’ya uzaktan, masa başından bakmazlar. Sabahattin Ali de bu kuşaktır. İlk öykü kitabı *Değirmen*’deki öykülerinde ve diğer öykülerinde toplumsal sorunlara değinen bir yazar olarak dikkati çeken yazar, öykülerinde genellikle köy ve kasabaların sorunlarını dile getirir.

Yazdığı öykülerde, yakından tanıdığı, sıkı ilişkiler içine girdiği köy ve kasabaları; köy-kent ilişkilerini; geri bir ekonomik düzenin ve baskıcı bir yönetimin ürünü yoksulluklar, yoksulluklar içinde ekmek uğruna, su uğruna, toprak uğruna, ölen, öldüren, hapsilere düşen Anadolu insanını; ağa, esnaf, köylü, bürokrat ilişkilerini bütün gerçekliğiyle görmek mümkündür. Ayrıca öykülerinde isyan unsurları da söz konusudur. Yazar, kitaptaki öykülerinde, sürekli ezilen, hor görülen yoksul insanların tarafını tutarken ezenleri eleştirmektedir ve genellikle eleştirdiği kesim zengin ve belli görevlerdeki kişilerdir. Yazar, toplumsal konuları işlerken gerçekçidir. O, öykülerinde köyü ve kasabayı tanıyan bir insan olarak dikkati çeker, dönemini eleştiren ve dönemine ışık tutan bir yazar olarak yerini alır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında FA (%50 ve PÖ (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

Kaynakça

- Ali, S. (2016). *Değirmen*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
 Karaca, A. (1993). Sabahattin Ali’nin Öykülerinde Toplumsal Konular. *Türkoloji Dergisi*, 11, 222.
 Korkmaz, R. (2016). *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*. İstanbul, Kesit Yayınları.
 Moran, B. (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul, Cem Yayınevi.
 Reşit, M. (1936). Sabahattin Ali ile Bir Konuşma. *Varlık*, 561, 264.

- Sabahattin Ali Konusu 09.10.2022 tarihinde http://www.edebiyatgretmeni-twb.net/sabahattin_ali.htm adresinden erişilmiştir.
- Sıtkı, A. - Akın D. (1991). *İki Gözüm Ayşe*. İstanbul, Atol Yayınları.
- Şenderin, Z. (1996). Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Toplumsal Gerçekçilik. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Umran, N. (1938). Sabahattin Ali ile Bir Konuşma. *Varlık*, 108, 566.
- Wellek, R. (1993). *Edebiyat Teorisi*. (Ö. F. Huyugüzel, Çev.). İzmir, Dergah Yayınları.

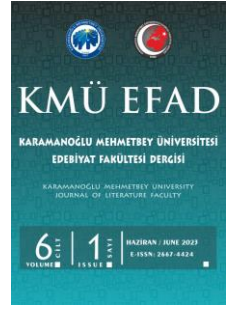

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi: 20 Haziran 2023

Gönderim Tarihi: 25 Ocak 2023
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atıf Künyesi: Doğanay, R. & Yılmaz, G. (2023). 20. Yüzyıl Başlarında Ermenek Kazasının Sıhhi ve İctimai Durumu. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 118-129.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1242290>

20. YÜZYIL BAŞLARINDA ERMENEK KAZASININ SİHHİ VE İCTİMAİ DURUMU

Rahmi DOĞANAY*

Gül YILMAZ**

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonrasında galiplerin Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiye sürecine Türk milleti karşı çıkmış ve Millî Mücadele hareketine girişmişti. İstanbul yönetimi bu durumu bir yazgı olarak kabul etmesine rağmen, Türk milleti vatanı ve istiklali için her bakımdan yokluk içinde bir varlık yokluk savaşı vermekteydi. TBMM Hükümeti, bu çetin mücadele ile birlikte, askeri işlerin yanında, bir taraftan da eğitim, sağlık, bayındırlık gibi işlerle uğraşmış, modern Türkiye'nin kuruluşu konusunda kurumsallaşmaya yönelik adımlar atmıştı. Ülkenin ve toplumun mevcut durumunu tespit ederek, aciliyetler, ihtiyaçlar ve yapılması gerekenler konusunda yol haritaları oluşturmak için girişimlerde bulunmuştu. Bu konuda atılan önemli adımlardan birisi de sıhhi ve içtimai coğrafya çalışmaları olmuştu. 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından hemen sonra kurulan hükümetin bakanlıklarından biri olarak, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti kurulmuştu. Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, 1921 yılında, sıhhi ve içtimai coğrafya çalışmalarını başlatmış, ülke çapında sıhhi ve içtimai durumun tespiti konusunda, sıhhiye müdürlerini bölgeleri hakkında rapor hazırlamakla görevlendirmişti. Hazırlanan ve merkezde toplanan bu raporlar peyderpey kitaplar halinde basılmış ve yayımlanmıştı. Bunlardan Konya vilayeti ile ilgili olan, 1922 yılında 8. Cilt olarak basılmıştı. Konya'nın Ermenek kazasının sıhhi ve içtimai durumu, iktisadi ve coğrafi yapısı, folkloru gibi konular hakkındaki bilgiler de kitabın 107-116 sayfaları arasında verilmiştir. Çalışmamızda genel olarak yeteri kadar değerlendirilmemiş olan bu bilgilerin ışığında, Ermenek'in yakın geçmişteki sosyal, ekonomik, nüfus, sıhhi ve kültürel yapısına bir mercek tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermenek, Sıhhat, İctimaiyat, Konya, Doktor Nazmi.

The Sanitary and Social Status of Ermenek District in the Early 20th Century

Abstract

After the loss of the First World War, the Turkish Nation opposed the liquidation process of the victors of the Ottoman Empire and started the National Struggle movement. Although the Istanbul administration accepted this situation as fate, the Turkish nation was fighting for its homeland and independence in all respects, despite poverty. With this tough struggle, the TBMM

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ/Türkiye.

E-posta: rdoğanay@firat.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2138-0175>.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Elazığ/Türkiye.

E-posta: gylgy12312@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-9148-0067>.

government, besides military affairs, also dealt with education, health and public works, took steps towards institutionalization in the establishment of modern Turkey. By assessing the current situation of the country and society, they made efforts to create roadmaps for urgent needs and necessary actions. One of the important steps taken in this regard was the studies of sanitary and social geography. Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti (Ministry of General Health and Social Assistance) was established as one of the ministries of the government established immediately after the opening of the Grand National Assembly on 23 April 1920. Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti started sanitary and social geography studies in 1921 and assigned the sanitary directors to prepare reports on their regions in order to determine the sanitary and social situation throughout the country. These reports, which were prepared and collected at the center, were printed and published in the form of books, one by one. Of these, the one about the province of Konya was published in eight volumes in 1922. Information on the subjects such as the sanitary and social situation of Konya's Ermenek district, its economic and geographical structure, and its folklore are also given between pages 107-116 of the book. In our study, in the light of this information, which has not been sufficiently evaluated in general, it will be tried to keep a lens on the social, economic, population, sanitary and cultural structure of Ermenek in the recent past.

Keywords: Ermenek, Healty, Social, Konya, Doctor Nazmi.

Giriş

19. yüzyılda dağılıma sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde tasfiye edilmişti. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşında yenilmesi, galip devletlerin Osmanlı mirasını paylaşma mücadelesine girmelerinin yanında, Türk milletinin de vatan ve istiklal mücadelesi vermesini kaçınılmaz kılmıştı. Galip İtilaf Devletlerinin emrivakileri karşısında kaderine razı bir görüntü veren İstanbul yönetimine karşılık, millet içinden bir kısım itirazlar yükselmiş, vatanın kurtarılması ve milletin istiklali için mücadele edilmesi gerektiği seslendirilmişti. Bu paralelde yaşanan gelişmeler, sadece işgallerin önlenmesi ve işgalcilerin temizlenmesiyle ilgili askeri işlerle sınırlı kalmamıştı. Kurtarılan vatanın bayındır hale getirilmesi, Türk milletinin egemenliğini eline almış ve tam bağımsız, modern ve medeni dünyanın saygın bir üyesi olması konusu da önemsenmişti. Çağdaş medeniyetleri yakalamak ve hatta geçmek, cephedeki savaşı kazanmak kadar önemliydi.

Mevzu, aynı zamanda her yönüyle modern ve çağdaş bir devlet kurmak ve bir refah toplumu oluşturmaktı. Vatanı kurtarmak için girişilen silahlı mücadele ile TBMM'nin ülkenin millet iradesine dayalı meşru yönetimi olmasını sağlamak ve düşünülen çağdaş devlet yapısını oluşturmak yönündeki faaliyetleri paralel yürütülmüştü. Olağanüstü şartlarda, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, memleket işlerini, milletin temsilcilerinden oluşan bu kurum içinden kurulan hükümet eline almıştı. En baştan itibaren de devlet gibi davranmak konusunda hassasiyet göstermiş, devlet olmanın sorumluluğunu üstlenmişti. İstiklal mücadelesine paralel olarak bu yolda da ivedi çalışmalara girmişti. 3 Mayıs 1920 tarihinde kurulan 11 kişilik ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nde, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) de yer almıştı.

Yapılacak işler için ülkenin ve milletin mevcut durumunun tespit edilmesi ve bilinmesi gerekiyordu. Osmanlı'nın son yıllarında büyük kayıplara uğrayan Türk milletinin gerçek durumu bütün açıklığıyla ve gerçekçi bir şekilde tespit edilmeliydi. Ekonomik-sosyal geriliğin toplumsal sonuçlarının saptanması ve bunlarla mücadele edilmesi, cehalet ve fakirlikten kaynaklanan yetersiz beslenme ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele de (Aysal ve Dinçer a, 2020: 236) bir bakıma buna bağlıydı. Bakanlık, Savaşlar ve sağlık sorunları başta olmak üzere olabildiğince ivedi bir şekilde, Osmanlı'dan kalan sosyal, ekonomik, sıhhi, içtimai mirasın tespiti, şehirlerin ve halkın maddi ve manevi durumlarının belirlenmesi amacıyla, ülke çapında sıhhi ve içtimai coğrafya çalışmalarını başlatmıştı. Bu çalışma, savaş ortamında sağlık hizmetleri konusunda zorluklar yaşanmakta iken, aynı zamanda ülkede yaygın olarak görülen sıtma, frengi, çiçek, trahom, tifo, kuduz ve verem (Aysal ve Dinçer b, 2020: 348) gibi hastalıklarla mücadele etme zorunluluğundan da kaynaklanmıştı.

Üçüncü TBMM Hükümeti, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili Refik Saydam (Öztürk, 1968: 19), Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. Muhittin Celal (Duru) Bey'in teklifi üzerine, memleketin bütün sıhhiye müdürlerinden, görevli ve sorumlu buldukları bölgenin sıhhi, içtimai durumunu araştırıp, rapor halinde sunmalarını istemişti. Hazırlanan raporlar ile özelde ilgili bölgelerin, genelde ise ülkenin

sağlık sorunları, sağlık personeli ve kurumlarının durumları, nüfus ve ekonomik potansiyeli belirlenecek, üretim imkânları hakkındaki değerlendirmelere ve atılacak adımlara ışık tutacaktır (Düzbakar ve Baştürk, 2017: 22). Hazırlanarak Ankara'ya gönderilen raporlarda; ilgili bölgenin jeolojik yapıları, coğrafi konumları, üretim ve sanayi durumları, madenleri, iklimleri, okulları, yapıları, kültürleri, tarihî, idari yapıları gibi bilgilerin de yer alması, geleceğe yönelik adımlar için olduğu kadar, Cumhuriyetin Osmanlı'dan devraldığı mirasın bilinmesi açısından da önem arz etmekteydi. Ayrıca raporlardan, Milli Mücadele şartlarında halkın içinde bulunduğu ekonomik-sosyal şartlar, günlük yaşam ve yaşanan toplumsal sorunlar (Dinçer, 2019: 76) hakkında sonuçlar çıkarmak da mümkün görünmektedir.

Belirli bir düzende olduğu görülen raporların, merkezde hazırlanan bir formata göre planlanarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır (Aydın, 2018: 90). Raporlarda verilen bilgiler, genellikle altı başlık altında sunulmuştur (Gümüşçü, 1999: 947): Birinci kısımda: Hudutlar, dağlar, nehirler, madenler, ormanlar, tarım ürünleri, hayvanlar, mülki taksimat; İkinci kısımda: İklim, mevsimler, sıcaklık, yağışlar; Üçüncü kısımda: Nüfus, giyim-kuşam, gelenekler; Dördüncü kısımda: Sağlık kurumları mektep ve medreseler, oteller, hanlar, hamamlar, fabrikalar, kabristanlar, bataklıklar, içme suları; Beşinci kısımda: Zührevi hastalıklar, bulaşıcı hastalıklar, salgınlar; Altıncı kısımda: Doğum ve ölüm istatistikleri verilmiştir (Aysal ve Dinçer a, 2020: 236). 1920'li yıllarda yayınlanan bu raporların içeriğindeki bilgilerin, Cumhuriyetin planlama ve uygulamalarını yönlendiren belgeler olarak aynı zamanda, Osmanlıdan Cumhuriyete miras kalan toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve sağlık durumunu gerçekçi bir şekilde yansıttığını (Aysal ve Dinçer a, 2020: 236) kabul etmek gerekir. Cumhuriyet hükümetlerinin kuruluş dönemindeki politikalarının anlaşılması bakımından da önemli temel kaynaklar (Aysal ve Arslan 2018: 420) olduğu dikkate alınmalıdır.

Bu yaklaşım ve çalışmalar, Refik Saydam'dan sonra Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili olan Rıza Nur'un (Öztürk, 1968: 25) vekâleti döneminde de desteklenmiş ve dizi halinde yayınlanmıştır (Cöhçe, 2006: 490). Büyük bir kısmı işgal altında olan vatan topraklarında, milli bir seferberliğin yaşandığı şartlarda, Muhittin Celal Bey'in planı doğrultusunda, titizlikle hazırlanan bu raporlar, adeta beşeri coğrafya çalışmalarıdır da (Cöhçe, 2006: 490). Az sayıda basılıp, ilgili birimlere dağıtıldığı anlaşılan çalışmalar, bu özelliklerine rağmen akademik çevrelerde yeterince değerlendirilememiş kaynak eserlerdendir (Gümüşçü, 1999: 940).

Yayınlanan ilk rapor, Dr. Rıza Nur döneminde, 1922 yılında, Sinop Sancağı hakkındaki rapor olmuştur. Raporun sunuş yazısında, Dr. Rıza Nur, söz konusu çalışmanın Dr. Refik Saydam Bey'in bakanlığı döneminde başlatıldığına vurgu yaparak, süreci özetlemiş ve Saydam'ın hakkını teslim etmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, kitap olarak yayınlanan raporların sayısı hakkında değişik rakamlar verilmektedir. Koz (Koz, 1992: 39), Doğruöz (Doğruöz, 2011: 276), Aydın¹ (Aydın, 2018: 90) 18 rakamını verirken, Gökçe-Yaprak (Gökçe ve Yaprak, 2012: 39), Gümüşçü (Gümüşçü, 1999: 944) 19, Sayılır (Sayılır, 2013: 2) 25 rakamını vermektedirler. Aysal-Dinçer (Aysal ve Dinçer a, 2020: 236) ise basılmış ve ulaşılabilir rapor sayısını yirmi olarak saptamış ve bunların Bayezid, Sinop, Muğla (Menteşe), Çatalca, Kırkkilisa (Kırklareli), Gelibolu, Kengri (Çankırı), Kayseri, Gazi Ayıntab (Gaziantep), Kastamonu, Kırşehir, Urfa, Konya, Niğde, Tokat, Sivas, Hamidabad (Isparta), Erzurum, Ankara, Cebel-i Bereket'e (Osmaniye) ait raporlar olduğunu kaydetmiştir. Çalışmaların bir kısmı Öğüd gazetesinin matbaasında basılmış, bir kısmı da ilerleyen yıllarda İstanbul'da yayınlanmıştır (Aydın, 2018: 90).

Çalışmamıza kaynak oluşturan Konya vilayeti hakkındaki rapor da 1922 yılında, Arap harfleri ile basılmış olan "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası", Konya Vilayeti, Cilt 8 olmuştur. Eser, akademisyen Mehmet Karayaman tarafından transkribe edilmiş ve "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Konya Vilayeti" ismiyle, 2009 yılında Çizgi Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Biz ise çalışmamızda, eserin orijinalinden, Ermenek ile ilgili bölümü transkribe ederek yararlandık. Eserin Ermenek kazası ile ilgili bölümü, 107-116 sayfaları arasındadır. İlgili bölümde, Ermenek'in sıhhi ve içtimai durumu, iktisadi ve coğrafi yapısı, folkloru, iklimi, geçim kaynakları, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, tarihi, okul, medrese,

¹ Aydın, Anadolu'nun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel resmini ortaya koyan kitap dizisi olarak nitelendirdiği "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası" adlı eserleri, basıldıkları yıllara göre gruplandırmıştır. 7 tanesi (Sinop, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Zonguldak, Menteşe, Konya, Isparta) 1922 tarihinde, 7 tanesi (Ankara, Bayezid, Çatalca, Gelibolu, Kırkkilise, Kırşehir, Urfa) 1925 tarihinde, 2 tanesi (Çankırı, Gazi Antep) 1926 tarihinde ve 2 tanesi de (Sivas, Tokat) 1932 tarihinde basılmıştır. Bunlar haricinde Erzurum (Şerif Bey 2011: 26) vilayetini muhtevi bir eser daha mevcuttur (Aydın, 2018).

han, hamam, otel, eski eserleri, ulaşım şartları hakkında önemli bilgiler ve tespitler yer almaktadır. Bilgiler, resmi tespit ve kayıtlar olarak, dönem itibariyle Ermenek'in pek çok özelliklerini yansıtmakta ve pek çok yönden durumunu gerçekçi bir şekilde ortaya koymaktadır. Temel kaynak olarak bu esere dayanan çalışmamızda, Konya ve Adana vilayetlerinin bazı salnamelerindeki Ermenek ile ilgili bilgi ve kayıtlar da kullanılmış, karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Ermenek Kazasının Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası

Ermenek kazası ile ilgili bölüm, kaza ve çevresinin coğrafi konumu ile ilgili bilgiler verilerek başlamaktadır ki; "Kasaba, ekip biçmeye uygun olmayan, pek yüksek halde, adeta bir uçurumun kenarına asılı olarak, çepeçevre dağlarla çevrili", şeklinde tanımlanmaktadır. Kasabanın üstündeki kale (Ermenek Kalesi), çıkılması zor ama görülmeye değer bulunmaktadır. Ermenek, Konya'nın güneyinde, 36-37 derece güney ve 30-31 derece doğusunda, kuzeyden Karaman'ın Aladağ ve Hadim nahiyeleri, batıdan Alaiye (Alanya) kazası ve Silendi (Gazipaşa) nahiyesi, güneyden Anamur ve doğudan Gülnar ve Mut kazalarıyla çevrilidir. Kazanın yüzölçümü 2800 km² ve denizden yüksekliği de 1000 metre (TSİC, 1922: 107) olarak verilmiştir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında da detaya girilmeden, kazanın taşlık bir bölgede olduğu (KVS², 1868: 149) bilgisi verilmiştir.

Adeta dağlarla kuşatılmış olduğu belirtilen Ermenek'in, dağları ve yüksekliklerine de bir başlık açılmıştır. Torosların sıradağ kollarından Adras, Bozdağ, Sultanalanı, Yelibel, Altuntaş'ın oluşturduğu kolun kuzeyden ve kuzeydoğudan, güneybatıya doğru çevirdiği Ermenek, güneyden de Yunt, Akbunar, (Akpınar) Beyreli, Maraş, Yassıyurt (Koçaş) un oluşturduğu kol tarafından kuşatılmıştır. Birinci kol 16, ikinci kol da 13 km uzunluğunda ve yükseklikleri 1200 ile 1500 metre (TSİC, 1922: 107; Bardakçı, a. 1976: 236-238) arasında değişmektedir.

Raporda, Ermenek kazasının tarihi İskender'e kadar dayandırılmış, dönem dönem şehirde hüküm süren devletler ve hükümdarlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilere göre; Büyük İskender Asya seferini tamamladıktan sonra Babil'de vefat etmiş, memleketi kumandanları arasında paylaşılmıştır. Suriye bölgesinde hüküm süren Selevkos, Dicle'nin batısındaki topraklarını daha sağlığında oğlu Antiokhus'a vermiştir. Antiokhus MÖ 380 tarihinde kral olup, 250 sene kadar süren hanedanlığında 13 kral hüküm sürmüştür. Bunlar, Asya'nın içlerinde büyümüşler ve Asyalı lakabıyla anılmışlardır. Bir dönem Ermeni Dikran tarafından zapt olunan Ermenek, Roma serdarlarından Lokotus tarafından tahta çıkarılan X. Antiokhus'un oğlu XIII. Antiokhus tarafından, Hicret'ten 547 sene önce, yani Miladın 35. senesinde³ bina ve tesis edilerek zamanın meşhur ulemasından Kalyokola Hermanyos'un⁴ adına atfen, Hermanikopolis adıyla anılmıştır. Ermenek ile birlikte bütün Suriye havalisi, Miladın 64. senesinde meşhur Pompeus tarafından zabt olunarak Roma topraklarına katılmıştır. Abbasi Halifesi Mutemedbillah'ın halifelliği zamanında, Hicri 275 (M. 888) senesinde, Seyyid Battal Gazi komutasındaki Arap mücahitler tarafından feth ve istila olunmuştur. Hicri 583'te (M.1187), Almanya İmparatoru Frederik Barbaros tarafından teşkil edilen Üçüncü Haçlı Ordusu orduları tarafından istila edilerek, Romalıların idaresine verilmiş ve bunların son hükümdarı Mihail Pologos döneminde, Hicri 610 yılında (TSİC, 1922: 115), Karamanoğulları tarafından fethedilmiştir. Hicri 879 (M 1474) tarihine kadar Karamanoğullarının elinde kalan ve Beylik merkezi olan Ermenek, Pir Ahmet Bey döneminde, Gedik Ahmet Paşa tarafından, 1474 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Ermenek kazası, 17. 18 ve 19. yüzyıllarda İçel sancağı bünyesinde Adana eyaletine bağlıdır ve 1827 yılında sancak merkezi olmuştur (Gazel, 2016: 1218). Osmanlı son dönemi itibariyle baktığımızda, şehrin sancakla birlikte Konya ile Adana arasında gel-gitler yaşadığı görülmektedir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Karaman eyaletinin Konya vilayetine dönüştürülmesi sonrasında Konya'ya bağlanmış (KVS, 1868: 149), 1869 yılına kadar İçel sancak merkezi olarak kalmış, aynı yıl İçel sancağı ile birlikte Adana vilayetine

² Konya Vilayet Salnamesi.

³ Bu hesapta bir yanlışlık olmalıdır. Hicretten 547 sene öncesi, Miladın 75. senesine karşılık gelmektedir.

⁴ Bardakçı şehrin Romalı kumandan Germanikus'a atfen Germanikopolis adını aldığı bilgisini vermektedir (Bardakçı, a. 1976: 12).

bağlanmış, sancak merkezi de Silifke'ye alınmıştır (Topkaya, 2007: 18). 12 Aralık 1906 tarihinde Konya merkez sancağına bağlandıktan (Gazel, 2016: 1248) sonra, 1915 yılı başına kadar bu durumunu korumuş, 7 Mart 1915 tarihinde bağımsız sancak statüsüne getirilen İçel'e bağlanmıştır (Gazel, 2016: 1249). Mütareke döneminde, Silifke ile Ermenek arasında sancak merkezi olma konusunda yeniden canlanan tartışma ve talepler üzerine, 20 Ağustos 1919 tarihinde yeniden Konya'ya bağlanmıştır (Gazel, 2016: 1250).

Sıhhi ve İctimai coğrafya çalışmaları olarak hazırlanan bu raporda, Ermenek bölgesindeki nehirler, göller, bataklıklar ve akarsular tespit edilerek kayıt altına alınmış, kalitesi, içerikleri vurgulu bir şekilde yer almıştır. Göl, bataklık, kaplıca, ılıca, maden suyu olmadığı belirtilen kazada, bolca akarsu ve kaynak suyunun bulunduğu altı çizilmiştir. Bunlar, ufak tefek çaylar olarak nitelendirilmekle birlikte, Alanya'nın Geyik Dağı'ndan çıkan çayın, Ermenek topraklarında seyreden güzergâhında, Ermenek topraklarından çıkan bütün dereleri ve çayları da bünyesine alarak, Göksu nehrini oluşturdukları ifade edilmektedir. Göksu nehri, Mut kazası topraklarında, Bıçakçı Çayı ile Kurt Suyu'nun birleşmesinden oluşan Mut Çayı ile birleşerek, İçel Sancak merkezi Silifke'den geçip, Taşucu'ndan denize dökülmektedir (TSİC, 1922: 108). Göksu nehrinin seyrü sefain için uygun olmadığı belirtilen raporda, yatağının düzenlenmesi durumunda, nehir yoluyla kereste sevk ve naklinin yapılabileceği, devletin ve bölgenin iktisadi kazanç sağlayabileceği önerisi de sunulmuştur. Bu ve başka başlıklar altında yapılan benzer önerilere rastlanması, çalışmada sadece tespit yapılmakla kalınmayıp, çözüm önerilerine de yer verildiğini göstermektedir.

Ermenek'te, daha 1900'lü yılların başlarında demir, kömür, bakır madenleri bulunduğu tespit edildiğini de rapordan anlayabiliyoruz. Dönem itibariyle işletilen bir maden olmasa da demir, kömür, bakır madenlerinin bulunduğu, tuz madeninin olmadığı tespitler arasında yer almaktadır. Ermenek'te bulunduğu bilgisini öğrendiğimiz bu madenlerden kömür madeni, 1970'li yıllardan itibaren yoğun olarak işletilmiş ise de demir ve bakır madenleri herhangi bir şekilde gündeme gelmemiştir. Jeolojik yapının neredeyse tümüyle dağlardan oluştuğu (TSİC, 1922: 108) Ermenek coğrafyasında kaplıca, ılıca, maden suyu cinsinden şeylerin olmadığına da raporda yer verilmiştir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi'nde kayda geçmiş olan, "keşfedilmiş durumda sim ve beyaz toprak madenleri" (KVS, 1868: 149) hakkında ise raporda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Torosların orta yerinde, Göksu vadisi ve yamaçlarında yerleşik bulunan Ermenek coğrafyasında, mutedil bir iklimin hüküm sürdüğü belirtilmektedir. Kaynaktaki bilgilerden anlaşıldığına göre, ilkbahar ve sonbaharda sıcaklık ortalamasının 12-15, yaz aylarında 30-35 ve kışın 0 (sıfır) derece santigrat civarlarında seyrettiği görülmektedir. En sıcak günler Temmuz-Ağustos (30-35 derece), en soğuk günler de Aralık-Ocak (0 derece) aylarındadır (TSİC, 1922: 111). Kazada fenni usulde bir nem oranı ölçümü yapılmamakla birlikte, genel olarak kuru bir havaya sahip olduğu kaydedilmiştir. Yüksek dağlar ve yaylalardan oluşan bu coğrafyada, akarsu kaynakları dışında göl, bataklık vs. bulunmaması sebebiyle, nem oranının düşüklüğü normaldir. Son dönemlerde yapılan Gezende ve Ermenek barajları, kazanın nem oranı ve iklim alışkanlıklarını değiştirmiştir.

Esas aldığımız kaynak itibariyle, 1920'li yıllarda bölgenin aldığı yağış miktarı ile ilgili bir ölçüm olmadığı görülmekte ise de, Ermenek coğrafyasında sürekli yağışların görülmediği, yağmurların en çok eylül- ekim ve mart- nisan aylarında, genel olarak da sükûnet içinde yağdığı bilgisi verilmiştir. Aralık'ta başlayan kar yağışının üç ay kadar sürdüğü ve dağlarda 3-4 metre ve kasaba ve çevresinde 0,5 metreye kadar ulaştığı kaydedilmiştir (TSİC, 1922: 111). 1920'ler ve hatta biraz öncesi itibariyle, telaffuz edilen bu yağışlar, sonraki zamanlarda fazlaca görülmemeye başlanmış, küçüklü büyüklü kaynaklar, dereler ve çaylardan pek çoğu kurumuştur.

Ermenek, sürekli Poyraz alan bir coğrafyada yerleşik olmakla birlikte, zaman zaman lodos ve karayel rüzgârları aldığı, rüzgârların yön itibariyle kuzey, doğu ve batıdan estikleri ve ilçede meltem rüzgârının esmediği (TSİC, 1922: 111) anlaşılmaktadır.

Hazırlanan rapora göre, neredeyse kazanın tüm jeolojik yapısını oluşturan dağlar, ormanlarla kaplıdır ve 100 bin hektardan fazla alanı kaplamakta ve çam, katran, ladin, meşe, ardıç ve andız ağaçlarından oluşmaktadır. Bu ormanlar, 31 bölümden oluşmakta ve meşhurlarının Boğazçarı, Dekeçatı, Deliktaş, Kızılın, Kubat, Helvacıdüzü, Ayıpınarı, Bise, Erik Deresi, Burçaklı, Deliharman, Mandaboğazı,

Yuntdağı, Muzvadi, Kokarpınar, Kırtepe, Kuyucak, Dişyaylağı, Aydoğdu, Ladince Pınar, Çamalağı, Akpınar olduğu anlaşılmaktadır (TSİC,1922: 109). Bu durum, Ermenek halkının geçim kaynakları bakımından orman ve orman işçiliğini önemli kılmaktadır.

Ermenek kazasına doğu'dan iki saat uzaklıktan, kuzey ve kuzeydoğuya doğru uzayan ve yaklaşık olarak 49 bin hektar büyüklüğünde bazı yaylalar vardır. Bu yaylalar, İçel sancağının Anamur, Gülnar, Mut kazaları ve Alaiye'den (Alanya) gelen Tekeli, Mehmetçi, Köselerli, Bahşiş, Muradi, Keşafli, Hüseyin Uşağı, Karalar adındaki göçerlere yaylaklık etmektedirler. Bu göçerlerin, tahmini 2000 çadır ve 8-10 bin nüfustan ibaret olduğu, Mart ayından Eylül ayı sonlarına kadar bu yaylalarda kaldıkları ve Kasım ayı başlarında kışlak memleketlerine döndükleri, aşiretlerin koyun, deve vb. evcil hayvan sayısının 100 bini aştığı bilgisi, tahmini olarak verilmektedir (TSİC,1922: 109). Ayrıca Ermenek ve köylerinde yerleşik pek çok ailenin de geçim kaynağı olarak küçükbaş hayvancılık yapmakta oldukları, göçerlere göre daha dar sayılabilecek coğrafyalarında yazlak-kışlak kültürünü sürdürdükleri görülmektedir. Bahardan itibaren bölgeye gelen ve kasım ayı sonuna kadar kalan Yörük obaları, kazada nüfus hareketliliğini, ticari ve iktisadi faaliyetleri canlandırmaktadır.

Jeolojik yapısının dağlardan oluşması, coğrafya olarak sert bir karaktere sahip olması, doğal olarak, kaza merkezi ve köylerde ziraat yapmaya elverişli geniş arazilerin olmasına imkân vermemektedir. Küçük alanlarda yapılan zirai faaliyetlerde ise buğday, arpa, çavdar, burçak, mısır, darı, nohut, bakla, fasulye gibi hububat cinsinden ürünler üretildiği kayıtlarda görülmektedir. Meyvelerden de ceviz, badem, elma, erik, incir, şeftali (TSİC, 1922: 110)⁵ üretilmektedir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi'nde de Ermenek'te buğday, çavdar, darı, susam, nohut, mercimek, cehri (kök boya bitkisi), mazı, palamut, badem, ceviz üretildiği bilgisi verilmekte, sanayi ürünleri adına da yünden yapılan aba, bez, kilim, alaca ve Trablus taklidi kuşak sayılmaktadır (KVS, 1868: 149). 1914 Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında, kazanın üretim kapasitesi ve geçim kaynakları hakkında rakamsal veriler bulunmaktadır. "Ermenek kazasında 170.703 dönüm arazi mevcuttur. Bu araziden yılda bire yedi ya da sekiz oranında ürün elde edilmektedir. Bunlar 150.000 kilo bakla ve 18.000 kilo patates, 75.000 kilo pamuk, 13.000 kilo ceviz, vergi olarak verildikten sonra geriye kalan ürün tüketilmektedir. Ermenek kazasında bahçelerin miktarı 10.000 dönüm, bağların ise 5.425 dönümdür. Buralar da ise elma, armut, şeftali, nar, incir, erik, kiraz yetiştirilmektedir (KVS, 1914: 458).

Yine kayıtlarda, Ermenek'in dağlarının ve yaylalarının, kırlarının ve ormanlarının, "biraz mübalağa edilirse", zirai alanları kadar cömert olduğu bilgisi bulunmaktadır. Dağlarda ve yaylalarda kendiliğinden yetişen (Allah vergisi) labada, ebegümeci, kazayağı, hindiba, mantar gibi bitkiler yetiştiği, ayrıca ormanlarında ve dağlarında tavşan, geyik gibi av hayvanlarından başka, yaban domuzu, ayı, kurt, çakal, sansar gibi yaban hayvanlarının bulunduğu da (TSİC, 1922: 110)⁶ not edilmektedir. Kaza halkı geçimini genel olarak bağ bahçe işleri, çiftçilikle temin etmektedir. Bunlar da genelde "yetimlik"tir. Kasabada bağ ve bahçelerin bakımı, ekilip dikilmesi genelde kadınların işidir. Köylerde kadınların işi daha da ağırdır ki, kocaları ameleliğe giden kadınlar ev işlerini yürütmekten başka, çift sürmek, mahsulatı hasat etmek gibi işleri de üstlenirler. Sanayi adına bir şey yoktur (TSİC, 1922: 112). Kasabada kısmen ticaretle uğraşanların dışında, halkın geçim kaynağı ziraat ve rençberlik olsa da; bu tatmin edici bir gelir kapısı değildir. Bu coğrafyanın ve şartların bir sonucu olarak avcılık, yaygın ve halkın geçimine katkı yapan bir gelenektir.

Ermenek Kazasının Nüfusu, İdari ve Sosyal Yapısı

Rapora göre, raporun hazırlandığı 1920'li yılların hemen başlarında, Ermenek'te yaşayan nüfusun tamamının Türk ve Müslüman olduğu, Hıristiyan bulunmadığı görülmektedir. Dönem itibariyle kazada

⁵ Bu çalışmada bahsedilmemekle birlikte, Ermenek kazasının özellikle de Merkez köylerinin Göksu vadisindeki arazilerinde üzüm, nar, zeytin gibi ürünlerin yetiştirildiği bilinmektedir. Bu ürünlerin çalışmada zikredilmemeleri, muhtemelen üretiminin, üreticinin ihtiyacını karşılayabilecek kadar olması, pazara sürülmemesi/sürülememesi ile ilgili olmalıdır.

⁶ Faydalandığımız Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası-Konya Vilayeti isimli kaynakta sayılan yaban hayvanları içinde kanatlılar ve Ermenek ile özdeşleşen "keklik" bulunmamaktadır. Çalışmanın çok detaylı olmadığı kanaatini uyandıracak başka detaylar da bulunmakla beraber, çalışmanın esas amacının "sıhhi" öncelikler olması ihtimaliyle bu gibi eksikleri izah etmek daha olumlu bir yaklaşım olmalıdır.

13.397 erkek ve 15.588 kadın olmak üzere toplam 28.985 nüfus yaşamaktadır. Halk, hemen hemen bütünüyle Türk'tür ve Türkçe konuşmaktadır. Bu nüfusun tamamı yerleşiktir ki, kaza dâhilinde yayla bahsinde bahsedilen konar-göçer aşiretlerin dışında aşiret yoktur (TSİC, 1922, s. 111). 1868 yılı Konya Salnamesi kayıtlarında kazanın nüfusu, merkez kaza 3700 ve Nevahi 5786 olmak üzere toplam 9.486 (KVS, 1868: 149) olarak verilmiştir. Adana Vilayet Salnameleri kayıtlarındaki bilgilere göre, Ermenek kazasının nüfusu, 1870'li yıllarda 8.000 ile 10.000 arasında bir durağanlık gösterirken, 1890'larda 24-25 bin rakamına ulaştığı görülmektedir. 1870 yılı Adana Vilayet Salnamesi'nde 9.685, 1872 yılı Adana Vilayet Salnamesinde 10. 228 (AVS⁷, 1872: 106) olarak verilen nüfus sayısı, 1882 Adana Vilayet Salnamesi'nde de 9.685 (AVS, 1870: 95) olarak verilmektedir. 1892 yılı Adana Vilayet Salnamesine göre şehrin toplam nüfusu, 25.665 olarak verilmiş, toplam nüfus içinde 7 Hristiyan nüfus bulunduğu kaydedilmiştir (AVS, 1892: 118). 1894 Adana Vilayet Salnamesi kayıtlarında da şehrin toplam nüfusu 26. 206 olarak verilmiş, Hristiyan nüfus sayısı ise 59'a çıkmıştır (AVS, 1894: 64). Bu bilgiler ışığında, 1870-1894 yılları arasında kaza nüfusunun neredeyse üç katına yakın bir artışla, 1920'li yılların başındaki nüfus sayısına yakın bir rakama ulaştığı görülmektedir. Bu durumun açıklaması başka bir araştırma konusu olmakla birlikte, dönem itibariyle 93 Harbi dışında büyük ve sürekli savaşların veyahut salgınların yaşanmadığı dikkate alınarak, sayımların sağlıklı yapılamaması, kayıtların sağlıklı tutulmaması gibi etkenlerin bu duruma sebep olduğu düşünülebilir. Nüfusun 1890'lardan itibaren fark edilir şekilde artması da, yaşanan sükûnet dönemi ile ilişkilendirilebilir.

Çalışmamıza temel oluşturan kaynaktaki bilgilere göre kaza, idari yapı olarak, merkez kaza Ermenek ile Fariske ve Nevahi (Davdas) nahiyelerinden oluşmaktadır (TSİC, 1922: 110). Merkeze bağlı köyler: Bise (Evsin), İmsi (Gökçeseki), Muhallar (Çamlıca), Ezvendi (Kayaönü), Eskice, Görmeli (Üçbölük), Çimene (Ağaççatı), Arnav (Yalındal), Çavuş, Zeyve (Yaylapazarı), Aşağı İrnabol (İkizçınar), Yukarı İrnabol (Çatalbadem), Kazancı, Ak Manastır (Gökçekent), İresiller (Pınarönü), Sarıvadi (Özlüce) köyleridir. Küçük Karapınar, Sarıveliler, Adiller, Topçular, Civler, Mençek, Uğurlu, Limyos (Lamos-Esentepe), Günder, Çukurbağ, Daran, Mutı, Muzvadi köyleri ve Fariske (Göktepe), Fariske nahiyelerini oluşturmaktadır. Davdas nahiyesi de Davdas (Üzümlü) ile birlikte Yukarı İzvid (Yukarı Çağlar), Aşağı İzvid (Aşağı Çağlar), Alakilse, Gargara (Güneyyurt), Dindebol (Katranlı), Başköy (Başayla), Lafza, Kışla, Yeniceköy, Gerde (Bozyaka), Büyük Karapınar, İznabol (Elmayurdu), Halimiye (Tepebaşı), Boyalık, Cenne (Pamuklu), Güzve (Yerbağı), Dere (TSİC, 1922: 110) köylerinden oluşmaktadır.

1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında, kazanın idari yapısı merkez ve Nevahi bucağı şeklinde olup, merkeze bağlı 10 ve Nevahi bucağına bağlı 30 köyünün bulunduğu kaydedilmiştir. 1872 yılı Adana Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre de merkez ve Nevahi olmak üzere iki nahiyesi bulunmakla birlikte köy sayısı 64 (muhtemelen bir yazım hatası olarak) olarak verilmiştir (AVS, 1872: 108). 1892 yılı Adana Salnamesi'nde ise, Silifke sancağına bağlı ilçe merkezi olduğu, Nevahi adında bir bucağı ve 47 köyünün bulunduğu kaydedilmiştir. Bu kayıtlara bakıldığında, dönem içinde zamanla köy sayısının yaklaşık %10 kadar arttığı görülmektedir.

Bu köylerin yerleşimi, genellikle Toros silsilesini oluşturan dağların eteklerinde, dağlara yaslanmış, güneye yönelik vaziyettedir. Evlerin inşaat tarzı sağlık şartlarına uygun değildir. Kazada ve köylerde basit ve adi bir tarzda, taş ve çamurla inşa edilmiştir. Ermenek merkezde de genellikle dar ve dolambaçlı sokakların etrafında, basit bir tarzda inşa edilmiş binaların mesken olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Şehrin, kuzeyindeki dağın eteğinde, "adeta bir uçuruma asılı vaziyette yerleşik olduğu" (TSİC, 1922: 113) ifade edilmiştir. Alt yapı bakımından yetersiz görülen şehirde, çukur tarzında helaların olduğu, müstakil bir mezarlığın bulunmadığı, halkın cenazelerini bahçelerinin avlusunda, kapısının önünde veyahut evine yakın dar, çıkılmaz bir sokakta defnettigi, bunun da kasabayı adeta bir mezaristan görüntüsüne soktuğu (TSİC, 1922: 113) gibi tespitler de dikkat çekmektedir. 1914 yılı Konya Vilayet Salnamesi'nde evler ve yerleşim ile ilgili ifade değişmiş ve olumlu bir görüş bildirilmiştir. "Kazanın sokakları genelde dar ve dolambaçlı, evlerin inşası oldukça düzgündür" (KVS, 1914: 367).

1920'li yılların hemen başında yapılan sıhhi ve içtimai coğrafya çalışmaları kayıtlarında, Ermenek'te han ve otel bulunmadığı bilgisi verilirken, iki hamam ve birkaç su değirmeni bulunduğu

⁷ Adana Vilayet Salnamesi.

kaydedilmiştir. Resmi daire ve kamu kurumu olarak da 1 hükümet dairesi, 1 kışla (TSİC, 1922: 113) bulunmaktadır. Raporda yer alan bu rakamlara karşılık, daha eski zamanlarda, Ermenek'in bu konularda daha bayındır bir şehir olduğu görülmektedir. Salname kayıtları üzerinden bir karşılaştırma yapıldığında bu açıkça görülmektedir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi'nin Ermenek ilgili bölümünde, Ermenek'te 11 cami, 16 mescid, 5 medrese 1 Mevlevihane, 1 rüştiye mektebi, 16 mahalle mektebi, 150 dükkân, 2 han, 2 hamam (KVS, 1868: 149) kaydı bulunmaktadır. 1872 yılı Adana Vilayet Salnamesi'nde verilen konuyla ilgili bilgiler ise; biri büyük 11 cami, 38 çeşme, 63 değirmen, 10 medrese, 69 mektep, 1 kütüphane, 1 rüştiye mektebi, 1 harap mevlevihane, 8 köprü (AVS, 1872: 106,108) şeklindedir. 1894 yılında Ermenek'te, 62 mescid, 6 medrese, 64 çeşme, 2 han, 2 hamam, 12 değirmen, 315 dükkân, 12 fırın, 1 un deposu, 62 sıbyan mektebi, 2980 bağ, 1 rüştiye, 1 kütüphane (AVS, 1894: 61) vardır.

Hazırlanan raporda, Ermenek ve çevresinde in ve mağaralar olduğu, bunların içerisinde çok defa lahitlerin bulunduğu; bu lahitlerin üzerine konulan kapaklarda aslan heykellerinin tasvir edilmiş olduğu belirtilmiştir. Ayrıca lahitlerin içinde insan kemikleri mevcut olup, birisinde kadın kuşaklarında yaka ziynetleri bulunmuş ve İstanbul'daki müzeye gönderilmiş (TSİC, 1922: 115) olduğu anlatılmaktadır.

Alt yapı eksikliğinin, helaların ve ölülerin mahalle aralarına, evlerin avlusuna gömülmeleri gibi işlerin, toplum sağlığı bakımından taşıdığı tehlikeler de hazırlanan raporda yer almaktadır. Şehrin her tarafındaki çeşmelere dağıtılmış olan, içilen ve kullanılan suların kaynağında berrak ve leziz olmakla birlikte, kanallar ve çeşmelerin harap olmasından dolayı, hariçten, mezarlar ve gayta çukurlarından sızan atıklarla karışarak, toprak altından kirlenmekte oldukları notu düşülmüş, bu sebeple yağmurlu havalarda suların bulanarak aktığı ve koktuğu kaydedilmiştir (TSİC, 1922: 114).

İlgili raporda yer alan bilgilere göre Ermenek halkı, pek az istisnaları dışında, yörede yaygın olan giyim kuşam tarzına sahiptir. Erkekler yerli üretim alaca⁸ ve meydana üç etekli entari giymektedir. Erkeklerden fes giyenler olmakla birlikte, başlarına genellikle abani veya beyaz sarık sarmaktadırlar (TSİC, 1922: 112). Dönem itibarıyla kadınlar da genellikle üç etek entari giymekte, bellerine kuşak, başlarına yemeni, yazma bağlamaktadırlar. Yaygın olmamakla birlikte fes giyenler de vardır (TSİC, 1922: 112).

Dönem itibarıyla, Ermenek'in eğitim durumu hakkında verilen bilgiler, bugünden bakılınca çok yetersiz görülebilirse de, hayat şartlarının zorluğunun, Ermenek halkının eğitime ve okula bakışını olumlu etkilediğini söyleyebiliriz. O dönemlerde kaza merkezinde, 1282 (1866/1867) tarihinde yapılmış yeni usule göre eğitim veren 1 rüştiye mektebi ve nahiyelerde ve köylerde de 8 adet mekteb-i ibtidai (ilkokul) olmak üzere toplamda 9 mektep vardır. Halkın eğitime ilgisi açıkça görülecek ölçüde yoğundur. 1907 yılında rüştiye mezunlarından 30-40 kadarının Konya ve İstanbul'daki yüksekokullara gittikleri de (TSİC, 1922: 112) bu ilginin delili olarak ifade edilmektedir. Ayrıca kazada farklı tarihlerde inşa edilen, 5 hücreden 45 hücreye kadar muhteviyatı olan 24 medresenin bulunduğu, ancak bunlardan kaza merkezindeki Muslu, Taşbaşı ve Musa Paşa medreseleri dışındakilerin harap ve terk edilmiş olduğu da kayıtlara geçirilmiştir. Medreselerde geleneksel usulde eğitim yapıldığı, rüştiye sayısının da nüfusa oranla çok yetersiz (TSİC, 1922: 112) olduğu da tespit edilmiştir. 1914 yılı Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında, rüştiye mektebinin açılış tarihi 1865 olarak verilmektedir (Topkaya, 2007: 38). Ayrıca Gargara, Kazancı, Sarıvadi, Badnan, Adiller numune terakki ilkokulları ve 35 sıbyan mektebi (KVS, 1914: 458) bulunduğu da kayıtlarda görülmektedir.

Salname kayıtlarında yer alan bilgiler ile Sıhhi ve İctimai Coğrafya çalışmasında yer alan bilgiler genelde örtüşmekle birlikte, rakamlarda bazı farklılıklar görülebilmektedir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında 1 rüştiye, 16 mahalle mektebi, 5 medrese (KVS, 1868: 149) bilgisi mevcuttur. 1872 yılı Adana Vilayet Salnamesi kayıtlarında ise eğitim kurumları olarak 1 rüştiye, 69 mektep, 10 medrese, 1 kütüphane (AVS, 1872: 208), 1894 yılı Adana Vilayet Salnamesi kayıtlarında da 6 medrese, 1 rüştiye, 1 kütüphane, 62 sıbyan mektebi bulunduğu bilgileri verilmektedir (AVS, 1894: 61). Bu bilgiler ışığında, geçen 20 yıllık süreçte, mektep ve medrese sayılarında azalmalar olduğu görülmektedir.

⁸ Alaca, yöresel olarak çurfalık denilen el tezgâhında dokunan kumaştır ve bazı köylerde (Göksu vadisindeki ve Balkusan çayı kenarındaki Çamlıca, Kayaönü, Gökçekent, Evsin, Çimene vs.) köylerde üretilen pamuk bu dokumada kullanılır ve çoğunlukla da her ev kendi ihtiyacına yönelik üretim yapar.

1894 yılı Adana Salnamesinde, ilçe merkezi ve köylerinde 24 cami, 62 mescid, 1 tekke, 6 medrese, 64 çeşme, 2 han, 2 hamam, 13 değirmen, 315 dükkân, 12 fırın, 62 sıbyan mektebi, 1 mektebi iptidaiye, 1 rüştiye, 1 kütüphane, 3080 bağ olduğu kaydı düşülmüştür. Bu kayıtlara göre bizim temel kaynağımız Sıhhi ve İctimai Coğrafya çalışmasının yapıldığı yıllarda birçok müessesenin kayıtlarda görünmediği dikkat çekmektedir. Bu durum, bazı müesseselerin zaman içinde yok oldukları varsayımı ile hareket edildiğinde bile raporun hazırlanması hususunda yeterli titizliğin gösterilmediğini düşündürmektedir. Yeterli dikkatin gösterildiği kabul edildiği durumda ise Ermenek'in durumunda bir geri gidiş olduğu kabul edilmelidir.

Gelenek-Görenek ve adetler hususunun kısa ve öz geçilmiş olduğu çalışmada, halkın recep ayının ilk haftasında “bişi” dedikleri bir çeşit simit pişirdikleri, fukaralara ve birbirlerine dağıttıkları, bayram arifelerinde toplu olarak kırları ziyaret ettikleri “anana” (TSİC, 1922: 112) başlığı ile verilmiştir. Ayrıca kasabada işrete düşkünlük, kadın oynatmak, köylerde düğünlerde silah atmak ve kan aldırma gibi adetler olduğu, halkın batıl inançlara pek itibar etmediği (TSİC, 1922: 112) kaydedilmiştir.

Hazırlanan rapordaki kayıtlara bakarak, 1900'lerin Osmanlısında, pek çok coğrafya gibi Ermenek'in de sağlık hizmetlerinden yoksun olduğu görülmektedir. Hastahane, dispanser, eczahane gibi sağlık kuruluşları yoktur (TSİC, 1922: 113). Kazada 1 doktor ve 1 sağlık memurunun bulunması ise, genele bakıldığında, Ermenek'in biraz daha iyi durumda olduğuna işaret etmektedir. Halk, temizlik ve intizam konusunda zayıf olmakla birlikte, genel sağlık durumu iyi ve bünyeleri kuvvetlidir. Bütün bu olumsuzluklara karşın, Ermenek'in mevki olarak yüksekte ve yayla olmasından ve havasını bozacak göl, sazlık, bataklık bulunmamasından dolayı kazada salgın ve yaygın hastalıklar sık görülmemektedir. Yine de içilen ve kullanılan suyun pis olmasının tifo, dizanteri gibi hastalıkların şehir için tehdit unsuru taşıdığına (TSİC, 1922: 114) vurgu yapılmaktadır.

Ermenek'te ilk eczahane 1953 yılında, sağlık merkezi de 1959 yılında açılmıştır (Bardağcı, 1976 b: 331). Ermenek coğrafyasının zorluğu, çevre merkezlerle ulaşım ve iletişim araçlarının yetersizliği, bölgeye hizmet götürülmesi konusunda, güncelde bile bazı olumsuzluklara yol açmakta iken, dönem itibarıyla bunların çok daha etkileyici olması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

Rapordaki bilgilere göre, kazada difteri ve kolera hastalığı hiç görülmemiş, bataklık humması (sıtma) ve verem hastalıkları da hemen yok gibidir. 1328 (1910) lekeli humma ve 1333 (1914) tifo salgınları önemli sayıda ölümlere sebep olmuş ve halka tifo aşısı yapılmış olmasının, salgında daha çok insanın ölmesini önlediği kayıtlara geçirilmiştir (TSİC, 1922: 14 ve KVS, 1914: 367). Firengi hastalığı ise yaygındır. Bunun sebebi ise, fuhuş yapan kadınlara bağlanmaktadır. Bu kadınların belirlenerek belgelendirilmemiş olmaları sebebiyle bilinmedikleri, bu yüzden ailelere bile karışmış oldukları (TSİC, 1922: 14), bunun da hastalığın yayılmasında etkili olduğu ifade edilmektedir. Ölümün doğumlara göre %5 fazla olduğu, çocuk ölümlerinde bu oranın % 40'tan az olmadığı da (TSİC, 1922: 114) belirtilmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti yıkılırken, yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, birçok yönden geri ve yetersiz bir miras devralmıştır. Cumhuriyeti kuran kadrolar, daha Milli Mücadele döneminde bu eksiklikleri gidermek, çağdaş gelişmeleri gerçekleştirerek topluma hizmet ve refah sağlamak adına girişimler başlatmıştır. Savaşlar, felaketler, toprak kayıpları ve göçler sebebiyle ortaya çıkan toplumsal problemlerle baş etmek ve her yönden geri ve yoksun durumdaki vatanın ve milletin durumunu iyileştirmek için yönetim tedbirleri alamaya yönelmiştir. Bunlardan birisi de Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti tarafından, Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası adı altında başlatılan çalışma olmuştur. İller temelinde yapılan bu çalışmalar sonunda toplumun, iktisadi, beşeri ve sağlık durumuyla ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılmış, bunlar kitap halinde yayınlanmıştır. Bu kitaplarda, Anadolu halkının, savaş şartlarını yaşamakta olduğu on yıllık süreçte, nüfus yapısı, sosyo-kültürel özellikleri, refah seviyesi ve hayat standartları ile ilgili bilgiler toparlanmıştır. Yöneticilerin, ileriye ve iyileştirmeye yönelik adımları için yol haritaları olmuşlardır.

Yirminci yüzyıl başlarında Ermenek kazasının sıhhi, içtimai, coğrafi durumu hakkındaki tespitler de sıhhi ve içtimai coğrafya çalışması dâhilinde elde edilen bilgilerdir. Ermenek ile ilgili bilgiler, özellikle taşraları olmak üzere neredeyse tüm Anadolu'nun görünümünü yansıtmaktadır. 1920'li yılların başında

kazanın coğrafi, idari, sağlık, bayındırlık, iklim, iktisat alanları ile ilgili olarak kayıt altına alınan bilgiler, özelde Ermenek'in, genel ile örtüşmesi sebebiyle de, Osmanlı Anadolu toplumunun hayat standartları bakımından mağdur ve gelişmişlik düzeyi bakımından geri olduğunu göstermektedir. Eğitim sistemi ve savaşlar sebebiyle halkın eğitim düzeyi düşük, cehalet ve bilinçsizlik içinde, eğitim imkânları oldukça kısıtlıdır. Buna karşın Ermenek halkının batıl inançlara çok ilgili olmadığı, eğitime hevesli olduğu görülmektedir. Anadolu'nun geneli için geçerli olan (hastane, dispanser, doktor, hemşire, eczane ve ilaç vb.) sağlık hizmetleri ve modern tıp imkânları, Ermenek'te de yok denecek kadar kısıtlı görünmektedir. Kişisel ve çevre temizliğine dikkat edilmediği, su ve kanalizasyon sorunlarının yaşandığı, bu sorunların halkın sağlığını tehdit eder bir boyutta olduğu da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Frenginin yaygın ve az da olsa tifonun da görüldüğü Ermenek'te, iklimi ve coğrafi konumu sayesinde diğer salgın ve hastalıklar görülmemektedir.

Söz konusu döneme ve şartlara günümüzden bakıldığında, Cumhuriyet'in kat ettiği mesafeyi görmek mümkün olmakla birlikte, problemleri tespit etmek ve çözmek konusundaki beceri ve kararlılığı da görülebilmektedir. Mevcut durum tespitinin yapılmasının, eksiklerin giderilmesine yönelik tedbirlerin alınmasının ve çözüm önerilerine yönelik tekliflerin sunulmuş olmasının daha orijinal tarafı, bu çalışmaların Milli Mücadele yıllarına rastlamasıdır. Toplumun müreffeh ve ülkenin bayındır hale getirilmesinin de, işgallerden kurtarılması kadar önemsendiği görülmekte ve aynı zamanda, vatan kurtarıldıktan sonra sosyal, kültürel, sıhhi ve iktisadi alanlarda yapılan inkılapların ne derece isabetli ve gerekli olduğunun ve mantığının anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında RD (%50 ve GY (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

Kaynakça

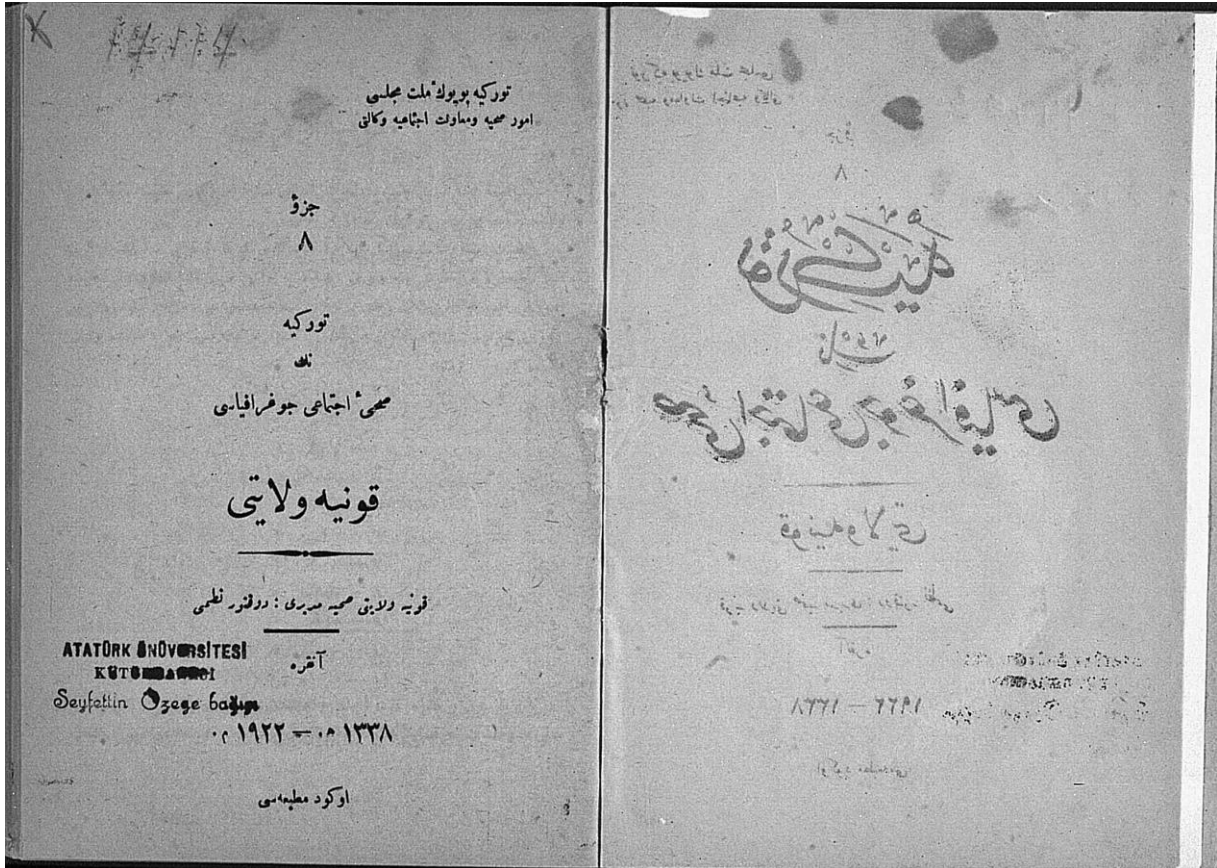
- Adana Vilayet Salnamesi, 1870 (H. 1287).
Adana Vilayet Salnamesi, 1872 (H. 1289).
Adana Vilayet Salnamesi, 1894 (H. 1312).
Aydın, O. (2018). "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyasına Göre Anadolu'da gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir değerlendirme", *Bilig*, 86, (89-114).
Aysal N. Dinçer H. (2020b). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Cebel-i Bereket Vilayeti'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı" *Turkish Studies - History*, 15(2), (345-364).
Aysal, N. Arslan, L. (2018). "Türkiye'nin sağlık ve Toplumsal Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti", *Atatürk Yolu Dergisi*, 63, (419-451).
Aysal, N. Dinçer H. (2020a). Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre: Kırklareli, *Mavi Atlas*, 8(2), (235-255).
Bardakçı, H. (1976a). *Bütün Yönleriyle Ermenek*, C.I, Çaba Matbaası.
Bardakçı, H. (1976b). *Bütün Yönleriyle Ermenek*, C.II, Çaba Matbaası.
Cöhçe S. (2006). "XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Gelibolu Sancağı'nın Sıhhi, İctimai Durumu", *Çanakkale I-Savaşı ve Tarihi*, İstanbul BB Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, İstanbul, (489-500).
Dinçer, H. (2019). Kurtuluşun Sonra Gaziantep (Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Gazi Ayıntab Vilayeti, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19 (38), (75-79).

- Doğruöz, T. (2011). Kırklareli Tarihine ışık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti, *History Studies*, 3(1), (275-284).
- Doktor Nazmi (1922). *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası-Konya Vilayeti*, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Cilt: 8.
- Düzbakar, Ö.; Baştürk, Ş. (2017). "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Gelibolu Vilayeti", *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, (21-33).
- Gazel, A. A. (2016). "İçel Sancağı'nın Yönetim Merkezi İçin Kazalar Arasında Yaşanan Mücadele", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] 56, (1215-1253).
- Gökçe, N.; Yaprak. (2011). "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Kırklareli Vilayeti Adlı Esere Göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Folklorik Tıp", *Lokman Hekim Journal*, 2(1), (39-42).
- Gümüüşçü, O. (1999). "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası için Bilinmeyen Bir Kaynak, Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası", *ATAM Dergisi*, 14, (939-968).
- Konya Vilayet Salnamesi*, 1868 (H.1285).
- Konya Vilayet Salnamesi*, 1914 (H.1330).
- Koz, M. S. (1992). "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: "Türkiye'nin Sıhhi-İctimâî Coğrafyası", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongreleri ve Bildirileri*, I. Cilt, Ankara, (37-58).
- Öztürk, K. (1968). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul.
- Sayılır, B. (2013). Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz'in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel Yapısı (Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre), *Akademik Bakış Dergisi*, 38, (1-20).
- Topkaya, A. (2007). Salnamelere Göre Konya Vilayeti (Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ekler

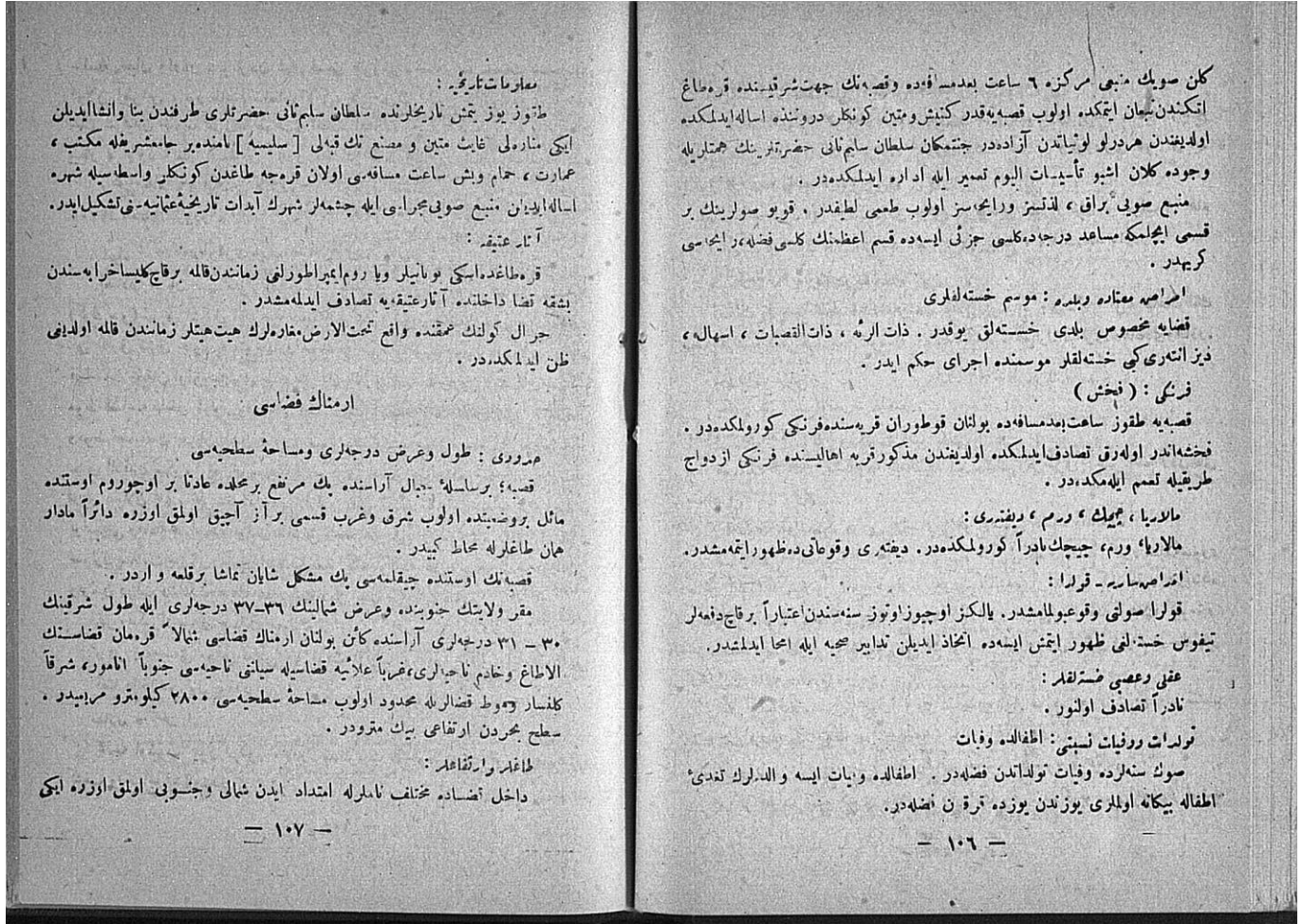
Ek 1

Kaynak: Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Cilt 8, Konya Vilayeti, Konya vilayeti Sıhhiye Müdürü Doktor Nazmi, Ankara, H.1338-M.1922, Ögüd Matbaası

Ek 2

Kaynak: Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası, Cilt 8, Konya Vilayeti, Konya vilayeti Sıhhiye Müdürü Doktor Nazmi, Ankara, H.1338-M.1922, Öğüd Matbaası

KİTAP İNCELEMELERİ

BOOK REWIEVS

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
(KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi
Kabul Tarihi: 26 Ocak 2023

Gönderim Tarihi: 25 Aralık 2022
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atf Künyesi: Yılmaz, İ. (2023). Jale Parla, (2021) *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 130-134.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1224170>

JALE PARLA, (2021) DON KİŞOT'TAN BUGÜNE ROMAN

(İstanbul: İletişim Yayınları, 389 s., ISBN: 978-975-470-796-0)

İdris YILMAZ*

Yeni Türk Edebiyatı alanındaki çalışmalarıyla öne çıkan Jale Parla'nın kaleme aldığı *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, Cervantes'in *Don Quijote*'sini merkeze alarak roman türünün tarihsel gelişimini inceleyen bir yapıttır. Bu yapıtta *Don Quijote*'nin önemi ve kendisinden sonraki eserler üzerindeki etkisi ele alınır. Bununla beraber Jale Parla'nın bu yapıtında Türk ve dünya edebiyatından tanınmış yazarların romanlarının *Don Quijote* ile benzerlikleri ve edebiyata getirdikleri yenilikler ortaya konur. Edebiyattaki tür kavramının da incelendiği yapıtta, sanatçı türlere bağlı kalmalı mı? sorusuna yanıt aranır. Türün metni anlamlandırmak için yararlı olabileceği vurgulanırken türe tamamen bağlı kalmanın ise sakıncalarına değinilir. Türün sınırları içerisinde mahkûm kalmak ikinci sınıf yapıtlarının ortaya çıkmasına sebep olabilir. Kitapta ele alınan romanlarda okur-yazar ilişkisi, kayıp metinler ve Cervantes'in romanında uyguladığı yeni teknikler, üzerinde durulan diğer önemli hususlardır.

Kitabın ilk baskısı 2000 yılında İletişim Yayınları'ndan çıkmış ve kitap 2021 yılına kadar 16 baskı yapmıştır. Bu kitap, eserin tanıtımını içeren giriş bölümü ve onu izleyen dört bölümden oluşmaktadır. Parla, bu yapıtını ortaya koyarken *Don Quijote*, *Ulysses*, *Karanlığın Yüreği*, *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu* ve *Tom Jones* romanlarının çevirilerinden yararlanmıştı.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mardin/Türkiye. E-posta: idrisyilmaz.edb@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7071-1532>.

Giriş bölümünde Parla, ilk olarak *Don Quijote*'nin önemine ve kendisinden sonra yazılan eserlere olan etkisinden söz eder. Bu eserlerden bazılarının: *Budala, Babalar ve Oğullar* ile *Ölü Canlar* olduğunu belirtir. Jale Parla'nın bu bölümde üzerinde durduğu diğer husus ise Dostoyevski'nin *Don Quijote* için söylediği, "İnsan düşüncesinin en son ve en büyük sözü, insanın ifade edebileceği en acı ironi"(s. 11) sözüdür. Parla'ya göre bu tanım, Cervantes'in yarattığı ironi çeşitlenmesinin yoğunluğu ve gücü göz önünde bulundurulduğunda haklı bir tanımlamadır.

Don Quijote ve Yazın Türleri adlı birinci bölüm, altı başlıktan oluşur. *Hayal Edilebilecek En Güzel Kitap!* başlıklı yazıda Jale Parla, *Don Quijote*'nin ön sözünden bahseder. Cervantes'in bu alışılmadık ön sözde okur ile anlaştığını, adeta bir kontrat yaptığını, eseri okuyup okumamakta onu özgür bıraktığını ifade eder. Bu ön sözde okuyucunun bir hiciv okuyacağını ancak bu hicvin daha önce okuduğu hicivlerden oldukça farklı olacağını hissettirir. Jale Parla, her edebî eserin belirli bir türle yazıldığını ifade eder, ona göre eserin türü eseri anlamlandırmak için önemlidir. Ancak her eser, yazılmaya başlandığı an o türden farklı özellikler taşıyabilir, onun dışına çıkabilir. Her eser başlı başına bir türdür. Türün kuralları içinde tutsak olmak, o kuralların dışına çıkmamak için çabalamak ikinci sınıf yapıtlar ortaya çıkmasına neden olabilir. Gerçek başyapıtlar, türün kurallarının sorgulanmasıyla oluşmuştur. Jale Parla, özellikle postmodern eserlerde türler arasındaki geçişin oldukça fazla olduğunu, geçmişten günümüze roman türünün uğradığı evrimin onun varlığını sürdürmekte etkili olduğunu ifade eder. Romanı tür ötesi bir tür olarak değerlendiren Parla, romanın hiçbir türe girmeyeceğini belirtir. Cervantes'in bunu 1605'te yazdığı *Don Quijote*'nin ön sözünde söylemesi şaşırtıcıdır.

Tarihsel Tür Kuramları başlıklı yazıda türlerin ortaya çıkışı tarihsel dönem ve coğrafi bölgelerle ilişkilendirilir. Edebiyatın coğrafi ve iklimsel koşulların ürünü olduğunu belirten görüşlere yer verilir. Her tarihsel dönem ve coğrafi bölgenin kendi anlatı şeklini meydana getirmesi tabiidir. Marksistlerin türlere dair görüşlerinin de verildiği bu bölümde Parla, tarihsel tür kuramlarında, yazın türünün ideoloji ve epistemolojiyle belirlenen bir biçim olarak betimlendiğini ifade eder.

Formalist Tür Kuramları başlıklı yazıda Parla, tarih dışı tür kuramlarıyla en çok kendisinden söz ettirenin Northrop Frye, olduğunu belirtir. Frye, öne sürdüğü kuramla edebiyatı bağımsız bir alan olarak tarif ettiğini iddia ediyordu. 20. yüzyılın başında Yeni Eleştiri ve Rus Biçimciliği, edebiyatın bağımsız bir tür olabilmesi için; tarih, psikoloji, filoloji ve sosyoloji gibi diğer disiplinlerden ayrı tutulması gerektiği düşüncesini kabul etmişlerdir. Onlara göre edebiyat yapıtlarına salt edebi bir yöntemle yaklaşılmalıdır. Parla ise bu yöntem bulunmadan edebiyatın kendi ayakları üzerinde duramayacağını belirtir. Edebiyat eleştirisi konusunda bu görüşler dolaşırken Frye'nin yazdığı *Anatomy of Criticism*'i (Eleştirinin Anatomisi) dikkate değerdir. Bu eserde Frye, anlatılara tarihsel değil, mevsimsel olarak yaklaşır. Edebi türleri ayırtmak için farklı kategoriler yaratır. Bunlar "kahraman" ya da "başkişi" kategorileridir. Mitlerde tanrısal-insanüstü, romanslarda insani-insanüstü, tragedya ve epikte diğer insanlara üstün ama yenilebilir, komedy ve gerçekçi öyküde alelade, ironik ve satirik öyküde ortalama insandan daha aşağılık kahramanlara rastlanır.

Türlerin "komik"leşmesi ya da karnavallaşması başlıklı yazıda Parla'ya göre Orta Çağ'da resmî ideolojinin kullandığı dil ile karnaval dili arasında oldukça büyük farklar bulunmaktaydı. Orta Çağ edebiyatında dinî metinler ile ayin metinlerinde kullanılan dil oldukça kuralcı ve ciddi bir dildi. Bu dil daha çok manevi dünya ile ilgiliydi. Halk dili ise oldukça dünyevi ve din dışıydı. Rabelais, ciddiye alınmayan ve önemsenmeyen karnaval dilini ilk kez ciddi olarak *Gargantua ve Pantagruel* eserinde kullanmıştır. Manevi değerlerin komikleştirilerek maddi kazanımlara indirgenmesini ise *Don Quijote* ile Sancho Panza'nın maceralarında görebiliriz. Bunların yanı sıra Cervantes *Don Quijote* ile birçok eserin parodisini yapar. Bunların başlıcaları ise romanslardır. Şövalye romanslarının yanında pastoral romansların da eleştirisine sıklıkla bu eserde rastlanır.

Kıskanç ve geveze türler başlıklı yazıda Jale Parla, Cervantes'in tür ironizasyonunu nasıl yaptığını açıklar. Cervantes bunu, bir anlatı türünden diğerine atlayarak birbiriyle ilişkilendirilemez anlatıları birlikte verip onları yarıştırarak yapar. Ona göre *Don Quijote* henüz tam olarak bir roman sayılmasa bile romanın öncüsü ve yol açıcısıdır. Bu roman dilin düş gücünün ifade arzusunu yadsımasa da bir dilin ya da bir türün tek başına yaşamın renklerini ve çeşitliliğini yakalamasının mümkün olmadığını göstermektedir. Parla'nın

bu bölümde açıkladığı diğer bir husus ise Cervantes'in bu eseri yazmadaki amacıdır. Ona göre bu amaç, şövalye romanslarını yok etmektir. Cervantes'in *Don Quijote* ile bunu başardığı söylenebilir. Ancak onun bu türü yok etmesi melez bir tür olan romanı ortaya çıkarmıştır.

Don Kişot gene seferde, bu kez İstanbul'da: Çengi başlıklı yazıda Jale Parla, Tanzimat Dönemi'nin yitik metinleri üzerinde kısaca durduktan sonra bu metinlerdeki eksikliğin nedenini Tanzimat Dönemi edebiyatının romana geç kalmasıyla ilişkilendirir. Parla'nın bu yazıda üzerinde durduğu diğer önemli husus ise Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki yenilik ile Laurence Sterne, Dideron ve Cervantes'in eserleri arasındaki benzerliktir. Parla'ya göre Ahmet Mithat Efendi her ne kadar roman sanatını ciddiyetle uygulamamış olsa da yapıtlarındaki dil ve söylem çeşitliliği ile romana kattığı yenilikler sebebiyle Türk edebiyatında romanın kurucuları arasında sayılmalıdır. Parla, söz konusu yenilikleri Ahmet Mithat Efendi'nin, *Karı Koca Masalı* üzerinde açıklar. Ahmet Mithat Efendi *Karı Koca Masalı*'nda hiç anlatmadığı bir masalın kitabını yazar. Kitap boyunca okurla diyalog kurar ve masalı anlatmaz. Kitap böylece sona erer. Parla, Ahmet Mithat Efendi'yi Cervantes'e benzetir. Onun *Çengi*'si *Don Quijote*'nin uyarlamasıdır. Cervantes nasıl ki şövalye romanlarının parodisini yapmışsa Ahmet Mithat Efendi de gerçeklikten uzak geleneksel edebiyatın parodisini yapar.

Yazarlar ve Okurlar adlı ikinci bölüm beş yazıdan oluşmaktadır. *Kayıp Metinler* başlığı altında Parla, *Don Quijote*'nin anlatımında bilinçli olarak yaratılan boşluklar ve bu kayıp metinlerin bulunuşu üzerinde durur. Bunun yanı sıra Parla, *Don Quijote*'nin anlatıcıları üzerine ayrıntılı bir inceleme yapar.

Okurla Atışma: Tristram Shandy başlıklı yazıda Parla, 18 ve 19. yüzyılda roman okuyucusunun profilindeki değişimi, bununla beraber romandaki yenileşmeyi açıklar. Parla bu yüzyıllarda roman okuyucusunun profilinin oldukça genişlediğini, bu dönemde okurun sadece seçkin erkeklerden oluşmadığını ifade eder. Artık orta sınıfın kadınları ile yüksek sesle okunan romanları dinleyen ev çalışanları da birer roman okuyucusudur. Yazar eskisi kadar okuru tanımaz ancak bunun için uğraş verir. Parla'nın bu yazıda üzerinde durduğu bir diğer konu ise Laurence Sterne'ün *Tristram Shandy*'de anlatıma okuyucuyu katmasıdır.

Öyküler hep gebedir: Kadercı Jacques ile Efendisi başlıklı yazıda Jale Parla, öykünün öyküyü doğurduğunu ve öykünün ancak bu şekilde ilerlediğini ifade eder. *Don Quijote*, *Tristram Shandy*'de de olduğu gibi *Jacques le fataliste*'te de öykünün öyküyü doğurduğunu belirtir. Çünkü her öykü soru sordurur. Yazar bu soruları cevaplandırarak ilerler ve yanıtlanan her soru yeni bir öyküyü doğurur. Böylece bir öykünün anlaşılması için yeni bir öyküye gereksinim duyulur. Bu da romanın parçalanmasını zorunlu kılar. Romanın, bütünsel anlatıların egemenliğini kırdığı ve kırmaya devam ederek var olabilmiş bir anlatı olduğu söylenebilir.

Yüzyıllardır yoldalar: Karanlığın Yüreği, Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu başlıklı yazıda Jale Parla'ya göre 19. yüzyıldaki okur kimliği ile 18. yüzyıldaki okur kimliği arasındaki fark sebebiyle 19. yüzyıldaki roman anlatısı, yazar sesi açısından 18. yüzyıldaki romandan çok farklıdır. 19. yüzyıl romanında ithaf yerini ön söze bırakır. Bununla beraber anlatının içinde tartışılan yazma sorunları ön sözlerde konuşulur. 19. yüzyılın anlatıcısı, okurla sohbet eden, anlatısını onun sorularıyla bölen, kendi otoritesini yok eden anlatıcı değildir. Bu yüzyılın anlatıcısı her şeyi planlamış ve kesintilere izin vermeyen bir sestir. Bu yüzyılın romanında anlatıcının okura doğrudan seslenmesinin yerini "bakış açısı" almıştır. Yazar anlatımda neyi kurgularsa kurgulasın okuyucusunun önceden okuduğu eserler, bilgi birikimi, geçmişi, kültürü hatta kitabı okurken içerisinde olduğu ruh hali metni anlamlandırmada etkilidir. Yine de yazarın metni anlamlandırmada tamamen işlevsiz olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Takib-i macera-i metindir şiir: Tutunamayanlar başlıklı yazıda Jale Parla, *Tutunamayanlar*'ın okurun metinselleştirilmesi yönüyle önemini vurgular. Parla, *Tutunamayanlar*'ın tıpkı *Don Quijote*'de olduğu gibi daha metnin başında çok sesli anlatımla yazarlık gücünün kırıldığını belirtir. Parla, bu eseri metaforik bir yaklaşımla okumanın yanlış olduğunu söyler. Çünkü bu eserin ironisi "metaforların da tutunamaması üzerine kurulu bir ironidir" (s. 211).

Anlatı ve Zaman: Saatin Tiktakları, Romanın Taktikleri adlı üçüncü bölümde dört yazı bulunmaktadır. *Anlıklaşırmalar* başlıklı yazıda Parla, zaman ve kurgu ilişkisini açıklar. Parla'ya göre anlatı ile zaman birbirinden ayrı değildir. Parla, yazarın okuyucu ile arasına giren asıl mesafenin zaman olduğunu

bildiği için anlıklaştırma yöntemini kullandığını söyler. Bu yöntemle yazar metni ölümsüzleştirmeyi amaçlar. Anlıklaştırma, “okurun zamanıyla yazarın zamanının geçen zamana meydan okuyarak buluştuğu ve yazarın ölümsüzlük düşünün gerçeğe dönüştüğü andır” (s. 235). Parla’ya göre anlatı zamanı tümüyle anlatıcının kontrolindedir, onun zamanı saatin gösterdiği zamandan tamamen farklıdır. Romanın yazarı için zamanlama yetkesinin en cazip olanağı anlıklaştırmadır. Kurgunun yaşamdaki gibi olması için öykünün çok fazla yaşama benzetilmesi doğru değildir. Çünkü yaşamın kurgusu da mükemmel değildir. Sanatın yaşamı mükemmelmiş gibi göstermesi hatadır.

Başlangıçlar/Sonlar: Büyük Umutlar, Ulysses, Silgiler başlıklı yazıda Jale Parla, dinî kitaplarla epik anlatıların bütünleştirici tarih anlayışıyla yazıldığını ifade eder. Burada kullanılan tarih *kronos* sözcüğüyle ifade edilebilir. Kronos ile anlatılmak istenen başı ve sonu olan tarihtir. Baş yaratılışken son ise kıyamettir. Yaşanılan zamanın manası başta ve sonda gizlidir. Kronos saatin tiktakları ile insanlar tarafından birleştirilmiştir. Romanın diğer türlerden ayrılmasının bir göstergesi de zaman kavramıdır. Diğer türlerde kullanılan zaman kronos iken romanda zaman *kairos* kavramına göre belirlenir. Kairos, kriz demektir. Romanı var eden krizlerdir. Bunlar; kazalar, rastlantılar, olası sonlardır. Kairos belirsizlik, rastlantı ve krizdir ancak tüm bunlara rağmen seçim yapma özgürlüğüdür.

Taksim kabul etmiş zamanın aynısı roman: Mahur Beste başlıklı yazıda Ahmet Hamdi Tanpınar’ın roman ve zaman hakkındaki görüşleri üzerinde durulur. Ona göre varoluş, cisimsiz zamanın cisimleşmesidir. Bu yönüyle onda zaman tek başına büyük bir öneme sahiptir. Parla, Ahmet Hamdi Tanpınar’da zamanın iticiliğini ölümün cazip iticiliğine benzetir. Tanpınar’ın eserlerindeki parçalanmış zamanın belirtilerinin hem bir çekiciliği hem de bir iticiliği vardır.

Kaygan zaman parçalarında kriz anlatıları: Dar Zamanlar başlıklı bölümün son yazısında Adalet Ağaoğlu’nun romanları üzerinde durulur. Adalet Ağaoğlu, romanlarında zamanın akışında insanın varoluşunu anlatır. *Dar Zamanlar* üçlemesinde bunu açıkça görürüz. İntihar düşüncesinin egemen olduğu an kriz anıdır. Ağaoğlu, bu üçlemede ölümle yaşam arasındaki hesaplaşmayı anlatır. Bu romanlardaki zamanın çok katmanlı yapısı dikkat çeker.

Mimesis adlı dördüncü bölüm üç yazıdan oluşur. *Kelime şeyi resmetmeye borçlu ise...* başlıklı yazıda Jale Parla, Yunancadaki *mimesis* sözcüğünün anlamının Türkçede “temsil” olması gerektiğini söyler. Çünkü temsil hem misal fikrini hem de resimlendirme fikrini içerir. Cervantes’e göre, mimesis hayatın taklidi değildir ve sanatın taklidi değildir. O ikisi arasında bir konumdadır. Birçok kuramcı mimesisten söz eder, ancak hepsinin ortak bir noktası vardır. Onlara göre bilinen metinlerden başka gizli veya kayıp metinler de vardır. Anlatıda asıl önemli olan bu kayıp metinlerdir. Özellikle 20. yüzyıl eleştirisinde yazılandan çok yazılmayan, bilinenden çok bilinmeyen önem kazanır. Bu şekilde okuma yapmayan tek eleştiri kuramı Yeni Eleştiri’dir. O daha çok metnin bütünü üzerinde durarak metni organik bir bütün olarak değerlendirir.

Yesem örgütü beş defa bir demet yasemenle: Gece Dersleri başlıklı yazıda Parla, Türk romanında temsile yönelişin en önemli eserlerinden biri olarak gördüğü Latife Tekin’in *Gece Dersleri* adlı romanından yola çıkarak bütünle parça ilişkisini açıklar. Edebiyatta romantizmle beraber bütünü yerini parçaya bırakmaya başladığını ifade eden Parla, sadece yaşamın değil, kişinin de parçalanmışlığının sanata yansıdığını belirtir. Parla, *Gece Dersleri*’ni merkeze alarak sanattaki parçalanmışlığı irdeler.

Az daha o anda resmim çizilecekti! : Benim Adım Kırmızı başlıklı son yazıda Parla, resim ve yazıyla temsil arasındaki farkı Benim Adım Kırmızı örneği üzerinden irdeler. Parla’ya göre Orhan Pamuk bu romanında resmi ve nakış bir temsil metaforu olarak kullanır. Romanın sunduğu sanat tartışmaları bunun çevresinde şekillenir. Benim Adım Kırmızı’nın temsil kavramında her ne kadar bir bütünlük arzulansa da bu sağlanamaz. Romanda Pamuk, kendisini Doğu ve Batı’nın sentezcisi olarak görür. Parla’ya göre “*Benim Adım Kırmızı*, her tür parçalanmanın bütünlüğe kavuşma arzusunun anlatısı olarak da okunabilir. Ama o bütünlüğün simgesi ölümün ya da körlüğün karanlığıdır” (s. 357). Parla, Don Quijote’nin ön sözünün incelemesiyle başladığı ve Don Quijote’yi merkeze alarak diğer önemli eserlerle sürdürdüğü yapıtını Benim Adım kırmızı ile sonlandırır.

Jale Parla'nın yapıtı, romanın gelişimi ve *Don Quijote*'nin değerinin ortaya konulması bakımından önemlidir. Parla bu yapıtında Türk ve dünya edebiyatlarındaki tanınmış eserlerin üzerindeki *Don Quijote* etkisini göstererek onun önemini korumaya devam ettiği ve kendisinden sonraki eserler üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmüştür. Parla bu yapıtıyla *Don Quijote*'nin değerini bir kez daha kanıtladığı gibi roman yazarları ve araştırmacılara yeni ufuklar açmıştır.

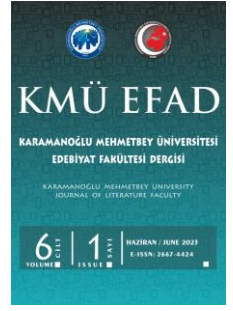

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi
Kabul Tarihi: 20 Şubat 2023

Gönderim Tarihi: 27 Ocak 2023
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atıf Künyesi: Karaağaç, S. (2023). M. Yastı, B. Direkçi, M. Gülmez, H. Duyar, (2020) Fağfûr-Nâme: Fağfûr-şâh ile Mâh-perî, (İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini-Tıpkıbasım). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 135-138.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1222915>

M. YASTI, B. DİREKÇİ, M. GÜLMEZ, H. DUYAR, (2020) FAĞFÛR-NÂME: FAĞFÛR-ŞÂH İLE MÂH-PERÎ (İNCELEME-METİN-SÖZLÜK-EKLER DİZİNİ-TIPKIBASIM)

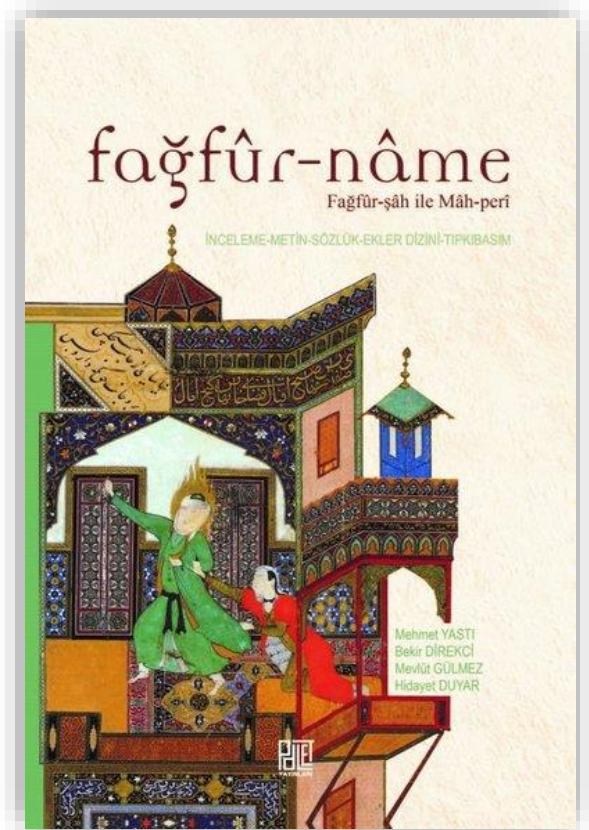
(Konya: Palet Yayınları, 450 s., ISBN: 978-6257057103)

Sabire KARAAĞAÇ*

Mehmet Yastı, Bekir Direkci, Mevlüt Gülmez, Hidayet Duyar'ın hazırladığı ve editörlüğünü Abdurrahman Özkan'ın yaptığı bu çalışma, Konya'da, Palet yayımlarından 2020 yılının Mart ayında neşredilmiştir. Kitap 450 sayfadır. Çalışma Ön Sözden sonra sırasıyla *Giriş*, *Kaynaklar*, *Metin*, *Sözlük*, *Özel İsimler Dizini*, *Ekler Dizini* ve *Tıpkıbasım* bölümlerinden oluşmaktadır.

“Fağfûr”, eskiden Çin hükümdarlarına verilen Farsça kökenli bir unvandır. “Fağfûr-nâme” adlı hikâyede de sayısız nimete sahip, kudretli bir hükümdar vardır. Fakat bu hükümdar çocuk sahibi değildir ve bu durum hükümdarı endişeye düşürür. Çocuk sahibi olabilmek için sayısız fedakârlık (müneccimlerden yardım isteme, fakirleri doyurma, çıplak giydirme, ziyafetler verme vb.) yapar. Nihayetinde “Fağfûr-şâh” adında bir oğlu olur. Yıllar sonra Fağfûr-şâh büyür ve Mâh-perî adında bir güzele âşık olup peşine düşer. Beraberinde birçok zorlukla karşı karşıya kalsa da hikâye mutlu bir sonla biter.

Çalışmanın **Giriş-İnceleme** (11-87 s.) başlığı altında *Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler, Yazmanın Özellikleri, Fağfûr-nâme'nin Motifler Açısından*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/Türkiye.
E-posta: sabire.527@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8223-2133>.

İncelenmesi, Eserde Geçen Özel Adlar, Fağfûr-nâme'nin Dil Özellikleri, Fağfûr-nâme'nin Söz Varlığı konuları ele alınmıştır.

“**Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler**” (12-40 s.) adlı başlıkta öncelikle “hikâye” kavramının Arap ve Eski Türk edebiyatında hangi manalara geldiği; hikâye türünün Doğu ve Batı sahalarında hemen hemen aynı gelişme sürecini gösterdiği; Doğu ve Batı hikâyeciliğine kaynaklık eden unsurların neler olduğu ifade edilerek kısa bir giriş yapılmıştır. Bu bölüm iki alt başlığa ayrılır. “*Fağfûr-nâme Hikâyesi*” adlı başlık altında Fağfûr-nâme hikâyesinin 33 ana başlığı verilmiştir. “*Fağfûr-nâme'nin Özeti*” adlı başlık altında ise 33 başlık altında hikâyenin geniş özeti verilmiştir. Hikâyenin özeti incelendiğinde diğer aşk mesnevilerinde gördüğümüz birtakım özelliklerin öne çıkarılmış olması dikkati çekmektedir. Yani metinler arası bir bağlantı gözler önüne serilmektedir. Tıpkı Fağfûr-nâme hikâyesinde olduğu gibi “*Seyfû'l-Müluk, Heft-Peyker, Cihan Şah ile Şemsiyye, Hüsrev ü Şirin, Ferruh u Hüma, Hüsn ü Dil, Salaman u Absal, Şem ü Pervane, Mihr ü Mah, Vamık u Azra, Leyla ve Mecnun*” gibi birçok aşk mesnevisi de kudretli bir hükümdarın çocuk özlemi çekmesi ile başlar. Bu hükümdarların gelecek hakkında müneccimlerden bilgiler aldığını görürüz. (*Heft-Peyker, Şem ü Pervane vb.*) Diğer hikâyelerde de şehzade sevgilisi uğruna yollara düşerek zorlu ve olağanüstü mücadeleler atlatır. (*Seyfû'l-Müluk ve Bedi'ü'l-Cemâl, Mihr ü Mah vb.*) Yapılan bu zorlu seferlerde şehzadelerin mutlaka bir başyardımcısı vardır ve genellikle bu kişi vezirin oğludur. (*Seyfû'l-Müluk ve Bedi'ü'l-Cemâl, Vamık u Azra, Mihr ü Mah vb.*) Bu hikâyelerde ayrıca şehzade ya da diğer kahramanlar kulaktan yahut resimden görerek âşık olmaktadır. (*Seyfû'l-Müluk ve Bedi'ü'l-Cemâl, Heft-Peyker, Vamık u Azra, Hüsrev ü Şirin vb.*) Kısaca yukarıda değindiğimiz özellikler bu bölümde öne çıkarılarak Fağfûr-nâme ile diğer hikâyeler arasında bağlantı kurmamıza olanak sağlanmıştır. Şahıs kadrosu ve mekânlar değişse de bu hikâyelerin hemen hemen ortak bir çerçeveye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca hikâyeler özetlenirken duygu geçişlerinin olduğu yerlerde beyitlerin ve dörtlüklerin olması da dikkati çekmektedir.

İkinci başlığı “**Yazmanın Özellikleri**” (41-42 s.) oluşturur. Buradaki bilgilere göre yazma eserin adı “*Hazâ Kitâbu Fağfûr-nâme Ma'sûk-ı Mâh-perrî*”dir. Eserin yazma nüshası Fransa Bibliotheque National No: 406'da bulunmaktadır. Yazmanın müstensihisi “*Ahmed ibn Muhammed*”dir. Eserin orijinali görülmediği için kâğıdı hakkında bilgi verilmemiştir. Yazma, 155x105 mm yazı alanı ölçülerine sahiptir ve 17. yüzyılda istinsah edilmiştir. Eser sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmasına rağmen dil hususiyetleri ve söz varlığı bakımından Eski Anadolu Türkçesi (EAT) ve Osmanlı Türkçesinin dil hususiyetleri bir arada yer almaktadır. Eser harekeli ve okunaklı bir nesih ile yazılmıştır. Bölüm başlıklarında ise kırmızı mürekkep kullanılmıştır. İlk varak 8, diğer varaklar 9 satırdan oluşmaktadır. Yazma Ebrûli ciltlidir.

Üçüncü başlık “**Fağfûr-nâme'nin Motifler Açısından İncelenmesi**” (42-60 s.) adını taşımaktadır. Bu bölümde Fağfûr-nâme hikâyesinde geçen ve Türk kültürünü yansıtan *Turunç, Turunç Atma, Görür Görmez, Resme Bakarak ya da Kulaktan Âşık Olma, Mektuplaşma, Rüya, Olağanüstü Varlıklar, Don Değiştirme, Tılsım ve Saçı Saçma* motifleri üzerinde durulmuştur. Motifler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Özellikle çalışmada bu motiflerin öne çıkarılması, bu motiflerin geçtiği eserlerden ve Fağfûr-nâme'den örnekler verilmesi bizlere metinler arasında bağlantı kurma fırsatı vermektedir. Diğer pek çok eserde de bu motifler görülebilir. Motiflerin tarihsel uygulaması da yine bu tür metinlerde mevcuttur. Bu motiflerin bazıları artık unutulmuştur fakat bir kısmı da form değiştirerek günümüze kadar ulaşmıştır. Örneğin eskiden aşkın ilan edilmesinde araç olarak kullanılan “*turunç atma*” motifine artık rastlanmamaktadır. Fakat “*saçı saçma*” motifi Göktürklerden bu yana uygulanan eski ve köklü bir gelenektir. Genellikle düğünde gelin ve damada, tanıdıkları tarafından saçılar saçılır. Bu saçılar, saçıyı saçan topluluğun imkânına ve önem verdiği ürüne göre değişmektedir. Bu saçılar arpa, buğday, darı olabildiği gibi herhangi bir düğün hediyesi de olabilir. Bu gelenek, günümüzde de Türk coğrafyasının pek çok yerinde değişiklikleri bünyesinde barındırmakla beraber devam etmektedir. Saçı saçma motifi ile ilgili verilen örneklerden hareketle geçmişten günümüze uzanmış olan bu uygulamanın kültürel değişimlerine de tanık oluruz. Sembolik olarak kullanılan ve önemli anlamları bünyesinde taşıyan 2, 3, 7, 10 ve 40 gibi sayılar da tek tek açıklanarak örneklerle desteklenmiştir. Örneklerin çokluğu dikkati çekmektedir. Örneğin “40” sayısı açıklanırken *kırkı çıkmak, kırkıdan sonra azanı teneşir paklar, kırk gün kırk gece, kırk*

haramiler, kırkikindi yağmurları, dervişin kırk gün çile çekmesi, kırk hadis, Hz. Muhammed'e kırk yaşında peygamberliğin gelmesi gibi dikkat çekici örnekler verilmiştir.

“Eserde Geçen Özel Adlar” (60-63 s.) adlı dördüncü başlıkta Fağfûr-nâme hikâyesinde geçen şahıs ve yer adları kısa kısa açıklanıp tanıtılmıştır. 42 şahıs adı, 13 de yer adı mevcuttur.

“Fağfûr-nâme'nin Dil Özellikleri” (63-73 s.) adlı beşinci başlıkta hikâyenin dil özellikleri maddeler hâlinde açıklanmıştır. Eklerin metinde geçen kullanım şekilleri, ünlü ve ünsüz uyumuna uyup uymamaları gibi önemli veriler örnek kelimelerle açıklanmıştır. Ayrıca bazı eklerin farklılık gösterme nedenleri de örneklerle belirtilmiştir. Özellikle eklerin metindeki kullanımını Eski Türkçe ile kıyaslanarak eklerin tarihî gelişimini görmemiz açısından faydalı olmuştur. Türkçe kelimelerde şedde kullanılması, t>d kullanımının karışık olması, “kanda, kandan, eyü, gey-“ gibi Eski Türkçeden izler taşıyan kelimeler, metindeki bazı hâl eklerinin görev aktarımı yapması, sayı sıfatlarından sonra çokluk ekinin getirilmesi, atıf vavının metindeki durumu ve yazımı, metindeki ek uyumsuzlukları ve bu uyumsuzluğun hangi eklerde sık olduğu gibi önemli dil hususiyetleri de örnek kelimelerle ve nedenleriyle detaylı olarak açıklanmıştır. Kısaca bu bölümde metindeki önemli dil özellikleri yazım, semantik, fonetik ve morfolojik açıdan incelenmiştir. Yazarın da belirttiği gibi Fağfûr-nâme hikâyesi üzerine daha önce çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple hikâye üzerinde araştırma yapmak isteyenlerin bu bölümü incelemesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

“Fağfûr-nâme'nin Söz Varlığı” (73-87 s.) başlığının altında 207 deyim, 3 de atasözü yer almaktadır. Metinde geçen deyimlere ve atasözlerine ayrıca bir başlık açılmış olması dikkati çekmektedir. Her deyim ve atasözü açıklanırken metindeki kullanımlarından örnek cümleler de verilmiştir. Metinde deyimlerin yoğun kullanımı Türkçenin o dönemdeki söz varlığının gelişmişlik seviyesini de göstermektedir. “Ardına düşmek, can atmak, hoş tutmak” gibi pek çok deyim bugün de kullanılmaktadır. Bugün “evli evine, köylü köyüne” şeklinde kullanılan deyim, o dönemde “makamlu makamına gitmek, çadırılı çadırına” gibi benzer formlarda kullanılıyordu. O dönemde kullanılan “başından ışığı gitmek, sazı ahenge getürmek” vb. örnekler artık kullanımdan düşmüştür. Metinde geçen “tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır; sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas; ölenle ölünmez” atasözleri bugün de kullanılmaktadır. Örnekler çoğaltılabilir. Deyimlerin benzer ve farklı formlarını, kullanımdan düşüp düşmediklerini, tarihî seyir içerisindeki değişimlerini görmemiz açısından bu bölüm kıymet taşımaktadır ve araştırmacılar için önemli veriler barındırmaktadır.

“KAYNAKLAR” (88-94 s.) bölümünde kitabın hazırlanma sürecinde yararlanılan geniş bir kaynakça dikkati çekmektedir. Türk Dili alanının önde gelen isimlerinden yararlanılmakla beraber güncel eserlerden de fazlaca yararlanıldığını görülmektedir. Ayrıca yabancı kaynaklardan da istifade edilmiştir.

“METİN” (95-156 s.) bölümünde Fağfûr-nâme hikâyesinin transkribe edilmiş metni yer almaktadır.

“SÖZLÜK” (157-169 s.) bölümünde alfabetik bir şekilde metinde geçen Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin anlamları metindeki bağlamlarına göre verilmiş ve parantez içinde kelimelerin geçtiği sayfalar da belirtilmiştir.

“ÖZEL İSİMLER DİZİNİ” (170-172 s.) bölümünde metinde geçen bütün özel isimler alfabetik olarak ve geçtiği sayfalarla beraber verilmiştir.

“EKLER DİZİNİ” (173-258 s.) bölümünde Fağfûr-nâme hikâyesinde geçen bütün ekler ayrı ayrı sınıflandırılmıştır. Örneğin metinde yönelme ekinin geçtiği her kelime, dizin içerisinde sayfa numaraları da belirtilerek alınmıştır. Metindeki bütün bildirme ekleri, ihtimal ve kuvvetlendirme ekleri, sıfat-fiil ekleri, zarf-fiil ekleri, şahıs ekleri, yapım ve çekim eklerini barındıran kelimeler dizinde gösterilmiştir. Bu bölümde eklerin kullanım sıklığı da dikkati çekmektedir. Fağfûr-nâme hikâyesi büyük ölçüde Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini barındırmaktadır. Fakat dizini incelediğimizde birçok ekin hem yuvarlak ünlülü hem de düz ünlülü şekillerinin bir arada yer aldığını görmekteyiz. Birçok ek uyuma girmeye başlamıştır. Örneğin EAT döneminde ilgi hâli eki “+Uñ ve +nUñ” ekleridir fakat bu ek “bunların” örneğindeki gibi bazı sözcüklerde düz ünlülüdür. Yine aynı şekilde zarf-fiil eki EAT döneminde yuvarlak ünlülüdür fakat metinde “çıkarıp, varıp” gibi kelimelerde düz ünlülü örneklerine rastlarız. Bu örneklerin sayısı arttırılabilir.

Eklerdeki bu değişim bizlere Osmanlı Türkçesine geçişin izlerini göstermektedir. Bu bölümde hem EAT hem de Osmanlı Türkçesine ait önemli verileri bir arada görürüz.

Son olarak “**TIPKIBASIM**” (259-450 s.) bölümünde Fağfür-nâme hikâyesinin Arap harfli metni yer almaktadır.

Pek çok açıdan önemli verileri ihtiva eden bu çalışmayı Türklük biliminin hizmetine sunan Doç. Dr. Mehmet Yastı, Doç. Dr. Bekir Direkci, Doç. Dr. Mevlüt Gülmez ve Öğr. Gör. Hidayet Duyar hocalarımıza emeklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi
Kabul Tarihi: 6 Nisan 2023

Gönderim Tarihi: 8 Mart 2023
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atf Künyesi: Zenginoğlu, S. (2023). Konstantin Nikolayeviç Leontyev, (2022) Bizansçılık ve Slavlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 139-141.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1262321>

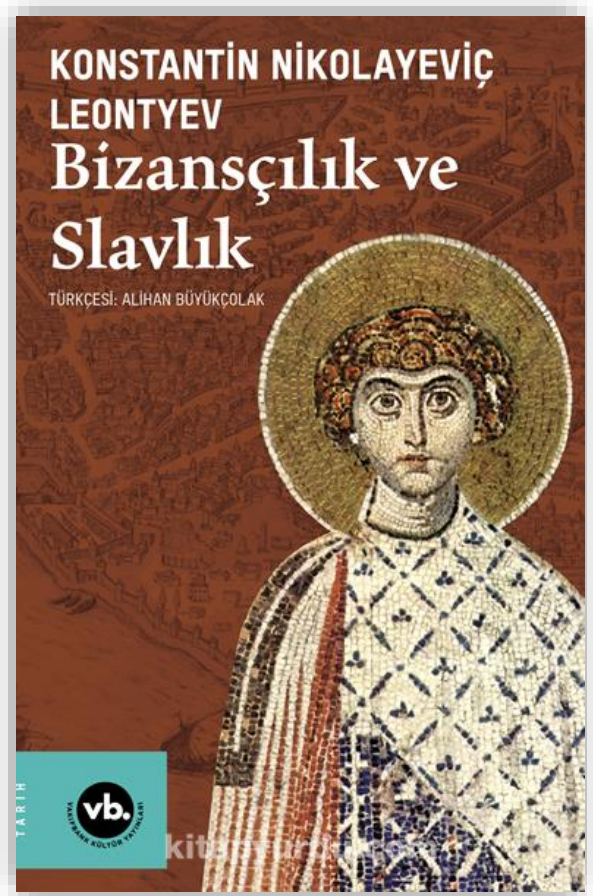
KONSTANTİN NİKOLAYEViÇ LEONTYEV, (2022) BİZANSÇILIK VE SLAVLIK

(İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 218 s., ISBN: 978-625-7447-62-1)

Samet ZENGİNOĞLU*

Rus diplomat, tıp doktoru ve yazar Konstantin Nikolayeviç Leontyev'in (1831-1891) *Bizansçılık ve Slavlık* başlıklı eseri, 2022 yılında Alihan Büyükçolak'ın çevirisi ile dilimize kazandırılmıştır. Eserde Rus tarihine dair teolojik zemin, bu tarihin diğer milletlere yönelik bakışına dair perspektifler ve bu perspektiflerin bugüne dair yansımaları dikkat çekmektedir. 19. yüzyılın dünya siyasetindeki göz ardı edilemez etkilerinin bu esere de sirayet etmiş olduğu vurgulanmalıdır. Lakin yine de çalışmanın metodolojik eksende handikaplarının olduğu da müşahede edilmiştir.

Eser, sonuç bölümü ile birlikte on iki bölümden oluşmaktadır. Esas itibarıyla çalışmanın temel savını teşkil ettiği düşünülen “Kadim Bizansçılık” başlığını taşıyan birinci bölümde, Leontyev, Bizansçılık kavramını tanımlamaktadır. Buna göre Bizansçılık, “kendine has hususiyetlere sahip, genel geçer, anlaşılabilir, sınırları belirli kavramsal ilkeleri olan, tarihte müsebbibliği bulunan özel bir terbiye yahut kültür” anlamına gelmektedir (s. 19). Lakin Slavcılık için benzer bir yaklaşım inşa edilememektedir. Zira bu kavram bilinmezlik ve gizem ihtiva etmektedir. Bizansçılığı belirgin kılan, örneğin devletteki hâlinin otokrasi olması ve dinde de batı kiliselerinden farklı bir bağlamı teşkil

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Adıyaman/Türkiye.
E-posta: sametzenginoğlu@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6061-8388>.

etmesidir. Sonraki bölümlerde yer alan, Avrupalı eşitlik ve özgürlük eleştirisinin temelini de bu bölümde görmek olanaklıdır. Nitekim Bizansçılığın herkes için evrensel bir eşitlik ve özgürlük güdüsüne sahip insanıyetperverliğin antitezi olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu düşünce, Rus tarihi açısından yeni bir vaka değildir. Çünkü dördüncü asırda tahta çıkan Konstantin ile Bizansçılığın en parlak dönemini yaşadığı savı öne çıkmaktadır. Batı politikasının ya da Batılı politikaların dile getirildiği Petro dönemi ise bu açıdan bir yitim ya da kırılma noktası olarak kabul edilmektedir. Burada hususen din vurgusunun daimî surette ön plana çıkan bir olgu olduğu görülmektedir. “Rusya’da Bizansçılık” başlığını taşıyan ikinci bölümde, yine bu din vurgusu ekseninde “Çarizm” kavramı analiz edilmektedir. Ona göre üç kudretli mefhum söz konusudur. Bunlar; (a) Bizans Ortodoksluğu, (b) irsi ve hudutsuz otokrasi ve (c) kırsal ziraatla meşgul olan mir teşkilatıdır. *Çarizm*ise bir kurtarıcı olarak hem Ortodoksluğun hem de Bizans idealarının en kuvvetli olduğu eksenini temsil etmektedir. Diplomatik görev geçmişi de bulunan Leontyev, bu bölümde Türklerin Avrupalı ülkelere kıyasla Rusları, millî ve devletçi bakışları itibarıyla kendilerine daha yakın bulduklarını ve burada dinî mahiyetin de etkin olduğunu belirtmektedir. “Slavcılık Nedir?” başlığını taşıyan üçüncü bölüm, esasına birinci bölümde dile getirilen hususu tekrarlamaktadır. Nitekim bunun sarıh bir cevabı yoktur. Zira Slavcılık ancak kabilevi bir nazariye olabilecektir. Burada Çekya ve Bulgarlar meselesi örnek gösterilmektedir. Çok net bir ifade ile “Çekler nasıl Almanlarca terbiye edilmişlerse Bulgarlar da bu minvalde Grekler tarafından terbiye edilmişlerdir” (s. 72). Bu bölünmüş tablo karşısında Slavların varlıklarını sürdürmeleri ise ancak güçlü bir Rusya ile, güçlü bir Rusya ise güçlü bir Bizansçılık ile mümkün olacaktır.

Daha özeldir “Slavlık Nedir?” başlığını taşıyan dördüncü bölümde, Çeklerin ve Bulgarların ardından Slovaklar, Lehler ve Ruslar odak noktalarını oluşturmaktadır. Bu bölümde Leontyev, Slavlık diye bir şeyin olduğuna ama Slavcılık diye bir şeyin olmadığına dair argümanlarını sunmaktadır. “Slavlara Dair Konuşmanın Devamı” başlıklı beşinci bölüm, dördüncü bölümdeki bağlamların devamı hüviyetini taşımaktadır. Altıncı bölümde Leontyev, farklı bir perspektife yönelmekte ve “Gelişim Süreci Ne Demektir?” sorusunu sormaktadır. Lakin burada metnin temelinden kopuk bir soru söz konusu olmayıp Avrupalı eşitliğin ne derece sancılı bir husus olduğuna dair bir zemin inşasının söz konusu olduğuna dikkat çekilmelidir. Öyle ki sanat tarihi ve felsefe gibi alanlarda verilen örneklerle siyasal organizmaların ya da kültürlerin aynı yasaya tabi oldukları ifade edilmektedir. Bu yasalar, ilgili alanlara uygulanarak şu şekilde formüle edilmektedir: (a) ilkel basitlik, (b) çiçeklenme devri karmaşıklığı ve (c) ikincil kaynaşma ve basitleşme. Bu yasalar, bir adım ötede yedinci bölümde “Devlet Teşkilat Biçimine Dair” bir giriş adımının atılmasını sağlamaktadır. Burada özellikle bir devletin çöküşünün çevresi ile daha büyük oranda bir benzerlik taşımaya başlaması hâlinde yani eski biçimini yitirmesi hâlinde gerçekleşeceği savı önem arz etmektedir. Bu faktör belki de en büyük tehdit olarak algılanmaktadır. Şüphesiz “çevre”den kastedilen, eserin temel paradigmasını oluşturan Avrupalı tarza karşıtlıktır-ki birinci bölümdeki Bizansçılık tanımı bu görüşü teyit etmektedir. Dolayısıyla “Devletlerin Bekalarına Dair” başlığını taşıyan sekizinci bölümde devletler çökse de devletlerin kültürlerinin çok daha uzun olduğu düşüncesine yer verilmektedir. Burada Mısır, Keldani, Perso-Medler, Grek Cumhuriyetleri, Roma ve Bizans misalleri sunulmaktadır.

Müteakip süreçte sıra, “çevre”ye, yani dokuzuncu bölümde “Avrupa Devletlerinin Yaşlarına Dair” bahsine gelmektedir. Burada Leontyev’in Avrupa kurgusunu tanımlaması önemlidir. Buna göre, “Avrupa medeniyeti Bizans Hıristiyanlığı, Cermen şövalyeliği (feodalizmi), Avrupa’nın arınmak için birkaç kez başvurduğu Helen estetiği ve felsefesi ile Romalı şehirlilik ilkelerinin bir araya gelmesiyle vücut bulmuştur” (s. 162). Onuncu bölüm, dokuzuncu bölümün devamı hükmündedir. Burada Avrupalı eksenindeki eşitlik ve aynılık eleştirisi belirginleşmektedir. Çünkü bir yandan merkeziyetçiliğin şifa kaynağı olduğu ifade edilirken diğer yandan da bir bünyenin ne denli homojenöz ise o denli hastalıklara davetiye çıkardığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla iktidarın merkezileşmesi, Avrupalı demokratikleşme karşısında yegâne çıkar yol olarak addedilmektedir. “Aynılaşma” yoluyla her şey eski biçimini kaybetmeye mahkûm olmaktadır. “Avrupa Devletlerinin Antik Zaman Devletleriyle Mukayesesi” başlığını taşıyan on birinci bölümde, yine ana odak noktasından hareket edildiği müşahede edilmektedir. Bu odak noktasına göre, Avrupa demokratikleşmeye ve dolayısıyla iç karmaşaya ve de eşitlenmeye iman etmiş durumundadır. “Sonuç” olarak nitelendirilen on ikinci bölümde ise bütün bu değerlendirmeler sonucunda Avrupa medeniyetinin ölüm döşeginde olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Leontyev’in bu soruya dair cevabı “hayır” eksenindedir. Çünkü yine kendi savından hareketle medeniyetlerin, kendisini inşa eden devletlerden çok

daha uzun ömürlü olduklarını dile getirmektedir. Kaynaşmanın, karmaşıklaşmanın, tektipleşmenin ve dahi basitleşmenin ve ölümün geldiği silsile bu bağlamdaki öngörüyü ifade etmektedir.

Bizansçılık ve Slavlık başlıklı esere dair dikkat çeken iki argümandan söz etmek olasıdır. Bunlardan birincisi, uluslararası politikada 19. yüzyılın ortaya çıkardığı “kimlik” arayışı hususuna dair yansımaların Rus düşüncesinde de müşahede edilmiş olmasıdır. Nitekim Fransız İhtilali'nin de göz ardı edilemez boyutları ile bu yüzyılda deyim yerindeyse topluluklar/milletler için “Biz kimiz?” sorusunun tarihî, siyasi ve hukuki boyutlarda yanıtlarının arandığı görülmüştür. Dolayısıyla eserin bu kimlik arayışı odaklı güzergahı, bir bakıma dönemin günceline sahip bir muhtevaya sahip olduğunu göstermektedir. İkinci olarak ise tarihsel arka plandan bugüne (21. yüzyılın başlangıcından itibaren belirgin bir biçimde literatürde kendisine yer bulan “Avrasyacılık” tartışmaları da dâhil olmak üzere) Rus kimliğinin merkezî alana yerleştirilip, Avrupa'nın “çevre” ve bir “öteki” olarak inşa edilmesi bağlamı ile karşılaşmaktadır. Bu noktada eserin, bugünün Rusya'sına dair de teolojik alan başta olmak üzere birçok alana ışık tutan argümanlara sahip olduğu düşünülmektedir. Özellikle 21. yüzyılın başlangıcından itibaren Yeni-Avrasyacılık olarak tanımlanan paradigmanın temel yaklaşımları arasında bu sürekliliğe dikkat çekmek elzem görünmektedir. Lakin çalışmanın metodolojik olarak eksikliklere sahip olduğu eleştirisinin bu noktada eklenmesi gerekmektedir. Nitekim bölümler arası kurgu ekseninde müşahede edilen kopmalar, *puzzle*'in okuyucu tarafından tamamlanması adına zorlu bir serüveni de beraberinde getirmektedir. Özellikle başlıklar arasında görelî olarak bir geçişin söz konusu olduğu belirtilebilirse de çalışmanın temel kurgusunda bölümler arasında bağlantılar açısından yetersizliklerin olduğu ifade edilebilir. Yine de bu eleştirel tabloya karşın dünün ve bugünün Rusya'sına ve Rusya'nın Avrupalı düşünceye bakışına dair önemli ipuçlarına sahip bir eser olduğu bir kez daha vurgulanmalıdır.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (KMÜ EFAD)

YAYIN VE YAZIM KURALLARI

1. KMÜ EFAD YAYIN KURALLARI

- KMÜ EFAD Dergisi'ne gönderilmesi planlanan yazı ve çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD), sosyal ve beşeri bilimler alanında öncelikli olarak orijinal araştırmalar, özgün derlemeler/incelemler, genişletilmiş bildiri, orijinal çeviri, kitap kritiği/inceleme, değerlendirme yazısı, görüş yazısı ve editöre mektup türünde Türkçe ve İngilizce dilde yazılar yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen çalışmalar, ilk aşamada editör grubu tarafından dikkatli bir şekilde ve nesnel bir bakış ile incelenmektedir. KMÜ EFAD'a gönderilen makalelerin yazım kurallarına uygun olmaması halinde editör grubu, gönderilen makaleleri doğrudan reddedebilmektedir. Makaleler, eğer KMÜ EFAD'ın yayın ve yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlanmış ise "çift körleme" tekniği ile üç hakeme gönderilmektedir. Üç hakemden en az iki hakemin olumlu rapor vermesi üzerine de gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra çalışmalar ilgili sayılarda yayınlanmaktadır.
- "Çift körleme" tekniği uyarınca yazarların isim ve kurum bilgileri orijinal metinden çıkartılarak alanında uzman hakemlere gönderilir. Hakem bilgileri yazarlarla, yazar bilgileri hakemler ile hiçbir koşulda paylaşılmaz.
- Hakem değerlendirme süreci maksimum 30 gün olarak belirlenmiştir. Değerlendirilmek üzere hakeme gönderilen; ancak herhangi bir geri dönüş sağlanmayan makaleler için yeniden bir hakem belirlenir ve çalışma için hakem süreci tekrar başlatılmış olur. Verilen süre içerisinde kendisine gönderilen çalışmayı değerlendirmeyen hakemin "Hakem Kurulu" üyeliği, dergi yönetiminin değerlendirmeye alınır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmiş ya da Yüksek Lisans veya Doktora tezlerinden hazırlanmış çalışmaların ilk sayfasının altında dipnot olarak mevcut durum belirtilmelidir.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gelen makaleler hakem süreci sonrasında gerekli düzeltmelerin yapılması gayesiyle yazarlara gönderildiğinde yazar, hakem önerileri dışında kalacak ve orijinal metni değiştirecek boyutta ekleme veya çıkartma yapamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen ve hakem önerileri doğrultusunda yayınlanması uygun görülen makalelerin son hali gözden geçirilmek üzere yazara tekrar gönderilir. Yazarın kontrolü sonrası, hakem süreci tamamlanan eserler kabul tarihi esas alınarak yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen makalelerin her türlü hakkı yazar tarafından dergiye devredilmiş sayılır. Bu işlem için yazardan bir "Telif Hakkı Devir Formu" istenir. Bu form makale ile Dergipark başvuru sistemine yüklenmelidir.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen makalelerin sorumluluğu (bilimsel etik kuralları, intihal vb.) tek taraflı olarak yazar ya da yazarlara aittir. KMÜ EFAD bu konuda bir yükümlülük altına sokulamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen makaleler "iThenticate" ya da "Turnitin" isimli intihal tespit programları ile taranmaktadır. İntihal oranının aşıldığı durumlar için Editör grubu gerekli yaptırımlarda bulunma yetkisini elinde bulundurur. Bu gerekçe ile çalışmalar reddedilebilir.

- Yukarıda zikredilen kurallara uymayan eserlerin, hiçbir koşulda değerlendirmeye alınmayacağını unutmayınız.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayınlamak istediğiniz makalelerinizi <https://dergipark.org.tr/pub/efad> adresinden tarafımıza gönderebilirsiniz.

2. KMÜ EFAD YAZIM VE KAYNAKÇA KURALLARI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) kullanılan, kullanılacak olan kaynakça, künye, metin içi gönderme ve alıntı ile ilgili uyulması gereken kurallar Sosyal ve Beşeri Bilimler alanlarında yaygın olarak kullanılan kaynak gösterimleri esas alınarak hazırlanmıştır.

- Dergiye gönderilecek makaleler Word dosyası içerisinde A4 boyutunda; üstten 2 cm. ve alttan 1.5 cm. soldan ve sağdan 1.5 cm. şekilde hazırlanmalıdır.
- Makaleler Times New Roman yazı tipinde ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Birincil **Türkçe/İngilizce makale başlığı** 15 kelimeyi geçmeyecek düzeyde kısa ve konuyu kapsayacak şekilde olmalı, kelimeler büyük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır. İkincil **Türkçe/İngilizce makale başlığı** birincil başlıkla aynı anlam içerir şekilde olmalı, kelimeler Küçük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır.
- Makalenin “özet” bölümü araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtabilecek şekilde, **en az 150** ve **en fazla 350** kelime olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise “Öz”, İngilizce ise “Abstract” başa gelmelidir. Anahtar kelimeler ise **en az 3 en çok 5** kelimedenden ibaret olmalıdır.
- Yazar adları makale başlığından sonra iki satır boş bırakılarak 12 punto ve bold olarak ismin/isimlerin baş harfi büyük; soy isminin ise tamamı büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Yazar adları sayfanın sağ tarafına hizalanmış bir şekilde yerleştirilmelidir. Akademik unvanlar ve diğer hususlar dipnotta 10 punto büyüklüğünde belirtilmelidir (*Örn: Unvan, Kurum adı ve Bilgisi, Şehir/Ülke. E-posta: ....., Orcid: ..*).
- Birinci düzey ana başlıklar sola dayalı, 12 punto, kalın ve düz olmalı, her kelimenin ilk harfi büyük harfle yazılmalıdır. Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş başlığına numara verilmemelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir. Metin içindeki diğer bütün bölümler de 12 punto ve tek satır aralıklı olarak, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.
- İkinci, üçüncü ve dördüncü düzey alt başlıklar sola dayalı, 12 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, kalın olarak yazılmalıdır.
- Makale içindeki tablolar, biçimsel olarak kendi içeriğinin gerektirdiği biçimde oluşturulmalı, tablo başlığı numaralandırılmış, tablonun üstünde ve ortalanmış olarak yazılmalıdır.
- Sonuç kısmında alt başlık ve numaralandırma kullanılmamalı; dilendiği takdirde maddeler halinde sıralama yapılabilir.
- Yazar sayısı eğer beşten fazlaysa, ilk beş yazarın adları künyede verilmeli, beşinci yazardan sonra “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.
- Metin içinde ve başlıklarda, “Milattan Önce” kısaltması MÖ, “Milattan Sonra” kısaltması MS şeklinde verilmelidir.
- Bir çalışmanın yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı verildiği tarihi verilmeli; tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa “tarih yok” anlamına gelen “t.y.” kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (Haz.), editör(ler) yerine ise (Ed.) kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde dergi ve kitap adları tam ismi ile kısaltılmadan eğik (italik) olarak yazılmalıdır.

- Kaynakça bölümünde bildiri kitapları aynen “kitap” gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de “kitap bölümü” gibi belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. gibi kaynakların belli bir bölümünden yararlanılan bilgi için “kitap içinde bir bölüm” gibi yazılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. kaynaklarda maddelerin yazarı belli değilse, madde adı kullanılarak giriş yapılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde kullanılacak tezlerde, tezin adından sonra “Yayımlanmamış yüksek lisans tezi”, “Yayımlanmamış doktora tezi” ya da “Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi” ifadeleri mutlaka kullanılmalıdır. Alınan derecenin alındığı üniversite ya da kurumun adı mutlaka belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adı ile yapılmalıdır. Yasanın adından sonra ayraç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de verilmeli; e-kaynaklarda son güncelleme tarihi yayın tarihi olarak belirlenmelidir.
- Kaynakça bölümünde mektup, e-posta, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılmalıdır.

2.1. Kaynakça Örnekleri

Tek Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

İrızık, G. (1990). Karl Popper’ın üç dünya kuramı ve bilimsel bilginin nesnelliği. *Felsefe Tartışmaları*, 7, 45-57.

Metin içi: (İrızık, 1990: 55)

Dipnot: İrızık, 1990: 55

İki Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Wegener, D.T. & Petty, R.E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality & Social Psychology*, 66, 1034–1048.

Metin içi: (Wegener ve Petty, 1994: 1042) **Dipnot:** Wegener ve Petty, 1994: 1042

Üç ve üzeri Yazarlı Dergi Makaleleri

Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Kandır, Y.S., Karadeniz, E., Özmen, M. ve Önal, B.Ö. (2008). Türk turizm sektöründe büyüme göstergelerinin turizm işletmelerinin finansal performansına etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (10), 211-237.

Metin içi: (Kandır ve diğ., 2008: 220)

Dipnot: Kandır ve diğ., 2008: 220

Basımda Olan Dergi Makaleleri

Soyadı, A. & Soyadı, A. (yayın aşamasında). Makale adı. *Dergi Adı*.

Zuckermctn, M. & Kieffer, S.C. (yayın aşamasında). Yüz ifadesinde ırk farklılıkları: Yüzdeki belirginlik üstünlüğe mi işaret eder? *Kişilik ve Sosyal Psikoloji Dergisi*.

Metin içi: (Zuckermctn ve Kieffer, y.a.)

Dipnot: Zuckermctn ve Kieffer, y.a.

Tek Yazarlı Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Muşmal, H. (2009). *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği* (1876-1914). Konya, Kömen Yayınları.

Metin içi: (Muşmal, 2009: 45)

Dipnot: Muşmal, 2009: 45

Üç ve üzeri Yazarlı Kitaplar

Yazar, A., Yazar, B., Yazar, C., Yazar, D., Yazar, E. & Yazar, E. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Çevik, O., Doğanay, T. & Karaçayır, E. (2017). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyal ve Ekonomik Profili*. Ankara, Murat Kitabevi.

Metin içi: (Çevik ve dig., 2017: 45)

Dipnot: Çevik ve dig., 2017: 45

Editörlü Kitaplar

Yazar, A. & Yazar, B. (Ed.). (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Gibbs, I.T. & Huang, L.N. (Ed.). (1991). *Children of color: Psychological interventions with minority youth*. San Francisco, Jossey-Bass.

Metin içi: (Gibbs & Huang, 1991)

Dipnot: Gibbs & Huang, 1991

Tüzelkişi (Kurum) Yazarlığı olan Kitaplar

Tüzelkişi, (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Türk Dil Kurumu, (2017). *Türkçe Sözlük*. Ankara, Türk Dil Kurumu.

Metin içi: (Türk Dil Kurumu, 2017: 15-18) **Dipnot:** Türk Dil Kurumu, 2017: 15-18

Yazarı Olmayan Kitaplar

Kitap adı (Baskı sayısı) (Yayın Yılı). Yayın yeri, Yayınevi.

Cambridge Türkçe-İngilizce Sözlüğü (1. Bs.) (1985), İstanbul, Cambridge.

Metin içi: (Cambridge, 2000: 45)

Dipnot: Cambridge, 2000: 45

Ceviri Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı*, (A. Soyadı, Çev.). Yayın yeri, Yayınevi, (Kaynak yapının yayın yılı).

Danermark, B., Karlosson, J.C., Jakobsen, L. & Ekstrom, M. (2018). *Toplumu Açıklamak: Sosyal Bilimlerde Eleştirel Realizm*, (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul, Phoenix, (2001).

Metin içi: (Danermark ve diğ., 2018: 65) **Dipnot:** Danermark ve diğ., 2018: 65

Editörlü Kitap İçinde Bölüm ya da Makale

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Yayın adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* içinde (ss. Yayının sayfa numaraları), Yayın yeri, Yayınevi.

Çakır, M. (2016). Seçim Beyannamelerinde Genç Bireylere Yönelik Politika Vaatlerinin Analizi. A.G. Baran & M. Çakır (Ed.), *İnter-Disipliner Yaklaşımla Gençliğin Umudu Toplumun Beklentileri* içinde (ss. 107-125), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Metin içi: (Çakır, 2016: 108-109)

Dipnot: Çakır, 2016: 108-109

Sözlük veya Ansiklopedi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Sözlük veya Ansiklopedi Adı* (Baskı sayısı, Cilt sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.
Sadie, S. (Ed.). (1980). *The new Grove dictionary of music and musicians* (6. Bs., C. 1-20). London, Macmillan.
Gürün, O.A. (2001). *Psikoloji sözlüğü* (2. bs., C. 1-3). İstanbul, İnkılâp.

Ansiklopedide Madde

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Madde adı. *Ansiklopedi Adı* (Baskı sayısı, Cilt sayısı, Sayfa sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.
Bergmann, P.G. (1993). Relativity. *The new encyclopaedia Britannica* (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, Encyclopaedia Britannica.
Öncül, R. (2000). Psikoloji. *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü* (C. 1, ss. 501-503). İstanbul, Milli Eğitim.
Not: Eğer yazar yoksa maddeyi başa getiriniz

Yayımlanmış - Bildiri

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* içinde (sayfa numaraları), Yayın Yeri, Yayınevi.
Uçak, N. (2005). Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi ve Kullanımı. O. Horata (Haz.), *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler* içinde (ss. 92-103), Ankara, Yeni Avrasya.
Metin içi: (Uçak, 2005: 96) **Dipnot:** Uçak, 2005: 96

Yayımlanmamış - Bildiri

Konuşmacı, A. (Ay Yılı). Bildiri adı. *Toplantı Adı*, Toplantı Yeri' de sunulan bildiri.
Çepni, S. & Bacanak A. (Haziran 2001). Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi. *X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
Metin içi: (Çepni ve Bacanak, 2005) **Dipnot:** Çepni ve Bacanak, 2005

Yayımlanmamış Doktora/ Yüksek Lisans/ Sanatta Yeterlilik Tezleri

Soyadı, A. (Yılı). Tez Adı. Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi/sanatta yeterlilik, Üniversite Adı, Şehir.
Akkaş, İ. (2020). 2008-2019 yılları arası amphora buluntuları ışığında Parion Antik Kenti Roma ve Erken Bizans/Geç Roma Dönemi ticari ilişkileri. Yayımlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
Özkaya Karaismailoğlu, A. (2006). Sosyal teoride iktidar tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
Metin içi: (Akkaş, 2020: 150-151) **Dipnot:** Akkaş, 2020: 150-151

Anonim

Anonim, 1993. *Tarım İstatistikleri Özeti*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1579, Ankara.

Sadece İnternette Yayımlanan Makale

Yazar, A. (Ay Yıl). Makale adı. *Dergi/Site Adı*, Sayı. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.
Fredrickson, B.L. (Mart 2000). Sağlık ve refahın üst düzeye çıkarılması için pozitif duyguların geliştirilmesi. *Prevention&Treatment*, 3, 20 Kasım 2000 tarihinde <http://journals.apa.org/volume3/pre301a> adresinden erişildi.

Bir İnternet Dokümanında Bölüm veya Kısım

Doküman Adı. (Ay Yıl). Bölüm/Kısım adı. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.
Benton Foundation. (7 Temmuz 1998). Barriers to closing the gap. Losing ground bit by bit: Low- income communities in the information age. 18 Ağustos 2001 tarihinde <http://www.benton.org/Library/Low-Income/two.html> adresinden erişildi.

Yazarsız, Tarihsiz İnternet Sitesi

Kaynağın adı. (t.y.). Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.
TMMOB Makine Mühendisleri Odası Kütüphane Katalog Tarama (t.y.). 8 Ağustos 2000 tarihinde <http://kutuphane.mmo.org.tr/tarama.php?hit=1> adresinden erişildi.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (KMÜ EFAD) ETİK İLKELERİ VE YAYIN POLİTİKALARI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMU EFAD), bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimini ve dağıtımını benimsemiştir. Yayın sürecinde, yazarlar, okuyucular, araştırmacılar, yayıncılar, hakemler ve editörlerin etik kurallarla ilgili esaslara uymasını bekler. Söz konusu paydaşların [Yükseköğretim Kurumları \(YÖK\)](#) ve [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) tarafından yayınlanan açık erişim rehberlerine göre aşağıda paylaşılan standart genel ve özel etik kurallara ve sorumluluklara dikkat etmesi gerekmektedir.

1. BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE AYKIRI GENEL EYLEMLER

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, bilimsel etik kurallarına uygun biçimde atıf yapmadan, kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,

d) Mükerrer Yayın: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

e) Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak belirli sınav değerlendirmelerinde ve akademik teşvik ve terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

f) Haksız Yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri makale yazarlarına eklemek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

g) Diğer Etik İhlali Türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak ([YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi](#), Madde 8).

2. PAYDAŞLARIN SORUMLULUKLARI

a) Editörlerin Sorumlulukları

KMU EFAD editörü ve editör yardımcıları, Davranış Kuralları ve Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları (COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors) ve Committee on Publication Ethics (COPE) 'nin yayınladığı Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları (COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors) ilkelerine dayanarak aşağıdaki etik görev ve sorumlulukları sağlayacaktır. :

- KMU EFAD'ta yayınlanan her yayından editörler sorumludur.
- Editörler, makaleleri kabul etmek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahiptir. Bu sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanmak zorundadır.
- Editörler, kabul ya da reddettiği makalelerle ilgili çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.
- Editörler, özgün ve alanına katkı sağlayacak makaleleri kabul etmelidir.
- Editörler, dergi politikası, yayım kuralları ve seviyesine uymayan eksik ve hatalı araştırmaları hiçbir etki altında kalmadan reddetmelidir.
- Editörler, yanlış, eksik ve problemlili makalelerin hakem raporu öncesi veya sonrasında geri çekilmesine ya da düzeltildikten sonra yayımlanmasına imkân vermemelidir.
- Editörler, en az iki hakem tarafından değerlendirilen makalelerin çift taraflı kör hakemlik sistemine göre değerlendirilmesini sağlar ve hakemleri gizli tutar.
- Editörler, fikri mülkiyet haklarından ve etik standartlardan ödün vermeden iş süreçlerine devam eder.
- Editörler, "Turnitin ve/veya Ithenticate" intihal programı aracılığıyla makalelerin intihal durumu ve yayımlanmamış özgün araştırmalar olup olmadıklarından sorumluluk alır.
- Editörler, tüm okuyucular, araştırmacılar ve uygulayıcıların ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve deneyimleri dikkate alır.
- Editörler, yayımlanan sayıların okuyucuya, araştırmacıya, uygulayıcıya ve bilimsel alana katkıda bulunmasına ve özgün nitelikte olmasına özen gösterir.
- Editörler, danışma komitesi üyelerinin tümünün yayın politikalarına ve yönergelerine uygun olarak süreçleri ilerletmesini sağlar.
- Editörler, danışma kurulu üyelerine yayın politikaları hakkında bilgi verir.
- Editörler, danışma kurulu üyelerinin çalışmalarını bağımsız olarak değerlendirmesini sağlar.
- Editörler, yeni danışma kurulu üyelerine katkıda bulunabilir ve uygun şekilde karar verir.
- Editörler, değerlendirme için danışma kurulu üyelerinin uzmanlığına uygun çalışmaları göndermelidir.
- Editörler, danışma kurulu ile düzenli olarak etkileşime geçer.
- Editörler, yayın politikaları ve dergi gelişimi için yayın kurulu ile düzenli toplantılar düzenler.
- Editörler, (Editör ve Yardımcı Editörler) ile yayıncı arasındaki ilişki editör bağımsızlığı ilkesine dayanmaktadır. Editörler ve yayıncı arasındaki yazılı anlaşmaya göre, editörlerin tüm kararları yayıncıdan ve dergi sahibinden bağımsızdır.

b) Yazarların Sorumlulukları

- Makaledeki tüm verilerin gerçek ve özgün olduğu beyan edilmelidir.
- Ön değerlendirme veya hakem değerlendirme sonucunda gösterilen intihal durumunu, hataları, şüpheli durumları ve önerilen düzeltmelerin yapılması zorunludur. Yapılmayacak ise, tutarlı bir şekilde gerekçesi bildirilmelidir.

- Makale veya araştırmanın “Kaynakça”sı eksiksiz ve dergimizin yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.
- İntihal ve sahte verilerden uzak durulmalıdır.
- Araştırmanın birden fazla dergide yayımlanmasına imkân verilmemelidir.

c) Hakemlerin Sorumlulukları

Dergimiz yönetimi, hakemlik sürecinin etik yayıncılık kuralları çerçevesinde başarılı bir şekilde yürütülmesini ve iyileştirilmesini taahhüt eder. Araştırmaların paydaşları ve okuyucularının, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan incelemelerde gördükleri intihal, mükerrer yayın, yanlışlık, şüpheli içerik veya durumları efad@kmu.edu.tr email adresine bildirmelerini memnuniyetle karşılar. Konu hakkında elde edilen veri ve sonuçları ilgili taraflara bildirir ve takibini yapar. Hakemlerin aşağıdaki esaslara uymasını temel alır.

- Değerlendirmeler tarafsızca yapılmalıdır.
- Hakemler ile değerlendirme konusu makalenin paydaşları arasında çıkar çatışması olmamalıdır.
- Makale ile ilgili diğer makale, eser, kaynak, atıf, kural ve benzeri eksiklerin tamamlanmasını işaret edilmelidir.
- Çift taraflı kör hakemlik sistemine binaen değerlendirmesi yapılmış makaleler veya hakemleri açıklanmaz.

3. İNTİHAL POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) Aralık 2018 tarihi itibariyle yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaları intihal programları aracılığıyla (Turnitin veya iThenticate) kontrol etmeye başlamıştır. Yazar çalışma ile birlikte intihal oranını gösteren belgeyi de göndermelidir. İntihal oranı (kaynakça hariç olmak üzere) %15'in üzerinde olan çalışmalar değerlendirmeye alınmaz ve yazarına iade edilir. Dergide yayımlanmış bir çalışmanın intihal olduğu tespit edilirse Editör Kurulu makaleyi geri çekmek, meseleyi yazarın çalıştığı kurumdaki bölüm başkanına, dekanına ve/veya ilgili kurumlara bildirmek dahil çeşitli işlemler yapma hakkını kendinde saklı tutar.

4. AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurabilmek amacıyla içeriğinin sürekli ve ücretsiz olarak kullanımı için açık erişim sağlar. Bu bağlamda dergide yayımlanan tüm yazılar <https://dergipark.org.tr/pub/efad/archive> adreslerinden erişime açıktır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yayımlanma ile birlikte açık erişim sağlama politikasını benimsemiştir. Açık erişim bilginin küresel değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurmaktadır. KMÜ EFAD aynı zamanda 12 Eylül 2012 tarihinde kabul edilen [Budapeşte Açık Erişim Girişimi](#)'ni desteklemektedir.

Bu bağlamda Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yayım kurulu tarafından benimsenen açık erişim politikaları <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/turkish-translation> adresinde yer almaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayımlanan tüm makaleler "Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı" ile lisanslanmıştır. Bu lisans; yayımlanan tüm makaleleri, veri setlerini, grafik ve ekleri kaynak göstermek şartıyla veri madenciliği uygulamalarında, arama motorlarında, web sitelerinde, bloglarda ve diğer tüm platformlarda çoğaltma, paylaşma ve yayma hakkı tanır. Açık erişim disiplinler arası iletişimi kolaylaştıran,

farklı disiplinlerin birbirleriyle çalışabilmesini teşvik eden bir yaklaşımdır. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) bu doğrultuda makalelerine daha çok erişim ve daha şeffaf bir değerlendirme süreci sunarak kendi alanına katma değer sağlamaktadır.

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), açık erişim sağlama politikası kapsamında kütüphanelerin dergi içeriğini kütüphane katalog kayıtlarına almalarını önermektedir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin (KMÜ EFAD) yayıncısı hiç bir kütüphane veya okuyucudan yayınlanan elektronik makalelere erişim için abonelik ve ücret talep etmeyeceğini taahhüt eder.

5. KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

Editörler, değerlendirilen çalışmaya dâhil edilen konular veya resimlerle ilgili kişisel verilerin korunmasını sağlar. Dergiye katkı sağlayan kişilere (editörler; yazarlar ve hakemler) talepleri halinde katkılarını gösteren belgeler verilir.

6. ETİK KURUL, İNSAN VE HAYVAN HAKLARI

Editörler, değerlendirilen çalışmalarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlar. Editörler, çalışmada kullanılan konularda etik kurulun onayı, deneysel araştırmalarla ilgili hiçbir izin olmadığında çalışmayı reddetme sorumluluğuna sahiptir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

7. MUHTEMEL SUİSTİMAL VE SUİSTİMAL TEDBİRLERİ

Editörler, olası suiistimal ve suiistimal davranışlarına karşı önlem alır. Bu duruma ilişkin şikâyetlerin tespiti ve değerlendirilmesi konusunda titiz ve nesnel bir soruşturma yürütmenin yanı sıra, editörün sorumlulukları konu ile ilgili bulguları yetkili merciler ile paylaşır.

8. AKADEMİK YAYIN BÜTÜNLÜĞÜ SAĞLAMAK

Editörler, eserlerde ortaya çıkan hataları, tutarsızlıkları veya yanılmayı içeren kararların süratle düzeltilmesini sağlar.

9. FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ KORUNMASI

Editörler, yayınlanan tüm makalelerin fikri mülkiyet haklarını korumak ve olası ihlallerde dergi ve yazar haklarını savunmak, yayınlanan tüm makalelerin içeriğinin diğer yayınların fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğinden emin olmak için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

10. YAPILANDIRMACILIK VE TARTIŞMAYA AÇIKLIK

Editörler, dergide yayınlanan eserlere karşı yapılacak eleştirileri dikkate alır ve bu eleştirilere karşı derginin amaç ve kapsamı doğrultusunda yapıcı bir tutum sergiler. Eleştirilen eser yazarlarının cevap verme hakkı bulunmaktadır. Olumsuz sonuçları içeren çalışmalar reddedilir.

11. ŞİKÂyetLER

Editörler, şikâyetleri dikkatlice gözden geçirerek yazarlara, hakemlere veya okuyuculara aydınlatıcı ve açıklayıcı bir şekilde cevap vermekle yükümlüdür.

12. POLİTİK VE TİCARİ ENDİŞELER

Derginin sahibi, yayıncısı ve başka hiçbir siyasi veya ticari unsur editörlerin bağımsız kararlarını etkileyemez.

13. ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Editörler, yazarlara ve hakemlere derginin yayın sürecinin bağımsız ve tarafsız bir şekilde sürdürüleceğini garanti eder ve sağlar.

14. GİZLİLİK BEYANI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) dergi yönetim sistemine girilen isim ve elektronik posta adresleri gibi kişisel bilgiler, yalnızca bu derginin bilimsel amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Bu bilgiler başka bir amaç veya bölüm için kullanılmayacak olup, üçüncü taraflarla paylaşılmayacaktır.

15. ARŞİVLEME POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayınlan tüm makalelere ait üst veriler ve tam metinler XML ve .pdf formatında 3. parti bulut bir sunucuda erişime kapalı bir şekilde saklanır. Ayrıca [TÜBİTAK ULAKBİM Dergiler Veritabanı \(DergiPark\)](#) aracılığıyla tüm makaleler (.pdf) formatında ULAKBİM sunucularında saklanmakta ve sunulmaktadır.

16. DERGİ BÖLÜM POLİTİKASI

Araştırma Makalesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

İnceleme Makalesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Derleme

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Çeviri

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Konferans Bildirisi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Kitap İncelemesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Değerlendirme Yazısı

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Söyleşi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Bilimsel Haber

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Görüş

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Editörden

- Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY